

Exploring Frontier Cultures: Ancient and Modern Perspectives in Caucasia, Ukraine and the Balkans

INTERNATIONAL CONFERENCE

Oct. 19-20, 2024

SHOTA MESKHIA ZUGDIDI STATE UNIVERSITY

შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სასაზღვრო კულტურების შესწავლა:
კავკასიის, უკრაინისა და ბალკანეთის
უძველესი და თანამედროვე
პერსპექტივა

საერთაშორისო კონფერენცია

ოქტ. 19-20, 2024

Exploring Frontier Cultures: Ancient and Modern Perspectives in Caucasia, Ukraine and the Balkans

INTERNATIONAL CONFERENCE

Oct. 19-20, 2024

სასაზღვრო კულტურების შესწავლა: კავკასიის, უკრაინისა
და ბალკანეთის უძველესი და თანამედროვე პერსპექტივა

საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია

19-20 ოქტომბერი, 2024

შოთა მესხიას გუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

SHOTA MESKHIA ZUGDIDI STATE UNIVERSITY

TBILISI – თბილისი

2025

EDITORIAL AND SCIENTIFIC BOARD

Teona Khupenia, *Dr. of Philology, Professor & Rector at Shota Meskhia Zugdidi State University*

Zaal Kortua, *Dr. of History, Professor at Shota Meskhia Zugdidi State University*

Eliso Baghaturia-Kner, *DPhil. in cultural studies, Visiting Professor at Shota Meskhia Zugdidi State University. Member of MUG in Germany.*

Khatuna Gogia, *Dr. of Philology, Associated Professor at Shota Meskhia Zugdidi State University*

Ketewan Lataria, *Dr. of Geography, Associate Professor at Shota Meskhia Zugdidi State University*

Edited by

ELISO BAGHATURIA-KNER
and KHATUNA GOGIA

Printed with the support and permission of the Shota Meskhia Zugdidi State University (ZSU).
© 2026, LTD Newspaper Sakartvelos Matsne Publishers, Tbilisi, Georgia

ISBN: 978-9941-16-998-4
<https://doi.org/10.52340/mng.2025.01.01>
G/2026/

© LTD Newspaper Sakartvelos Matsne Publishers
This document may not be printed without permission of ZSU

CONTENT/შინაარსი

Alibegashvili Giorgi

The Georgian Contribution to the Establishment of Monastic
Life on Mount Athos [Abstract] 6

გიორგი ალიბეგაშვილი

ქართველთა წვლილი წმიდა ათონის მთაზე სამონასტრო
ცხოვრების დამკვიდრებაში 112

Baghaturia-Kner Eliso

Colchis in global settings: Versions for the Future 7

ელისო ბაღატურია-კნერი

კოლხეთი გლობალურ პარამეტრებში: ვერსიები მომავლისთვის 125

Bokuchava Nino

Ways of Preserving and Constructing National Identity in Zaira Arsenishvili's Prose 17

ნინო ბოკუჩავა

ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებისა და კონსტრუირების გზები
ზაირა არსენიშვილის პროზაში 133

Gogia Khatuna

Sacred Bread in Georgian Cultural Imagination: Symbolism and Ritual Practice in
Megrelian Ethnography and Ancient Georgian Texts 24

ხათუნა გოგია

„პური არსობისა“ ძველ ქართულ ტექსტებსა და სამეგრელოს
ეთნოლოგიურ რეალიებში 140

Dutsch Dorota

Towards a Global Intellectual History: New Perspectives 33

დოროთა დაჩი

გლობალური ინტელექტუალური ისტორიისთვის: ახალი პერსპექტივები 149

Jikia Lasha

New Archaeological Discoveries In The Village Anaklia [Abstract] 38

ლაშა ჯიქია

ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები სოფ. ანაკლიაში 155

Jikia Levan

Political Repressions in Georgia Following the Failure
of the 1924 Uprising (Deportation to Russia) 39

ლევან ჯიქია

1924 წლის აჯანყების მარცხის შემდგომი პოლიტიკური რეპრესიები
საქართველოში (რუსეთში გადასახლება)..... 163

Kakhidze Emzar, Turmanidze Miranda

Reports on the Pichvnari 4th century BC Colchian
cemetery archaeological excavations in 2023-2024 [Abstract] 43

ემზარ კახიძე, მირანდა თურმანიძე

ფიჭვნარის ძვ.წ IV ს კოლხურ სამაროვანზე 2023-2024 წწ
წარმოებული გათხრების შედეგები..... 168

Kharshiladze Nikoloz

Antique Kutaisi 44

ნიკოლოზ ხარშილაძე

ქუთაისი ანტიკურ ხანაში (ძვ. წ. VI-I სს.)..... 176

Khoperia Grigor

Aspects of the Study and Analysis of Border
Cultures in the Caucasus, Ukraine, and the Balkans 52

გრიგოლ ხოფერია

საზღვრისპირა კულტურების კვლევის და ანალიზის
ასპექტები კავკასიაში, უკრაინასა და ბალკანეთში (აბსტრაქტი)..... 187

Kipiani Gela, Tsikarishvili Malkhaz, Tabatadze Ana, Kristesiashvili Elina

Literary review and analysis of the constructive solutions of historical
and cultural monuments in Georgia 57

გელა ყიფიანი, მალხაზ წიქარიშვილი, ანა ტაბატაძე, ელინა ქრისტესიაშვილი

საქართველოში არსებული ისტორიულ-კულტურული ძეგლების
კონსტრუქციული გადაწყვეტების ლიტერატურული მიმოხილვა და ანალიზი..... 188

Kortua Zaal

Samegrelo and Zugdidi in the International Relations System of the First
Half of the 17th Century 62

ზაალ ქორთუა

სამეგრელო და ზუგდიდი XVII ს. პირველი ნახევრის საერთაშორისო
ურთიერთობათა სისტემაში..... 194

<i>Majumdar Ananda</i>	
Celtic Art, Pre-Roman: A Memorable Journey	68
<i>ანანდა მაჯუმდარი</i>	
კელტური, მხატვრული, წინარე-რომაული: დასამახსოვრებელი მოგზაურობა (აბსტრაქტი)	200
<i>თინათინ კოსტავა</i>	
კულტურისა და განათლების ურთიერთკავშირი სახელმწიფოებრივ დონეზე	201
<i>Mikautadze Rusudan</i>	
The Role of Migration in Creating a Multicultural Society	79
<i>რუსუდან მიქაუტაძე</i>	
მიგრაციული ნაკადების გავლენა საქართველოში კულტურული პლურალიზმის დამკვიდრებაზე	204
<i>Nelson Anastasia</i>	
Education through Tourism: A Multi-Sectoral Strategy for Sustainable Development in Georgia	86
<i>Pailodze Nato, Goginov Ketevan</i>	
Georgian National Treasure In Modernity [Abstract]	98
<i>ნატო ფაილოძე, ქეთევან გოგინოვი</i>	
ქართული ეროვნული საგანძური თანამედროვეობაში	212
<i>კახაბერ ფიფია</i>	
არისტარქეს მონეტის ემისიის საკითხისათვის	218
<i>Shalikadze Tamar</i>	
Curator of the scientific and publishing affairs of the LEPL „Ajara Museum“	99
<i>თამარ შალიკაძე</i>	
რომაული ხანის მინის ნაკეთობები გონიო-აფსაროსიდან (აბსტრაქტი)	224
<i>Khachapuridze Luiza, Khuphenia Teona</i>	
Taste Sensational Expressions in the Georgian Language: A Linguacultural Analyses [Abstract]	106
<i>ლუიზა ხაჭაპურიძე, თეონა ხუფენია</i>	
გემოვნებითი შეგრძნებების აღმნიშვნელი გამონათქვამები ქართულ ენაში: ლინგვოკულტუროლოგიური ანალიზი	225

THE GEORGIAN CONTRIBUTION TO THE ESTABLISHMENT OF MONASTIC LIFE ON MOUNT ATHOS

Alibegashvili Giorgi

Doctor of Philology, Chair of the State Language Department, Affiliated Professor at the
St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia,
Corresponding Member of the Georgian Academy of Sciences
Alibegashviligia@yahoo.com

ABSTRACT: *Both Georgian and Greek historical and hagiographic sources provide mutually reinforcing accounts concerning the foundation of the Georgian Lavra on Mount Athos. According to these sources, the Monastery of Iviron was established in the final quarter of the 10th century, shortly after the foundation of the Lavras of Saint Athanasius and Vatopedi. The Iviron Monastery was founded either on, or in close proximity to, the site formerly occupied by the Monastery of Saint Clement. This foundation is traditionally attributed to two eminent Georgian monastics: John the Iberian (Ioane Hagiorit) and John-Tornike. The latter figure, Tornike, had previously served as a high-ranking noble in the Byzantine court and as a trusted official in the service of the Georgian King David II Kuropalates.*

The political and military context of the monastery's establishment is closely tied to Byzantine imperial affairs. Emperor Basil II (r. 976–1025), confronted with the internal rebellion of the general Bardas Skleros, summoned Tornike—by then a monk—to Constantinople and requested his assistance in suppressing the uprising. Tornike consented, temporarily laying aside his monastic habit, and—leading a Georgian force of 12,000 cavalry provided by King David—successfully defeated Skleros at the Battle of the Halys River in 979. The wealth acquired as a result of this military victory enabled Tornike to endow and expand the newly established Iviron Monastery, thus laying the material foundation for its long-term presence on Mount Athos.

*The significance of the Georgian contribution to Athonite monasticism is underscored in the Greek hagiographic work *The Life of John, Euthymius, and George*. This text emphasizes the critical spiritual and material role played by the Georgian monks in consolidating the religious life of the Holy Mountain. Indeed, such was their importance that Saint Athanasius of Athos, in his testament, appointed John the Iberian as steward (epitropos) of the Great Lavra. He was later succeeded by his son, Euthymius, who is described in the source as being „his son both in spirit and in flesh.“*

Keywords: *Saint Athanasius lavra, Georgian Monastery, Battle of Halys River, Greek Hagiographic Work ‘The life of John, Euthymius and George’, Georgian monks, Steward (epitropos).*

COLCHIS IN GLOBAL SETTINGS: VERSIONS FOR THE FUTURE

Baghaturia-Kner Eliso

Dr. Phil. in Cultural studies Visiting Professor at Shota Meskhia Zugdidi State University,

Member of Munich Universities Academic Society

ebagaturia1975@yahoo.com

ABSTRACT: *This paper provides a new way of looking at historical perspectives, explores the meaning of interconnectedness with Europe and Asia, and re-examines continuity of similar challenges to understanding what matters. It provides a retrospective view of artifacts in cross-cultural perspective, cases of mental, spiritual and political behaviors, connections and exchange to make better sense of the way historical Colchis hung with ancient Civilizations. This also brings experiences of profound changes in boundaries, and economic and military histories to help us better understand how Colchian and Lazian predecessors responded to challenges. This leads to the question: what are the useful lessons of past that can help achieve future perspectives? Highlighted aspects also focus on scientific gaps to give reason for scholarly exchange and to increase the interpretative heritage. Most importantly, it seeks to show what we put our own lives into perspective and how to move research forward.*

Keywords: *Perspective, Colchis, Georgia, Military History, Boundaries, Cultural Heritage.*

As an archaeologist who assigns historical significance to archaeological landscapes, even in cases of insufficient artifacts, I asked myself a question:

- ✓ **What can I say about historical perspective as a process that brings warnings, benefits, and insights into the future, especially when I focus on historical Colchis?**

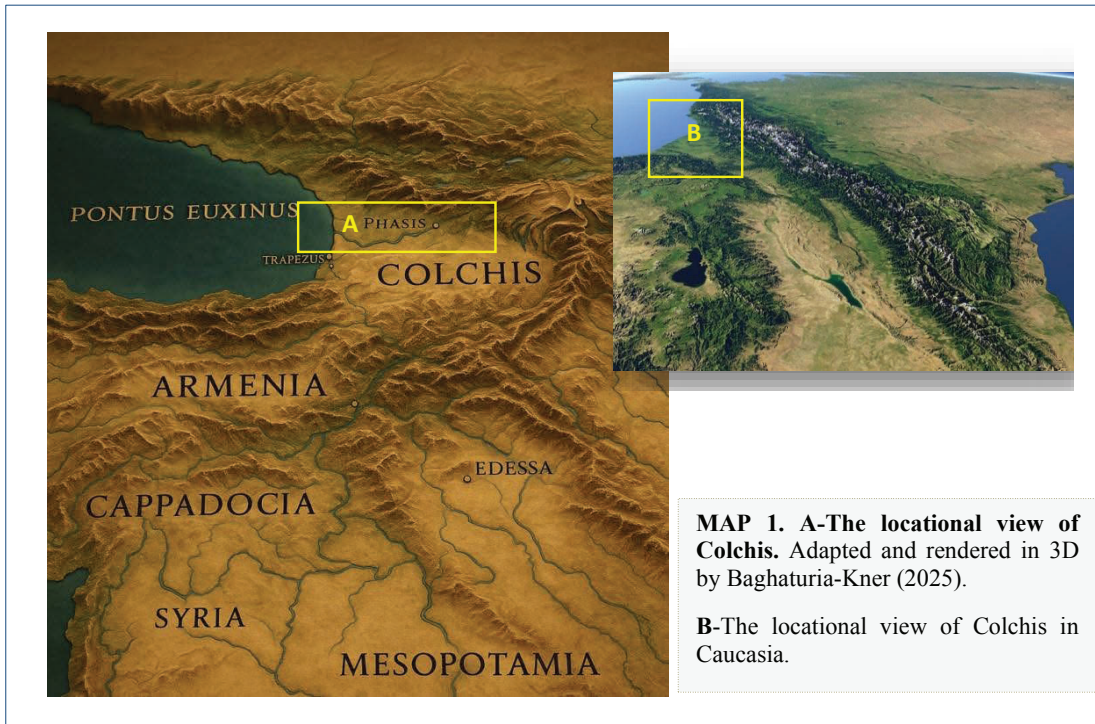
This means reframing the question as follows:

1. What roles did Colchis (**Map. 1**) play across its long historical trajectory in mediating between different regions, such as Europe and Asia? Moreover, what outcomes from those interactions can serve as inspiration or lessons for future generations?

Probable historical geography of historical Colchis well known: it stood at the crossroads of Europe and Asia, a shared space for pagans, Christians, Muslims, and various political powers. Thus, it is fitting to briefly highlight the emergence of intercultural interactions, preserved in prehistoric megalithic structures, such as the dolmens from the Middle Bronze Age (3rd–2nd millennium BCE) in the Azanta field of the Kodori Gorge (**Fig.1**).¹ These were outcomes of large-scale Eurasian migration. Diverse peoples brought with them vast collections of symbol-

1 Sagona 2017.

ic knowledge and practices, which Colchis hosted. This cosmic knowledge marks the beginning of global intellectual history, linking religion, culture, metaphysics, and life philosophy. Though the textual evidence is scarce, the influence is global.

More structured intercultural relations¹ posed a new challenge to Classical-Hellenistic Colchis.² Topics such as social and trade relations³, colonization⁴, transportation of slaves⁵ and early globalization arose. The golden artifacts of elite culture reveal far more about fashion, scents, feasting, and burial customs than commonly understood (**Fig.2**). The visual history of Colchian identity and skills, expressed through techniques and behaviors, suggests a consistent level of quality and ambition on the material plane. This was the land of the *Golden Fleece*;⁶ let us recall the *Homeric effect* on global narrative, which continues to fascinate the Western world even today. The apologia of this „barbarian“ land gave rise to the rhetorical brilliance of Themistios and the famed teacher Eugenius of Constantinople.

It is clear that the Colchians constructed their identity with caution and ethnic consciousness, forming a heterogeneous entity (**Map.2**).⁷ Tribal diversity likely helped them manage challeng-

1 See: Apakidze A., Lordkipanidze O. 1965. Braund 1994. Lordkipanidze O. 1999.

2 Central Colchis see in: Lomitashvili 2003. Mamuladze Sh. 2020.

3 See: Gamkrelidze, G. 2001.

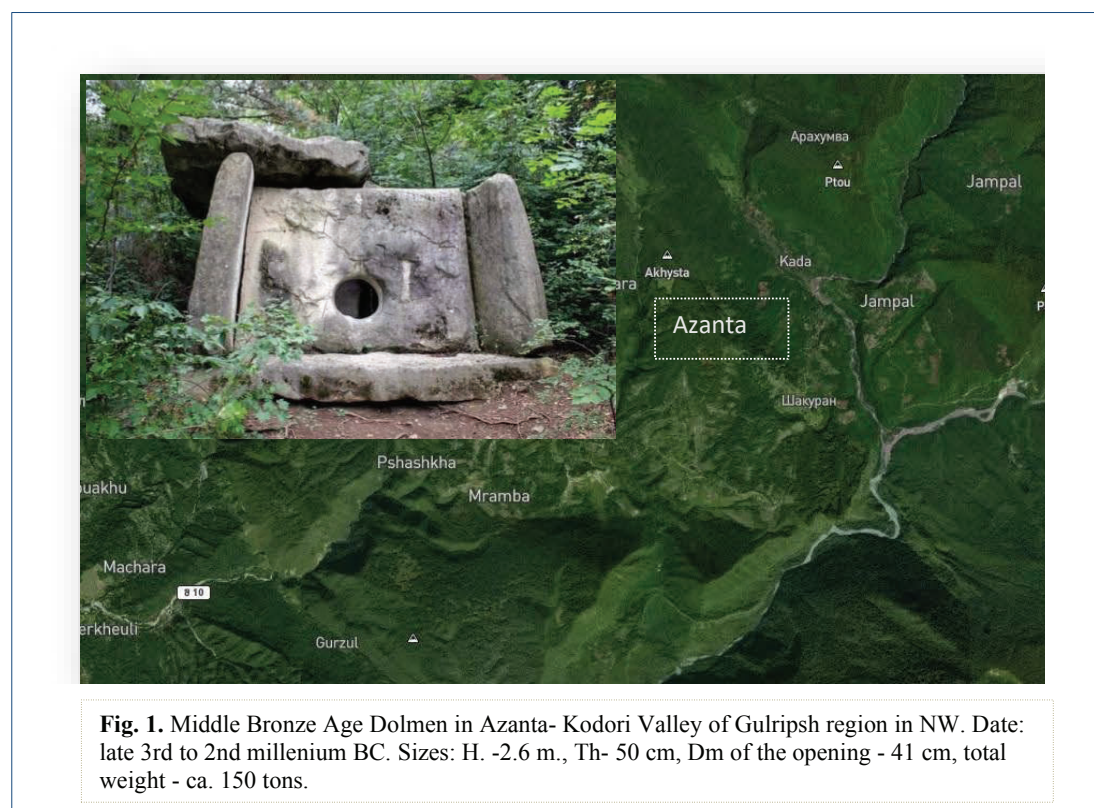
4 See: Tsetskhladze, G 2022; Coskun, 2023.

5 See: Braund D., Tsetskhladze G. 2009.

6 See: Lordkipanidze, O. 2001.

7 Baghaturia-Kner 2022:31-34.

es and harmonize conflict-prone groups. Here, families, communities, and newcomers coexisted peacefully. Even the presence of Greek burial practices reflects accepted migration.

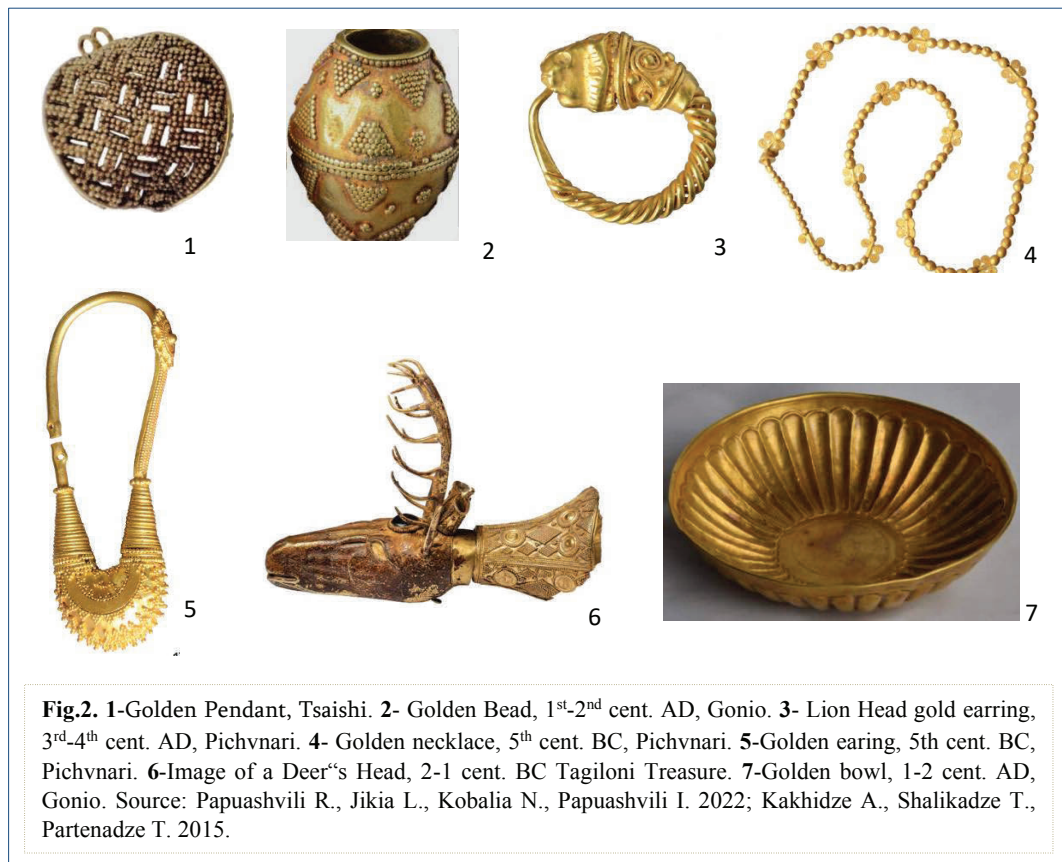
Gods of different faiths¹ shaped Colchian thought (**Fig.3**), behavior, norms, and values, not in peaceful harmony but through ongoing mental and emotional conflict. These require further exploration rather than quick conclusions.

Once Colchis shared its maritime and overland routes, trade and vision expanded in equal measure. Technologies, ideas, and knowledge, flowing for centuries between East and West, converged in Colchis.² These artifacts narrate diverse stories of long-term processes, European and Asian influences, interrupted transregional relations, and the capabilities and demands that such relations required. They guide us toward understanding Romanized socio-historical dynamics—covering trade routes, economic integration and exclusion, social taste, fashion, culinary habits, and emotions.

This led me to my discussion group, which examined several episodes from Colchis-Lazica's changing perspectives amid global tensions, not solely as reflections on the past.

1 Charkviani, Amirkhanashvili 2011:172-186; Khrushkova 2002:293-294.

2 See: Gamkrelidze G. 2021.

If we highlight **Roman Colchis as a border culture**¹, we see Colchian families, companions, enemies, peace, conflict, and local constraints. The key theme is imperial security strategy, especially control of Black Sea trade routes and navigation. This led to the fortification of coastal Colchis in Apsaros, Phasis, Sebastopolis, and Pityus.² These became multi-ethnic institutions serving imperial interests and the military. Garrisoned soldiers and federated units were tasked not only with defense but also construction and production. Coins brought in through them circulated into the royal treasury. This is a story of **geostrategic positioning and communicational potential**. Lazica emerged as a **critical transit corridor** between Europe and Asia. Later, as Persia reclaimed parts of the Caucasus,³ Lazica became a **mediator** near long-range routes via Svaneti and Apsilia (**Map.3**). Historical sources describe how valuable goods⁴ and diplomatic cargo were transported, e.g., the silk brought by Zemarkhos and Maniakh along the Darin route to the Black Sea.⁵ This Asian silk movement was archaeologically confirmed in the Kuban region (**Map.3**).

1 See: Lordkipanidze G., Braund D. 1991. Braund 1986; Lekvinadze 1969. Japaridze 2001. Voronov 2003. Baghaturia-Kner 2024.

2 See: Speidel, 2021; Lordkipanidze G. 1991; Lordkipanidze G. 1995; Wheeler 1999; Zuckerman 1995. Speidel 1986. Zukermann 1991.

3 Geoffrey G. and Lieu Samuel N.C. 2002.

4 Baghaturia-Kner 2014.

5 Baghaturia 2006.

Such dynamics elevated the strategic value of locals, even in guarding passageways. Coastal and inland fortresses became targets for Roman, Byzantine, and Islamic forces. These encounters fostered both competition and cooperation between coastal and central Colchis, Byzantium, and Persia. A full exploration of themes like global trade, competition, integration, and rejection exceeds the scope of this presentation.

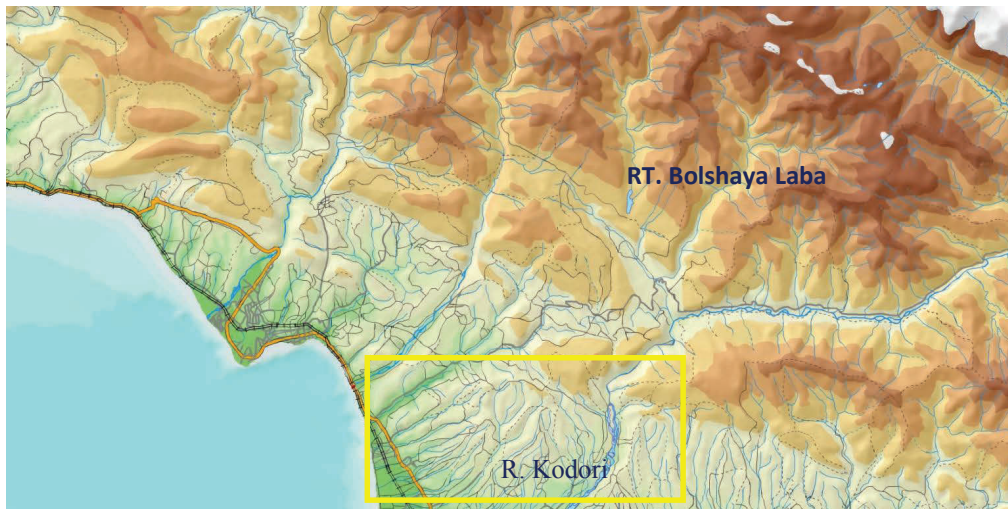
Map 2. The locational view of some Colchian Tribes. 1-Chalybes. 2-Tibarenia. 3-Mosinoeci. 4-Macrones. 5-Byzerae. 6- Heniochi. *Source:* Ortelius A. (1624). The voyage of the Argonauts.

A brief look at Byzantine influence reveals cultural-political mismatches with Lazic expectations. Disputes over provincial customs policy, budget distribution, and social resistance exposed sharp differences between imperial and local principles.

From a conflict archaeology perspective, we gain insights beyond written records, massive investments in weapons, armor, horse gear, and logistics (**Fig.4.1-11**).¹ Warrior types and provisioning systems appear, resembling Chernyakhov culture armaments from Ukraine (**Fig.4**), suggesting federated units and organized commando groups (*quaestor exercitus*). These reflect the complex military adventures of various ethnic groups.²

¹ Baghaturia-Kner 2022; Kazansky M., Mastykova A. 2007.

² Bierbrauer 2008

Map 3. View of the Gulripshi region in northwestern Georgia. The area marked in yellow represents the historically known as Apsilia.

We also see evidence of local military contracts,¹ possibly involving patrol responsibilities, including the Kodori Gorge (**Fig.4. A**). A notable artifact, a stone fragment from Arabia inscribed *Ala Abazgorum*, likely indicates Abasgi military support on the Eastern frontier. This fragment captures both the tragedy of local warriors and the emotional toll of imperial campaigns, hinting at new global diplomatic dynamics.

Meanwhile, the Lazic society faced ethical trauma. The topic of eunuch-making (castration), a morally unbearable practice, was harrowing:

„Their kings used to raise boys of beautiful appearance and traits, forcibly taking them from their parents, castrating them, and selling them at high prices to buyers across the Roman territories. Fathers were killed to prevent revenge. Hence, many imperial eunuchs were Abasgi by origin. However, under Emperor Justinian, this changed. Influenced by Christianity, he sent a eunuch born Abasg Euphratas, to command Lazic kings never to mutilate boys again. The Abasgi accepted the command with joy and courageously sought to end the practice.“ (**Procopius**. History of Wars, Book 8, chapter 3, part 15-20).

This theme is global.² Byzantium, as a hub of Eurasian behavior, pulled partners into profit-driven imperial systems. Paradoxically, Abasgia, part of a bishopric, was legally codified into this practice. This illustrates the complex interplay of religion and politics, not only in Abasgia but throughout the Christian world (where eunuchs were accepted as patriarchs, bishops, monks). Imperial religious landscapes with architectural innovations, often linked to military structures, became zones of Byzantine jurisdiction.

¹ Warriors from Olginskoe cemetery. Baghaturia-Kner 2023:155.

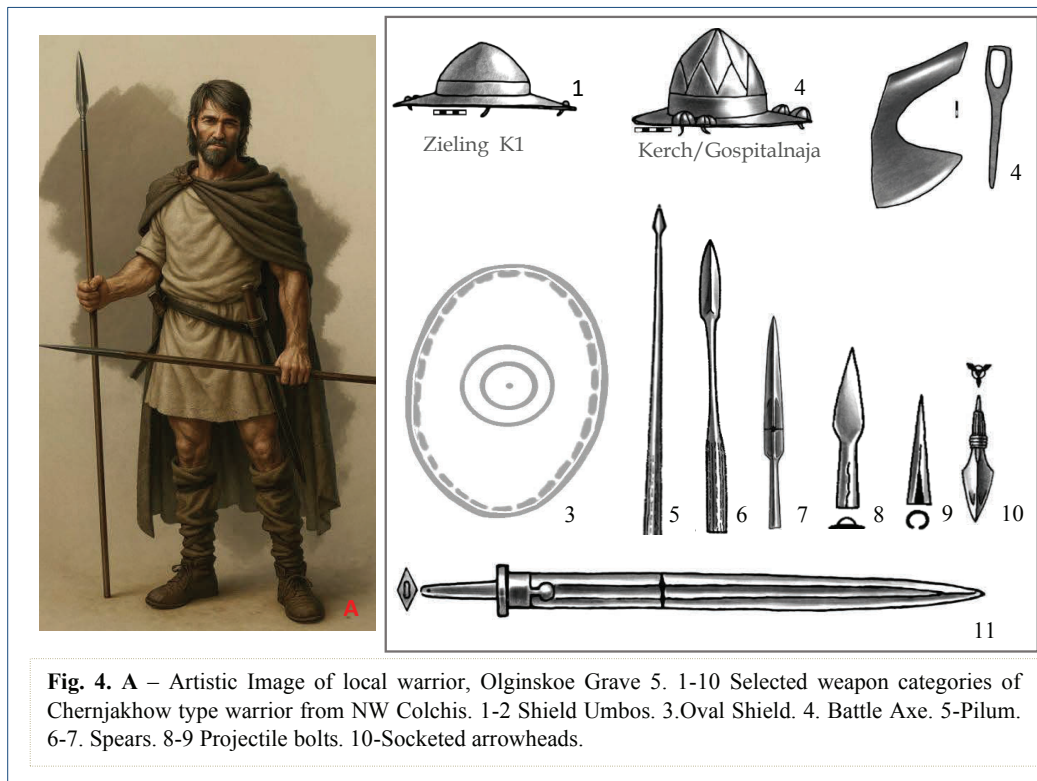
² Shaun Tougher, 2009.

Fig. 3. The ways of thinking in Colchis. 1- The statue of Victory Goddess Nike, from Vani. 2- Lamp featuring an eagle and Ganymedes, from Vani. 3- Bronze torso of youth, from Vani. 4- The 5th century mosaic of Pythius Basilica. 5- The floor mosaic of Pythius three nave Basilica.

Christianity introduced a different spiritual baseline, struggling against external influences. Vestments, objects, rituals, scents, and foods marked sacred space, distinguishing spiritual life from daily social spheres. Nevertheless, the lack of philosophical and social critique of these artifacts is evident.

The lessons and practices of the past show us the importance of learning history well. Do we respond adequately when confronted with similar global dynamics, borders, gender politics, transgender rights, and antisocial behavior?

Are we aware of the consequences of Georgia's renewed transregional connections and the paradoxes of Western vs. Eastern economic influences? Did we reflect when troops were sent to foreign frontlines, or when occupied Georgian coasts came under international peacekeeping control? All of this echoes past experiences of federated institutions and well-paid foreign careers in Georgia.

We also have a displaced society, suffering, yet hopeful. Their hope is linked to Euro-integration, seen as a guarantee for peace and the right to return home. A brief bridge built by the Germans in 1948 connects this. In the space between international recognition and lived experience, there is only one absolute path: **knowledge and vision**. I found a small hint: „*The front line, a book with no ending.*“

Thus, Georgia's communicational potential is not merely geographic; it is a lived reality, a set of paths, directions, and meanings. Not an accessory to commerce, but a foundational force between peace and challenge. It defines the future, offers tangible realities, and sometimes even limits perspectives. Every misstep stems from a lack of knowledge and reflection.

My main message is this: **We must better learn from the past.**

We possess scientific strength, but lack answers and solutions. The title of this conference underscores the need to **activate perspectives**. The messages presented aim to **bridge interdisciplinary gaps**. We need **new experiences in science, new thematic spaces, new methodologies, and deeper collaboration** for a promising future.

REFERENCES

- Apakidze, A., Lordkipanidze, O. 1965.** Materials for the archaeology of Dioskuria-Sebastopolis. MSKA, N3.
- Baghaturia-Kner, E. 2024:**11-17. Gastronomy in archaeological context: adventurous ‘Ripenschale’ Glass bowl from NW Lazica (Georgia). Zugdidi, Gastronomy Edition 2.
- Baghaturia-Kner E. 2022.** Machara and Kodori Valleys (historical Apsilia) of NW Georgia in Caucasia in the 1st to 7th Centuries AD: Ludwig-Maximilians Universität München, 2022. See Online: [Machara and Kodori Valleys \(historical Apsilia\) of NW Georgia in Caucasia in the 1st to 7th centuries AD](#)
- Baghaturia-Kner, E. 2014.** Late Antique/Early Byzantine Glass vessels from the cemeteries of Kodori and Machara valleys (Georgia). Izmir, Turkey. ISBN 978-605-61525-0.
- Baghaturia, E. 2006.** ‘On the importance of ‘Missimian’s’-Kodori Route in the 1st-6th centuries. *Eran ud Aneran. Cafoscarina*. ISBN 88-7543-105-1. Venezia, Italia.
- Bierbrauer, V. 2008.** Ethnos und Mobilität im 5.Jahrhundert aus archäologischer Sicht: Vom Kaukasus nach Niederösterreich. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse Abhandlungen. Neue Folge, Heft 131. München.
- Braund, D., Tsetskhladze G. 2009.** The Export of Slaves from Colchis. Cambridge University Press.
- Braund, D. 1994.** Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC-AD 562, Oxford: Clarendon Press.
- Braund, D. 1986.** The Caucasian frontier: myth, exploration and the dynamics of Imperialism. In: P. Freedman and D. Kennedy (eds) the defence of the Roman and Byzantine East. Oxford (BAR International Series 297).
- Coskun, A. 2023.** From Dioskurias/Aia (Ochamchire) over Sebastopolis/Dioskurias (Skurcha) to Sukhumi/Sebastopolis; The letter of the Episcopus Sanastupolitanus Inferioris Georgiae reconsidered. University of Waterloo, ON, Canada.
- Gamkrelidze, G. 2001.** On the Transportation of Oil to Phasis-Poti (According to Archaeological materials. Essays on the archaeology of Colchis in Classical Period)
- Gamkrelidze, G. 2021.** Archaeology of Georgia (5th century BC-5th century AD). Tbilisi. ISSN 1512-4207.
- Kakhidze A., Shalikadze T., Partenadze T. 2015.** Batumi Archaeological Museum Treasure. Catalogue.
- Kazanski, M. and Mastikova, A. 2007.** A TSIBILIUM II, Cette publication paraît dans le cadre des travaux du Groupement de Recherche Européen (GDRE) « L’Est européen dans le haut Moyen Age: des tribus à l’état », BAR International Series 0000 2007.
- Khrushkova, L. 2002:**293-294. Rannekhristianskie pajatniki vostochnovo prichernomoriia (IV-VII vv). Moskva. (In Russian)
- Lekvinadze, V. A. 1969.** The pontic limes. VDI 2 (In Russian)
- Lomitashvili, D. 2003.** Central Colcha in the 8th BC-6th AD (Tsikhegoji-Archeopolis-Nokalakevi). Doctoral thesis, Tbilisi. (In Georgian)
- Lordkipanidze, G., Braund D. 1991.** Recent Work at Pityus (Pitsunda/Bichvinta, USSR), in: Maxfield V.A / Dobson MJ. (eds.), Roman frontier Studies.

Lordkipanidze, G. 1995. Forschungen in Pityus (Pitsunda/Bichvinta), in Kühnert B. / Riedel V./ Gordesiani R. (eds.), Prinzipat und Kultur im 1 Jahrhundert.

Lordkipanidze, O. 2001. „The Golden Fleece: myth, euhemeristic explanation, and archaeology“. Oxford Journal of Archaeology, 20:1-38.

Lordkipanidze, O. 1999. Trade on the Black Sea: the historic premise of the Great Silk Road. 9th International Symposium on the Ancient History and Archaeology of the Black Sea Area. Dziebani (JCASG).

Japaridze, V. 2001. ‘To the Genesis of the Colchian Cities of the Roaman-Byzantine Period’. Second International Congress on the Black Sea Antiquity. Ankara, Turkey.

Sagona, A. 2017. The Archaeology of the Caucasus from Earliest Settlement to the Aron Age. Cambridge University Press.

Shaun Tougher. 2009. The Eunuch in Byzantine History and Society. London.

Speidel, M. 2021:269-280. New and Revised Tile Stamps From The Roman Fort of Apsaros (Gonio, Georgia) aus: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphic 219.

Speidel, M.P. 1986. The Caucasus frontier. Second century garrisons at Apsarus, Petra and Phasis. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. vol.3. 13 Internationaler Limes-kongress, Aelen. Stuttgart.

Tsetskhladze, G. R. 2022:522-564. Classical Archaeology of the Pontus in the Archaic Period. Some Current Problems and Prospective Solutions, in: Colombi, C., Parisi, V., Dally, O., Guggisberg, M. A. (eds.). Comparing Greek Colonies. Mobility and Settlement Consolidation from Southern Italy to the Black Sea (8th-6th Century BC). Proceedings of the International Conference (Rome, 7-9.11.2018). Berlin, Boston.

Voronov, I. 2003. Mogili Apsilov. Itogi issledovaniya nekropolja Tsibiluma v 1977-1986 godax. (In Russian).

Wheeler, E. 1999. From Pithyus to Zeugma: The Northern sector of the eastern frontier 1983-1996. Roman Frontier Studies. Proceeding of the XVIIth international Congress of Roman Frontier Studies.Zalau.

Zukermann, C. 1991. The early Byzantine Strongholds in Eastern Pontus. Travaux et Mémoires 11.

Zuckerman, C. 1995. Ceux centurions commandants d’ailes en Egypte, in Y.Le Bohec (ed), La hierarchie (Rangordnung) de l’armee romaine.

Geoffrey, G. and Lieu Samuel, N.C. 2002. The roman eastern Frontier and The Persian Wars. Part II, AD 363-630. A narrative sourcebook. London and New York.

Baghaturia-Kner, E. 2023

ბალატურია-კნერი, ე. 2023:155. ოლგინსკოეს სამაროვნის საზოგადოება ისტორიული აფილეთიდან. ქართული მხარეთმცოდნეობის სათავეებთან, სამეცნიერო კრებული, ეძღვნება სერგი მაკალათიას დაბადების 130 წლისთავს, ქუთაისი 2023.

Charkviani, M., Amirkhanashvili, Q. 2009

ჩარკვიანი, მ., ამირხანაშვილი, ჟ. 2009. საქართველოს ტერიტორიაზე გამოვლენილი ბერძნულ-რომაულ ღვთაებათა და მითოლოგიურ პერსონაჟთა გამოსახულებების ნუსხა. ძიებანი 9. მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური ჟურნალი. თბილისი.

WAYS OF PRESERVING AND CONSTRUCTING NATIONAL IDENTITY IN ZAIRA ARSENISHVILI'S PROSE¹

Bokuchava Nino

Doctoral student at Ilia State University (program of Linguistics and Literary Studies),

Invited Lecturer at Shota Meskhia State University of Zugdidi. Georgia.

Nino_bokuchava@iliauni.edu.ge

ABSTRACT: *The report discusses the Georgian writer, Zaira Arsenishvili's prose. The report was conducted with the assumption that Zaira Arsenishvili's novels: „Woe is Life: Kakhetian Chronicles“, „Requiem for Base, Soprano and Seven Instruments, or Portrait of a Young Storyteller“ and the story – „When Fear and Trembling are Raging“ are „media of memory“. Collective Memory Texts / „Memory Fictions“ are established terms in literary studies, they refer to such fictional texts, in which special attention is paid to „acts of memory“ (remembering) and reflections on the past. In turn, people, collectives, get to know themselves and their identity through memory.*

The purpose of the report is to study, in the conditions of the totalitarian regime, the Soviet Union, how it is possible to preserve the national identity and transfer it to the new generation.

The report is based on the theoretical approaches of recognized theorist in cultural memory studies – Aleida and Jan Assmann, Pierre Nora – „cultural memory“, „communicative memory“, and „sites of memory“.

As a result of the study of the research objects, it was established that the protest of „social memory“ against totalitarian „political memory“ is symbolic, verbal, clearly expressed or implicit. A totalitarian system, despite possessing all possible tools to influence society, fails, the indoctrination of the society cannot be fully implemented, because individuals are able to protect and preserve the memory even in conditions of violence.

Keywords: *Zaira Arsenishvili, Post-soviet Georgian Literature, Identity, Collective (Memory) Texts.*

During her lifetime, Georgian society knew Zaira Arsenishvili as a musician (she played for years in the orchestra of the Tbilisi Opera and Ballet Theater) and a screenwriter², less as a writer, whose conceptual framework of her work is a reflection on the violent Soviet past and

¹ The report was prepared with the support of Shota Rustaveli National Foundation: FR-22-793.

² From this point of view, his cooperation with the director Lana Ghogoberidze is worth mentioning. From 1972 (their first joint work is „When the Almond Bloomed“) until the writer's death, Zaira Arsenishvili was the script's co-author for each of Ghogoberidze's films.

repressions. Arsenishvili started working on revelatory writings directed against the system in the 1960s of the last century, which coincides with the period of existence and influence of Soviet censorship. In fact, she wrote works „for drawer“, which became possible to print her writings only after the collapse of the Soviet Union. It should be noted that her novels („Requiem for Base, Soprano and Seven Instruments, or Portrait of a Young Storyteller“¹, „Woe is Life: Kakhetian Chronicles“) published in the 1990s and early 2000s did not receive an active reception from the public, and the general reader discovered the work of Zaira Arsenishvili only after 2019 when one of the biggest publishing houses in Georgia (Bakur Sulakauri Publishing) became interested in her novel „Woe is Life“ (in the following years, they published a complete collection of Zaira Arsenishvili’s art). Thus, the literary study of his novels and short stories is still a prospect for the future. It is noteworthy that for understanding the writer’s work her (auto)biography is an important resource. Zaira Arsenishvili’s works often feature family members, and she keeps their real names. Zaira Arsenishvili is from a repressed family, her ancestors experienced being on the „black list“, confiscation of property, and living in constant fear at different times, however, a particularly traumatic episode of the writer’s life is the loss of her father, when she was only five — Ivane (Vano) Arsenishvili is a victim of the repression of 1937². The writer explains her intention to make Georgia’s bloody Soviet past the main focus of her work in the „oral history“ recorded in 2011 as follows:

Since childhood, I heard all the time: „repression, repression“, and I thought (..), if I write something, I will write about it. This was the main topic. (..) I am surprised that I was reading the literature of the 20th century, there must have been some extraction. I have never met anyone my age who was not affected by repression in some way. It was a network that the state put out, and this network affected everyone.³

In this report, Zaira Arsenishvili’s texts — the novels „Requiem“, „Woe is Life“ and the story „When Fear and Trembling are Raging“ — are considered as „collective texts“ / „media of collective memory“. The report aims to investigate in Zaira Arsenishvili’s prose, in the presence of the totalitarian regime, the Soviet Union, in what ways it is possible to preserve and construct the national identity and transmit it to the new generation. Memory studies were defined as the theoretical approach of the report.

Theoretical Background

People, collectives get to know themselves through memory. If we extend this statement in the socio-cultural context, we get the following formulation: identity is produced within the framework of „collective memory“^{4,5}. In turn, any form of memory (individual, collective) is based on retrospective narrative⁶. Literature is a medium of collective memory, a means of staging

1 Hereinafter, the short title of novels „Requiem“ and „Woe is Life“ will be used.

2 Arsenishvili, Z. 2000:8-9.

3 Arsenishvili Z. 2011.

4 The author of the term „collective memory“ (fr. La Mémoire Collective) is a French sociologist, Maurice Halbwachs.

5 Pataridze and Tsagareli 2024: 47.

6 Müller-Funk 2012:207.

memory in which „acts of memory“ (e.g., remembering, forgetting, reflection on memory) occur¹. German theorist, Astrid Erll developed the idea of „collective text“ in the early 2000s. The latter, firstly, should be interpreted as a „remembering media“ framework in which collective memory is constructed. They refer to reality, real events, i.e. The common past, norms and values of the collective will appear. Collective texts traditionally belong to popular genres (i.e., detective, historical novels) and, while transmitting widely shared versions of the past to new generations, they become objects of remembrance. In other words, the concept of a collective text is more of a reading method, a reception, that is often unconscious by readers².

In collective memory texts, socially shared past versions can be conveyed in various „mnemonic modes“ (narrative forms of memory, schemes). Astrid Earle distinguishes five modes³ of „collective memory“ (narrative modes), within which (or in their combinations) the past, memory is reflected in literary texts, i.e. Literary text is considered as a media of memory. From the typology developed by Erll, the following are useful for analyzing Zaira Arsenishvili's writings: *experiential mode* and *antagonistic modes*. Stories told in *experiential mode* are conveyed as real, lived-through experience. Using this form of literary memory, the „living memory“ of modern history (e.g. generational, family memories) is staged in fiction, in other words, the form of memory that Aleida and Jan Assmanns call *communicative memory*⁴ is used. In an experiential mode, first-person narration, and the present tense are used. Furthermore, the latter is characterized by the detailed presentation of past everyday life. And, finally, from the linguistic point of view, the characters often speak using sociolect, and slang.

In the *antagonistic mode*, a concrete version of the past (as opposed to a different narrative version) is promoted and the other is rejected. i.e. only the memory of a certain group appears true. Such literary texts use negative stereotypes, and we-narrative, and the main issue is the representation of identity⁵.

Data of research texts

„Requiem“ - the event causing the main conflict of the novel, is the repressions of 1937, which is conveyed on the example of the tragic events that took place in the Tbilisi Opera and Ballet Orchestra. Until the final episode, one gets the impression that the novel's antagonist is Jeriko Kashibauri, an orchestra trumpeter, who grew up as an orphan in an orphanage. His father, „GPUshnik“ (Chekist) Khvtiso Kashibauri, was killed in 1924 by the Kakutsa⁶ squad in response to the members who shot him. Jeriko grows up with a thirst for revenge, though,

1 Erll 2004: 337; Neumann 2008: 334.

2 Erll 2004: 39-41.

3 This strategy has been called as the „rhetoric of collective memory“ by Erll. See: Erll 2011:157.

4 It is a form of oral, non-mediated memory whose time reaches approximately 80-100 years, which is more or less equal to three generations. As for cultural memory, the latter is a category of externalized memory, a kind of institution. It is found in material and symbolic forms, which means that *cultural memory* is a stable memory, i.e. It is passed down from generation to generation (Assmann 2008: 110-111).

5 Erll 2011:157-159.

6 Kaikhosro (Kakutsa) Cholokashvili is Georgia's national hero. He commanded an anti-Soviet guerrilla movement in Georgia in 1922-1924.

after years, he discovers that the only survivor of the family of his father's murderers is their very old mother, who „inscribes“ the mountains and valleys with her sons' names in honor of the memory of them.

„Woe is Life“ – The novel focuses on the repressions of 1937 in Kakheti. The narrator, whose father is a victim of repression, remembers the past, her childhood, when she was taught poems in praise of the leaders (Stalin, Lenin) in kindergarten, and at home, the nurturing grandmother made her refute this notion because, despite his young age, he should know „who is who“ from the beginning. At the same time, the totalitarian system is not satisfied with the shooting and deportation of people, they force society to condemn the „Enemies of the People“ publicly.

„When Fear and Trembling are Raging“ — The protagonist of the story, Tamar, experiences the repressions of 1937 on herself: her husband is shot, which means that Tamar is a member of the „enemy of the people“ family. Thankfully arranged in the library of Tbilisi State University, she does not obey the order to destroy the books of „harmful“ authors, the list of which was given to her. Tamar risks her life to hide these books at home, believing that the time of truth will come when the censored works of prose and poetry will be returned to the shelves where they belong.

Ways of preserving and constructing national identity in Zaira Arsenishvili's prose

The works selected for this report are „collective (memory) texts“ as in them, through „acts of memory“ (remembering processes), traumatic memories of the past are staged, and memory is not only represented but also reflected. Zaira Arsenishvili's texts are a kind of memory framework in which national identity is produced, as they answer the question of who we are as a society.

From my observation, the narrative in „Requiem“, which is aimed at preserving and constructing identity, is conveyed in the antagonistic mode of memory: It rejects the official version of the past (The brothers supporting Kakutsa, who was shot by „GPUshnik“ Kashibauri, are „enemies of the people“) in favors of the „we-narrative“ (in fact, these people are victims of the totalitarian regime). In „Woe is Life“, a combination of antagonistic and reflexive modes is found: In addition to the fact that the voice of the oppressed, the repressed can be heard in the novel by speaking the hitherto forbidden truth (Shot wedding guests as victims of the system, public condemnation of „enemies of the people“ as a farce), the elements of the communicative mode are also evident. The grandmother manages to form the identity of her granddaughter precisely as a result of face-to-face, direct communication: Even at a young age, she openly talks to Rusiko about who the „father of the people“ Stalin (the source of all evil) is and teaches that the role models for the girl should be the heroes of „The Knight in the Panther's Skin¹“ instead of the leader. And, finally, in the story „When Fear and Trembling are Raging“ the dominant mode is the reflexive mode. In it, priority is given to the present tense: Tamari is a direct witness of the tragic events of 1937, while at the risk of her life, she tries to save the

1 It is a Georgian medieval epic poem, written in the 12th century by Shota Rustaveli.

national treasure (Tamari did not burn novels and short stories of Mikheil Javakhishvili¹). In the research texts, the protest of social memory² (as a guardian of identity) against totalitarian political memory³ appears in various forms: symbolic, verbal and explicit.

The symbolic representation of resistance: In „Requiem“, the mother of the shot Jordanashvili brothers „inscribes“ the names of her sons - Bidzo, Ando, Misho - in the fields and thus preserved their memory, in her words: „I live for their remembrance, should not there be a proof of their life?⁴ 5“. With this symbolic act, Mother turns the fields of Kakheti into „places of memory⁶“, symbolic places that should preserve the names of people who fought before the Soviet occupation. In 1924, being a member of the Kakutsa squad meant life at risk, which is what happened in the case of the Jordanashvili brothers. To strengthen the national identity, it is necessary to remember their names: the collective memory must remain the narrative that the Georgian nation did not obediently accept the occupation in the name of the peasantry and the proletariat.

„Gigo’s Hill“ becomes a place of memory in „Woe of Life“ which after the tragedy of the „bloody wedding“, after this hill became the grave of an innocent victim, became the „Golgotha of Telavi“ in the memory of the locals. In this case, too, the targets of the regime are Khakutsa and his supporters. The guests of the wedding held in Telavi were accused of being allies with Kakutsa, and the „Troika“ sentenced them to be shot, even though the majority of those who were shot had never even met him. The present episode reveals the goal of the occupation regime: to wipe out the Georgian noble family as an opposing, antagonistic class and thus erase the social memory. However, in the novel, the counter-reaction is expressed: in the collective memory, „Golgotha of Telavi“ remained a symbolic and material place of the victims killed in the name of the Soviet revolution, which in turn is a prerequisite for preserving the national identity.

Verbal representation of resistance: In the novel „Woe is Life“, communicative memory is used to construct the identity of the new generation, which is staged in the relationship between a grandmother and a granddaughter. While the regime starts the ideological indoctrination of the occupied society, its political „upbringing“ from the kindergarten age, the grandmother confronts this mental violence with the „canonical text“, the symbol of the identity of the Georgian nation, the „The Knight in the Panther’s Skin“, to protect her granddaughter from Soviet propaganda. The „tool“ of the grandmother is a sincere word, with which she instructs

1 Mikheil Javakhishvili was a Georgian novelist who is regarded as one of the top twentieth-century Georgian writers. In 1937 he was sentenced to death.

2 Social memory is a category of „bottom-up“ implicit memory (Pataridze and Tsagareli 2024:25).

3 Political memory is a form of „top-down“, externalized memory (it is manifest in a symbol, medium, or place). The latter belongs to the category of long-term memory, which achieves stability through a cohesive narrative, strong symbolism, and involvement in collective rituals. According to the meaning of political memory, educational and mass communication systems are used for societal indoctrination (Pataridze and Tsagareli 2024:25).

4 Unless otherwise indicated translations are mine.

5 Arsenishvili 2021:233.

6 The concept developed by the French historian Pierre Nora - „places of memory“ (fr. Lieux de Mémoire) refers to the places of the nation’s identity and collective memory, the places where the memory crystallizes. In his concept, „place“ is symbolic, i.e. the latter can be expressed in both material and immaterial form (Nora 1989:7; Nora 1998: IX-X, 632).

her grandson to look for role models not in the leaders (Lenin, Stalin), but in the heroes of the poem. As a result, the propaganda calculation of the false state turns out to be in vain, the grandmother not only protects the national identity but also manages to pass it on to the new generation.

The explicit resistance: A grown-up episode of „Woe is Life“ is devoted to the public condemnation of „enemies of the people“ in the Telavi theatre. The attendees of the „performance“, as well as, the participants are aware of the fictitious, formal character of these scenes, they are only doing what they have been told to. Among the total condemnation, only one character, 14-year-old Iatamze Shamanauri, dares and openly challenges the regime. She is forced to condemn her father as an enemy of the people, and the girl defends her father with the following argument: „Our genius poet was a friend of my father (...). Father also wrote memoirs about Vazha-Pshavela. The way Vazha Pshavela was worried about the fate of his homeland, who else would be concerned?!”¹. Thus, an outstanding character was found in the society, who rejected the rules of the game of the regime and explicitly opposed it. The girl protects her national identity because she refuses to cooperate with the regime. she opposes a totalitarian state with the social memory of the, in which Vazha-Pshavela occupies a proud, symbolic place.

The implicit resistance: In the story, the indirect protest against the system is expressed through cultural memory. Since the regime daily exposes „enemies“, including writers, the works of Mikheil Javakhishvili, who was shot in 1937, are on the list of books to be destroyed. Tamar’s implicit protest is as follows: she refuses to burn the treasures of Georgian literature, thereby becoming a defender of national identity. At the cost of risk, she dares to save the novels and stories and hide them in the house, between the bed and the slats. Although her protest is secret (representatives of the system do not know about it), the national treasure, since it has already been mediatized (literature turned into a book), is protected. Thus, Tamari is waiting for the right time to return Mikheil Javakhishvili’s books to society, the time when a new generation will read them again.

In conclusion, it is possible to say that in the work of Zaira Arsenishvili, different ways of constructing and maintaining identity are used: symbolic, verbal, explicit, and implicit. In these research texts, the actions aimed at protecting identities are staged by contrasting national and repressive political memories. In the end, the totalitarian system, which possesses all the possible tools of influence on people (physical and mental), fails because the ideological indoctrination of the society cannot be fully implemented - individuals still manage to protect and preserve their identity even in a violent environment.

REFERENCES

- Arsenishvili, Z. 2021.** *Requiem for Base, Soprano and Seven Instruments, or Portrait of a Young Storyteller*. Tbilisi.
- Arsenishvili, Z. 2020.** *When Fear and Trembling are Raging*. Pebbles. Tbilisi.
- Arsenishvili, Z. 2019.** *Woe is Life*. Tbilisi.
- Arsenishvili, Z. 2011.** Interviewed by Nino Bekishvili, Virtual Platform, *Rethinking the Soviet Union*. Tbilisi, March 12.
- Arsenishvili, Z. 2000.** Interviewer by Kakabadze Lia, „I Gave my Violin“ *Woman of Georgia* No: 3-4, Tbilisi.
- Assmann, J. 2008.** Communicative and Cultural Memory. In *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin.
- Erll, A. 2011.** *Memory in Culture*. Houndmills.
- Erll, A. 2004.** Reading Literature as Collective Texts: German and English War Novels of the 1920s as Media of Cultural and Communicate Memory. *Proceedings of Conference of the German Association of University Teachers of English: Volume XXV*. Trier.
- Müller-Funk, W. 2012.** On the Narratology of Cultural and Collective Memory. *The Architecture of Modern Culture: Towards a Narrative Cultural Theory*. Berlin.
- Neumann, B. 2008.** The Literary Representation of Memory. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin.
- Nora, P. 1989.** Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, Special Issue: *Memory and Counter-Memory*, N26.
- Nora, P. 1998.** *Realms of Memory: the Construction of the French Past*. New York.
- Pataridze S., Tsagareli L., Bokuchava N. 2024.** *Literary Fiction and Memory*. Tbilisi.
- პატარიძე ს., ცაგარელი ლ., ბოკუჩავა ნ. 2024.** *ლიტერატურა და კოლექტიური მეხსიერება*. თბილისი.

SACRED BREAD IN GEORGIAN CULTURAL IMAGINATION: SYMBOLIC AND RITUAL PRACTICE IN MENGRELIAN ETHNOGRAPHY AND ANCIENT GEORGIAN TEXTS

Gogia Khatuna

Associate professor, Shota Meskhia Zugdidi State University. Georgia.

khtatunagogia@zssu.edu.ge

ORCID: 0000-0002-0890-785X

ABSTRACT: *In different cultures, food does not serve merely as physical nourishment. There exist products designated for sacred offerings, food-related taboos, and periods of fasting—all of which indicate that food also possesses ritual, symbolic, and semiotic value. In Christian-type cultures, the sacralization of bread, grain, wine, oil, fish, and other products is grounded in biblical tradition. Georgian culture, a centuries-old phenomenon that developed within the Eastern Christian historical region, shares general Christian characteristics yet also possesses distinctive features whose identification and articulation are of particular importance.*

*In all Christian cultures, the primary reason for the sacralization of bread is the mystery of the Eucharist, in which bread represents the body of Christ. The material presented in this article, concerning ritual bread and grains, is drawn from the ethnographic realities of Samegrelo. These include badidchkidi, khozokvari, shkashi nerchi, saterdobo, **and** basila. The material is significant both in global and national terms; it is also valuable for the study of intercultural dialogue, as it demonstrates the local configuration and specificities of global and universal symbols.*

The article identifies types of ritual bread characteristic of the Georgian (specifically, Samegrelo) cultural context, whose names preserve traditional beliefs and conceptions about the cosmos and thus express particular worldviews. The terminology is analyzed etymologically, structurally, and, to some extent, contextually in order to reveal its social, semantic, and symbolic content, as well as to explain the motivations behind the naming of these ritual breads.

The sources used include ethnographic descriptions of Samegrelo and dictionaries of Old Georgian. Through philological analysis, parallels are drawn with Old Georgian texts—primarily with material from hagiographic literature—since this genre of sacred writing most clearly reflects medieval modes of thought, providing insights into the logic underlying archaic ritual practices.

Keywords: *badidchkidi, khozokvari, shkashi nerchi, saterdobo, basila, ritual bread, ethnography of Samegrelo, Georgian hagiography, linguistic anthropology.*

Introduction

For various civilizations, gastronomic culture extends far beyond the satisfaction of physiological needs and functions as a symbolic system through which human beings establish connections with nature, the divine, and the social world. Within this framework, **bread**, as the most essential food, is perceived as a universal symbol to which many cultures ascribe profound significance. This is especially true in the Christian tradition, where bread becomes the substance of the Eucharistic sacrifice—the body of Christ. The „*bread of essence*“ (*puri arsobisá*) sought in the Lord’s Prayer signifies not only material sustenance but, more importantly, the spiritual necessity without which human existence is impossible. Yet the symbolism of bread takes on diverse forms across cultures.

The western Georgian region of **Samegrelo** constitutes a kind of living archive preserving archaic elements once characteristic of the broader Georgian cultural sphere. This is also evident in its gastronomic culture. In particular, the terminology associated with bread is remarkably rich, offering an opportunity to examine how this universal theological symbol is sacralized within Georgian culture.

The study of historical gastronomy can rely on various types of sources: monastic typika, archaeological material, frescoes and miniatures, and more. Yet for understanding medieval worldviews and modes of life, **hagiographic texts** are invaluable. In hagiography, every word carries significant weight, and nothing is named casually; each designation maintains a direct relation to a higher idea. In these texts, food is frequently imbued with sacral meaning and associated with miracles or supernatural events—a tradition rooted in both the Old and New Testaments (e.g., the multiplication of loaves and fishes). Of particular interest are the names of food plants, products, and prepared dishes that appear in these works, such as: *bread*, *water*, *wild greens*, *flour*, *salt*, *oil*, *date*, *almond*, *pomegranate*, *rice* (as „the rice tree“), *meat*, *honey*, *olive*; and among prepared foods: *korkoti*, *paximadi*, *tsuenaki of pear*, *unleavened kalnabi*, and others.

The Semiotics of Bread in Medieval Georgia: Language, Ritual, and Social Bonding

In both Byzantine and Georgian hagiographic traditions, the shared table or *trapeza* represents an expression of spiritual unity. Saint Theodore the Studite (9th century) provides detailed descriptions of monastic dietary practices, emphasizing the communal nature of meals, the significance of fasting, and the ritualized distribution of food in the Studion monastery. Similar practices are attested in Georgian sources such as *The Martyrdom of Saint Queen Shushanik*, *The Life of Grigol of Khandzta*, and *The Lives of John and Euthymius*.

Among the many seeds gifted to humanity by God for sustenance, wheat holds a special status, as it is the source of the „bread of life.“ In Christian theology, bread becomes a divine signifier—a symbol of Christ himself, whose sacredness is grounded in specific scriptural passages. As the Gospel of John declares:

Very truly I tell you, unless you eat the flesh of the Son of Man and drink his blood, you have no life in you.“ (John 6:53).

This theological foundation gives Eucharistic bread its profound sacrality. Consequently, bread-baking in monastic contexts became a ritualized activity, closely governed by religious customs and symbolic actions.

Authors of *The Georgian Chronicles* (*Kartlis Tskhovreba*) often refer to the abundance of bread and wine as a sign of divine blessing and national prosperity, while the absence of bread signaled divine punishment.

The symbolic centrality of bread is most vividly preserved in the Georgian language itself, as evidenced by an extensive set of terms documented in historical Georgian lexicons. Examples include:

- *mep'ure* – bread-baker;
- *mep'uret'modzgvari* – overseer of bread-related duties at the royal court;
- *mep'uris-(m)te* – bread-sharer; related to the kinship term *dzudzumte* (wet nurse);
- *p'uris mte* – table companion, guest;
- *p'urad missruli* – visitor (literally, one who arrives for bread);
- *p'uris rtva* – the act of eating bread (*rtva* = to eat);
- *p'uris sakmari* – bakery manager;
- *p'uris mokmedi* – active bread-maker;
- *p'urad dzviri* – stingy person;
- *p'urad ukhu* – generous person;
- *p'uris damzadeba* – preparing bread; hosting a feast;
- *p'uris upali* – literally, „lord of bread,“ used to denote a host or toastmaster.

These terms reveal a rich symbolic universe in which bread is not only nourishment, but a mediator of social and spiritual bonds. For instance, the expression *mep'uris-(m)te*, denoting one who shares bread, closely parallels *dzudzumte*, a person with whom one shares maternal milk—suggesting that bread-sharing forges ties as strong as kinship. Similarly, *p'urad missruli* (guest) and *p'uris upali* (host) illustrate how the institution of hospitality in Georgian culture revolves around bread: the guest comes for bread; the host presides over it.

The term *mep'uret'modzgvari*—a court-appointed official responsible for bread-related matters—indicates the administrative and ceremonial importance of bread. Terms like *mep'ure*, *p'uris sakmari*, and *p'uris mokmedi* demonstrate the economic specialization surrounding bread production, which was considered a distinct craft and social role. Moreover, *p'uris damzadeba*, used synonymously with „holding a feast,“ underscores the ritual and festive centrality of bread. The phrase *p'uris rtva* (eating bread) highlights the performative and symbolic aspects of consumption.

The evaluative terms *p'urad dzviri* (stingy) and *p'urad ukhu* (generous) further affirm that personal character was, in part, judged according to one's attitude toward sharing bread. Generosity and hospitality were intimately linked to the cultural ethics surrounding food and feasting.

The sheer volume and specificity of bread-related vocabulary in Old Georgian demonstrates the extent to which bread was embedded in Georgian cultural and religious thought. As evidenced even in literary repetition—for example, the rhythmic use of the phrase „eating bread“

in *The Martyrdom of Saint Shushanik*—bread occupies a central role in shaping Georgian cultural identity and symbolic imagination.

Ritual Breads in Samegrelo

Since ancient times, the primary grains cultivated in the western Georgian region of Samegrelo included *ghomi* (foxtail millet, *Panicum italicum*), the Megrelian *chkhveri*, and proso millet, locally known as *chkidi* (*Milium* spp.)—all of which formed the basis of the region’s ritual and everyday bread culture (Mak’alatia, p. 183). From the 17th century onward, maize (corn) was introduced into local agriculture, significantly expanding the variety of cultivated cereals.

Scholars S. Mak’alatia and Ioseb Kobalia provide comprehensive lists of cereal crops historically grown in Samegrelo, including both native and introduced varieties:

- *irkli* / *ipkhli* – a variety of wheat
- *chvavi* / *chve* – rye
- *rukhula* – a type of maize grown in mountainous areas
- *tsitsua* – a type of maize grown in lowlands
- white maize
- red maize
- *pita kobali* – a traditional wheat variety with four-rowed ears
- *irkishi* – another variety of wheat

These grains were integral not only to subsistence farming but also to a ritual system in which specific types of bread, made from particular cereals, were associated with religious festivals, fertility rites, and seasonal transitions. From these raw materials, various **ritual breads and loaves** were prepared—*kvere*—which will be discussed in detail below.

a. Badidchkidi — The name of this ritual bread is a bipartite compound consisting of *badidi* and *chkidi*. *Chkidi* / *mchadi* refers to a small flatbread baked from millet (Mak’alatia, p. 184). *Badidi* in Mingrelian means „an elder man, clan leader, patriarch,“ and corresponds semantically to the Old Georgian word *beri*, the second component of the compound *khevisberi*. A similar semantic model is found in *khutsesi* (“priest”), derived from *khuts/mkhtse/mkhtsovan* (elder).

Thus, the name of this ritual bread unites **social hierarchy** (the elder, patriarch) and **everyday food** (millet bread), and reflects broader Georgian worldview structures in which respect for elders and their authoritative role is prominently expressed.

As Sergi Mak’alatia and I. Kobalia note, *badidchkidi* was baked for the ritual of **tianoba**. *Tianoba* was performed during the first week of Great Lent and on Saint Theodore’s Day, indicating the ritual’s close connection with the Christian liturgical calendar. The bread was shaped either in the form of a human figure or made large and rectangular, pointing to **anthropomorphic** or **cosmological symbolism**. During the rite, the officiant would rotate the *badidchkidi* three times over the hearth while reciting prayers.

b. *Znakhari*

During *Thevdoroba* and *Tianoba* alongside the preparation of *badidchkidi*, seven small, round ritual loaves called *znakhari* were also baked. As part of the ritual, the head of the household would approach the hearth (*keri*), symbolically turn the large *badid mchadi* (ritual flatbread) by hand, and throw the seven *znakhari* into the fire. As the loaves ignited, he would recite the following invocation:

(“Until the seven *Tianoba* days have passed, drive away every misfortune for seven years: until we remove the *znakhari* from the hearth, protect us from hunger and thirst.”)¹

A similar description is provided by Kobalia, who notes that *znakhari* were small, round sacrificial breads prepared for the *Tianoba* or *Shqvit-Tianoba* prayers. These loaves were baked together with *badidchkidi* and then cast into the fire at the hearth. The burning of these breads signified a prayerful offering—an appeal for divine protection from scarcity, hunger, and hardship:

„Until we take them out again, may God keep hunger and thirst away from us”.²

The use of *znakhari* illustrates the deep symbolic relationship between bread, fire, and protective prayer within the Megrelian ritual imagination. The repetition of the number seven, the spatial centrality of the hearth, and the sacrificial act of burning ritual loaves all suggest a cosmologically charged rite. Moreover, the oral invocation—preserved in vernacular poetic form—further demonstrates how Christian festivals were layered upon earlier ritual structures that emphasized seasonal renewal, household well-being, and divine appeasement through offerings of grain and bread.

c. *Shkashi Nerchi*

(*shka* = middle; *shkashi* = in the middle; *nerchi* = root, foundation, or chthonic deity)

Shkashi nerchi refers to a ritual bread prepared for the invocation of *Nerchi*, a chthonic spirit or fertility deity associated with the foundation of the home. Specifically, it was the middle loaf among a group of four, symbolically representing balance and intermediation. The ritual was performed by a midwife (*bebia*) on behalf of the family, either immediately following childbirth or on the anniversary of the birth, as a form of blessing and protection for the mother and newborn.

According to Sulkhan-Saba Orbeliani’s 18th-century Georgian dictionary, *nerchi* carries multiple meanings: Angel of the foundation. The base or root. A deity of fertility.

Ethnographers such as Mak’alatia, Kipshidze, and Abakelia note that *nerchi* rituals could only be performed in houses whose foundations were directly connected to the earth—underscoring the sacred relationship between dwelling and soil. Etymologically, the term is grounded in root

1 Mak’alatia 1941:311

2 Kobalia no. 25194

words denoting contact with the earth: in Megrelian, *na-rch-a* means „sole of the foot“ (that which touches the ground), *do-rch-afa* means „to lay upon the ground,“ and *nerchi* itself means „depth“ or „foundation.“ Based on these lexical and ritual associations, scholars have interpreted *nerchi* as a personified, deified representation of the earth itself.

The modifier *shkashi* (in the middle) is deeply symbolic. Within Christian theology, Christ is often described as the mediator between God and fallen humanity; similarly, the Church serves as an intermediary space between heaven and earth. In sacred architecture, this liminality is visually and spatially expressed in elements such as the *kankeli* (iconostasis), which marks the threshold between the nave (earthly realm) and the sanctuary (heavenly realm). In this light, the term *shkashi nerchi* may be understood not merely as a physical placement (the middle loaf), but as a theological metaphor for mediation and sacred transition—a bread positioned symbolically between worlds.

d. Khozo / Khozokvari / Khozokoni

(*khozo* – Megrelian; *khazokvari* or *khazokoni* – ritual stuffed bread prepared at the end of Cheesefare week)

The ritual bread known as *khazokvari* or *khazokoni* is a long-shaped loaf traditionally prepared at the close of Cheesefare Week, just before the start of Lent. The preparation begins by grinding millet and mixing it with wheat flour to form a dough. Small loaves are shaped from this dough, each filled with cheese and boiled. In one of the loaves, a walnut twig or splinter is secretly inserted. The individual who receives the „spiked“ loaf is believed to be blessed with happiness and longevity in the coming year.

The cooked loaves are arranged on a *khoncha* (ritual platter), and the head of the household offers a blessing, declaring:

„Whosoever receives the spiked loaf, let them be happy and live long!.“

After this, the bread is shared among all present. The person who finds the twig inside their portion is traditionally expected to host a feast for the entire group. If that individual is poor, they symbolically take up a *khurjini* (shoulder sack) and go from house to house collecting offerings. Community members donate legumes, walnuts, millet, and other Lenten foods, from which the chosen person prepares a communal meal and offers hospitality to all.

The persistence of the term *khozo* in modern Megrelian to describe this ritual bread suggests the deep antiquity and resilience of the tradition. From a linguistic perspective, *khozo* in Megrelian appears to share a common root with the Old Georgian *khueza* or *ghvezeli* (a general term for a stuffed or filled bread). This likely points to a pan-Georgian etymological origin (*khuez-root*), reinforcing the idea that ritual breads are part of a shared cultural and linguistic heritage that predates regional diversification.

1 Mak'alatia 1941: p.322

e. *Satherdobo* Breads¹

Satherdobo is the name given to ritual breads prepared for *Therdoba* (Megrelian name for *Thevdoroba*), a horse-blessing festival observed on the Saturday evening of the first week of Lent in Samegrelo. On this occasion, the horse's owner would bake a bread sculpture in the full form of a horse, complete with saddle, stirrups, reins, and other trappings. In addition, several smaller breads shaped like horseshoes (*chochoriki*) were baked—one for each member of the household.

That evening, the bread effigy and the smaller loaves were arranged on a *khoncha* (ritual tray), along with a full glass of wine. Candles were lit and placed around the tray. The head of the household would approach first and offer a prayer to Saint Theodore (*Thevdore*), asking for the multiplication of horses and their protection from thieves and wild animals. He would then perform a mimetic ritual: placing his hands behind his back, neighing like a horse, kicking his legs, and symbolically biting a piece from the bread horse before retreating in the same manner. All family members would repeat this act in hierarchical order. Afterward, a communal supper was held, and the horse-shaped loaves were distributed among all.

The following day, horses were blessed with incense. The candle and incense used in the ritual were then sent as offerings to the church of Saint Theodore. On *Therdoba*, the head of the family would also perform a fertility rite: he would take a walnut and samples of various crop seeds, go out into the yard, and plant them in a symbolic circular pattern—with the walnut in the center—while offering prayers for a bountiful harvest.

In cultural-historical analysis, *Therdoba* has been linked to the archetype of the *holy rider* (*ts'minda mkhedari*)—a figure prevalent throughout Georgian and European typologies. As scholar Revaz Siradze notes, the Georgian cult of knighthood, with roots in *The Knight in the Panther's Skin* and *Amiran-Darejaniani*, reflects both a social institution and an ethno-psychological ideal. The *holy rider* is the sacred counterpart of the secular knight, exemplified by figures ranging from David the Builder to medieval martyrs and saints. Siradze suggests that the title *ts'minda mkhedari* ("holy rider") may rightfully apply not only to Saint George or Constantine Kakhi, but also to Grigol of Khandzta, Abo of Tbilisi, Saint Nino, and Saint Shushanik—each of whom exhibited spiritual heroism in service of the Christian faith.

The archetypal source of this figure is found in Byzantine hagiography—particularly in *The Life of Saint George*, which describes his martyrdom under Emperor Diocletian (284–305). Iconographic representations show the saint as a youthful warrior on a white horse, wearing chainmail, wielding a sword and shield, and piercing a serpent (or, in some cases, Emperor Diocletian himself) with his spear. As Siradze writes, „the icon does not express triumphant joy, but liturgical exaltation“.²

Alongside Saint George, Saint Theodore Tiron (*Thevdore*) is among the most revered holy horsemen in Georgian culture. Martyred between 305–313 CE, he is commemorated throughout the Georgian ecclesiastical calendar. The *Jerusalem Lectionary* (7th c.) mentions him five times—on March 10, June 2, July 2, August 8, and most notably, on the first Saturday of Lent.

1 Mak'alatia 1941: p.310

2 Siradze 2000:22.

In Jerusalem, a Georgian monastery was located near the monastic complex dedicated to Saint Theodore, where a Georgian inscription was discovered by Virgilio Corbo:

„By the help of Christ and the intercession of Saint Theodore...”

Although ethnographer S. Mak'alatia refers to *Therdoba* as a horse-blessing festival, it is evident that the veneration of *holy horsemen (ts'minda mkhedrebi)* was widespread across all of Georgia—binding together Christian hagiographic ideals, agricultural rites, and ancient martial symbolism into a syncretic and enduring cultural form.

V. Basila // Obasile — A sacred offering bread dedicated to St. Basil, made from cornmeal or wheat flour, shaped like a thick flatbread tapering at the ends, sometimes crafted in the form of a human figure and placed on the ritual calendar. **Basila Takhua** — The ritual breaking of the Basila bread (flatbread or thick bread), part of the New Year's rite. On the first afternoon of the New Year, the bread was placed over the Basila hearth; the head of the household and his wife would stand on either side and break the bread, reciting:

„The cornfield is full, the wine house is full“.

If the man broke the larger piece, it was said that the wine would be more abundant; if the woman, the corn harvest would be plentiful.

The Western New Year's *chichilaki* (Christmas tree) is a solar eidetic symbol adorned with spiraling shapes resembling the Basila's „bjake“ — the tip of Basil's bread (referring to St. Basil, whose feast day is celebrated on January 14th).

The symbolism of grains and wheat is universal across cultures, as seeds represent the potential for new life and hidden possibilities, and are associated with abundance and renewal. This symbolism is evident from pre-Christian times but was reinterpreted during the Christian era when bread became equated with the body of Christ. This explains the rich variety of ritual breads and their numerous names, which upon linguistic and cultural analysis reflect the same mentality as observed in ecclesiastical prose and Christian tradition.

The present study, through analysis of literary, lexical, and ethnological materials, demonstrates that ritual breads in Samegrelo embody not only culinary and dietary traditions but also profound religious and symbolic thinking. Linguistic and ethnological analysis of the terminology reveals that bread in Georgian culture is simultaneously perceived as a sacred social medium — a material substance transformed into an ideal essence. Bread serves as a symbol of self-identity, moral order, and socio-religious regulation. Its significance transcends mere nutritional and culinary practices, expressing deep cosmological and existential worldviews.

This research also exemplifies how local culture encodes universal symbolic phenomena, articulating them through diverse linguistic and ritual frameworks.

REFERENCES

- Abuladze, I. (Ed.), Athanelashvili, N., Goguadze, N., Jikia, L., Kurtsikidze, T., Chankiev, T., & Jghamaia, T. 1964.** *Monuments of Old Georgian Hagiographic Literature*, Vol. I. Tbilisi.
- Abuladze, I. 1973.** *Dictionary of Old Georgian Language: Materials*. Tbilisi.
- Gogia, K. 2019.** *Hagiographic Traditions and Christian Realities of Samegrelo*. Tbilisi.
- Imnaishvili, I. (Ed.). 1949.** *Historical Chrestomathy of the Georgian Language: Monuments from the 15th–10th Centuries*. Tbilisi.
- Kaukchishvili, S. (Ed.). (1955).** *The Georgian Chronicles. Volume I. Text established on the basis of all major manuscripts*. Tbilisi.
- Kobalia, I.** *Ch'q'imi avtobiographia* [Autobiographical manuscript, archival manuscript]. Dadiani Palace (Zugdidi) Historical–Ethnographic Museum, Inv. no. 25194.
- Makalatia, S. 1941.** *History and Ethnography of Samegrelo*. Tbilisi.
- Sarjveladze, Z. 1995.** *Dictionary of the Old Georgian Language: Materials*. Tbilisi.
- Siradze, R. (2000).** *Foundations of Georgian Culture*. Tbilisi.
- Tsereteli, G. (1960).** *The Oldest Georgian Inscriptions from Palestine*. Tbilisi.

TOWARDS A GLOBAL INTELLECTUAL HISTORY: NEW PERSPECTIVES

Dorota Dutsch

Professor of Classics, University of California, Santa Barbara, USA

ABSTRACT: „According to most authorities, Pythagoras was a barbarian,“ thus Clemens of Alexandria concluded his survey of Hellenistic accounts of Pythagoras’ origins. Many a student of Greek intellectual history may at this point raise his or her eyebrows and murmur: „This must be a joke. Pythagoras was, of course, Greek.“ It is not a joke, to Clemens, cites numerous sources to support his claims, and to him, a 2nd century CE Christian intellectual living in the cosmopolitan city of Alexandria, the term barbarian didn’t necessarily have a negative valence. Jesus Christ himself was a barbarian as well—since he was not a Greek.

This is paper is not about Pythagoras but instead about the powerful Greek-centered narrative that would have caused many students and scholars to raise their eyebrows. My goal is to prove that this vision of the history of thought is relatively recent, dating to the 18th century, and that many ancient Greek intellectuals would have disapproved of our narrowmindedness. In honor of the hosts of this conference, I will pay special attention to the erasures pertaining to the cultures that flourished on the shores of the Black Sea.

Keywords: Colchis, Aietes, Medea, Circe, Argonautica, Odyssey, Pythagoras, Intellectuals, Black Sea littoral.

Rethinking Intellectual History:

„According to most authorities, Pythagoras was a barbarian,“ thus Clemens of Alexandria concluded his survey of Hellenistic accounts of Pythagoras’ origins. Many a student of Greek intellectual history may at this point raise his or her eyebrows and murmur: „This must be a joke. Pythagoras was, of course, Greek.“ This is not a joke. Clemens, cites numerous sources to support his claim, and to him, a 2nd century CE Christian intellectual living in the cosmopolitan city of Alexandria, the term ‘barbarian’ didn’t necessarily have a negative valence. Jesus Christ himself was a barbarian as well—since he was not a Greek.

This is paper is not about Pythagoras It is instead part of later effort to push against the powerful narrative of Greek influence on other ancient cultures, the same one that would have caused many students and scholars to raise their eyebrows when, following Clemens, I called Pythagoras a barbarian. What I would like to propose instead is a dynamic vision of ancient cultures in interaction, mutually borrowing and transforming ideas and frameworks of thought. In honor of the hosts of this conference, my focus will be on the cultures that flourished on the shores of the Black Sea—and in particular on the traces of those cultures in the earliest layers of Greek literature and myth. Pythagoras will reappear again as a minor character my conclusion.

The Epic of the Argonauts

Martin West in his ground-breaking article on the „Odyssey“ and the „Argonautica“ (2005: 39) wrote: „One of the most certain results of Homeric scholarship (in many scholars’ view) is that some of Odysseus’ adventures owe something to a pre-existing narrative about Jason and the Argonauts.“ West goes on to postulate that an epic poem about a voyage to Colchis, perhaps transmitted orally, predated the composition of both the *Iliad* and the *Odyssey*. It was likely composed in Miletus and was inspired by the Milesians’ exploration of the coast of the Black Sea. The *Odyssey* might in fact preserve one-line citation from this poem, put in the mouth of the Colchian Circe, who along with her brother, king Aietes, and her niece Medea was one of its protagonists.

Od. 12. 69-72

Only one sea-going ship sailed that way,
Argo dear to all, sailing from Aietes.
It too would then have hit the huge rocks,
But Hera sent it through; for Jason was dear to her.
οἷη δὴ κείνη γε παρέπλω ποντοπόρος νηῦς,
Ἄργῳ πᾶσι μέλουσα, παρ’ Αἰήταο πλέουσα.
καὶ νύ κε τὴν ἔνθ’ ὥκα βάλεν μεγάλησιν ποτὶ πέτρας,
ἀλλ’ Ἥρη παρέπεμψε, ἐπεὶ φίλος ἦεν Ἰήσων.

While these lines indicate that earliest extant Greek literature shows knowledge of the story of the Argonauts in some form, it is worth noting that these lines have often been deemed spurious, simply because they went against scholarly preconceptions. This is, for example, the position of Merry, Riddle, and Munro in their influential commentary published in 1918. Only in the late 20th century did the commentary by Heubeck West, and Hainsworth acknowledge these lines as authentic.¹

The speaker of these lines is Circe, who almost certainly appeared already in the pre-Homeric Argonautica, hence her knowledge of the story. In addition to her knowledge of history and geography, both natural and super-natural, which allows her to direct Odysseus, Circe is a magic user, able to transform people into animals. Magic in the archaic world is facet of knowledge that requires formidable skills. She is also a singer capable of influencing people by her voice, and a weaver. Her name in fact can be derived from *kekris*, the weaver, and hint that her mastery of the special loom. Herodotus writes that the Colchians used the same kind of look as the Egyptians, and that their textiles were equally admired. Brilliance is also an attribute of Medea, the woman who, later versions of the myth hold, could transform old people into young by means of her pharmaka. She is not mentioned in the *Odyssey*, but West and others who reconstruct the pre-Homeric Argonautica have no doubt she has always been part of that narrative. Her name Medea means „cunning,“ related to *mēdomai*, „to deliberate, estimate, contrive, decide,“ from PIE root **med-* „take appropriate measures.“

This connection between Colchis’ rulers and intellectual prowess is made explicit in the *Odyssey*’s other reference to the myth, which emphasizes Circe’s linguistic skills (gods speak a different language, and not all are fluent in human) and Aietes’ threatening intelligence.

1 Cf. Heubeck (1989a: 121): „The passage is the most important evidence for a pre- Homeric Argonautica as a source and model for Odysseus’ adventures in ix–xii.“ Cf. two references in the *Iliad* to Euneos, Jason’s son (*Il.* 7.467–82; 23.746).

Αἰαίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ': ἔνθα δ' ἔναιε
Κίρκη ἐυπλόκαμος, δεινὴ θεὸς ἀυδήεσσα,
αὐτοκασιγνήτη ὀλοόφρονος Αἰήταο:
ἄμφω δ' ἐκγεγάτην φαεσιμβρότου Ἑλίοιο
μητρός τ' ἐκ Πέρσης, τὴν Ὀκεανὸς τέκε παῖδα. 10. 133-9

To island Aiaia we arrived: there lived
Circe of lovely tresses, a formidable goddess who knew human speech
The very own sister of the dangerously clever Aietes:
Both born of him who brings light to mortals, Helios
And their mother Perses, child whom Oceanos begat.

Some scholars have doubted that these formidable thinkers should be situated in Colchis. But their arguments are undermined by the references to the southern shore of the Black Sea in the Iliad (*II. 2. 850-5 and II. 7. 468-9*). Again, these lines' authenticity has been questioned until late 20th (most recently by Kirk, 1985), 258-9, for no other reason than that they scholars assume that such knowledge didn't fit their west-leaning narrative of Greek culture.¹

One more figure from the Argonaut myth needs to be mentioned: Orpheus the Thracian, another traveler to the underworld a singer capable of bewitching animals and charming chthonic divinities. Orpheus was a towering figure in the Greek intellectual tradition, and Diogenes Laertius briefly considers him as a candidate for one of the first philosophers, but quickly rejects him on account of his impiety—ironically, an accusation often brought against philosophers (Recall Socrates and Anaxagoras.)

But those who attribute philosophy's invention to barbarians bring forward Orpheus the Thracian, calling him a philosopher of whose antiquity there can be no doubt. Now, considering the sort of things he said about the gods, I hardly know whether he ought to be called a philosopher; for what are we to make of one who does not scruple to charge the gods with all human suffering, and even the foul crimes wrought by the tongue amongst a few of mankind? (1.5)

Prometheus

Given the consistent representation of Aietes, Circe, and Medea as formidable thinkers, it seems only natural that Prometheus (He Who Thinks Ahead), the trickster who stole fire from the gods to give to humans, a Hephaestus-like figure who also taught people the art of iron

1 αὐτὰρ Πυραίχμης ἄγε Παίονας ἀγκυλοτόξους
τηλόθεν ἐξ Ἀμυδῶνος ἀπ' Ἀξιοῦ εὐρὺ ρέοντος,
Ἀξιοῦ οὗ κάλλιστον ὕδωρ ἐπικίδναται αἶαν.

But Pyraechmes led the Paeonians, with curved bows, from afar, out of Amydon from the wide-flowing Axios— [850] Axios the water whereof floweth the fairest over the face of the earth.

νῆες δ' ἐκ Λήμνου παρέσταν οἶνον ἄγουσαι
πολλάι, τὰς προέηκεν Ἰησονίδης Εὐνήος,
τόν ῥ' ἔτεχ' Ὑψιπύλη ὑπ' Ἰήσωνι ποιμένι λαῶν.

And ships full many were at hand from Lemnos, bearing wine, sent forth by Jason's son, Euneus, whom Hypsipyle bare to Jason, shepherd of the host. [470]

smelting (Aeschylus, *Prometheus Bound*) is affiliated with Colchis. Hesiod's description of Prometheus ποικίλον αἰολόμητιν, shift, quick-scheming, is reminiscent of the one Homer gives to Aietes.

Prometheus' connection to Caucasus may seem tangential: Zeus chooses it as the place of his exile and torment. But this the myth of Prometheus' defiance of the supreme god and his punishment bears strange resemblance to the medieval Georgian legend whose hero Amirani, also challenged God (the Christian one) and was chained under a mountain.

The World of Aiaia

What kind of thinking did the early Milesian explore encounter and admire in their exploratory voyages? The answer to this question must necessarily be speculative, but one nonetheless can make a few observations and try to connect the dots. The first observation to make is to be drawn from the myth of the Argonauts. The goal of the trip is to recover the fleece of a golden winged ram, which rescued Phrixus and brought him from Boeotia to Colchis, where he sacrificed the ram to Zeus. This magical, thinking and flying, ram has (as David Braund observed in his seminal book, *Georgia in Antiquity* 1994) all the characteristics of an animal spirit guide. The second point to make is about Circe's ability to transform people into animals and her intimate knowledge of path to the underworld. Another protagonist of the Argonaut myth, Orpheus, also travels to the underworld thanks to his musical skills, and has a power to charm and control animals. As Menelaos Christopoulos has argued, Euridice was a late addition to the myth, and Orpheus journey to the underworld, like that of Gligamesh, was originally a quest for knowledge. If we attempt to connect these dots, we obtain a rough outline of a system of thought in which the boundaries between humans and animals are permeable, and the worlds of living and the dead are interconnected. Gifted knowers, such as Circe and Orpheus, know the passages between the worlds, and the ways of changing the appearance of creatures, transforming men into swine and rejuvenating the aged.

Zalmoxis /Salmoxis/Zamloxis

We have finally come full circle to our friend Pythagoras, apparently the native of Samos in the eastern Aegean, and the disciple of Chaldean magi and Egyptian priests, an intellectual magpie, famous for his interest in travel and knowledge of other cultures. In his lifetime in the 6th century BCE, there were already several Greek colonies on the shores of the Black Sea, and it is reasonable to infer that that he knew something about the region's various cultures. Enter Zalmoxis.

Herodotus (4. 94–6) informs his readers that Salmoxis was a god of the Getae in Thrace ('also called Gebeleizis') who promised immortality to his devotees; the tribe communicated with him by sending a messenger-victim every four years. However, he continues to inform his readers that the Pontic and Hellenistic Greeks, claimed that Salmox „was a man who was once a slave in Samos, his master being Pythagoras son of Mnesarchus; presently, after being freed and gaining great wealth, he returned to his

own country. Now the Thracians were a meanly-living and simple-minded folk, but this Salmoxis knew Ionian usages and a fuller way of life than the Thracians; for he had consorted with Greeks, and moreover with one of the greatest Greek teachers, Pythagoras.“ The Pontic Greeks’ tale continues, describing how Salmoxis became prominent among his countrymen and preached immortality. In order to demonstrate this, he built himself an underground chamber, where he hid from sight for 3 years, then reappeared in the 4th, claiming to have come back from the dead. Herodotus distances himself from the tale about Salmoxis the fraud and suggests that he was either a divinity or a man who lived long before Pythagoras. Hermippus of Smyrna, Eastern Aegean, a region in proximity to the Black Sea, states that it was Pythagoras who imitated the Thracian doctrine FHG, III, 41).

This makes excellent sense because of the close connection between the Pythagorean doctrine of reincarnation and Orphism, a doctrine with undeniable Thracian roots. So, the Greeks from the colonies on the Black Sea were telling the reverse of what was likely the case; it was Pythagoras, the intellectual magpie, who drew some inspiration from the spiritual doctrines of represented by the figure of Zalmoxis.

CONCLUSION

Greek intellectuals from Homer to Hermippus of Smyrna held a high opinion of the cultures that flourished on the shores of the Black Sea. Archaic and early classical Greek literature preserves echoes of the interactions between the Greeks and the cultures of the eastern and western shores of the Black Sea. Allusions to the region reveal a fascination with the view of the world as an organic whole in which the boundaries between humans and animals are malleable. Powerful and cunning knowers, such as Aietes, Circe, or Medea, elicit awe mixed with fear. One can further register acknowledgement for Colchian weaving--contiguous to Circe’s singing and magic--and iron smelting--the art of Prometheus. Thracian spirituality, promising life after death, is likely to have contributed to Pythagorean teaching on the immortality of the soul. This preliminary exploration of the impact of the Black Sea cultures on the Greek tradition suggests that further and more detailed research may indeed help us rethink and adjust the Greek-centered narrative of intellectual history.

REFERENCES

- Braund, D.** 1994. Georgia in Antiquity. Tbilisi.
- Heubeck, Cf.** 1989a:12. „The passage is the most important evidence for a pre-Homeric Argonautica as a source and model for Odysseus’ adventures in ix–xii.“ Cf. two references in the *Iliad* to Euneos, Jason’s son (*Il.* 7.467–82; 23.746).
- West, M.** 2005:39. „Odyssey“ and „Argonautica“. Cambridge University Press.

ARCHAEOLOGICAL DISCOVERIES IN THE VILLAGE ANAKLIA

Jikia Lasha

Lecturer, Shota Meskhia Zugdidi State University. Georgia

ABSTRACT: *Due to its geographical location, Anaklia seems to have been inhabited since ancient times (today it is a part of Zugdidi municipality). According to European travellers and writers, Anaklia was the ancient Heraclea. The most recent archaeological excavation has confirmed the existence of a well-established local Colchian settlement in Anaklia in early antiquity. While such facts would point to the influence of Hellenism, it did not exist to the extent that it had a significant impact on the local culture.*

As a result of archaeological excavations, significant traces of the Greek urban settlement (Heraclea) have not yet been revealed. On the contrary, the settlement found here - surrounded by a defensive moat with an artificial hill and residential square, typologically matches the model of a sacred Colchian settlement. The products found are predominantly Colchian while imported ceramics are few. The study concludes there was a temporary trading point located here.

Keywords: *Anaklia, Colchian settlement, artificial hill.*

POLITICAL REPRESSION IN GEORGIA FOLLOWING THE FAILURE OF THE 1924 UPRISING (Deportation to Russia)

Jikia Levan

PhD. in History. Sokhumi State University. Georgia

ljikia123@gmail.com

ABSTRACT: *The goal of the 1924 uprising was to restore the lost national statehood of Georgia. Unfortunately, the rebellion failed to achieve its objective, resulting in defeat, after which the Soviet government employed unprecedented political repressions. One of the common methods was deportation to Russia, a practice well-tested in Soviet Georgia both before and after the 1924 uprising. This form of repression was no less severe than others, as Georgians were exiled to remote Russian provinces and concentration camps, where they were imprisoned alongside those convicted of serious crimes. Harsh climatic conditions worsened their situation, leading to widespread illness. Consequently, although many Georgians were sentenced to 2-3 years of exile in Russia, the majority perished in the remote Russian provinces.*

Keywords: *Uprising, 1924, political repression, Russia, exile, concentration camp.*

In February-March of 1921, Soviet Russia occupied the Democratic Republic of Georgia. From that point, an anti-Soviet national movement emerged in Georgia, taking various forms: peaceful demonstrations, delegations to Soviet authorities, the presentation of political demands, calls for referendums, local uprisings, and more. However, none of these efforts yielded tangible results. Consequently, the idea arose to organize a large-scale anti-Soviet national uprising across the entire Caucasus, involving not only Georgians but also Armenians, Azerbaijanis, and North Caucasians. The Georgian Independence Committee, formed for this purpose, sought to establish connections with each of these groups. Armenians initially refused to participate in the uprising, while Azerbaijanis and North Caucasians expressed readiness to rebel against Soviet rule.

While ties with North Caucasians and Azerbaijanis remained, on February 2, 1924, Noe Ramishvili sent a letter to the Georgian Independence Committee discussing the idea of a Caucasus-wide anti-Soviet national uprising. Ramishvili argued that the rebellion would only be justified if both North Caucasians and Azerbaijanis joined, as this would compel the Armenians to participate as well. In his view, if the Azerbaijanis rebelled, the Ottoman Empire would defend them, forcing the Ottomans to act against Soviet Russia. However, due to the work of the Extraordinary Commission's (Cheka) agent network, organizing a pan-Caucasian anti-Soviet uprising proved impossible. Georgia ended up rebelling alone against Soviet power, which

made it easier for the authorities to suppress the movement (further complicated by the premature start of the uprising in Chiatura).

The 1924 uprising in Georgia occurred in various locations, including: Zugdidi district (Tsalenjikha, Lia, Darcheli, Khobi, Chkhorotsku, Khibula), Senaki district (Akhali Senaki, Abasha, Martvili), Kutaisi district (Kutaisi), Shorapani district (Chiatura, Shorapani, Chkhari, Vani, Bagdati), Ozurgeti district (Chokhatauri, Nagomari, Khidistavi, Surebi, Sachamiaseri, Lanchkhuti, Shemokmedi, Likhauri), Lechkhumi district (Choluri, Mekveni, Tsageri, Becho), Kodori district (Tsebelda), Samurzakano district (Saberio), Adjara (Gorjomi, Kvabgha, Zoti, Chkhakoura), Gori district (Kavtiskhevi, Tsinarekhi), Tianeti district (Tianeti), Dusheti district (Dusheti) and Tbilisi district (Manglisi).

The 1924 uprising ended in defeat, after which the Soviet government implemented unprecedented political repressions, including executions without trial, imprisonment, property confiscation, exile, deportation to Russia, beatings, destruction of livelihoods, and other brutal measures. Among these methods, exile to Russia was frequently employed. This method of repression, though in practice before the 1924 uprising, became widespread afterward. The harsh conditions faced by those exiled are well-documented in records preserved in the Central Archive of the National Archives of Georgia.

One such account is provided by Kakhaber Imnadze in his work „*In the Kingdom of Sadists (Impressions)*“ written in Paris in 1925. Imnadze traveled through Soviet Russia and Soviet Ukraine in 1923-1924, offering insightful observations on various issues, including the deportation of Georgians to Russia following the defeat of the 1924 uprising. According to Imnadze, 200-300 people from Georgia were brought daily to Moscow's Taganka distribution prison, where they were then sent to concentration camps in northern Russian provinces, alongside criminals convicted of serious offenses.

Eremia Mechekhia, a native of the Chokhatauri region in the Ozurgeti district, played a leading role during the 1924 uprising in Chokhatauri. For this, on September 3, 1925, the Special Collegium of Georgia sentenced him to three years of exile on Solovetsky Island, a place where criminals served their sentences. A year and a half into his exile, Eremia's wife, Maro Mechekhia, wrote to the Chairman of the Central Executive Committee of Soviet Georgia, requesting that her husband either be fully pardoned or transferred to a different city in Russia. In her letter, Maro emphasized the family's extreme poverty, noting that they owned only a small house, a hut, and a small plot of land. She also detailed that the family consisted of six people: herself, elderly parents, three young children, and an orphaned nephew.

Attached to the letter was a certificate from the chairman of the Chokhatauri regional executive committee, confirming Eremia's poverty and the composition of his family. However, Maro's plea was forwarded to the Special Commission of Georgia, where Eremia's Anti-Soviet activities were re-examined. The commission concluded that Eremia had engaged in counter-revolutionary activities since the Bolshevik takeover, continuing with illegal actions against the Soviet government and leading a Menshevik group during the August uprising. With these charges confirmed, the Special Collegium upheld his three-year exile sentence in a concentration camp, rejecting Maro Mechekhi's request.

The Special Commission arrested Viktor Zhghenti, a resident of the village Uchkhobi in the Dvabzu district of Ozurgeti. He was held in prison in Tbilisi for nine months and was prepared for deportation to Russia. However, his family was not informed of this decision. Viktor's father, Giorgi Zhghenti, traveled to Tbilisi to visit his son and learned of the deportation order only upon arrival. He barely managed to reach Viktor before his deportation to the Yaroslavl political isolation camp.

Giorgi Zhghenti submitted an appeal to the Chairman of the Central Executive Committee of Georgia, requesting clemency for his son. His letter was forwarded to the Special Commission, but the request was denied, and Viktor's deportation proceeded as planned.

Leo Rukhadze, along with other Georgians, was transferred from Metekhi prison to the former katorga prison in Yaroslavl and later to prisons in Moscow and Suzdal. He spent three years in Russian prisons (not including his time in the Special Commission and Metekhi prison). After this period, he was exiled for three years to the city of Oryol.

While in Suzdal, Rukhadze's health deteriorated, and he, along with other Georgian prisoners, requested either release and return to Georgia or a transfer to a Georgian prison to serve their sentences. However, this request was denied.

After being transferred to Oryol, Rukhadze found work at the Central Bureau for Translation Control but soon contracted tuberculosis, leaving him bedridden. Based on doctors' recommendations, he needed a change of climate, so in 1926, Rukhadze requested permission to return to Georgia for treatment. If this was not granted, he asked to be transferred to a Georgian prison, such as Metekhi, Akhaltsikhe, or another facility in Georgia, to serve the remainder of his sentence. Despite his appeals, his requests were not granted.

Varlam Mogheladze was arrested by the Special Commission for organizing an illegal Menshevik group and for actively working against Soviet authority. On March 15, 1926, the Georgian Special Commission sentenced him to three years of exile from Georgia.

Mogheladze's wife, Mariam Mogheladze, wrote a letter to Filipp Makhardze, informing him that she waited daily outside his office but was not allowed to meet him. She expressed her readiness to prove her husband's innocence, stating that he had been imprisoned without a proper investigation. Mariam also described her desperate situation, indicating that she was on the verge of taking her own life due to the unbearable circumstances.

Despite her plea, the Special Commission denied the request for Varlam Mogheladze's release. Ilia Sarjveladze, a third-year student at Tbilisi State University, was arrested for allegedly participating in an illegal Marxist organization. The Georgian Special Commission sentenced him to three years in the Upper Ural political isolation prison.

Ilia's brother, Gramiton Sarjveladze, appealed to the chairman of the All-Georgian Central Executive Committee, describing Ilia's deteriorating health condition, including pneumonia, anemia, and neurasthenia. Gramiton requested a reduction in his brother's sentence and his transfer to a less harsh environment, such as Transcaucasia or a southern Russian province,

to preserve his life. At the time, Ilia was in the correctional facility's hospital. However, the Special Commission denied the request for leniency.

The Emergency Commission arrested Kharum Taliashvili, who was accused of counter-revolutionary activities. Kharum Taliashvili was sentenced to three years of exile in a concentration camp. Kharum Taliashvili's father, Zakro Taliashvili, wrote a letter to the Chairman of the Central Executive Committee of All Georgia and the Head of the Political Administration of Georgia, requesting his release based on the guarantees of the entire family and local party workers; however, this was unsuccessful.

As seen from these examples, the Soviet government of Georgia actively resorted to the exile of defendants to Russia. This form of repression was implemented both before and after the 1924 uprising. Exile to Russia was considered one of the harsher forms of repression, as Georgians were placed in concentration camps in the northern provinces of Russia, where those accused of serious crimes served their sentences, and conflicts with them were frequent. Additionally, the harsh climatic conditions led to illness among Georgians. As we can see, the government did not satisfy the requests of the exiles or their family members to be transferred to the southern provinces of Russia. Therefore, despite the fact that the defendants were sentenced to exile for 2-3 years, most of them perished in the distant provinces of Russia.

REFERENCES

Central Historical Archive, Noe Ramishvili's Personal Fund 2130, File 1, Case 49, Pages 28-29.

Central Historical Archive, Fund 2124, File 1, Case 21, Page 30.

Central Archive of Contemporary History, Fund 284, File 3, Case 101, Pages 1-3.

Central Archive of Contemporary History, Fund 284, File 3, Case 104, Pages 1-12.

Central Archive of Contemporary History, Fund 284, File 3, Case 107, Pages 2-4.

Central Archive of Contemporary History, Fund 284, File 3, Case 108, Pages 2-3.

Central Archive of Contemporary History, Fund 284, File 3, Case 102, Pages 1-8.

Central Archive of Contemporary History, Fund 284, File 3, Case 109, Pages 1-8.

Central Archive of Contemporary History, Fund 284, File 3, Case 110, Pages 1-8.

REPORTS ON THE PICHVNARI 4TH CENTURY COLCHIAN CEMETERY ARCHAEOLOGICAL EXCAVATIONS IN 2023-2024

Kakhidze Emzar

Director of A. Kakhidze archaeological Museum of Adjara. Georgia
e.kakhidze@gmail.com

Turmanidze Miranda

Researcher at A. Kakhidze archaeological Museum of Adjara. Georgia
turmanidze.miranda@gmail.com

ABSTRACT: The standing archaeological excavation was conducted at the Pichvnari 4th century BC Colchian cemetery in 2023-2024. Dozen ritual platforms and graves were excavated. Imported and local grave goods as rings, beads, jugs, *oinochoe*, bracelet, cups, coins, etc. were discovered. The ritual platform is particularly of note, as no ritual platforms are attested from the Colchian cemetery that dates to the 5th century BC. Most likely, this is a result of Greek influence in burial practices, as is the domination of eastern orientation of the bodies in individual inhumation graves in this period. Another detail of note is that a significant number of the 4th century BC graves belonging to both Greeks and Colchians do not contain burial goods. Most likely, this is a result of the political and economic decline of Athens, which had an effect on Pichvnari too.

Compared to the 5th century BC Colchian cemetery, we can trace both the decline in number of imported goods as well as their quality. Among imported ceramics, so-called grey clay vessels most likely manufactured in Heraclea Pontica seem to be the most popular. Black-gloss pottery manufactured in Athens also were found. The majority of pottery found in the 4th century BC burials is locally produced. At Pichvnari, imitations of Greek forms of pottery such as the *oinochoe* appear in the 5th century BC and seem to increase in popularity in the 4th century BC. Colchian forms of pottery are also typical at Pichvnari, some dating earlier than the 5th century BC and in use throughout the 4th century BC and later. Among other grave goods iron bracelets, bronze crescent hoops that would have been worn on a necklace, blue and green glass beads, a radial earring, coins, etc. are traced.

Keywords: *Eastern Black Sea littoral, Pichvnari, Colchian cemetery, ritual platform, Colchian pottery, imported pottery, imitated pottery, local pottery.*

ANTIQUE KUTAISI

Kharshiladze Nikoloz

Akaki Tsereteli State University of Kutaisi, Georgia.

Supervisor: Professor **Omar Lanchava**

nikaxarshiladze2005@gmail.com

ABSTRACT: *The archaeological findings in Colchis clearly reflect the deep social differentiation and the complex social-class structure that occurred within the local society. By the mid-1st millennium BC, the formation of a class-based society and urban life in Colchis appears to have been completed. This society featured a complex structure with conflicting classes and hierarchically subordinated social layers or categories.*

Starting from the 6th century BC, Colchian society is depicted as socially differentiated with a multi-sector economy, advanced agriculture, developed viticulture, artisanal production, urban life, regular trade, and a local monetary system.

Thus, from the mid-1st millennium BC, a new stage begins in the history of the Kingdom of Colchis, marked by the successes of iron metallurgy and the development of specific crafts, creating a solid economic foundation for the emergence and subsequent development of large urban settlements. It is believed that with the formation of the Colchian state union, Kutaisi became its main political and urban center. More precisely, it can be argued that Kutaisi maintained its status as a political-administrative center established in the 8th century BC. The main argument for the urbanization of this settlement is the archaeological findings, which clearly show the successful development of various sectors of the economy, multi-sectoral artisanal production based on local raw materials, typological models, and the standardization of the main forms of artisanal products.

From the 6th century BC, a large and significant settlement is evident in the land of Kutaisi. Life continues in an ascending form in those areas that, as a result of development in the earlier pre-antique period (8th century BC), produced a large urban formation that undoubtedly served as the main political center of the Kingdom of Colchis. Consequently, the cultural layers of the pre-antique period have been primarily discovered in the same neighborhoods where earlier settlement remnants have been uncovered and studied. These include: the Archielli Hill, the Tsitskhvi District, the Gabashvili and Dateshvili Hill, and, in addition, another new point on the territory of the city that differs from the predecessors, found in the flat area of the modern city.

Keywords: *Ancient, Kutaisi, Colchis.*

1. New Discoveries

In May 2005, excavations conducted between the «Press House» and the Rustaveli Bridge revealed a significant cultural layer from the pre-antique period, as well as a burial site from the Hellenistic era. This discovery, located in the flat part of the city, marks the first instance of such findings in the history of archaeological research in Kutaisi, making it of immense importance.

The stratigraphic profile of the excavation site showed a cultural layer 1.5 meters thick, lying beneath humus and yellow clay, and extending over a considerable distance according to various data and local accounts. The artifacts predominantly consist of local (Colchian) ceramics, including fragments of narrow, high-necked jugs with parallel grooves, amphorae, and various types of pottery that reflect styles seen in the 5th century BC layers from Vani and other regions.

Noteworthy is the presence of a clay pipe for a iron smelting furnace, indicating advanced metallurgical activities. The findings closely resemble the ceramics discovered in Vani, with only slight differences in clay composition. The ceramics are dated to the 5th-4th centuries BC, and in the Hellenistic period (3rd century BC), a burial site with tiled and clay tombs was constructed in this area.

Additional ancient layers were found in surrounding areas such as Chkhakhtari, Gelati, Maghlaki, Chognari, and Parchkhani. Some artifacts from this period were uncovered during joint archaeological expeditions led by the Georgian Academy of Sciences in 1963-65 and during further excavations from 1984 to 2005. The «Gabashvili» and «Dateshvili» hills, particularly interesting, revealed extensive cultural layers with significant finds.

The cultural layers were generally situated on natural elevations, while in areas lacking such formations, the local population constructed artificial settlements typical of the Colchian lowlands. Evidence for this includes artificial mounds found in various villages along the Rioni River, illustrating the dual existence of natural and human-made settlements in the region.

2. Craftsmanship in the 6th-4th Centuries BCE

2.1. Pottery

As is known, ceramic production was one of the most developed and advanced sectors in the ancient workshop economy of Colchis. This is evidenced by the countless clay artifacts discovered in the cultural layers of the 6th-5th centuries BCE, which, like those of the preceding era, exhibit great diversity in form (wine jars, jugs, pots, pitchers, bowls, vessels, jugs, etc.) and purpose (agricultural, tableware, kitchenware, cult, etc.). The ceramics of this period were primarily made on fast-spinning ceramic wheels, which is clear evidence of the separation and establishment of pottery as a distinct and independent craft. The ceramic materials from the early antiquity of Kutaisi and its surroundings almost entirely replicate the characteristics of similar clay artifacts from the same period found in Colchis. There is no settlement or burial

site from the period of interest where Colchian pottery is not represented in at least some components. The Colchian pottery discovered in the early antiquity layers of the Kutaisi city site can be divided into five main groups based on purpose: agricultural, kitchen, tableware, travel, and decorative.

Agricultural vessels include wine jars and jugs; kitchenware includes pots, lids, and strainers; tableware consists of pitchers, vessels, and bowls; travel vessels include jugs and amphorae; decorative items consist of vases. Wine jars are large vessels associated with viticulture (for wine preparation and storage). Sometimes they were also used for storing and transporting other products (grains, oil, salted fish, etc.). At certain periods, they were used as burial urns. In the Hellenistic period, it became common to bury the deceased in wine jars in the Kutaisi region. The emergence of wine jars is attributed to the 7th century BCE and is linked to the beginning of cultural viticulture. They have been discovered at almost all sites containing materials from the 6th-5th centuries BCE: Vani, Daphnari, Dablakomi, Senaki, Sagvachio, Geguchkori, Guri-an, Ochamchire, Sukhumi and its surroundings, the Poti area, the fortress of Batumi, Kobuleti, and others. Individual discoveries of Colchian wine jars are known from the northern Black Sea region, which can be explained by international trade and economic contacts.

The wine jars from the early antiquity period are characterized by a mass, ornamented lip that flares outward, a shoulder protruding from the body, a flat bottom, and a body covered with relief bands made up of various combinations of grooves and ridges. Based on the available materials, winemaking appears as a fully formed separate branch of ceramic craftsmanship, involving specialized workshops.

From a general chronological perspective, the wine jars discovered in Kutaisi and its surroundings can be divided into two main groups. The first group includes the early antiquity wine jars (6th-5th centuries BCE), while the second group encompasses Hellenistic wine jars (4th-3rd centuries BCE). Although there are common features between the wine jars of these two eras, they are distinctly different from each other and bear the characteristic features of their respective periods.

The wine jars in the first group are notable for their relatively smooth shoulders, while the space between the shoulders is marked with straight or curved grooves. The inner surface of the walls is covered with closely spaced small circles, making them very similar to Hellenistic wine jars. It can be assumed that they represent transitional forms between the first and second groups, dating to the 5th-4th centuries BCE.

Jugs are a less studied form of early antiquity Colchian clay vessels. Specialized literature does not have typological or chronological classifications for them. Only the structural-typological analysis of jugs found in Vani is relatively better known. Seven types were distinguished there, some of which closely replicate the examples found in Kutaisi.

One type consists of narrow-mouthed jugs, whose exact analogs have been found in the Vani city site, dating to the mid-5th century BCE. They have a rectangular lip that is not separated from the neck, a cylindrical neck that connects to a biconical body. They have a flat bottom and thin oval-cut ears. The neck is decorated with circular parallel grooves. The decoration is quite rough, with a sandy texture.

Another type is wide-mouthed jugs, some of which have two horizontally applied ears on the body, while others have them vertically. This type of vessel has been dated to the 5th century BCE from burial sites in Vani.

Among the jugs, a type stands out that sharply contrasts with the earlier antiquity round-mouthed jugs. They have relatively smaller bodies and thin walls. Some have sharply protruding medium-height necks and straight lips. The belly is low and wide, with shoulders that widen immediately at the base of the neck, and some have a ribbed band encircling the neck. These jugs are gray and made of coarse clay mixed with sand. The high artistic taste of the early antiquity Colchian pottery is reflected in fragments of similar jugs, which feature a highly original ear. It represents a stylized depiction of a horse's head with prominent ears, horn-like protrusions, and a stylized mane. Like the previously discussed jugs, the neck is encircled by a ribbed band, and vertical grooves have been applied with a lip tool, with the clay being gray and coarse.

Kitchenware

Pots are the most numerous form of kitchenware. Some pots have a spherical body, while others are smaller with a gourd-like body and elongated shape. Most pots are covered with lines created by a pressure technique. These lines are applied in a spiral or net-like pattern. The pots are predominantly gray and black-fired. Among the Kutaisi ceramic inventory, there is a fragment of an early antiquity red-fired pot, which has a pipe-like handle (ear) similar to contemporary jugs. Similar materials have been found in Vani, Dablakomi, and elsewhere. It is assumed that this inventory should be dated to the transitional period from the early antiquity to the earlier antiquity (7th-6th centuries BCE).

Pitchers are a major component of the Kutaisi ceramic inventory. Particularly noteworthy are the fragments of earthenware pitchers, which are characteristic of the early antiquity Colchian pottery. The shape of the pitchers is biconical, black-fired, and made from sandy clay. Such pitchers are characteristic of the cultural layers of Colchian settlements and are generally dated to the 6th-5th centuries BCE. Earthenware pitchers, along with wine jars and vessels, appear as a leading form of early antiquity Colchis. It is difficult to find a site from the period of interest in Colchis where this type of pitcher has not been documented. They have been discovered at Batumi fortress, in pine groves, in Koks, on fortifications, in the left terrace settlements of Rioni, in Ochamchire, Ergeti, Shuamta, in the mountain's foot, in Dablakomi, Maghlak, Daphnari, Itkhvisi, Modinakhi, Tsikura, Mukhurcha, Merkeuli, Brili, and others.

Additionally, earthenware pitchers are known from sites whose dates represent the transition between the earlier and early antiquity. These include burial sites in Zana, Mukhurchi, Paluri, and Nigvziani, as well as the settlements in pine groves. All of this allows us to assume that the origin of earthenware pitchers should be attributed to the earlier antiquity. However, their existence has also been confirmed in complexes of the 4th-3rd centuries BCE. Interestingly, earlier (8th-5th centuries BCE) earthenware pitchers are mostly of biconical shape, while from the 4th century BCE, the body of the pitcher loses its biconical shape and takes on a spherical form.

Among the early antiquity pitchers discovered in the Kutaisi region, two fragments of different pitchers stand out, which had a biconical shape and featured a band-like ornament made with a comb-like tool around the middle of the surface. A similar ornament was present at the base of the neck, while the lower part of the body was covered with spirally applied lines; the second fragment is press-molded and black-fired.

Vessels are primarily represented in three types:

1. These are cylindrical-shaped, tall vessels with small round ears, widening uniformly toward the base, black or gray-fired, with diagonal grooves on the surface. Such vessels are a widely spread form in Colchis and are dated to the 6th-5th centuries BCE. They have been found in Vani, Dablakomi, in the mountain's foot, and in the lower reaches of the Rioni.
2. Footed vessels are also a widely spread form throughout Colchis in the early antiquity period. They are roughly made, gray-black-fired, with a low protruding foot.
3. Footless, cup-like vessels. The body is divided into two parts: the upper part has a gourd-like shape, while the lower part is low and narrow, and the upper part is flared and has a thickened lip. The upper side of the lower part has a small round ear. This form is also widespread in Colchis during the 6th-4th centuries BCE, in both coastal and inland settlements.

Bowls and plates are an important part of the Kutaisi ceramic inventory, and several groups can be distinguished among them. One group consists of slightly flared, black-fired, flat.

2.2 Metal Production

One of the leading sectors of the city's crafts and economy was metal production. Numerous remains illustrating metal production, particularly iron metallurgy, have been uncovered in ancient Kutaisi. It should be noted that by the 6th to 5th centuries BCE, almost all conditions existed in Colchis for the intensive development of iron processing (rich ores, timber resources, and significant metallurgical traditions, etc.). The earliest centers for iron extraction have been found in Svaneti (the Chuberi community), Racha (Tsedisi), Upper Imereti (Argveti - the village of Navardzeti), and in the Kutaisi region itself (in Okhriba - the villages of Ts'atsire, Mukhura, Nazva, etc.). The extensive scale of iron production is evidenced by the diverse agricultural and military artifacts discovered in the cultural layers, particularly in graves, from the 6th to 4th centuries BCE: hoes, axes, knives, sickles, swords, plows, spearheads, shields, horse harness parts, and others. In this regard, the burial inventory from ancient times preserved in the Kutaisi Museum, originating from Zestafoni, is of particular interest. It was accidentally discovered in 1928 during construction on the territory of a ferromanganese plant. The collection includes:

- Fragments of bronze vessels (situla).
- Two iron yokes.

- A war axe resembling a hatchet.
- An iron plow (akinaki).
- A bronze horse harness connector (so-called „asxmuli“).
- A bronze blade.
- A fragment of jewelry.

The Zestafoni collection represents a set of a warrior's equipment, generally dated to the 6th to 5th centuries BCE; more specifically, it should be the remaining inventory from the damaged burial of a representative of the high military elite.

As previously mentioned, there is evidence of an iron smithy (production site) in ancient Kutaisi. In 1964, the Kutaisi archaeological expedition studied the cultural layer from the 5th century BCE at Gabashvili Hill, where, along with numerous ceramics, a clay pipe intended for an iron smelting furnace was found. One end of this pipe was narrowed and burnt, indicating it was directly connected to the furnace. Nearby, stone molds for axes and plows and an iron hoe were also found. Notably, this discovery is territorially linked to a location where, in the 19th century, G. Tsereteli is said to have discovered remnants of a ceramic kiln. This circumstance led the excavators to assume the existence of a workshop area in this part of the city. Iron production remains were also discovered in the village of Chognari on „Parnali Hill,“ where iron scraps and clay pipe fragments were found on the surface, suggesting the presence of an iron production area. A similar situation has been observed in the village of Rioni (the location of Ichineti). The collected material clearly indicates the process of metal casting, for which suitable conditions were present: ore, timber, and water. Although there is no solid evidence for their dating, considering the nearby discovered ceramic material from ancient times, such an assumption can be made. Especially in Kutaisi, in its lowland part, a large number of iron scraps, rusted iron remnants, and fragments of clay smelting pipes were discovered during accidental finds in May 2005. One of these fragments, like the previously discovered one at Gabashvili Hill, has a narrow burnt and collapsed end. There is no doubt that this too represents another iron production workshop, and based on the accompanying ceramic inventory, it should also be dated to the 6th to 5th centuries BCE.

In the 6th to 4th centuries BCE, bronze (and silver) objects continued to be processed in Colchis. However, unlike iron production, their purpose was no longer agricultural; their use was mainly limited to the manufacture of jewelry and cult-ritual items. Numerous bronze jewelry items from the ancient period (bracelets, earrings, bow pins, decorative belts, etc.) have been discovered in the Kutaisi region, predominantly from the Hellenistic period. Therefore, it is difficult to discuss the role of Kutaisi in the ancient jewelry craft due to the scarcity of such profile products. It should also be noted regarding the samples of plastic art found in Kutaisi and its surroundings. These include a relief statue of a dog from ancient times, preserved in the Kutaisi Museum, discovered in 1926 on Archil's Hill in the yard of Gociridze. Another bronze statue was found in 1982 in the garden of citizen Jangavadze in the village of Geguti and represents a female figurine, distinguished by high plasticity, perfectly expressing fertility and the eternal nature of life. It is believed that this sculpture was created as a result of the cult of the „Great Mother of the Gods“ in Colchis.

The intensive development of craft production evidently contributed to the development of trade and economic relations. This is primarily evidenced by the discoveries of „Colchian sil-

ver“ in the Kutaisi region. Specifically, in the city area, in the „Tsatskhvebis“ district, 11 silver coins—Colchian silver—were discovered by P. Chabukiani in the 1920s, which were handed over to the Kutaisi Museum. At the same time, other discoveries were made, but particularly noteworthy is the finding of Colchian silver coins during excavations on Gabashvili Hill in the cultural layer of the 6th century BCE (two pieces). These are small denominations of silver coins, well-dated, known as trioboli, featuring a woman’s head on one side and the head of an ox on the reverse. The discovery of Colchian silver in the cultural layer is, in fact, the first occurrence in Colchian archaeology. It was previously known that such types of coins circulated in Colchis in the 5th and possibly the 4th centuries BCE. The discovery of these coins in the cultural layer of the settlement should testify that small denominations of Colchian silver were already in circulation in inner Colchis from the 6th century BCE. In this regard, the treasure discovered in the village of Sulori (in the Vani district), containing around 700 Colchian trioboli along with foreign coins, including Lydian and Iranian coins from the 6th century, is particularly interesting. Among the Colchian silver coins, the Kutaisi Museum preserves two pieces of the so-called type I large trioboli, featuring a Miletian lion on one side and a figure of a kneeling ox-headed man on a quadrilateral on the reverse (only 9 such coins are known). It is believed that the kneeling ox-headed man represents the river deity Phasis and was minted not in the 6th century BCE but in the first quarter of the 5th century BCE. The fact that such coins were discovered in the Kutaisi region further indicates the prominence of Kutaisi as a trade center in the 6th to 5th centuries BCE. Only one piece of Colchian large trioboli from the 5th century BCE is preserved in the Kutaisi Museum, featuring the image of a lion (in profile) on one side and the image of an ox on the reverse. This unique piece has no analogues, and its significance for the history of monetary circulation is immeasurable. Perhaps this is also supported by the discovery of Greek (produced in Athens) black-glazed pottery from the 5th century BCE in the settlement and the accidental finding of an Attic bronze helmet from the 4th century BCE in the last century. The discovery of Greek imports from the 5th century BCE in Kutaisi, indicating its advancement as a trade center, should not be coincidental. As Mr. O. Lortqifanidze suggested, the Rioni-Kvirila trade transit route has been functioning since the 6th century BCE, through which Greek imports were making their way into the inner districts of Colchis and Eastern Georgia. In this regard, the discovery of Ionian pottery from the 6th century BCE on the „Nasajvarebi“ hill near Kutaisi is extremely significant. Nearby (also on „Parnali“ hill), Attic pottery was also found, which indicates that Attic imports were making their way into the inner districts of Colchis. As noted, in 1964 and 1984, fragments of Attic black-glazed pottery were discovered by both expeditions on Gabashvili Hill as well. Additionally, during the construction of the theater in Kutaisi, an Attic red-figure pottery decorated with palmettes from the second half of the 4th century BCE should also have been discovered and is preserved in the Kutaisi Museum. In the summer of 2012, during the rehabilitation of the Bagrati Cathedral, workers found fragments of imported (including Attic black-glazed) pottery packed in a polyethylene bag and stored in the attic of the western gateway of the building. Cautiously, this can be linked to the Kutaisi region.

Thus, as we see, the trade-economic relations with the ancient world have included not only coastal areas but also the inner districts of Colchis, including, of course, the Kutaisi region, which must have played a progressive role in the subsequent development of urban life in Kutaisi.

REFERENCES

Archaeology of Georgia. 2014:198-200. Tbilisi.

Essays on the History of Georgia. 1970:410-414. V. I. Tbilisi.

Lanchava, O. 1975. Kutaisi in the Pre-Feudal Period. Dissertation, Tbilisi.

Lanchava, O. 2015. Archaeology of Kutaisi. Kutaisi.

Lanchava, O., Isakadze R., Berdzenishvili D., Chumburidze M., Kartsidze N., 2005. Preliminary Report on the Field Work of the Kutaisi Archaeological Expedition in 2005. Tbilisi.

Lortkipanidze, O. 1966:44. Antique World and Ancient Colchis: for the history of trade-economic and cultural relations in the VI-II century BC. Tbilisi.

Lortkipanidze, O. 1965. Main Results of the Work Conducted by the Kutaisi Archaeological Expedition in 1964. Brief Reports of the Scientific Session, Tbilisi.

Lortkipanidze, O. 1964:46-47. Main Results of the Work Conducted by the Kutaisi Archaeological Expedition in 1964.

Lortkipanidze, O. 1964:47. Results of the Field Archaeological Work Conducted in 1963 in Kutaisi and its Surroundings. Brief Reports of the Scientific Session. Tbilisi.

Lortkipanidze, O.1970:33-40. Results of the Work Conducted by the Vani Archaeological Expedition in 1969. *Friend of the Monument*, N23.

Materials obtained by the expedition are stored in the archaeological department of the Kutaisi State Historical Museum.

ASPECTS OF THE STUDY AND ANALYSIS OF BORDER CULTURE IN THE CAUCASUS, UKRAINE, AND THE BALKANS

Khoperia Grigor

Professor, Georgian Technical University

ukia@list.ru

ABSTRACT: *Among the factors and prospects connecting the study of border cultures of the Caucasus, Ukraine, and the Balkans are their historical and cultural (architectural) heritage, ancient quarters, and historical centers, representing the cultural heritage of their peoples. These reflect the history, architecture, culture, and art of these countries. One issue that remains overlooked by academic communities, particularly during times of global political upheaval, is the development and implementation of a methodology for the comprehensive valuation of historical and cultural landmarks (buildings) from the late 11th to the early 20th century.*

In modern conditions, cities are developing not only through the creation of new enterprises but also through the revitalization of traditional activities within historical environments and the restoration of the city's architectural appearance. However, new elements incompatible with historical architecture, such as Western design elements and modern stylistic trends (e. g., summer cafes, storefront decorations), often disrupt this process. The need to preserve cultural monuments and expand their recognition through legislation is emphasized in international documents and the works of prominent architects, historians, and restorers. For example, the Venice Report“ introduced a proposal for a new policy where on one hand, protective measures were identified to prevent threats to cultural assets resulting from economic development. On the other hand, these measures were implemented in such a way that they would not act as a brake on societal progress, but rather as a significant element contributing to that development.

Keywords: *Caucasus, Ukraine and Balkans cultures, historical and cultural (architectural) heritage.*

From an urban planning perspective, the capitals and major cities of these countries represent cities where all styles and directions in architecture are mixed, which are connected and adapted to each other, practically incompatible buildings. As cities develop, old and new merge into a single architectural organism, with historical monuments coexisting alongside examples of 20th-century modern architecture. Consequently, the expansion of built environments includes banks, corporations, multi-functional complexes, and residential buildings that incorporate modern stylistic trends like mechanical utilitarianism, „Installation style“, kitsch elements, or in the form of decors of European craftsmen and methods of postmodernism, etc.

Architectural heritage, as an element of „videoecology“, plays a crucial role in determining the quality of life in urban planning and economic activities. It serves as the foundation for decision-making and the implementation of any measures within city environments. In large city centers that have preserved the planning structure of their streets and squares, there is

a pressing issue of free spaces. Government institutions, commercial enterprises, residential buildings, and transportation systems are being developed and organized. As a result, city development can only progress through densification and reconstruction of existing structures, necessitating the comprehensive utilization of all available areas. This, in turn, leads to increased anthropogenic pressure on the geological environment, causing the „permanent loss“ of national and cultural identity. Along with the accumulation of cultural layers in historical areas, this highlights the need for research on the protection of architectural monuments.

1. Problems of Technical-Economic Evaluation of Architectural Monuments

The objective and comprehensive evaluation of architectural monuments is possible only based on joint and complete data, which requires the integration of technical and humanitarian sciences. In the context of the 1990s, the state of monument protection and usage was as follows: their technical condition was unsatisfactory, with physical wear reaching 35-40%. The following reasons can be identified for this condition:

- Lack of financial resources for conducting repair and restoration work;
- Absence of a modern material-instrumental base in the organizations that perform technical condition research and restoration work, which makes it impossible to conduct complex diagnostic studies;
- Incompetence in the use of monuments, where 60% of them were utilized independently from their original functional purposes in the „economic and commercial“ sectors.

Monuments were used not only for the development of science, public education, and culture but also as economic objects where property rights were exercised, and income could be generated through their exploitation. However, costs were also incurred for their maintenance and preservation.

The economic evaluation of monuments consists of assessing the value of their physical condition, which is calculated by subtracting physical wear from the total restoration value, and adding the land value. This assessment takes into account the historical and cultural heritage value, which is a fundamental part of the object's total value. In cases where it is necessary to determine the property rights or utilitarian purpose of the monument, the assessment may be limited to its current technical condition and base value, calculated in current market prices through direct measurement of the object.

In the event that the damage to the monument needs to be calculated, or if it is being sold, the evaluation takes into account not only the current condition of the monument but also its historical and cultural value, as well as the impact of time, which may reduce the value due to wear and tear. The data for this is obtained through comprehensive assessments of its technical condition and any restoration work carried out, which may affect the material form and lead to devaluation.

2. The Method of Evaluation

Based on the author's extensive experience, the residual (remaining value) method was used to determine the initial (cadastral) value of developed and undeveloped land plots in Tbilisi. This method has allowed the determination of land value for mass evaluation purposes. However,

the method is not intended for determining the value of individual land plots, and the resulting value may or may not match the market value.

Therefore, the author suggests that, in addition to the approaches and methods recommended by international standards, the residual method be studied and implemented for the evaluation of monuments, which can be used for tax purposes. Other value determinations should be based on the specific assessment of individual monuments, depending on the evaluation goals.

3. General Scheme of the Process for Assessing Buildings and Monuments

The realization of the residual assessment scheme begins with the development of general descriptive scenarios for the appraiser-expert within the boundaries of the capital, taking into account the following factors:

1) Based on location within the city, the description is divided into levels (scores), starting from the suburbs and ending at the city center;

- 1.1. Suburbs of the city;
- 1.2. Zone adjacent to the suburbs;
- 1.3. Intermediate zone of the city;
- 1.4. Zone adjacent to the intermediate zone;
- 1.5. City center.

2) Based on the levels determined in section (a), the existing immovable historical and cultural buildings and monuments are listed. For example:

- 2.1. Territory of immovable monuments;
- 2.2. Ensemble of immovable monuments;
- 2.3. Complex of immovable monuments;
- 2.4. Urban development formations;
- 2.5. Complex monuments.

3) Based on the levels determined in section (a), the architectural systems of existing immovable historical and cultural buildings are listed:

- 3.1. Historical monuments;
- 3.2. Archaeological monuments;
- 3.3. Monuments of urban development and architecture;
- 3.4. Monuments of monumental art;
- 3.5. Complex monuments.

4) Based on the levels determined in section (a), the architectural systems of existing immovable historical and cultural buildings and their functional hierarchy are listed: 4.1. Building complexes in the architectural-historical environment of the city or building complexes in a historical city;

- 4.2. Building complexes in the system of historical quarters or building complexes along a series of historical streets;
- 4.3. Complexes of buildings with fortifications and churches (ensemble), estates outside the city, or estates of the manor type;
- 4.4. A standalone historical-cultural building;

4.5. A standalone historical-cultural building where the main building is complemented by additional structures.

5) Based on the levels determined in section (a), a typical list of existing immovable historical and cultural buildings is drawn up:

- 5.1. Religious buildings;
- 5.2. Civil buildings and their surroundings;
- 5.3. Fortress structures;
- 5.4. Industrial buildings;
- 5.5. Mixed-type building monuments.

6) Based on the levels determined in section (a), the construction system of existing immovable historical and cultural buildings is described, including examples of both wooden and stone architecture:

- 6.1. Framework system or arched;
- 6.2. Framed or single-story;
- 6.3. Wall-based or cross-dome;
- 6.4. Wall-based or arched-vaulted;
- 6.5. Combined system.

7) Based on the levels determined in section (a), the structural scheme and solutions of existing immovable historical and cultural buildings are listed. This includes all building elements, such as foundations, their shapes and sizes, along with factors of natural and technogenic influence, and their categories, based on technical inspection and research.

8) Based on the levels determined in section (a), the volume-planning structure of existing immovable historical and cultural buildings is listed:

- 8.1. Urban estates (for state and public use);
- 8.2. Residential houses from the 12th century to the early 20th century (residential, public, industrial, and other non-residential buildings);
- 8.3. Residential houses from the 19th century to the early 20th century for individual businessmen;
- 8.4. Detached house-palaces (single-family residential houses);
- 8.5. Typical income-generating houses (block residential houses).

9) Based on the levels determined in section (a), the planning systems of existing immovable historical and cultural buildings are described:

- 9.1. Enfilade planning system;
- 9.2. Corridor-based planning system;
- 9.3. Corridor (gallery) or enfilade planning system;
- 9.4. Compact planning system (early 20th century) with mixed planning system;
- 9.5. Mixed planning system.

10) Based on the levels determined in section (a), the accessibility of transportation to existing immovable historical and cultural buildings is described.

4. The Process of Assessing Buildings and Monuments Using the Residual Method

The process of assessing buildings and monuments using the residual method begins with the appraiser collecting data, which will enable them to input all gathered information into each cell of the prescribed scenario. Afterward, the appraiser calculates the arithmetic average of the points accumulated by the building or monument and determines the average score for its location class, which is multiplied by the unit value established through other methods at the time of evaluation. The points for upgrading or downgrading the determined class of the building or monument depend on factors such as the architectural and aesthetic value of the object, its landscape and environmental surroundings, artistic and emotional value, and so on.

5. Evaluation of Problems

The main challenge in the evaluation of monuments is determining the extent of their physical and moral wear. The author's study is not yet ready to present their full perspective to the academic community on this matter.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

According to the UNESCO Convention (Paris, 16.11.72) „Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage,“ the following principle is outlined: „The states - parties to this convention strive to ensure the opportunities to more effectively protect, preserve, and promote the cultural and natural heritage located within their territories, under conditions available to all countries. They are encouraged to implement a common policy aimed at assigning certain functions to cultural and natural heritage in public life and to incorporate the protection of this heritage into general planning programs.“

In light of this, the author of the paper hopes that the issues raised will be included in the final resolution of the conference and that the academic community of the countries represented at the conference, beyond preserving and protecting cultural and natural heritage, will also give impetus (perspective) to its sustainable development and include the highlighted issues in a major international program or project.

REFERENCES

40th anniversary of the Venice Charter and 50th anniversary of the 1954 Hague Convention for the protection of cultural property in event of armed conflict / ICOMOS nouvellesnews. 2004. Paris, vol.14, N1.

Nara Conference of Authenticity. 1995:410. Trondheim, Norway.

Smith, L. 1985: 160.*Investigation of old buildings.* – Essex, England London.

Chuo- Bijustu Shuppan Co. Ltd. 1999. Risk preparedness for cultural properties / Development of Guidelines for emergency purpose. – Tokyo.

LITERARY REVIEW AND ANALYSIS OF THE CONSTRUCTIVE SOLUTIONS OF HISTORICAL AND CULTURAL MONUMENTS IN GEORGIA¹

Kipiani Gela

Professor, Georgian Technical University
gelakip@gmail.com

Tsikarishvili Malkhaz

Professor, Georgian Technical University
m.tsikarishvili@gtu.ge

Tabatadze Ana

Associate Professor, Georgian Technical University
a.tabatadze@gtu.ge

Kristesiashvili Elina

Professor, Georgian Technical University
e.kristesiashvili@gtu.ge

ABSTRACT: *Presents medieval and modern Georgian culture. Brief history of construction and development of architecture. Describes peoples living in the territory of Georgia (Georgians, Abkhazians, Ossetians, Armenians, Jews, Greeks, North Caucasians and others) many dozens Works of culture and art created over the century, Gelati, Great traditions of the Ikalto savannas, Athos. Considered in Georgia and temples, churches, monasteries, fortresses, Description of basilicas and chapels, architecture, carving and The greatness of the surviving frescoes, their significance in world culture and in the development of thinking. Recently restored in modern conditions. Expertise and modern objects of cultural heritage Use of structures.*

Key words: *construction, architecture, temple, monastery, expertise.*

The protection of historical and cultural monuments, as well as the preservation of cultural heritage, is one of the most important both in Georgia and around the world. In recent years, the situation has become especially complicated, when the historical and cultural heritage is increasingly threatened by destruction, which is caused by the impact of environmental factors (earthquakes, wind, snow, etc.). To the damage caused by global warming, as well as environmental pollution by tourists, emissions containing harmful gases from transport and enterprises, aggressive groundwater and caused by the action of factors increasing humidity. This aggravates the previously known causes of the rupture, since the rupture becomes unpredictable, uncontrollable and increases the catastrophic consequences. Damage to historical and cultural monuments leads to a change and deterioration in the stress-strain state of the monu-

¹ The research presented in the article was supported by the Shota Rustaveli National Science Foundation project STEM-22-1210 (SRNSFG).

ment's structure, which is accompanied by the destruction of the monument, the inevitable loss of aesthetic, historical, scientific, social and material value. object and territory. Especially in this period, when one of the country's priorities is tourism.

Historical and cultural monuments with traditional architecture are very attractive to tourists, which forms the basis of the country's budget.

To solve the above problems, we consider it appropriate to set and solve the following tasks:

Analysis of the current situation with the types of structures of historical and cultural monuments in Georgia, their stress and strain state;

- Study of the state of historical and cultural monuments as a „monument-environment“ system - development of a methodological concept for diagnostics and system analysis of sustainability management;
- Assessment of engineering and geological conditions, study of the surrounding conditions of water change by man and their impact on the foundation of the monument;
- Demolition of historical and cultural monuments study of the most common causes and types;
- conducting laboratory studies of the material constituting the historical and cultural monument;
- Development of a comprehensive diagnostic method for the stress-strain state of historical and cultural monuments;
- Calculation of historical and cultural monuments using a computer reporting program and the developed methodology;
- Conducting a computer experiment for a monument located on different types of soil;
- Managing the condition of historical and cultural monuments using experimental and numerical methods and developing a methodology for complex fusion.

The implementation of the presented measures will develop a simplified and at the same time reliable method necessary for the restoration and strengthening of historical and cultural monuments in Georgia, and through it, the state of the monument will be managed, which will ensure the achievement of the goal of the work.

Historical and cultural monuments as a systemic object

In recent years, in the practice of restoration of monuments of history and culture, there is a trend of complex evaluation of their technical condition taking into account changes in environmental conditions. It has become quite reasonable to consider the object of restoration as an element of a complex natural-technical system «monument-environment», in which the monument of architecture can be represented as a subsystem containing some interconnected structural and architectural elements.

In the work, construction decisions of monuments are analyzed with the goal of carrying out a complex study of the technical condition of the historical-cultural monument and formulating recommendations in the correct direction of restoration.

On the basis of the analysis, a classification of constructive solutions was created and a structural method was used to study the causes of deformation.

It is possible to bring several examples of reconstruction of the structure of the monument in the first years of its existence, which will not prevent the monument from adapting to new conditions in the following years.

Environmental conditions caused by anthropogenic changes in water in the considered system «Monument-Environment» have a very destructive effect on the protection of monuments of architecture. The foundations of architectural monuments and their main growing structures are especially sensitive to such changes.

Elements of the subsystem „monument“ can be bodies made of artificial building materials with various design solutions. To discuss the elements of this subsystem, it is appropriate to decompose it. When studying the causes of deformation of monuments, as a means of decomposition, one can use the structural method, which allows one to identify certain structural blocks in the architecture of monuments. Three levels can be distinguished: Level I - an elementary block; Level II - a functional block; Level III - an agglomerate of functional blocks.

It is at this level that the mutual dependence of monuments on environmental factors is revealed.

Depending on the nature of the interaction of environmental factors on historical and cultural monuments, one can distinguish rigid and discrete types of the subsystem - „monument“. This means that the stages of destruction of a monument depend on the transformation of its structures.

The rigid structure of a monument is preserved in the presence of stable conditions within the factors of environmental conditions or their static variability. This structure functions until the impact of factors on monuments exceeds a certain critical threshold. At a certain stage of each monument's existence, its structures are reborn, when the rigid structure turns into a discrete one for self-regulation and adaptation to changing environmental factors. Due to the implementation of stress in structures according to the weak link rule. Thus, due to the appearance of a crack, the rigid structure of the monument adapts to the changed environmental conditions, breaking the connections that create the system.

Types of monument construction systems and analysis of construction solutions

We will offer an analysis of the types of construction systems and design solutions of historical and cultural monuments using the example of the following cathedral in Georgia:

Alaverdi Monastery. The Alaverdi complex is located in Kakheti, Akhmeta municipality, on the right bank of the Alazni River, in the village of Alaverdi - 200 meters to the southeast. Restoration work was carried out in 1965-1968, 1970-19759 (fig. 1).

In 1988, the eastern part of the eastern and southern facades of the temple were cleaned. Decorative elements of the facade decoration were revealed. After removing the earth layer along the southern facade, three steps of the Shirim plinth appeared. And in front of the southern entrance - the foundation of the square gate. The single-nave church, located next to the northern wall of the temple, the southern wall of which is included in the northern wall of the temple, was cleaned and conserved. In the apse of the northern wing of the temple, a wide and high vaulted niche was discovered: most of it is located in the eastern half of the apse. The depression was later filled with a brick pile, in which an exit from the temple to the single-nave church was arranged. After removing the late floor, fragments of the original hexagonal brick ceiling and the lower parts of the profiled bases of the dome supports were discovered. In 1991, the

neck of the dome, the diaconia, the walls of the western sleeve and the chamber were cleaned of later contamination. Hexagonal cement slabs were laid in the temple.

Also in 1991, archaeological work was carried out inside the temple. Under the floor of the temple, after the removal of the latest layer, a structure appeared on which the temple was built. The building is inclined along the east-west axis and includes the central, northern and partially southern parts of the temple. It is built on an older building and partially repeats its plan. The walls of the upper tier are built of rubble, cobblestone and limestone. The walls of the lower tier are made of cobblestone and clay.

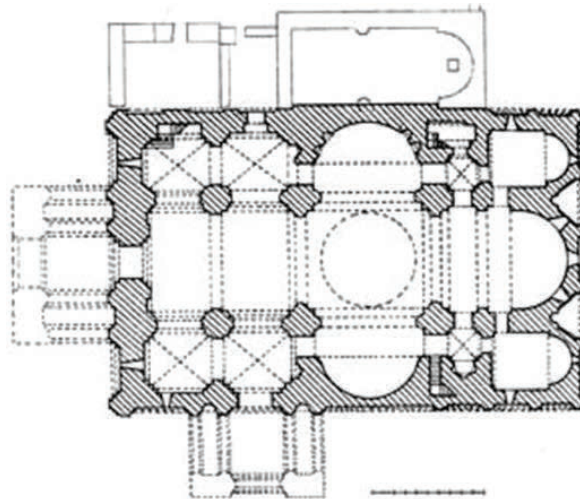

fig. 1. Alaverdi Temple Plan

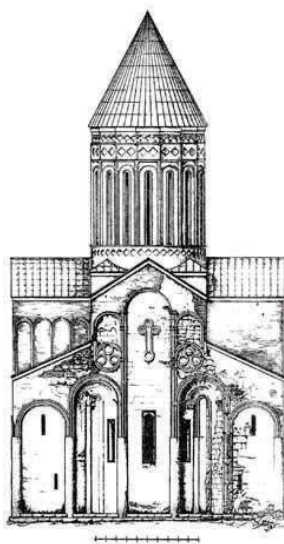

Fig. 2. Facade of Alaverdi Cathedral

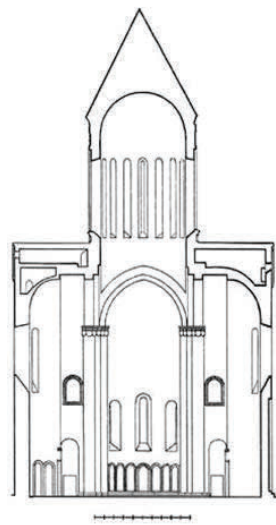

Fig. 3. Alaverdi Temple Slot

0 27.5km

The basis of the temple plan is a cross, three equal branches of which end in a semicircular apse and form the letter e. year Triconx. The apseless western wing has an elongated shape and has side naves connected by a pair of elliptical arches. The arches rest on a star-shaped pillar. The entrance is from the west, south and north. The sanctuary, including a semicircular apse and a front beam, was originally erected on three steps. On the sides of the altar are a sacristy and a deacon's room, above which there is an obsidian vault. In front of the altar, as well as the apses of the transverse arms, in the recessed part of the wall there is one wide and high arched passage, and above them - one arched window of the rooms located above the sacristy and the deacon's room protrudes. In the altar and side apses there are three high arched windows. The windows of the side apses are so high that the tops of their arches reach the level of the heel of the shell. In the apse of the sanctuary there are eleven high arched niches of a semicircular plan, intended for the priests to sit. Between the niches there is a half-column, on which the niche crowning the arch rests. A step runs along the entire length of the apse. In the northern apse, where the tomb of Joseph Alaverdel is located, there are two apse-shaped niches at the edges, each with a simple shaft. Both corners of the apses of the northern and southern arms have a half-column at a certain height, supporting the exit arches in front of the apse. On the axis of the western wall of the western wing there was a wide and high arched entrance, which was later slightly narrowed and significantly lowered. On both sides of the entrance there are powerful pilasters, on which an open passage rests, connecting visitors. The narrow naves located on the sides of the western wing of the temple are divided into two rectangular parts, covered by a cross arch with a transverse vault (Fig. 2., Fig. 3.).

REFERENCES

Bediashvili, M., Kipiani G. 2018:118. *Protection against earthquakes Seismic isolation means and implementation prospects in Georgia.* Tbilisi: „Universal“ publishing house.

Bochorishvili, N., Batsikadze, T., Kipiani G. 2012:298. *Building sister Study of physical-mechanical properties of paving stone Modern methods.* Tbilisi.

Imedadze, R., Maghardze T., Kipiani G., Tsikarishvili M., Khmelidze T. 2022:162. *The technical expertise of the houses is the housing of the old development.* Publishing House „Technical University“ Tbilisi.

Khmelidze, T., Kipiani G. Khmelidze K, Vanishvili T. 2018:201. *Monuments of Georgian architecture.* Tbilisi: Publishing House Universal.

Mikhailov, B., B. Kipiani, I. 1996:442. *Deformability and stability spatial plate systems with discontinuous parameters.* Stroyizdat, St. Petersburg.

Machaidze, E. Kipiani, G. 2006:369. *Calculation theory of composite thin-walled spatial systems.* Publishing House „Technical University“ Tbilisi.

Tabatadze, A. 2024:189. *Consideration of impact effect in columns of frame buildings during an earthquake,* Publishing House „Universal“ Tbilisi.

Tsikarishvili, M. 2023:508. *Construction case* publishing house „Technical University“ Tbilisi.

SAMEGRELO AND ZUGDIDI IN THE INTERNATIONAL RELATIONS SYSTEM OF THE FIRST HALF OF THE 17TH CENTURY

Kortua Zaal

Professor, LEPL Shota Meskhia Zugdidi State University

zaalqortua@gmail.com , zaalkortua@zssu.edu.ge

<https://orcid.org/0000-0001-9907-7734>

ABSTRACT: *First half of the 17th century is a very interesting period to study the foreign policy of Odishi Principality which had been having close relationship with Western Europe. Head of Odishi Principality, Levan II Dadiani (1611-1657) coherently pursued a European policy for 35 years supported by catholic missionaries who had arrived in Samegrelo. In Georgian historiography, there are several scientific works and researches about European catholic missionaries who carried out their activity in the late feudal age in Georgia. Great interest is taken in their life and activity today as well. These people were sent by the Pope and they were well-educated in different fields of science and art. They were writers, artists, doctors and people with secular education. Missionaries in Georgia also had the function of political emissaries. They can be considered the first political and cultural representatives of Catholic Europe. They linked the Georgian political leaders with Europe to learn about the achievements of civilized world, to request help and support and express their loyalty to the European policy. Dadiani's trade and economic project, which aimed to establish future economic ties with Europe, is linked to the concept of modernity and can be compared to the restoration of the Silk Road. The presented article shows the European foreign policy of the Odishi Principality in the first half of 17th century and the measures taken in this direction.*

Keywords: *Levan II Dadiani, Georgia-European relations, Vatican*

Georgia's contacts with European countries originates from centuries past. „Close relations were established between Georgia and Greece, Pompey brought Rome to Georgia, and Christianity entered Georgia in the 1st century...“ writes the well-known lawyer in Europe, professor Mikheil Muskhelishvili in his article „Georgia and Europe.¹

Four centuries ago, at the court of the great Prince of Odishi, Levan II Dadiani (1611-1657), clergymen (monks), doctor-healers, writers, and painters from Italy-one of the most educated countries in civilized Europe-gathered. According to foreign historical sources, it was Dadiani's desire to bring them to Georgia. The wise prince properly evaluated the situation. Eastern

¹ Moskheli M. 1953.

Georgia was facing the threat of Islam; Iran was threatening to destroy Kartli and Kakheti. The Ottoman Empire gave no respite to the western Georgian kingdoms and principalities, demanding hundreds of captives in exchange for an imaginary peace. The principality of Odishi, like the rest of the Georgian kingdoms and principalities, was trapped in complete political, economic, and cultural isolation. The educated prince of Odishi intended to break this political and economic isolation through European clergymen and missionaries and to establish connections with the advanced European world.

Using skilful diplomacy, Dadiani tried to maintain a peaceful policy with the suzerain-the Ottoman Empire. He reached out to the Ottoman Empire's relentless enemy-Persia-and established trade, economic, and political connections and tried to strengthen these relations. The foreign policy directions of Levan II Dadiani can be outlined as follows:

1. The Ottoman Empire
2. The Persian Empire
3. The Russian Empire
4. Western Europe (Italy, the Vatican).

Among the above-mentioned directions, Western Europe was focused on the development of the country and it entered under the name of Christianity and gave hopes for political, economic, and cultural development. By 1639-1640, the European missionary in Samegrelo was already well established, and was steadily conducting religious-diplomatic correspondence with Europe.

The first half of the 17th century was an exceptionally active political period not only for the Principality of Samegrelo but for the whole of Georgia, with a special emphasis on relations with Europe. The main focus of these relationships was on Samegrelo. The aggressive policy of Persia blocked this opportunity for Kartli and Kakheti. By creating a calm and stable internal environment, Levan Dadiani established favorable conditions for the development of the principality and it became a center for the development of Georgian culture-literature, history, and goldsmithing. The country became peaceful and flourished. The center of Samegrelo, Zugdidi, developed, and a new trading city, Rukhi, was established nearby, which was supposed to be included in the international transit trade network. After the collapse of the unified Georgian monarchy, the stronghold of Georgian culture-the Jvari Monastery in Jerusalem-was thoroughly renewed for the first time.

Zugdidi became a center for active connections with Europe. Italian missionaries working here left unique historical material for studying the social, economic, political, and cultural conditions of the region. It is difficult to imagine Georgian historiography without Archangelo Lambert's „Description of Samegrelo“ and „Holy Colchis“, Giuseppe Giudice's published letters about Georgia, Maria Maggio's grammar, Clemente Galano's history, Antonio Giardina's works, Don Cristoforo de Castelli's writings, and other works of the mentioned period.

The missionaries arrived in Georgia in July 1632. Soon after, they moved from Gori to Guria, and then to Samegrelo to carry out their work. Dadiani created favorable conditions for them to live and work. As mentioned, Dadiani aimed to establish connections with the Western world with their help, and several international-scale economic projects were planned that would

bring great profit to the principality. The above-mentioned individuals were Levan II Dadiani's diplomatic representatives in Italy, at the Pope's court. They kept Dadiani informed about the political processes occurring in Western Europe. He was well aware of the Pope's great influence and authority within Europe's powerful circles. While completing various tasks for Levan Dadiani, the missionaries frequently faced significant risks, as traveling abroad and fulfilling diplomatic missions was a highly dangerous task in those times.

Despite the support provided by the local authorities, it was difficult for a foreigner to come to and stay for a long time in late-feudal Samegrelo. The missionaries clearly wrote about the challenges they encountered here. Despite great obstacles, they managed to learn both Georgian and Megrelian languages and performed various jobs among the people. The Theatine monks, to whom the missionaries in Samegrelo belonged, were highly educated. With their broad spectrum of knowledge, they were clearly distinguished from the representatives of other orders. Many of them were doctors, writers, artists and the people educated in secular knowledge.

After the Reformation of the Church, the leadership of Catholic Rome paid great attention to the activities of missionaries in Eastern countries, particularly in Georgia. Special college was established in Rome to prepare the missionaries in order to educate Georgian youth. a Georgian-Italian dictionary was prepared in Rome in 1627 by the Italian Stefane Paolini and Nikifor Irbach, the ambassador of the Kartl-Kakheti king Teimuraz I. This dictionary was supposed to help missionaries coming to Georgia to learn the Georgian language. The missionaries had a great interest in our country, its culture, and its history. Accordingly, they gathered extensive information about our country, studied Georgian ecclesiastical services, hymns, and way of life, and recorded local customs, traditions, and beliefs. They often pointed out gaps and proposed ways to address them. Their uncompromising position against the slave trade is well known. The missionaries, as Catholic priests, conducted services according to Catholic rites, and in this regard, they did some propaganda, but we must not forget that they were Catholic monks and they were responsible for the propaganda of Catholicism. Their sharp remarks were sometimes beneficial for society, serving as a wake-up call.

Dadiani's pro-European political course is clearly reflected in his words spoken to Dominican Giovanni Giuliano and Luca: „I am pleased to see an Italian priest, whose nation I consider to be the most talented and educated in the world. Our ancestors always wished to see and be with the representatives of this nation.“² In 1615, he states to Jesuit priest Louis Granje that he „greatly respects the Roman Church and its head—the Pope... and as the Pope is the father of the believers, everyone should obey him.“¹

It is known that the latest edition of the current constitution of Georgia includes the issue of constructing a deep-sea port in the Anaklia Special Economic Zone, which is one of the most important conditions for the country's development (Constitution of Georgia, Article 7: Paragraph 5). An interesting point is that this project is not only caused by current geopolitical necessity but also has its roots in the past.

In the early 17th century, throughout the lengthy conflicts between Persia and the Ottoman Empire, an interesting trade-economic project was developed in Persia (presumably based on joint

consultations with Europeans—specifically Italians). This project connected the Principality of Odishi with Persia and Europe, acquiring a transit function.

According to the famous Italian missionary and public figure Pietro della Valle, Persian silk could be brought to the European market without any contact with Turkey. Della Valle considered Persia's interest in avoiding Turkish transit for trade goods, and therefore did not allow Turkey to gain economic benefits from the customs duties on Persian goods. This was a highly convenient process which could be carried out in 10-20 days via the Odishi Principality and the Black Sea transport, compared to the 2 to 3 months required for transport across the Mediterranean Sea and 10 to 11 months for ocean transport¹

Regarding the mentioned project, the Theatine missionary Don Giuseppe Giudice specifically states: Dadiani „always wanted to attract merchants and settle them in the principality. He was very eager to bring in merchants and trade goods from distant states... He brought one hundred Armenian and Jewish merchants to Samegrelo... He also persuaded many Turkish merchants under the same conditions”². Dadiani also desired to bring wealthy merchants from Constantinople, whom he would require to buy silk from his principality, as well as to sell Persian goods to them.”...merchants involved in silk trading across the Black Sea would have the opportunity to obtain silk in Odishi from Persian and Armenian merchants for less than half the usual price.“ Thus, those merchants who sold goods from the prince's customs would have real profits, as well as the French who would transport the goods purchased here by sea to France“

³ Iranian goods could easily reach Poland via the Black Sea and the Dnieper, and from there to other European countries.

The mentioned global project for international trade was to be implemented with the involvement of Iran and Italy. The Shah was interested in the project and designated a salary of one thousand Tumans per year to Dadiani for cooperation and support. Dadiani was minting an analog of Iranian currency in the trading town of Rukhi, near Zugdidi, which was intended to facilitate trade operations. The Italian missionary and public figure Pietro Della Valle provide us with interesting information about this significant project.⁴

The prince highly valued the Europeans at his court. „Dadiani regarded the Patras as highly precious for his principality.“ When a foreigner visited him, he would immediately take them to meet the patras and say that he had no one better than them in his principality”⁵.

It is interesting to note Levan Dadiani's attempt to establish connections with the wealthy Duchy of Tuscany, which aimed to send healers and medical supplies to Samegrelo. This line of communication was to be established through missionaries, specifically Archangelo Lambert, who had returned to Italy⁶.

1 Kortua, Z. 2012: 59-63.

2 Giudice, G. 1964:55.

3 Giudice 1964: 59,64,55.

4 Kortua, Z. 2012:59-63.

5 Tamarashvili, M. 1902: 196

6 La gloriosa impresa, Palermo 1990; Majorana B. 1990:135.

As reflected in the numismatic materials obtained from Western Georgia, the political units of Western Georgia had active relations with countries in Europe and Asia during the first half of the 17th century. Russian ambassadors Tolochanov and Ievlev mention the European coins-Ducats and Thalers-circulating in Imereti, alongside Abazians and Halfabazians¹. These coins were minted in the Principality of Samegrelo, modeled after Iranian coins. Lambert writes that the Megrelians „value foreign money more, such as Hungarian, Tsekino and Spanish reales“.²

In the first half of the 17th century, alongside other European coins (Venetian, Dutch, Austrian, Hungarian, Spanish, and others), coins from the United Kingdom of Poland-Lithuania and Brandenburg-Prussia also entered Georgia. They firmly established themselves in the monetary circulation of Georgia and facilitated international and domestic monetary transactions.”³

After the death of Levan II Dadiani, the situation in the principality changed significantly. In 1672, Joseph Maria Zampi, the Prefect of the Theatine missionaries in Samegrelo, wrote to his leadership in Rome that the king’s (prince’s. Z.K) minister, Katsia Chikovani, had seized power in Samegrelo and committed many injustices, causing hardship among the people.⁴ Samegrelo became a target for the raids of feudals from Imereti and Abkhazia. The security system established by Levan II Dadiani collapsed. In conditions of widespread fear and anarchy, the European orientation turned out to be without a basis in reality. The Samegrelo mission of the Theatines, as the only means of connection with Europe, ceased to exist in 1701. Many of the missionaries died, while others either moved to another place or returned to their homeland.

Consequently, Levan Dadiani’s attempts to connect with Europe ended unsuccessfully. The feudal anarchy that arose in Samegrelo and the intensified pressure from mountain tribes, being at a low level of development, put the country into an unbearable social, political, and economic situation, which delayed the opportunity for connection with the progressive world for a long time.

The restoration and renewal of political and cultural links between the Principality of Samegrelo and Europe, specifically France, only became possible 150 to 200 years after the described events, during the final period of the principality’s existence.

Thus, at the present stage, when our country is on the path of political, economic, and cultural integration with Europe, it is highly relevant to study examples of the European policies of the medieval Principality of Samegrelo, which once again confirm our country’s organic and genetic connections with the advanced European world and its values.

1 Kortua, Z. 2012: 59-63

2 Lambert 1990:143

3 Kebuladze, R. 1971:135

4 Tamarashvili 1902: 204.

REFERENCES

Constitution of Georgia 2022, Article 7: Paragraph 5.

Giudice, G. 1964:56: ჯუდიჩე ჯ. 1964. წერილები საქართველოზე (XVII ს.). ტექსტი თარგმნა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ბეჟან გიორგაძემ. თბილისი.

Kortua, Z. 2012: ქორთუა, ზ.. 2012. ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან. ოდიშის სამთავრო XVII ს. I ნახევარში. თბილისი.

Kebuladze, R. 1971:135: ქებულაძე, რ. 1971:135. ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV-XVII სს. თბილისი.

Lambert, A. 1990. ლამბერტი, არქანჯელო, სამეგრელოს აღწერა. თბილისი.

Majorana 1990:135: Bernadette Majorana, La gloriosa impresa. Palermo.

Moskheli, M. 1953. Moskheli Michel, *La Georgie et L, Europe „Bedi Kartlisa“* N 15. Paris.

Tabaghua, I. 1987:161: ტაბალუა, ი. 1987:161. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში III, თბილისი.

Tamarashvili, M. 1902: თამარაშვილი, მ. 1902. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდგან ვიდრე XX საუკუნემდე, ტფ. 1902 წ.

Tamarashvili, M. 1902:204. თამარაშვილი, მ. 1902:204. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით XIII საუკუნიდგან ვიდრე XX საუკუნემდე, ტფილისი.

CELTIC, ART, PRE-ROMAN: A MEMORABLE JOURNEY

Majumdar Ananda

Doctor of Philosophy (Honorary), Harvard University, Cambridge (U.S.A.)
Harvard Graduate School of Education (Professional Education as a Child Development
Educator, Certificate in Early Education Leadership (CEEL-Series 1,2,3), online)

[\(0000-0003-3045-0056\)](https://orcid.org/0000-0003-3045-0056) - ORCID | [Connecting Research and Researchers](#)

[Ananda Majumdar | University of Alberta - Academia.edu](#)

<https://www.researchgate.net/profile/Ananda-Majumdar>

anandamajumdar2@gmail.com

MajumdarA2@mymacEwan.ca

Amajumdar930@norquest.ca

ABSTRACT: *The Arras culture is one of the diverse regional cultures in England during the Iron Age. The cultural burial rites distinguished Arras culture from most local contemporaries, which are more reminiscences of continental European La Tene practices than those of Iron Age Britain. The customs of burying the deceased with their chariots and of burying individuals within the square enclosure are mostly unknown in the rest of the British Iron Age. These Arras burials are confined to restricted areas in east Yorkshire. Recently discovered outlying chariot burial from Edinburgh appears to correspond more closely to the continental rite. Chronologically, most of the Arras's burials cover most of the second half of the 1st millennium BC up to the Roman conquest, which reached this area in the AD 70s. The mixed continental influences and local traditions, in conjunction with the reference in the Geography of Ptolemy to Parisi on the north bank of the Humber, makes it tempting to draw a connection with the ancient Parisii, the Gaulish tribe, who gave their name to the capital of France. The names of both cases are Celtic, the commanders; cf. Welsh peryflord. Though solid evidence has yet to exist. Celtic art here refers to the symbolic elements of artifacts. An early style of Celtic art is associated mainly with 5th- and 4th-century BC La Tene, burials borrowed from contemporary Greek and Etruscan patterns. The following Waldalgesheim style, named after La Tene Bi graves near Mainz, corresponds to the period of Celtic expansion and develops much more individual and free-moving vegetal forms during the early 3rd century BC and after, La Tene Bii-C contains two overlapping substyles, the earlier plastic and later Hungarian sword style. The article aims to memorize Celtic culture, history, and life in the pre-roman era. The methodology was conducted through documentation analysis of books and selected online academic articles. The feature question of the article is: what is the influence of Celtic tradition in the modern era? How did memory contribute to these influences?*

Introduction

The study of Celtic Art and culture before the Roman era is crucial for understanding identity, tradition, and artistic expression. This research focuses on the Arras culture, known for its burial practices that resemble those of continental Europe more than those of typical Iron Age Britain. The goal is to explore how Celtic traditions influence modern views of cultural identity and artistic expression. Studying these historical contexts can help connect us to contemporary Celtic influences. Existing research shows that Celtic Art plays a significant role in understanding the cultural dynamics of pre-Roman Britain and its links to nearby European cultures. Scholars like Sheldon (2022) note that Celtic art features geometric patterns and stylized natural motifs, which evolved under Mediterranean influences. Previous studies have examined the Hallstatt and La Tène periods, illustrating how these styles adapted through interactions with Greek and Etruscan art. Although many Celtic art pieces were made from perishable materials, metalwork in gold, silver, and bronze has survived, offering valuable insights into the craftsmanship of the time. Artifacts from the pre-Roman era, such as weapons and jewelry with intricate designs and symbolism, highlight the richness of Celtic artistic expression.

The shift from cremation to burial practices during the La Tène period helps us understand cultural changes and Celtic beliefs. However, the connection between ancient Celtic practices and their influence today is not well studied. This research employs document analysis to explore historical texts and modern interpretations to honour Celtic culture before Roman influence. It aims to address two key questions: How do Celtic traditions influence the modern era? Moreover, how has collective memory contributed to these influences? By combining archaeological findings and historical records, this study aims to address the gaps in existing literature regarding the continuity of Celtic culture over time. Ultimately, this work highlights the stories that shape our understanding of Celtic identity and Art today. The blend of local and continental influences seen in the Arras culture provides a lens to view the ongoing impact of Celtic Art. As ideas of identity evolve, understanding these historical roots offers a richer context for appreciating the renewed interest in Celtic cultures today. This study aims to demonstrate how Celtic traditions continue to influence both historical and modern narratives of cultural identity.

Literature Review

The study of Celtic Art and burial customs, especially about the Arras culture of Iron Age England, has attracted considerable scholarly interest. Research in this area explores various elements, from artistic styles to the cultural importance of burial traditions. One key focus is the distinctive burial practices of the Arras culture, which closely align with the La Tène traditions of continental Europe. Mytum (1996) highlights that these rites, marked by the interment of chariots and the use of square enclosures, indicate a cultural exchange between Britain and its continental neighbours. This positions the Arras culture as an essential participant in the broader story of Iron Age societies. The artistic achievements of the Arras culture also deserve detailed examination. As Hutton (2006) notes, artifacts from this period often display complex geometric patterns and stylized natural motifs influenced by Mediterranean Art. This blending of styles demonstrates the skill of Celtic craftsmanship and the intricate interactions that influenced artistic growth during the Iron Age. Green (1986) further explores this transition,

describing how artistic styles evolved through contact with Greek and Etruscan cultures during the Hallstatt and La Tène periods. Metalwork remains a crucial area of study, offering insights into the technological abilities and aesthetic values of the Celts. O'Brien (2018) states that surviving artifacts, such as gold, silver, and bronze items, not only showcase Celtic artisans' technical skill but also serve as symbols of power and identity within those communities. These artifacts help us understand the socio-political landscape of Iron Age Britain. Recently, the connection between ancient Celtic practices and their modern implications has gained attention. Lewis (2020) highlights the role of collective memory in shaping contemporary views of Celtic heritage. This research aids in understanding how historical narratives influence modern identity and cultural revival among Celtic groups today. Quirk (2019) offers an in-depth look at the cultural identity of the Parisi tribe, suggesting that the interplay between historical and modern interpretations provides valuable insights into the ongoing legacy of Celtic traditions. This narrative shows how names and customs can create links across time, connecting modern identities to their ancient roots. The literature on Celtic Art and the Arras culture underscores the importance of burial customs and artistic expression in shaping cultural identity. By integrating archaeological evidence, historical analysis, and modern interpretations, this scholarship sheds light on the continuity and development of Celtic traditions, deepening our understanding of their influence on current cultural stories.

Methodology

This study examined the Arras culture in Iron Age England, focusing on its burial practices and Art. It used past archaeological findings and written records to explore how Celtic Art influenced this culture and how those traditions shape our understanding today. The research included numerous sources, such as published archaeological reports from East Yorkshire and Edinburgh, which offered valuable insights into burial practices, especially chariot burials. These findings enhanced our understanding of the Arras culture. I also referenced peer-reviewed articles from journals like „Celtic Studies“ and „Archaeological Journal.“ These provided context, evidence, and analysis of the Arras culture, comparing it to European traditions. Historical writings by ancient geographers, especially Ptolemy, helped me investigate the Parisi tribe and their Celtic connections. This information supported the archaeological data and linked the past to our current knowledge.

I analyzed Celtic artifacts, such as weapons, jewelry, and decorative objects, using museum collections and online databases. These provided images and descriptions that were crucial for studying the art styles of the period. The study concentrated on two central regions: East Yorkshire and Edinburgh, where many Arras artifacts have been discovered. I examined burial sites and artifacts mostly dating from the second half of the first millennium BC up to the Roman conquest. I selected sites based on unique burial practices, such as chariot burials and rare square enclosures not commonly seen elsewhere in Iron Age Britain. Selected artifacts were analyzed based on materials (like gold, bronze, and iron), standard designs (such as spirals and knots), and craftsmanship. This helped reveal the artistic expressions of the Arras culture and their links to other Mediterranean influences.

Data were gathered from a review of existing literature and archaeological findings, focusing on burial rites and their relation to European customs, particularly from the La Tène period. The study highlighted regional differences and traced the development of Celtic Art over several periods, including Hallstatt, La Tène, and the Celtic Revival. It examined style changes and the factors behind them, such as trade, conflict, and cultural exchange. Additionally, the study explored how Celtic traditions influence contemporary Art and identity in Britain and Ireland, demonstrating the relevance of these ancient practices today. The data analysis incorporated both qualitative and quantitative methods: artifacts were detailed in descriptions, emphasizing their shapes and decorations, alongside their archaeological contexts. Burial practices were compared with existing literature to identify similarities and differences with continental customs. Thematic codes were developed to categorize influences on Celtic art and burial customs, including motifs, materials, and cultural interactions. This framework clarified how these elements coalesced into a distinct style. By cross-referencing artifacts from various sites, the study compared the Arras culture with other Celtic traditions, enhancing understanding of regional variations and influences. While this study offers a comprehensive overview of the Arras culture and its Art, several limitations remain: dependence on prior excavation reports and academic literature could result in gaps where new findings are pending publication or detailed analysis. As a retrospective investigation, it interprets past data, which may not reflect the latest understandings or emerging theories. Focusing on specific regions might skew the broader picture of Celtic Art and practices, indicating the need for further research in other areas. Overall, the methodology outlined provides a clear and structured approach to studying the burial customs and artistic expressions of the Arras culture. Through analysis of various sources, from archaeological evidence to artistic motifs, this study aims to shed light on Celtic heritage, its historical significance, and its ongoing influence on modern culture. Future research will seek to fill the gaps identified here and examine Celtic traditions beyond the Arras culture.

Result and Findings

This study examines the Arras culture, focusing on its burial practices and the development of Celtic Art before Roman influence. It addresses key questions about Celtic traditions today and how memory shapes these customs. The research draws on academic literature and archaeological findings to highlight important aspects of this vibrant culture. The Arras culture, prominent in Iron Age England, is known for its unique burial customs, which resemble La Tène practices on the continent more than typical Iron Age traditions in Britain. Significant discoveries show that these burial rites involved interring the dead with chariots within square enclosures, a practice uncommon in Britain at that time. Archaeological evidence, primarily from East Yorkshire and a recent chariot burial uncovered in Edinburgh, supports this, suggesting cross-cultural exchange. Most Arras burials date from the latter half of the first millennium BC up to the Roman conquest in the 70s AD. This period is vital for understanding how Celtic culture evolved amid increasing external influences. The blending of local traditions with continental elements signals a complex social structure and potential interactions with nearby tribes, such as the Parisii, mentioned by the Greek geographer Ptolemy.

Celtic Art plays a crucial role in this study, characterized by geometric patterns and stylized natural motifs. The research identifies two primary periods of Celtic artistic expression: the

Hallstatt period, beginning around 800 BC, and the La Tène period, from the 5th to the 1st centuries BC. Artifacts reveal a style evolution, progressing from simpler designs to more elaborate patterns and engravings. This development reflects how the Celts absorbed Mediterranean influences, especially from the Greeks and Etruscans, who introduced new animal motifs and decorative elements into Celtic Art. Much of the surviving Celtic Art consists of metalwork, mainly in gold, silver, and bronze, although items made from perishable materials are less common. Standard symbols in these artifacts include human and animal figures, spirals, knots, and plant motifs, creating a distinctive artistic style that reflects Celtic identity. Key findings include identifying regional differences in Celtic Art, with clear distinctions between British and Irish styles and continental European Art. These results highlight the creativity of Celtic artisans, who adapted their art forms while incorporating external influences. The study of jewelry, especially the Celtic torc, demonstrates its importance as both an ornament and a symbol of noble status, appearing in both civilian and military contexts. Burial artifacts are essential for understanding social hierarchy among the Celts. The use of cauldrons in death rituals underscores their cultural significance and connection to beliefs about the afterlife. The craftsmanship in weaponry and personal adornments indicates that this society valued Art as a marker of status. The study offers a rich depiction of Celtic culture, characterized by elaborate burial practices, significant artistic development, and complex social structures shaped by both internal traditions and external contact. Although connections between the Parisii tribe and the Arras culture are still under investigation, the available evidence shows the dynamic nature of Celtic civilization before Roman rule. This study of cultural memory helps to explain how Celtic traditions continue to persist today, influencing modern perceptions of Celtic identity.

Discussion

Celtic Art,¹ characterized by geometric patterns and stylized natural motifs, has evolved into a distinctive style influenced by Mediterranean cultures. It is best preserved in pre-Roman artifacts like weapons and jewelry.² The origins of Celtic Art can be traced to central European tribes, but it has since spread to Britain and Ireland, adapting and evolving along the way. Early Mediterranean influences, especially from the Greeks and Etruscans (Sheldon,2022), led to the incorporation of animal motifs. However, the Celts personalized these themes, depicting figures with unique features and humour, unlike the uniform ones.³ Greek styles. Although much⁴ Celtic Art was made with perishable materials, metalwork in gold, silver, and bronze remains prominent, seen in jewelry and weaponry.⁵Common symbols include human and animal figures, along with intricate designs like Spirals and knots, which are often integrated with plant motifs. Distinct artistic styles emerged during the Hallstatt and La Tène periods, characterized by abstract geometric patterns and detailed engravings. These styles varied regionally, with⁶ British and Irish Art showing subtle differences from continental European traditions (Sheldon, 2022).⁷ Celtic Art is a distinctive feature of their culture across Europe, divided into various eras: Hallstatt, La Tène, and the Celtic Revival.⁸ Originating in Austria from around

1 History and Archaeology. Early Celtic Art. Paragraph 1st

2 Sheldon, 2022.

3 History and Archaeology. The Origins of Celtic Art. Paragraph 2nd.

4 History and Archaeology. Celtic Art in the Archaeological Record. Paragraph 1st.

5 History and Archaeology. Standard Features of Celtic Art. Paragraph 1st.

6 History and Archaeology. Different Styles of Celtic Art. Paragraph 3rd.

7 Roman Britain. Celtic Art. Paragraph 1st.

8 Roman Britain. Hallstatt Culture. Paragraph 1st.

800 BC, the Hallstatt culture spread throughout central Europe, influencing regions like Slovakia and Southern Germany (Celtic Art, n.d.). This era saw the Celts developing unique styles from interactions with¹ Bronze Age cultures and maritime traders.² Hallstatt artists focused on ornamentation for practical items (weapons, armour) and made high-quality jewellery featuring intricate patterns and motifs, such as spiral designs and zoomorphs.³ The La Tène period, spanning the 5th to 1st centuries BC, is known for its curvilinear patterns, named after a site in Switzerland (Celtic Art, n.d.). The shift from cremation to burial during this time resulted in more artifacts being discovered by archaeologists, enhancing our understanding of Celtic civilization (Celtic art, n.d.). This era was notable for artists working with⁴ Gold for personal adornment, especially jewellery. Many existing pieces were made from⁵ Iron, bronze, gold, and other metals, and often feature motifs like ivies and foliage. ⁶The Celtic torc, a form of jewellery worn around the wrist or neck, was made from various metals and indicated noble status. Some ⁷Gaulic warriors even wore only the torc for religious reasons during battle. ⁸In the Roman military, torcs symbolized rank and achievement.⁹ Celtic warriors' shields were typically large and oval or rectangular, crafted from wood and leather, sometimes with ceremonial bronze shields.¹⁰ Cauldrons held significance in Celtic culture, used in rituals and customs related to the dead. Strabo describes priestesses of the Cimbri using bronze cauldrons for sacrificial purposes.¹¹ Celtic sculptures focused mainly on the human form, especially heads, often representing gods and warriors with abstract features. ¹²Brooches were essential in holding clothing together and evolved into ornate status symbols, depicting animals or human figures.¹³ Celtic pottery was elegantly curved, often dark or red with black decoration, and well-made despite its simplicity (Celtic Art, n.d.). ¹⁴The historical overview covers the rise and development of Celtic cultures across different nations influenced by or influencing (Celtic History - Celtic Culture, 2023) Celtic heritage. Instead of seeing nations as separate, history shows their interconnectedness.¹⁵ Before Christianity, the Celts had a complex social system based on class and kinship, with Celtic polytheism as their religion. Society was split into ¹⁶A warrior aristocracy, an intellectual class of Druids and poets, and the ordinary people. ¹⁷Women notably participated in warfare and could become queens. Leadership was chosen through election by tanistry, differing from the Norman practice of primogeniture. Limited info exists on family structures, but¹⁸ Athenaeus hints at a preference for boys among Celts, suggesting¹⁹ Bisexual relationships.

-
- 1 Roman Britain. Hallstatt Culture. Paragraph 1st.
 - 2 Roman Britain. Hallstatt Culture. Paragraph 2nd.
 - 3 Roman Britain. La Tène Culture. Paragraph 1st.
 - 4 Roman Britain. La Tène Culture. Paragraph 3rd.
 - 5 Roman Britain. La Tène Culture. Paragraph 3rd.
 - 6 Roman Britain. The Celtic Torc. Paragraph 1st.
 - 7 Roman Britain. The Celtic Torc. Paragraph 2nd.
 - 8 Roman Britain. The Celtic Torc. Paragraph 3rd.
 - 9 Roman Britain. Celtic Shields. Paragraph 1st.
 - 10 Roman Britain. Celtic Cauldrons. Paragraph 1st.
 - 11 Roman Britain. Celtic Sculpture. Paragraph 1st.
 - 12 Roman Britain. Celtic Brooches. Paragraph 1st.
 - 13 Roman Britain. Pottery. Paragraph 1st.
 - 14 Celtic History. Paragraph 1st.
 - 15 Celtic History. Paragraph 3rd.
 - 16 Celtic History. Paragraph 4th.
 - 17 Celtic History. Paragraph 4th.
 - 18 Celtic History. Paragraph 5th.
 - 19 Celtic History. Paragraph 5th.

Understanding how Celtic tribes merged over time is key to appreciating their journey across Europe, Britain, and Ireland. Celtic culture influenced many nations, including Britain, Ireland, Scotland, France, and Germany (Celtic History - Celtic Culture, 2023).¹ The origins of the Celts are debated, with theories ranging from southern Germany and Bohemia to eastern France, home of the Boii, a Celtic tribe.² The earliest Celtic homeland is believed to be in Central Asia, especially East and West Turkestan.³ Archaeological finds dating back over 25,000 years include artifacts like kilts, engraved knives, and remains of people with blonde and red hair.⁴ The Celts are considered the first civilization to domesticate horses over 20,000 years ago, and some speculate about a Celtic lineage in Genghis Khan.⁵ Evidence also suggests a Celtic presence in North America over 50,000 years ago, challenging the idea that Columbus was the first to discover the continent. (Celtic History - Celtic Culture, 2023) Around 400 BC, Celtic tribes expanded into Northern Italy and laid siege to Rome, accepting 1,000 pounds of gold to leave the city.⁶ Over time, the Celtic presence declined, with Gaul conquered by Caesar and much of Britain incorporated into the Roman Empire by the fifth century.⁷ Ireland's isolation helped preserve the Gaelic language. Celtic society was sophisticated, governed by the Brehon Laws, enacted in 438 AD under High King Laighaire. These laws, primarily oral, were memorized and recited by nobility and Brehons, setting social norms and expectations. Druids played roles in religious sacrifices during festivals, with executions occurring only as part of these rituals, depending on the deity involved.⁸ Celtic mythology and folklore weave rich stories of mysticism and magic that shaped the cultures of Ireland, Scotland, Wales, and parts of France. Deeply linked to nature, the Celts believed in a variety of gods and spirits embodying both beauty and danger (Giunta, 2024). Among the most notable deities are the Dagda, known as the „Good God,“ associated with abundance and strength; Brigid, the goddess of poetry, healing, and fire; and Lugh, the god of light and arts, celebrated for his many talents.⁹ These gods played a vital role in daily life, guiding people in agriculture, healing, and personal pursuits through rituals and offerings to secure their favour. Celtic mythology also features legendary figures.¹⁰ Heroes such as Cú Chulainn, famed for his incredible strength and bravery in defending Ulster, especially against Queen Medb's army.¹¹ Fionn mac Cumhaill, leader of the Fianna, is celebrated for his wisdom and heroic deeds, including gaining knowledge from the Salmon of Knowledge. Both heroes symbolize bravery, honour, and loyalty, inspiring generations.¹² The Tuatha Dé Danann are powerful gods skilled in craftsmanship, healing, and warfare, each ruling specific domains.¹³ Animals also have deep spiritual meaning, symbolizing

1 Celtic History. Paragraph 9th.

2 Celtic History. Paragraph 10th.

3 Celtic History. Paragraph 11th.

4 Celtic History. Paragraph 12th.

5 Celtic History. Paragraph 14th.

6 Celtic History. Paragraph 18th.

7 Celtic History. Paragraph 18th.

8 Celtic History - Celtic Culture, 2023; Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Paragraph 1st.

9 Giunta, 2024. Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. The Celtic Pantheon: Gods and Goddesses. Paragraph 4th.

10 Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Celtic Heroes and Warriors. Paragraph 1st.

11 Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Celtic Heroes and Warriors. Paragraph 2nd.

12 Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. The Tuatha De Danann: The Otherworldly Tribe. Paragraph 1st.

13 Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. The Sacred Animals in Celtic Mythology. Paragraph 1st.

natural forces—the stag represents strength and purity, the wolf signifies courage and loyalty, and the boar embodies bravery and abundance. In Celtic belief, animals serve as messengers and guides, connecting humans to the divine and shaping the Celts’ spiritual identity.¹ Tír na nÓg, the Land of Eternal Youth, depicts a paradise free from aging and death. It is portrayed as a mystical realm where time stands still, and inhabitants enjoy endless youth and beauty. Related to the Otherworld, it symbolizes immortality and paradise.² The Aos Sí, or fairies, govern this supernatural land filled with lush landscapes. Travellers often journey to Tír na nÓg through magical means, as in the tale of Oisín, who crosses the sea on a mystical horse to reach eternal life.³ The Sidhe, or Celtic fairies, are central in Irish and Scottish folklore, believed to dwell in sidhe mounds and serve as guardians of nature. Their dual nature makes them both protectors and tricksters—rewarding those who respect them and punishing those who do not (Guinta, 2024). Encounters with the Sidhe can bring blessings or misfortune (Guinta, 2024).⁴ Celtic creation myths are rich in symbolism, depicting the Earth born from primordial chaos through powerful deities like the Dagda and goddess Danu. Seasons reflect life’s cycles, with Winter representing death and spring signifying rebirth, underscoring the balance of life and nature’s rhythms (Guinta, 2024). Notable Celtic legends include:⁵ „The Cattle Raid of Cooley,“ featuring Cú Chulainn, and the Stone of Scone, used in crowning kings. These stories highlight Celtic values and their bond with the land and identity.⁶ Festivals like Samhain and Beltane celebrate seasonal changes, honouring nature and the deities in charge. Celtic festivals have influenced mythology and modern celebrations, emphasizing a connection to land and seasonal cycles. These ancient tales continue to influence contemporary folklore, literature, and pop culture, often featuring magic, mythical creatures, and heroism (Guinta, 2024).⁷ Works such as J.R.R. Tolkien’s *The Lord of the Rings* and C.S. Lewis’s *The Chronicles of Narnia* draw on Celtic themes, including fae creatures and mystical journeys. Modern films like *Brave* and *Harry Potter* also incorporate Celtic myth, exploring themes of fate and the supernatural. The legacy of Celtic mythology enriches storytelling today, keeping these traditions alive in modern fantasy (Guinta, 2024). The Celtic people boast a rich history characterized by bravery and resilience (Forsyth, 2023). Over the centuries, they have produced influential leaders who shaped history, such as Boudica, Vercingetorix, Owain Glyndŵr, and Robert the Bruce.⁸ Boudica, queen of the Iceni, led an uprising against the Roman Empire around AD 60 or 61, mobilizing an army of 100,000 to attack Colchester, London, and St. Albans. Although she was defeated, she remains a symbol of British courage and strength (Forsyth, 2023).⁹ Vercingetorix,

- 1 Guinta, 2024. Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Celtic Otherworlds: The Land of Eternal Youth. Paragraph 1st.
- 2 Guinta, 2024. Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Celtic Otherworlds: The Land of Eternal Youth. Paragraph 2nd.
- 3 Guinta, 2024. Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Fairies and Sidhe: The Celtic Fairy Folk. Paragraph 1st.
- 4 Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Celtic Legends of Creation and the Beginning of the World. Paragraph 1st.
- 5 Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Famous Celtic Myths from Ireland and Scotland. Paragraph 1st.
- 6 Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Celtic Festivals: Samhain, Imbolc, Beltane and Lughnasadh. Paragraph 1st.
- 7 Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland, and Beyond. Celtic Influence on Modern Folklore and Fantasy. Paragraph 2nd.
- 8 Forsyth, 2023. The Celtic Kings and Queens. Boudica, the Warrior Queen of the Iceni. Paragraph 1st.
- 9 The Celtic Kings and Queens. Vercingetorix, the Gallic Warrior King. Paragraph 1st.

a Gaulish chieftain, united tribes to oppose Roman dominance in 52 BC, showcasing strategic brilliance despite eventual defeat.¹ Owain Glyndŵr rose as a Welsh leader in the early 15th century, initiating a rebellion against English rule. He declared himself Prince of Wales and is celebrated for his legacy in Welsh history (Forsyth, 2023).² Robert the Bruce, king of Scotland from 1306, won key battles against England, notably the Battle of Bannockburn in 1314.³ He is seen as a symbol of Scottish independence. His leadership inspired his people. From Boudicca to Robert the Bruce, these figures embody the Celtic spirit of bravery and the quest for freedom, inspiring generations to this day.⁴ Around 650 BC, the Celts introduced iron to Britain, creating the first swords. Warfare was prevalent during the Iron Age, leading to the construction of hill forts, alongside open villages and farms.⁵ Celts fought on horseback or in light wooden chariots, utilizing spears and swords with wooden shields.⁶ While most Celts were farmers, they also had skilled craftsmen, including blacksmiths and potters, who produced intricate jewelry and decorated metal goods.⁷ Celtic society was hierarchical, with nobles, artisans, and farmers, but tribes operated independently, resulting in frequent conflicts.⁸ They cultivated crops, raised livestock, and brewed beer, with trade in metals and luxury goods being common. Initially using iron bars as currency, they switched to gold coins by around 50 BC.⁹ Celtic roundhouses were constructed with central poles and thatched roofs, featuring benches that doubled as beds.¹⁰ Men wore tunics and trousers while women donned long dresses. Wealthier Celts adorned themselves with gold torcs.¹¹ They used plant-based dyes for clothing, played board games, and enjoyed music and racing.¹² Druids, serving as priests and scholars, played a vital role in Celtic culture, worshipping nature rather than in temples. They held significant festivals throughout the year, including.¹³ Imbolc, Beltane, Lughnasadh, and Samhain. Though Romans viewed Celts as barbarians, they possessed a sophisticated and advanced society, with women enjoying more freedom than in Roman culture (Lambert, 2023).

CONCLUSION

Exploring Celtic culture, especially its Art and burial practices, shows a rich mix of influences that have shaped its history and continue to impact today's expressions. The burial customs of the Arras culture and the development of Celtic Art, which was influenced by Mediterranean styles but was uniquely adapted, highlight how Celtic traditions have adapted over time. Even after the significant Roman conquest, these traditions still live on. We see their presence in modern folk art, music, and cultural festivals that celebrate Celtic heritage. The ongoing

- 1 The Celtic Kings and Queens. Owain Glyndŵr, the Welsh Warrior King. Paragraph 1st.
- 2 The Celtic Kings and Queens. Robert the Bruce, the Scottish Warrior King. Paragraph 1st.
- 3 The Celtic Kings and Queens. Robert the Bruce, the Scottish Warrior King. Paragraph 3rd.
- 4 Forsyth, 2023. Celtic Daily Life. Celtic warfare. Paragraph 1st.
- 5 Lambert, 2023. Celtic Daily Life. Celtic warfare. Paragraph 2nd.
- 6 Celtic Daily Life. Celtic Society. Paragraph 1st.
- 7 Lambert, 2023. Celtic Daily Life. Celtic Society. Paragraph 2nd.
- 8 Celtic Daily Life. Celtic Society. Paragraph 3rd.
- 9 Lambert, 2023. Celtic Daily Life. Celtic Homes. Paragraph 1st.
- 10 Celtic Daily Life. Celtic Clothes. Paragraph 1st.
- 11 Celtic Daily Life. Celtic Games. Paragraph 1st.
- 12 Celtic Daily Life. Celtic Religion. Paragraph 1st.
- 13 Celtic Daily Life. Celtic Religion. Paragraph 3rd.

interest in Celtic Art and practices reflects a human desire to connect with our ancestral roots and the symbols that shape our community identity. It is important to consider how Celtic traditions influence today's culture and the role of memory in this process. We should reflect on how these elements appear in modern Art, literature, and community actions. Today's Art and cultural practices often draw from Celtic traditions, using intricate geometric patterns, symbolic designs, and storytelling elements. Many modern artists use traditional techniques like metalwork and weaving to create pieces that are both historically significant and aesthetically relevant today. Themes of nature, spirituality, and community found in Celtic Art and craft continue to inspire artists looking to connect with their roots. Modern representations of Celtic heritage often mix historical traditions with contemporary ideas, allowing for fresh expressions that resonate with today's audiences. Artists, musicians, and writers frequently adapt Celtic myths and folklore to fit modern stories while keeping core cultural values intact. This interaction enriches our understanding of Celtic identity and encourages new generations to engage with their cultural roots. Celtic identity relies heavily on collective memory, which helps revive interest in traditions through storytelling, Art, and community activities. As society today seeks authenticity and connections to the past, interest in Celtic history grows, creating a sense of belonging for descendants. This renewed focus on cultural legacy allows people to explore and celebrate their ancestry. Festivals, literature, and music play key roles in preserving and reinventing Celtic culture in the 21st century, helping build a sense of community and shared identity. Events that celebrate Celtic heritage encourage participation in traditional practices, and modern literature and music often reinterpret folklore for broader audiences. This blending of old and new encourages conversations about cultural identity and supports involvement from diverse groups. To ensure that representations of Celtic culture remain authentic and respectful, it is important to work with experts and cultural custodians when creating new interpretations. Focusing on education, collaboration, and community engagement can protect against misrepresentation and loss of authenticity. By honouring the roots of Celtic traditions while also embracing modern values, we can foster a respectful appreciation for this rich cultural heritage. My findings support existing research by highlighting the unique characteristics of the Arras culture and its burial practices, especially in comparison to British and continental traditions. Similar studies, like those by Sheldon (2022), show that Celtic art and burial customs are shaped by Mediterranean influences while also developing in their unique ways. However, my study provides a new perspective by stressing the mix of local traditions and outside influences in the Arras culture, which suggests a more nuanced understanding of Celtic identity not often found in other literature. This has several important implications for readers. Learning about the complexities of Celtic culture and Art can deepen our appreciation for their historical significance in shaping modern identities, particularly in areas with Celtic heritage. Understanding the relationship between local customs and broader European influences gives a more complete view of history. This awareness also sparks discussions about contemporary issues. Celtic traditions and their revival, encouraging readers to consider how these ancient practices still influence society today. This study aimed to explore how memory influences the portrayal of Celtic tradition. The conclusion highlights that, while there is no clear evidence linking the Arras culture directly to the Parisii tribe, the blending of practices shows a rich exchange of culture. This supports the idea that memory and tradition are important for understanding history, as they help connect our present to the past. There are some limitations in this study. First, relying on archaeological findings may leave gaps in understanding, as much of Celtic Art and culture was passed down orally or through materials that have not survived. Also, interpreting

art and burial practices is subjective, which may lead to different conclusions based on different analytical approaches. Limited access to primary sources and different archaeological conditions across regions also make it hard to assess Celtic traditions fully. Lastly, while I aimed for an inclusive approach, the study mainly focuses on specific areas, possibly overlooking the diversity in other Celtic regions.

REFERENCES

- Sheldon, N. 2022** (February 14). Early Celtic Art. History and Archaeology Online: <https://historyandarchaeologyonline.com/early-celtic-art/>
- Celtic Art. (n.d.)** Roman Britain. <https://www.roman-britain.co.uk/the-celts-and-celtic-life/celtic-art/>
- Celtic History - Celtic Culture. 2023** (May 12). Celtic Culture -. <https://www.celtic-culture.com/celtic-history/>
- Giunta, J. 2024** (November 14). Celtic Mythology and Folklore: Legends from Ireland, Scotland. AncientPedia |. <https://ancientpedia.com/celtic-mythology-and-folklore-legends-from-ireland-scotland-and-beyond/>
- Forsyth, S. 2023** (February 4). The Celtic Kings and Queens. Celtic Native. <https://celtictnative.com/celtic-kings/>
- Lambert, T. 2021** (March 14). Celtic Daily Life - Local Histories. Local Histories. https://localhistories.org/celtic-daily-life/#google_vignette
- The Archaeologist. 2025** (March 21). The Archaeologist. https://www.thearchaeologist.org/blog/daily-life-among-the-celts-a-glimpse-into-iron-age-europe#google_vignette
- Green, H. S. 1986.** Celtic Art: From Its Beginnings to the Book of Kells. Thames & Hudson.
- Hutton, R. 2006.** Witches, Druids and King Arthur: The Pagan Revival in the New Age. University of California Press.
- Lewis, J. 2020.** Collective Memory and the Influence of Celtic Traditions on Modern Identity. Journal of Cultural Heritage, 12(3), 45–67.
- Mytum, H. 1996.** The Arras Culture: Burial and Society in Iron Age Britain. British Archaeological Reports.
- O'Brien, M. J. S. W. 2018.** Metalwork and Meaning: The Role of Precious Materials in Celtic Burials. Antiquity, 92(368), 1223–1236.
- Quirk, K. 2019.** Parisi and the Celtic Identity of the North Bank of the Humber. Proceedings of the Prehistoric Society, 85, 115–134.

THE ROLE OF MIGRATION IN CREATING A MULTICULTURAL SOCIETY

Mikautadze Rusudan

Doctor of History, Associated professor at Akaki Tsereteli State University. Kutaisi. Georgia.

Rusudan.mikautadze@atsu.edu.ge

ABSTRACT: *Migration processes are particularly acute in modern society. Small nations face significant challenges in this regard. Georgia, due to its geopolitical location and the war or other unstable conditions in neighboring countries, has become a target for migrant flows from both the Middle East and post-Soviet countries. They carry different cultural values and ways of life, which is already clearly noticeable in the country's major cities. Although Georgia is a tolerant and pluralistic country, today the question arises: to what extent should we accept „other“, „foreign“ cultural values, and will they create problems for the dominant Georgian culture?*

This problem has both positive and negative implications. The positive aspect is that migrant flows contribute to enriching the country's culture, bringing new ideas that promote progress. Sometimes they create new businesses that employ local people, thus benefiting the country's economy. Many of them try to learn the state language and help deepen connections between Georgians and their ethnic groups.

However, the increase in migrant inflows can also have negative consequences: firstly, it concerns changing the country's demographic landscape, which in the near future may threaten our cultural identity. The cultural differences between us often cause misunderstandings and conflicts with the population. There are cases when they compete with the local population for employment.

The role of migration is significant in creating a multicultural society, but in order to establish successful cultural diversity in the country, the government needs to implement effective policies in terms of management and education to integrate migrants into Georgian society. It is necessary to maintain a balance between preserving traditional values and adopting elements of new cultural values.

Keywords: *globalization: immigration: acculturation: cultural pluralism*

Migrations have been characteristic of every era. They facilitated communication between different people, the introduction of innovations, cultural diffusion, and the establishment of cultural diversity. Due to Georgia's geopolitical location, over the centuries, along with the redistribution of the country's territory, migration processes also took place. Enemy invasions caused the local population to migrate to other parts of the country, in addition to the aggres-

sions of Arabs (7th-8th centuries), Mongols (13th century), Iranians and Ottomans (15th-18th centuries), and the abolition of Georgian states and principalities by Russia. This led to the settlement of various ethnicities on Georgia's territory, who brought their own culture. Many of them assimilated with the local population, and layers of their culture were deposited in the dominant Georgian culture, which is still evident today in spoken language, literature, architecture, and small plastic arts.

In the era of globalization, migration processes are acute. Small nations, including Georgia, face particular challenges in this regard, as incorrect or soft policies by the state can seriously threaten the country's dominant values.

Migration flows are divided into two distinct forms: internal and external, or international migration. During internal migration, population movement occurs within the country for various reasons: ecological disasters, forced displacement due to conflicts, job seeking, desire for education, family unification, etc. Such migrations change the cultural landscape of the receiving area. Newcomers bring their customs, cultural values, way of life, cuisine, etc., to new residential areas, which over time may merge with local life and folk culture. In such cases, we see individual signs of the establishment of cultural pluralism.

Pluralism implies a tolerant attitude towards different ethnic, religious, linguistic, and cultural groups in society, which is closely related to the concept and essence of a democratic state. Societies characterized by cultural pluralism show special respect for different groups gathered in one social system.

As for international migration, it involves leaving the country and crossing state borders. A person who enters a country for permanent or temporary residence is called an immigrant, while the one who leaves the country is an emigrant. Both immigrants and emigrants have a certain impact on the social, economic, and cultural life of both their (home) country and the receiving country.

Modern global challenges have led to an increase in demand for the movement of large flows of people. The scale of the issue does not allow us to discuss and analyze both emigration and immigration processes, so we considered it appropriate to talk only about immigrant flows and their role in establishing cultural pluralism, as the growing statistics of obtaining the right of residence issued by the Public Service Development Agency clearly show that Georgia, which is traditionally an emigration country, is gradually becoming an immigration country as well.

Georgia is experiencing an increase in migrant flows due to the war or other unstable conditions in neighboring countries and the Middle East region. Immigrants to Georgia mainly come from neighboring countries, as well as North African and Southeast Asian states. The vast majority of them have labor residence (more than 44,000) and student residence permits (more than 27,000). The rest hold short-term residence permits based on family reunification. Holders of short-term residence permits are mainly from neighboring countries - Russia, Turkey, Azerbaijan, Ukraine, Iran - and own real estate (residential houses or non-agricultural land) in Georgia. Between 2012 and 2019, a total of 321,024 non-Georgian citizen immigrants entered in Georgia.¹

Some of them seek refuge in the country for political reasons, while others do so for economic factors. Russian citizens stand out in terms of the total number of immigrants. They represent almost 25% of the total number of immigrants. On the other hand, the number of Iranian citizen immigrants is notable in terms of growth. From 2012 (675 immigrants) to 2020, it increased almost 9-fold. These immigrants have different cultural values and ways of life. This cultural difference is very noticeable in the country's big cities and border regions. Although Georgia is a culturally pluralistic country, an ethnocentric attitude towards each other is clearly evident from both the local population and immigrants.

Ethnocentrism refers to the recognition of one's own cultural rules and norms as the only „truth,“ while everything different is unacceptable. Your culture represents the standard and the measure of other cultures. Perceiving the world through the prism of one's own culture is natural and has both positive and negative aspects. The positive fact is that ethnocentrism allows you to unerringly distinguish between people of „your“ and „other“ cultures, one cultural group from another. The negative aspect is that you consciously try to form degrading relationships towards bearers of other cultures, to isolate one people from others. Ethnocentrism often creates obstacles in the dialogue between cultures, but at the same time plays a positive role in maintaining the identity and unity of certain groups.

Migration processes have added new dimensions to these issues and highlighted a number of unfavorable socio-political and socio-cultural perspectives. „As a result of the convergence of representatives of different mentalities, religions, and cultures, and the transformation of identities, the formation of a common value system was expected. However, in some cases of globalization, the cultural spectrum revealed a paradoxical reaction; the threat of unification, the fear of being lost in mass culture, forced peoples (especially small nations) to protect their language and culture, their own identity. In some cases, this gave rise to and exacerbated ethno-conflicts. The superiority of the socio-cultural context of national identity over the socio-political context became evident.”¹

Currently, Georgia is facing acute demographic problems. The question should be posed as follows: To what extent should we accept „other“ or „foreign“ cultural values, and can they pose a threat to the dominant Georgian culture? To answer this question, we need to analyze the significance of the phenomenon of acculturation. How do the scientifically established stages of acculturation align with Georgian reality in relation to immigration?

During acculturation, every person strives, on the one hand, to preserve their cultural heritage, and on the other hand, to engage with another culture. Scientists distinguish three main types of acculturations:

1. Assimilation, or complete replacement of the old culture with a new one
2. Partial change of the old culture
3. Reaction - complete rejection of the new culture

Immigrants belonging to the first type try hard to forget their ethnicity and fully adapt to the new culture. The second type exhibits ethnicity within their circle but not at work or educational institutions. In fact, this is the majority of immigrants who maintain ties with their old home-

1 Kartoziya A., and others. 2016:8.

land and honor the traditions of their ancestors. Although they respect the dominant culture of the country they have entered. Their subcultures do not aspire to replace the dominant culture; their goal is to preserve their socio-cultural forms and protect them from the influence of other forms. The third type implies a reaction, or the complete rejection of the values of the dominant culture by some immigrants. They continue to live in the old way, protect their religious beliefs, open their own schools, various societies and organizations, etc.

In my opinion, this scheme is more or less acceptable in favor of the first two types. I believe that the complete assimilation of immigrants into the dominant culture is impossible. It's only about different levels of merger, when a solid combination of the new culture penetrates into the elements of the cultures of immigrant groups.

So far, the involvement of immigrants in Georgian reality is associated with great challenges. It appears that instead of integrating into the host society, they try to maintain their own cultural values, sometimes in radical ways. Statistical materials establish that the main part of foreign citizens is employed in Tbilisi and the Adjara region - 19% and 76% respectively. They are employed in large (38% of employees) or small (58% of employees) enterprises. In 63% of cases, the employment of foreign citizens is due to the fact that the enterprise has a foreign founder/management; in 21% of cases - the enterprise represents a branch or representation of a foreign enterprise in Georgia; in 7% of cases, the reason for employing foreigners is that there are no personnel with appropriate qualifications and skills in the labor market.¹

In 2014-2020, Iranian citizens registered the most LLCs in Georgia, while Turkish and Russian citizens are in second and third place respectively. 83% of the LLC are in Tbilisi, Adjara and Imereti. Along with Adjara and Tbilisi, the high number of production entities in Imereti is due to the free industrial zones operating in Kutaisi, which increases the attractiveness of the region for investors. In these regions, they operate in isolation and have little contact with the local population. The mass opening of LLCs by immigrants has led to the crowding out of local small businesses (cafes, beauty salons, fast food facilities, various sports and art clubs, entertainment centers, etc.). After the start of the Russia-Ukraine war, some of the immigrants who came in the country, continued to work remotely at salaries that far exceed the income of locals. This has increased living costs for the local population. Unfortunately, Georgia's soft immigration policy not only allows these citizens to stay in the country for up to one year without a visa, but also to work and establish businesses with little regulation. This leads to increased confrontation with the local population.²

From 2014 to August 1, 2020, a total of 14,784 short-term residence permits have been issued in Georgia. 81.2% (12,008 permits) of short-term permits in Georgia were issued to Iranian citizens, and this figure has been sharply increasing since 2018 (4,643). Russian citizens are in second place. During the reporting period, a total of 877 short-term residence permits were issued to Russian citizens. Ukrainian citizens are in third place with this indicator, who received 274 short-term permits in 2014-2020, while Indian and Egyptian citizens share the fourth and fifth places with 200 and 155 permits, respectively.³

1 IOM UN Migration. 2021. IOM Development Fund.

2 Zakati Pabos: 2024:5.

3 Online Publ: <http://sda.gov.ge>

Migrants in this category do not try to learn the state language, have little contact with the local population, and often behave in an irritating manner. They believe that they are here temporarily and there is no need for integration with locals.

In general, it is of great importance for the receiving state how the acculturation process of non-dominant groups will proceed, what their strategy will be (assimilation, integration, separation, marginalization) and what perspective the existence of migrated groups will have in the country.

Integration, unlike assimilation, implies active state intervention and support to merge minorities with the dominant culture. Individuals have the opportunity to decide for themselves to what extent they maintain or express their own, minority cultural identity (dual citizenship, inclusion in the educational system, celebration of religious holidays, state funding of various festivals, education in the native language, etc.).

The acculturation process of migrated ethnic groups in Georgia has never been unambiguous at any stage of historical development. Some groups preferred separation (e.g., Roma, a large part of Meskhetian Turks), some marginalization (e.g., Chechens), but still, the main flows of migrants were and are moving towards integration. For example, Armenians and Azerbaijanis living in Georgia are adopting the dominant culture and vice versa. Different cultural groups are learning to prepare each other's traditional dishes and include them in their menus. The same applies to baptism and participation in religious holidays among representatives of different confessions. Such intercultural connections contribute to increasing contacts between different ethnic groups, reducing conflicts, increasing joint events, etc.¹

In recent years, the number of foreign citizens wishing to study in Georgia has increased sharply. From 2014 to August 1, 2020, a total of 27,080 student residence permits have been issued. More than half of them, 15,328, are for Indian citizen students who have come to higher education institutions in Georgia. Iraqi citizens are in second place with a total of 2,220 permits; Nigerian citizens are third with 2,038 permits; Iranian citizens occupy the fourth place in terms of the number of student residence permits with 1,468, while Turkish citizens are in fifth place with 965. The sixth and seventh places are occupied by students from Sri Lanka (714) and Egypt (119), respectively. The average annual cost spent by a foreign student on studying and living in Georgia is about 6,000 USD.²

Promoting the growth in the number of such students is important for popularizing Georgia and bringing Georgian higher education institutions to the international arena, as well as for achieving a positive economic effect in the country, as they pay quite high tuition fees. As a result of our educational system joining the Bologna process, the state had taken on the obligation to increase the mobility of foreign students to 20% by 2020. This is an essential factor in promoting circular migration in Georgia and attracting investments. In addition, foreign students try to engage in the country's cultural and educational programs, learn the state language, participate in various events, and get acquainted with our country's history, culture, and traditions. At the same time, they try to introduce Georgians to the culture and traditions of their countries, including their cuisine. Such relationships contribute to the establishment of cultural pluralism in the country.

1 Jalabadze N. 2024:82

2 <https://bit.ly/2LtxV5Z>

Proper management of migration is of great importance for ensuring the country's security and long-term stability; it is an important tool to get close to the European Union. Correct planning of migration policy and continuous improvement of its management efficiency is one of the priorities of the Georgian government. In this direction, on December 14, 2015, Government Decree N622 „On Approval of the 2016-2020 Migration Strategy of Georgia“ was issued. In addition, there are up to 10 different legislative acts regulating the field of migration (“National Concept of Tolerance and Civil Integration“ (2009), „On the Legal Status of Foreigners and Stateless Persons“ (2014), „On Labor Migration“ (2015), etc.). According to these and other laws, an immigrant has the right to join public organizations, as well as the right of assembly and demonstration.

Within the framework of the Governmental Commission on Migration Issues, a working group on integration issues was created and is functioning; the portal for studying „Georgian as a Foreign Language“ has been developed and refined, which also implies the introduction of a modern standard textbook. The Migration Strategy of Georgia for 2021-2030 emphasizes that, on the one hand, legal immigration represents one of the opportunities for economic development of the state, and on the other hand, integration is a necessary precondition for properly utilizing the potential of immigration. In this regard, it is considered important to establish a unified approach at the state policy level regarding the integration of foreigners living in Georgia with different statuses. It is also noted that it is necessary to develop state integration programs, as well as strengthen the capabilities and institutional development of state structures implementing integration programs.¹

An important factor for the successful implementation of the integration process is knowledge of the Georgian language. The only official free online resource for learning Georgian is the web portal - „Georgian as a Foreign Language“, although it is noted that this resource is adapted only for English-speaking people. Consequently, immigrants living in Georgia who do not speak English are deprived of the opportunity to learn the state language using this online resource.²

Despite the state's efforts, awareness of ethnic and cultural diversity issues in Georgian society is low. These issues are not actively discussed in academic circles either. A number of non-governmental organizations are engaged in these issues (e.g., Civil Development Agency (CIDA), „Center for Innovations and Reforms (IRC)“, Migration Center, Human Rights Center, Caucasus Research Resource Center (CRRC)), in addition to local representations of international organizations (“International Organization for Migration (IOM) Georgia“, „United Nations High Commissioner for Refugees (UNHCR) Georgia“), however, their activities are more formal in nature and cannot have a significant impact on public opinion. Studies show that international donors and local non-governmental organizations implement initiatives that do not align with the real needs of the population, primarily migrant youth.³ The syndrome of alienation and distrust in majority-minority relations is still acute.

The processes of recent years, especially the post-pandemic period, have created new values, which have also influenced migration processes. Therefore, it is necessary to clearly determine

1 Legislative Herald of Georgia, 31/12/2020.

2 IOM UN Migration. IOM Development Fund.2021

3 N. Jibuti, G. Ichkiti: 2022:6.

to what extent cultural diversity will contribute to public order in the country, the stability of the state, the determination of the degree of tolerance, since recent studies and assessments show that multiculturalist concepts have degraded in many countries. Some statesmen attribute ethnic and religious extremism to multiculturalism. Fierce debates are ongoing in Europe and the USA in this direction.¹

In conclusion, we should note that in order for successful cultural diversity to be established in the country, it is necessary for the government to implement effective policies in terms of management and education to integrate migrants into Georgian society. It is necessary to maintain a balance between preserving traditional values and adopting elements of new cultural values.

REFERENCES

Bujiashvili, N. 2018. *The Concept of Multiculturalism and the Implementation of the Idea of Cultural Diversity in Georgia.* Tbilisi.

Fabos, Z. 2024. *Caucasus Research Resource Center. Enemy or Friend? What do Georgians think about Russian migrants and vice versa.* Tbilisi.

IOM UN Migration. 2021. *IOM Development Fund. Immigrant Integration Policy and Practice in Georgia Achievements and Challenges.*

IOM UN Migration. 2021. *IOM Development Fund.*

Jalabadze, N. 2024. *Acculturation and Cultural Code Switching in a Multi-ethnic Society .International Conference: MIGRATION, LANGUAGE AND DYNAMICS OF CULTURAL MEMORY.* Tbilisi.

Jibuti N., Ichkiti G. 2022. *Internal Migration of Youth in Georgia in the Context of Civic and Political Activism .*Tbilisi.

Kartozia, Al. Chitauri, N., Shamanadze Sh., Popiashvili, N., Modebadze, I., Gogoshashvili, N. I. 2016. *Intercultural Model of Georgian Literature and the Problem of National Identity.* Tb., Universal.

Legal Entity of Public Law of the Ministry of Justice of Georgia - Public Service Development Agency. Available in English at: <http://www.sda.gov.ge>

Legislative Herald of Georgia, 2020. Approved by the Resolution N810 of the Government of Georgia of December 30, 2020 „On Approval of the Migration Strategy of Georgia for 2021-2030“.

National Statistics Office of Georgia. Online Publication:

<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/322/migratsia>

Zhvania, A. 2016. *Study in Georgia: Prospects of Internationalization of Higher Education;* Tbilisi.

Policy Management Consulting Group (PMCG). Available in English at: <https://bit.ly/2LtxV5Z>)

1 Bujiashvili N. 2018:13

EDUCATION THROUGH TOURISM: A MULTI-SECTIONAL STRATEGY FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN GEORGIA

Nelson Anastasia

Doctor of Business Administration. Phinex University, USA.

ABSTRACT: *Tourism is a strategic enabler of economic growth for Georgia; however, its capacity to attract visitors is limited by insufficient connections with the education sector and a lack of use of Georgia's distinct cultural, natural, and health resources. Anchored in Sustainable Development Goals 4.7 (education for sustainable development) and 8.9 (sustainable tourism for employment and heritage), the study presents a multi-sesctoral strategy and comparative case analysis for positioning Georgia as a regional leader in education-based tourism in the Caucasus. Scalable strategies for the country include development of ecotourism initiatives, expansion of wellness tourism around healing waters and traditional practices, integration of wine and agrotourism education by featuring innovations such as Black Sea underwater wine aging, creation of structured pilgrim tourism rooted in monastic heritage and sacred geography, educational activation of museums and archaeological sites, and implementation of science, culture, and arts-based tourism programs that combine formal learning with immersive local experience. The paper argues for more substantial alignment among universities, government agencies, NGOs, and local communities in co-designing curricula, supporting pilot initiatives, and developing regional tourism clusters grounded in local innovation.*

Keywords: Sustainable tourism, educational innovation, Wellness and heritage, Agrotourism, Black Sea wine aging, SDG 4.7, SDG 8.9, Georgia

Introduction

Despite Georgia's exceptional cultural heritage, biodiversity, and wellness potential, its tourism sector remains under-leveraged as a driver of inclusive, sustainable development. This disconnect has led to fragmented innovation, a shortage of skilled professionals, and underutilization of national assets from spring-based therapies to agro-cultural traditions and sacred lands. Without cross-sectoral alignment and institutional reform, Georgia risks reproducing extractive tourism models that generate revenue but marginalize cultural integrity.

Georgia's rich portfolio of mineral springs, ancient winemaking, pilgrimage routes, and agro-ecological zones remains only partially integrated into education-based tourism models. Comparative case studies reveal more successful paradigms: Greece's archaeological tourism and museum education, Italy and France's wine-gastronomy training ecosystems, Iceland's wellness learning through natural springs, and Spain and Portugal's heritage-oriented pilgrimage routes.¹

This paper proposes a multi-scalar, interdisciplinary strategy to reposition Georgia as a regional innovator in education-based, sustainable tourism. It emphasizes:

- Competency-based tourism education tailored to regional identities.
- Wellness hubs rooted in spring water and ethnomedical traditions.
- Agro-culinary programs linking food heritage, wine and innovation (e.g., Black Sea wine aging).
- Pilgrimage tourism anchored in sacred geography and archaeological continuity.

These interventions align with SDG 4.7 and 8.9 and are designed as locally adaptive, pilot-driven models. By embedding educational value in tourism and fostering grassroots innovation, Georgia can build a tourism economy that is inclusive, diverse, and future-ready. Despite Georgia’s diverse cultural and ecological assets, its tourism sector remains disconnected from educational infrastructure, resulting in missed opportunities for inclusive development, youth employment, and heritage preservation. To understand how Georgia might reposition itself as a leader in the Caucasian region in education-based experiential tourism, it is essential to examine international models that successfully integrate education and tourism. Table 1 presents benchmark cases from diverse countries where tourism serves not only as economic activity but also as a structured learning experience.

Table 1. International Benchmarks for Education-Based Tourism Models

Country	Focus Area	Key Features	Relevance to Georgia
Greece	Archaeological Education	Museum-linked programs, site tours, storytelling	Comparable to Mtskheta, Vani and many more
Iceland	Wellness Tourism	Geothermal spa + education + sustainability campaigns	Parallel to Borjomi/Sairme
France/ Italy	Wine Education	Viticulture schools, food-wine trails	Ancient winemaking + Qvevri
Spain/ Portugal	Pilgrimage Tourism	Camino, digital guides, rural revitalization	St. Nino’s journey
Japan	Ecotourism + Spiritual Trails	Kumano Kodo, Shikoku-education + sacred walking	Sacred geography in Georgia

Literature Review

The tourism industry is evolving rapidly, and Georgia, a cultural powerhouse of the Caucasus, is the center. It is one of the fastest-growing tourist destinations in Europe. In 2023, the country welcomed more than 7.1 million international tourists, and this number continues to rise, reflecting its growing appeal to travelers.¹ Contemporary research increasingly underscores the significance of education-centric tourism as a paradigm shift in community involvement and

1 Jashi, 2024; UNWTO, 2023.

sustainable practices. Educational tourism that is guided by community initiatives promotes the interchange of knowledge, enhances local agency, facilitates cognitive enrichment, bolsters economic viability, and supports enduring development strategies.¹ Educational tourism involves visiting different locations to learn about the culture, history, environment, and people. Greece serves as a strong model of edutourism, archaeological sites such as the Acropolis, Delphi, and Epidauros are utilized not only as tourist attractions but also as educational spaces within both formal and informal learning programs.² Georgia's sites, including Mtskheta, Uplistsikhe, and Vani, have comparable significance but are underleveraged in tourism curricula or museum education.³

According to the Global Wellness Summit,⁴ wellness drives economic growth. It creates jobs and facilitates the development of small businesses; promotes locally sourced goods and products and engages in environmental protection. Wellness tourism has evolved into a scientifically validated, health-aligned industry.⁵ In Iceland, water is the most influential element in the economy. Country's Blue Lagoon combines geothermal spa services with research facilities, health education, and environmental stewardship campaigns. Similar models exist in Hungary and Slovenia, where therapeutic waters are embedded in wellness education and medical tourism.⁶ Georgia's Borjomi, Sairme, and Tskaltubo springs have comparable healing qualities but remain disconnected from structured wellness education, vocational health tourism training, or environmental stewardship programs. Without such integration, Georgia risks falling behind in a rapidly expanding global wellness market.

France and Italy exemplify integrated wine tourism ecosystems. Institutions like the Université du Vin and Scuola Enologica di Conegliano provide certified education in viticulture, oenology, and wine tourism, linking learning with heritage branding.⁷ EU-funded initiatives have embedded rural entrepreneurship and gastronomy into wine tourism trails. Georgia, home to the world's oldest continuous winemaking tradition, has yet to institutionalize such programs. Innovations like Black Sea underwater wine aging remain disconnected from diving tourism, enology training, or marketable storytelling. Georgia's ancient winemaking heritage is being revitalized through experimental practices such as underwater wine aging in the Black Sea. This technique, shown in Figures 1–3, uses marine conditions, consistent temperature, darkness, and pressure, to mature wine in submerged clay bottles.

Religious journey is one of the oldest and most fundamental forms of travel known to human civilization. In recent decades, pilgrimage tourism has undergone a global reinvention as it contributes significantly to travel marketing. This transformation is exemplified by the Camino de Santiago in Spain and Portugal and integrates cultural interpretation, digital navigation, and rural service revitalization, attracting both secular and spiritual travelers.⁸ Japan's Kumano Kodo and Shikoku trails similarly blend ancient routes with education-based ecotourism and

1 Andari, 2023; Elfrida, 2023.

2 Martin, 2022.

3 Khartishvili, 2020.

4 GWS, 2023

5 Klakočar, 2024

6 Smith, 2013

7 Charters, 2011

8 Lois-González, 2015

community-based infrastructure.¹ Georgia has several sacred routes. Following the footsteps of 13 Assyrian Fathers is a retreat into silence, memory, and self-transcendence. From desert caves to mountain hermitages, each monastery offers a lesson in devotion, simplicity, and the sacred art of dwelling with the divine. However, these routes lack interpretive infrastructure, digital guides, and curriculum-driven engagement.

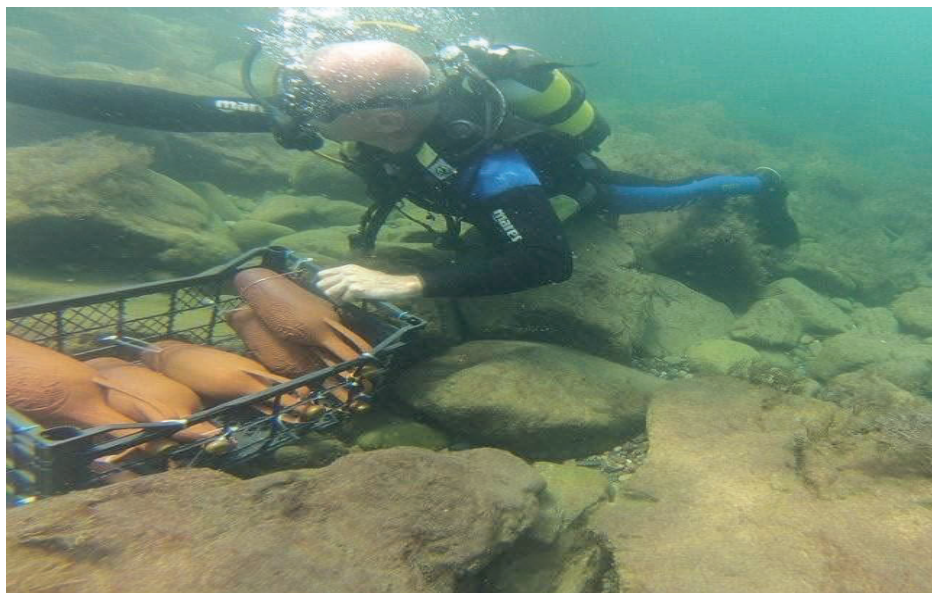

Fig. 1. *Underwater aging of wine in the Black Sea.* Reprinted with permission from Zurab Kumsiashvili, CEO of Black Sea Wine. Source: <https://blackseawine.ge>

Fig. 2. *Amphora-style wine bottles submerged for underwater aging.* Photo courtesy of Zurab Kumsiashvili, Black Sea Wine. Source: <https://blackseawine.ge>

¹ Olsen, 2018.

Fig. 3. Aged wine bottle retrieved from the Black Sea. Photo courtesy of Zurab Kumsiashvili, Black Sea Wine. Source: <https://blackseawine.ge>

European models demonstrate the power of agrotourism to combine rural development with education. Austria's School on the Farm initiative and Italy's agriturismo training programs engage youth in farm-based learning while offering hospitality and culinary experiences.¹ In Georgia, pilot agrotourism projects exist in Kakheti and Adjara but are fragmented, lacking national coordination, vocational accreditation, or digital visibility. The opportunity to combine culinary traditions, food autonomy, and job prospects for youth is still mostly untapped. Georgia's cultural assets are deeply tied to identity, yet their deployment in tourism often reflects top-down strategies lacking educational integration.²

Educational Tourism for Sustainable Development: A Conceptual Model for Georgia

This paper introduces an original conceptual framework, developed to reposition Georgia's cultural, ecological, and wellness resources within a transformative tourism model. Drawing from Kolb's Experiential Learning Theory (1984), the framework treats tourism not merely as consumption but as *place-based learning*. Visitors engage directly with heritage sites, healing landscapes, and traditional livelihoods, turning tourism into a tool for cognitive, emotional, and practical education. Informed by Transformative Tourism Theory,³ model of transformative engagement, education-based experiential tourism fosters mutual benefit: while visitors gain enriched understanding through structured, place-based learning, host communities experience empowerment by teaching their own history, developing training programs, co-creating interpretive experiences, and gaining recognition as cultural knowledge-holders, not merely as service providers. The cultural and symbolic capital of Georgia, its sacred geography, wine tra-

1 Flanigan, 2014

2 Azmaiparashvili, 2024

3 Reisinger, 2013.

ditions, biodiversity, and artisanal knowledge, are recast as educational assets rather than passive attractions, following Bourdieu’s (1986) notion of intangible capital mobilized for social and economic value. Building on the conceptual framework, the following global case studies offer applied insights into how education-tourism linkages are implemented across wellness, cultural heritage, and rural innovation. Table 2 highlights exemplary projects that illustrate how tourism can support community-based learning, vocational training, and sustainability.

Table 2. Global Case Studies of Education-Based and Experiential Tourism

Country	Project / Region	Type	Key Features & Relevance to Georgia
Spain	Camino de Santiago	Pilgrimage + Cultural Education	UNESCO model; digital storytelling, rural revitalization
Iceland	Blue Lagoon	Wellness + Research	Spa + scientific education + environmental learning
France	Université du Vin	Wine Education	Tourism + accredited education; transferable to Georgia’s wine regions
Japan	Kumano Kodo / Shikoku	Pilgrimage + Ecotourism	Digital + spiritual trail system; mirrors Georgian sacred geography
Italy	Scuola Enologica	Wine + Culinary Training	Combines education, tourism, regional branding
Slovenia	Thermal Spa Clusters	Wellness + Education	Spa + eco-tourism + vocational training
Greece	Delphi, Acropolis	Archaeology + Education	Museum learning; EU funding + curriculum integration
Austria	School on the Farm	Agrotourism + Youth Education	Certified farms as education sites; rural focus
Portugal	Rota Vicentina	Hiking + Culture	Storytelling trails + youth-led community design
India	Spiti Ecosphere	Eco + Spiritual Tourism	Monastery-based learning + eco-citizenship

Methodology

This study adopts a hybrid research design that integrates conceptual-comparative analysis with exploratory empirical components. The goal is to construct and support an original framework for education-based experiential tourism tailored to Georgia’s sustainable development needs. The methodology consists of three interlinked components: Conceptual Synthesis, Comparative Case Analysis and Exploratory Empirical Inquiry. To ground the model in stakeholder realities and visitor interests, a mixed-methods data collection strategy was designed:

Research Questions

RQ1: How can Georgia integrate education into tourism development to promote inclusive and sustainable growth?

RQ2: What lessons from international models of education-based tourism are adaptable to Georgia's context?

RQ3: What are the basic aspects of a locally grounded, education-based experiential tourism model?

Data Collection Methods

Phase 1: Qualitative Interviews with 25 individuals, including tourism officials, local entrepreneurs, heritage educators, wellness retreat leaders, and tour coordinators. *Sampling:* Purposive and snowball sampling to ensure coverage of remote and sacred areas. *Instruments:* Semi-structured interview guides focusing on educational integration, local participation, symbolic capital, and institutional coordination. *Analysis:* Transcripts coded in NVivo using thematic categories derived from the conceptual framework.

Phase 2: Visitor Survey-Sample of 300 respondents (150 domestic, 150 international)

Tool: Structured questionnaire covering interest in educational tourism themes (archaeology, wellness, wine, agro, sacred sites). *Preferred formats* (guided tours, digital, hands-on workshops). Value of cultural storytelling, local training, and immersive experience. *Distribution:* Via national tourism websites, universities, and on-site locations (e.g., Mtskheta, Vani, Borjomi). *Analysis:* Descriptive and comparative statistics using SPSS (t-tests, ANOVA).

Phase 3: Document and Site Analysis-*Sources:* National tourism strategies, UNESCO reports, wellness policies, and SDG tracking documents. *Sites:* Field visits to mineral springs, heritage museums, sacred monasteries, and agrotourism pilot projects. *Purpose:* To triangulate insights and assess implementation gaps.

Insights Toward Education-Based Experiential Tourism in Georgia

The synthesis of international models, country's existing tourism assets, and stakeholder interviews revealed several recurring insights and persistent gaps that inform the need for an education-based experiential tourism strategy. Education is not a separate component in successful models but embedded in tourism infrastructure. Countries that elevate cultural storytelling, spiritual heritage, and artisanal practices gain more than visitors, generate identity value, pride, and visibility. Programs such as the Camino de Santiago or Japan's Shikoku trail blend walking, reflection, and education, creating long-term benefits for local economies, youth engagement, and cultural stewardship. Wellness learning centers, eco-lodges, and farm schools not only serve tourists but function as community education hubs and youth employment generators.

Gaps in Georgia's Current Approach: Limited Integration of Education in Tourism Programming

Sites like Sairme, Borjomi, and Tskaltubo attract visitors but lack structured learning opportunities, interpretive infrastructure, or curriculum-linked experiences. Underutilized sacred geography and pilgrimage routes and monastic heritage hold deep spiritual and historical capital, but lacks thematic trails, digital storytelling, and guided pedagogical models. Disconnected sectors and institutions, education ministries, tourism agencies, universities, and wellness centers often operate in silos, reducing the potential for scalable cross-sector initiatives. Vocational and community exclusion and local communities are rarely co-creators of tourism experiences. Only a few vocational programs prepare youth for roles in eco-guiding, cultural interpretation, or culinary storytelling.

Discussion

This study introduced a conceptual framework for education-based experiential tourism as a strategy for sustainability. Drawing on global best practices and Georgia's unique cultural, ecological, and spiritual resources, the framework repositions tourism as a structured, educational, and community-centered experience. By aligning tourism with SDG 4.7 and SDG 8.9, the model reimagines tourism as a co-creative learning experience rather than a form of passive consumption. Its three-pillar structure: Nature and Wellness Learning, Cultural and Heritage Immersion, and Sacred and Spiritual Pathways offers a scalable and adaptable framework for policy development, curriculum integration, and innovation in the tourism sector.

Findings from comparative models demonstrated that education-tourism linkages build resilience, identity, and inclusiveness. Georgia's potential in this regard remains underutilized due to policy fragmentation, insufficient vocational education, and a lack of integrated storytelling in rural and sacred spaces.

Also, several challenges may hinder implementation:

- **Institutional silos** with the Ministries of Education, Culture, and Tourism.
- **Capacity gaps** in rural areas (technical, financial, and human resources).
- **Risk of over-commercialization**, especially in sacred and ecologically sensitive sites.
- **Curricular rigidity** in formal education systems that resist experiential learning.

Addressing these challenges will require adaptive governance, grassroots co-creation, community trust-building, and sustained funding mechanisms to support innovation and scale.

To situate Georgia's proposed model within a broader policy and implementation context, Table 3 compares key dimensions of education-based tourism across several countries. It assesses strengths and gaps in areas such as vocational training, digital infrastructure, community involvement, and innovation integration.

Table 3. Comparative Dimensions of Education-Based Tourism: Georgia and International Models

Dimension	Georgia (Proposed Model)	Greece (Archaeology)	France/Italy (Wine Tourism)	Iceland (Wellness Tourism)	Spain/Portugal (Pilgrimage)
Educational Integration	Emerging; pilot stage	Integrated with museums and tours	Formal programs; university-certified	Wellness centers with education	Pilgrimages with cultural interpretation
Cultural Storytelling	Underutilized	Deeply integrated	Includes branding & storytelling	Sustainability + healing rituals	Spiritual history + community
Vocational Training	No certification yet	Trained heritage guides	Degrees in enology, gastronomy	Training in spa, geology	Heritage and eco-guidance training
Digital Infrastructure	Sparse	AR/VR platforms	E-learning and digital trails	Interactive wellness platforms	Mobile apps for education
Community Involvement	Recognized but not embedded	Local educators involved	Rural cooperatives	Community-led wellness	Storytelling hubs & albergues
Innovation Examples	Underwater wine, sacred routes	Living museums	Farm-to-table, terroir	Geothermal + science	Ancient trails + media tools
Challenges	Silos; low rural capacity	Aging infrastructure	Market saturation	Environmental pressure	Balancing faith & tourism
Policy Support	Unlegislated framework	EU-supported programs	Strong EU and state backing	Wellness in development strategy	Clear EU education-tourism policy

Strategic Recommendations

To guide phased implementation, recommendations are organized by sector and timeframe (short-, mid, long-term), aligned with SDG 4.7 and SDG 8.9. As Georgia moves toward implementing its education-tourism strategy, aligning with global best practices while addressing local constraints is crucial. Table 4 summarizes strategic alignments, current gaps, and lessons from international models that can inform tailored adaptations for the Georgian context.

Table 4. Strategic Recommendations by Pillar and Timeframe

Pillar	Short-term	Mid-term	Long-term
Intersectoral Education-Tourism Framework	Create ministry working group; map sites; launch 3–5 pilot programs with universities and communities.	Curriculum modules in heritage, wellness, food systems; introduce vocational certifications.	Institutionalize partnerships; create Center for Experiential Learning in Tourism and Heritage.
Wellness Education and Healing Tourism	Design health trails; train guides in ethnomedical storytelling and sustainable spa tourism.	Partner with wellness universities; develop digital content on springs and stewardship.	Create wellness education hubs combining tourism, health research, and local learning.
Wine and Agrotourism Integration	University training in wine heritage; culinary storytelling workshops.	Develop wine/food trails; link wine aging to agrotourism learning.	Launch Wine & Agro-Heritage Institute; exchange programs in viticulture and rural tourism.
Sacred and Pilgrimage Tourism	Map pilgrimage routes; train youth and clergy in spiritual storytelling.	Launch pilgrim education apps; integrate heritage into schools and community initiatives.	Make Georgia a hub for sacred tourism; curricula in spiritual arts and ethics.
Museum and Site-Based Educational Tourism	Pilot museum-school programs in Vani and Mtskheta; equip rural museums with digital tools.	Create traveling exhibitions and mobile heritage labs.	Build national heritage learning network; integrate AI tools and apps.
Policy and Stakeholder Engagement	Mobilize regional Tourism-Education Clusters with universities, local governments, youth groups, cooperatives.	Align national tourism funding with education-tourism pilots linked to SDGs.	Embed multi-sector governance in tourism policy; establish inter-ministerial coordination mechanisms.

Table 5. Strategic Alignments, Gaps, and Adaptations in Georgia’s Education-Tourism Strategy

1. Where Georgia Aligns with Global Best Practices

Area	Alignment with Global Standards
Experiential Learning	Aligned with Kolb and Reisinger models (Spain, Japan)
Symbolic Capital	Bourdieu-based heritage approach (France, Italy)
Wellness Integration	Follows Icelandic/Slovenian healing tourism models
Community Engagement	Echoes Austria and Spain’s bottom-up tourism
Link to SDGs	Consistent with SDG 4.7 and 8.9 frameworks

2. Where Gaps or Mismatches Still Exist

Area	Georgia's Current Challenge
Institutional Coordination	Ministries work in silos
Vocational Programs	No formal certification pathways
Digital Infrastructure	Limited mobile and AR/VR resources
Rural Access	Lack of infrastructure/support
Youth Pipelines	No career pathways in tourism
Innovation Hubs	Untapped or isolated assets

3. What Lessons or Adjustments May Be Needed

Lesson from Global Models	Adjustment for Georgia
Institutional Integration	Joint commission & curricular alignment
Vocational Inclusion	Certify wellness/cultural tourism jobs
Digital Activation	Invest in apps, guides, and AR/VR tools
Knowledge Certification	Accredit local storytellers as educators
Youth Engagement	Create youth incubators and career tracks
Pilot Testing	Start with Samegrelo, Svaneti
Link Innovation to Learning	Tie assets to internships and case-based learning

CONCLUSION

This research presented a forward-looking strategy for transforming Georgia's tourism sector into an education-driven, community-empowered engine for sustainable development. The proposed model was rooted in Georgia's symbolic capital, its biodiversity, healing waters, sacred geography, ancient winemaking, and spiritual traditions. By embedding education into tourism design, this approach has the potential to:

- Empower local communities as co-educators and stewards of heritage.
- Enhance visitor learning and engagement through place-based narratives.
- Foster long-term, sustainable tourism infrastructure.
- Align national development goals with key implications (tourism, education policies)
- collaborate with tourism actors.
- create localized and interdisciplinary curricula.
- reclaiming and sharing intangible cultural assets through structured learning and design programs

In this study, I set out to reimagine tourism in Georgia as a learning system that emerged as a strategy rooted in its traditions. This approach was not only about attracting visitors but retaining them. It was about restoring value to local knowledge and giving youth meaningful work to build a tourism economy that reflects who we are, not what we sell. There are deeper structural issues that this paper could not fully address, and I believe this research offers a starting point for a way forward: a framework for how we might craft a tourism sector that teaches, heals, and remembers.

REFERENCES

Andari, R. 2023. Educational tourism and community-based ecotourism: Diversification for tourist education. *Deleted Journal*, 3 (2), 97-108. doi.org/10.17509/jote.v3i2.66099

- Azmaiparashvili, M. 2024.** *Aspects of sustainable development of ecological tourism in the protected areas of Georgia* Innovative Economics and Management 11 (3), 35–46. doi.org/10.46361/2449-2604.11.3.2024.35-46
- Charters, S. 2011.** *Wine and society: The social and cultural context of a drink.* Elsevier <https://doi.org/10.4324/9780080458038>
- Elfrida, T., Fatkurrohan, F., Martha, F. L., Shafira, H., & Ratnaningrum, N. S. 2023.** Edu-heritage-based cy-walk tour in educational institution: Design, content, steps, and challenges of edu-tourism in university area. *Asean Journal on Hospitality and Tourism* null, doi.org/10.5614/ajht.2023.21.2.01
- European Commission, Directorate-General for Internal Market, Industry, Entrepreneurship and SMEs. 2022.** *Transition pathway for tourism.* Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2873/344425>
- Flanigan, S., Blackstock, K., & Hunter, C. J. 2014.** *Agritourism from the perspective of providers and visitors: a typology-based study.* *Tourism Management*, 40, 394–405 doi.org/10.1016/j.tourman.2013.07.004
- Global Wellness Summit. 2023.** *The future of wellness tourism.* <https://www.globalwellnesssummit.com>
- Hall, C. M., & Page, S. J. 2014.** *The geography of tourism and recreation: Environment, place and space* (4th ed.). Routledge.
- Jashi, T., Zeveke, O. Y. 2024.** *Model of sustainable tourism development in the republic of Georgia.* <https://doi.org/10.33920/igt-2-2411-08>
- Khartishvili, L., Khartishvili, L., Mitrofanenko, T., Muhar, A., & Penker, M. 2020.** *Issues with applying the concept of community-based tourism in the caucasus.* *Mountain Research and Development*, 40 (1). <https://doi.org/10.1659/MRD-JOURNAL-D-19-00071.1>
- Klakočar, J. 2024.** Wellness economies in Central Europe: Trends and innovations. *Wellness and Health Tourism Journal*, 19(1), 33–48.
- Kumsiashvili, Z. (n.d.).** *Black Sea Wine.* <https://blackseawine.ge>
- Kolb, D. A. 1984.** *Experiential learning: Experience as the source of learning and development.* Prentice Hall.
- Martin, D. 2022.** *Archaeology in Greece 2021–2022: Newsround.* *Archaeological Reports*, 68, 43–92. <https://doi.org/10.1017/S0570608422000096>
- Olsen, D. H. 2018.** *Pilgrimage trails and routes: Journeys from the past to the present.* In D. H. Olsen & A. Trono (Eds.), *Religious pilgrimage routes and trails: Sustainable development and management* (pp. 1–13). CABI. <https://doi.org/10.1079/9781786390271.0001>
- Lois-González, R. C. 2015.** *The Camino de Santiago: The creation of a European cultural itinerary.* *Journal of Heritage Tourism*, 10(4), 486–494. <https://doi.org/10.1080/1743873X.2015.1082579>
- Reisinger, Y. 2013.** *Transformational tourism: Tourist perspectives.* CABI Publishing. <https://doi.org/10.1079/9781780642093.0000>
- Smith, M., & Puczko, L. 2013.** *Health, tourism and hospitality: Spas, wellness and medical travel.* Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780080890503>
- UNESCO. 2017.** Education for sustainable development goals: Learning objectives. UNESCO Publishing. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444>
- UNWTO. 2023.** United Nations World Tourism Organization. <https://www.unwto.org>

GEORGIAN NATIONAL HERITAGE IN CONTEMPORARY TIME

Pailodze Nato

Doctor of Engineering Sciences, Akaki Tsereteli State University of Kutaisi, Georgia

Nato.pailodze@atsu.edu.ge

Goginovi Ketevan

Doctor of Engineering Sciences, Akaki Tsereteli State University of Kutaisi, Georgia

Ketevan.goginovi@atsu.edu.ge

ABSTRACT: *In order to preserve the independence of the culture of a small nation and establish it in the modern world, the maintenance and systematic development of cultural heritage is the most important priority of the country and a prerequisite for the well-being of the society. Proper care of own cultural heritage is nation's pivotal priority, the cornerstone of society's prosperity. Georgian culture is continuously rejuvenating national treasure that is a unique blend of traditions and modernity. Cultural heritage is a fathomless source of country's continuous development, society's self-awareness, aestheticism, spirituality, intellectual development and the mainspring for the harmonious society. Close cooperation with tourism, one of the highly prioritized industries in modern Georgian economy, will help all other industries in their revival. Growing needs of tourists can be met by the local resources if economic activity will be increased in the respective industries. Based on tourists needs, different types of products must be created that will simultaneously showcase both, our aesthetic tastes in arts and experience in using modern technologies.*

This study is focused on the Georgian handiwork, specifically modern aspects of weaving, colouring, embroidering and ornamentation. Goal of the study is to inform scientific society about the quality of materials, weaving and embroidery techniques, colour and the degree of similarity to traditional ornaments of woven products and artistic embroideries (clothing accessories, home décor etc.) made in different parts of Georgia during the ethnographic existence of the 21st century.

The research objects, which, in addition to material, include photo, audio (interviews with cultural heritage bearers) and video material, the group of scientists gathered during their business trips and expeditions to the mountainous Adjara, Kartli, Kakheti, Tusheti and other regions of Georgia. As parallel material, authentic material preserved in the National Museum of Georgia, regional, private museums and remaining in existence (in families) is used.

Keywords: *Georgian ornament, dyeing, knitting, Adjarian handicraft, traditi.*

ROMAN PERIOD GLASS FROM GONIO-APSARUS

Shalikadze Tamar

Doctor of History, professor

Curator of the scientific and publishing affairs of the LEPL

„Ajara Museum“. Batumi. Georgia.

orcid.org/0009-0006-7077-0870

tamarshalikadze@gmail.com

ABSTRACT: *This paper will present glass artifacts manufacture in various production centers from the roman period discovered along the southern coast of Georgia. Particular emphasis will be place on the findings from Gonio-Apsaros. Notably, this type of glassware remains unknown in other sites along the eastern Black Sea coast. Additionally, the new findings are distinguished by their antiquity, dating from the 1st century BC to the 1st century A. Particularly significant is that samples from the 1st and 2nd centuries AD are predominantly produced in the western Mediterranean region. The paper focuses on the center of glass 'ware, their chronological and typological classification, another related aspect.*

Keywords: *glassware, balsamarium, Syria-Palestine, vertical-ribbed phiales, gonio-apsaros.*

Glassware from Gonio-Apsarus is numerous. This early variety is unparalleled in other sites of the Pontic area. It is especially noteworthy due to the fact that its bulk are made in western Mediterranean centres. Some items are manufactured in the eastern Mediterranean region.

Glass vessels from Apsarus are analyzed with the consideration of production methods and chronology. Firstly, we will speak about vertical-ribbed phiales made by founding and pressing, known in specialist literature as Rippenschale. These are regarded as Italic wares, dated to the end of the first century-the beginning of the second century AD. A fragment from Tsikhisdziri and a whole phiale from Tsebelda were known earlier from Georgia. Their number is significant in Apsarus. Fewer specimens are found in the northern Black Sea area. Generally similar phiales seem to be widespread in the Classical world. Phiales from Apsarus must belong to the second half of the first century AD, apparently imported from the western Mediterranean region (I, 1).

In Apsarus findings also an interesting part takes the mosaic glass. Their number is not high yet. They are dated to the first century BC-the first century AD. Glass contemporary with that from Apsarus has been traced in the Bichvinta city site, Eastern Georgia (Sarkine, Aghaiani). In our view, Gonio-Apsarus finds must be Roman wares.

We present Greek inscriptions glasses (I, 2). One of these reads „May you win“, another - „Be healthy and cheerful“. This kind of Glasses are believed to have been used in sporting competitions as prizes, as well as presents. Glass vessels bearing Greek graffiti have not been discovered elsewhere in Georgia. They have parallels in various parts of the Classical world. They are considered to be Syrian products. Their manufacture on Island Cyprus is not ruled out either. These vessels are dated to the first century AD. They were widespread in the countries of both eastern and western Mediterranean regions; also, in the Pontic area in limited quantity. According to this evidence, sporting competitions and various festivals were held in Apsarus. Along with the discussed prize vessels, evidence by Procopius of Caesaria reporting that there were a theatre and a hippodrome in Apsarus is a clear demonstration of this.¹

A glass with a lotus representation (I, 3) is made by the same technique. It is founded in a matrix made up of four compartments. It is dated to the second half of the first century AD, similar ware were produced in the second century too. Vessels of Apsarus have been found together with materials of this period. They are believed to be eastern Mediterranean or Northern Italian wares. Shalikadze, 2009:60, kat.62.

In the fourth paragraph attention is focused on the carafe-shaped tetrahedral glass vessels (I, 4), forming a numerous category. Some of them bear geometrical shapes. They are close to finds from Urnisi and Mtskheta. Their chronological range is wide, covering the first-fourth centuries AD. According to provenance, these vessels are divided into two large groups. The first, manufactured in the European provinces of Rome (Gaul, Rhein district, the Danube area, etc.), belongs to the western Roman group, and specimens from Syria, Egypt and Cyprus - to the eastern Mediterranean group. Naturally, they have numerous other parallels. Specimens with Latin inscriptions are regarded as western wares, and those with Greek letters - eastern products².

Glassware manufactured by free blowing naturally constitutes the largest category from Apsarus, it is distinguished for the variety of forms. First of all, a glass *krateriskos* (I, 5) is notable, it is finely shaped, with a body of complex structure, namely, markedly out-turned rim; walls of the upper half are straight, of the lower one - semi-spherical, adorned with vertical ribs; the low cylindrical stem with a conical foot, covered with vertical ribs placed at certain intervals. It is thought to be an Italian ware, dated to the first half of the first century AD. Our find was discovered along with materials of the second half of the first century AD. Similar vessels were unknown from Georgia in the past. Generally, they belong to rare items.³

In the 1st-2nd centuries wares glass jugs (I, 6) occupy an important place. These were consumer goods, distinguished for high skill of execution. The body is shaped variously: oval, rounded, conical, ribbed, cylindrical, etc. Apart from Gonio-Apsarus, glass jugs are also found in Mtskheta. They have been obtained in the Samtavro Late Classical Period Cemetery.⁴ These items are contemporary with our finds, and are dated to the first-second centuries AD. They find numerous analogies. Comparatively small, light blue specimens are considered eastern Medi-

1 Shalikadze, 2004:23, tab.15., Кунина, 1968:220-222, рис.1/1; Кунина, 1997:27.

2 Kakhidze, Shalikadze, 2009:61-62, kat.63-64.

3 Кунина, 1997:291, кат. 183; Berger, 1960:39, no.83, tab. 5/83; Calvi, 1965:15-16, рис. 12.

4 Shalikadze, 2009:65, tab. 68.

terranean wares. Those similar to Apsarus vessels must be made in the western Mediterranean area. Traditions of pottery manufacturing and coloured glass production *oinochoai* continued into Roman times. Fragments of a mouth have been traced at Apsarus, according to which the idea about the entire shape of the vessel fails to be formed. Bottle-like vessels constitute a separate variety. Similar specimens are regarded as eastern Mediterranean wares. Bottle-like vessels from Apsarus are dated to the second half of the first century AD. Similar vessels are unknown in Georgia's littoral so far. They have been found in inner districts, namely, Mtskheta and Urnisi. These, however, are not exact analogies. A whole group of *aryballoi* have been published by B. Ruth; these are varied in shape. Vessels similar to Apsarus specimens are united in group 151 (J. Ising 61, Trier variety 135), while the chronological boundaries are set from the period of Claudius Neron to the third century AD. This date is shared by Francois Bonnet Borel. The body of later specimens is adorned with spiraled decor, handles are of a different shape. These are dated to the second-third centuries. According to N. Kunina, *aryballoi* are typical to the Roman Western provinces. Their number is not great in Syria and Asia Minor. They have been found abundantly in Nubia and Egypt. It is believed that they must have come from Western Europe. In J. Ising's view, glass *aryballoi* appeared in Nero's times. This shape was especially popular in Flavius' period. Vessels of this variety, designed to keep perfume, were used until the end of Classical Period.¹

Glass plates, whose rim at two places, opposite each other, is decorated with handles bearing scalloped notches (I, 7, 8), were not known in the past. No direct parallels have been found in the Pontic area. They are dated to the second half of the 1st century. There are plates of a different variety, belonging to the second-third centuries, too. For our specimen the date proposed by J. Ising, the second half of the 1st century AD, seems more reliable (Ising, 1957:59).

An ornamental phiale, made by the grinding technique, with the body covered with two bands of fairly wide, symmetrical, tight vertical lines, enclosed in concentric circles of various numbers (I, 9), has also been found. Eight types of *balsamaria* designed for unguent are identifiable. Some of them are thick-walled (types 1-3) (I, 10; II, 1-2). Light-walled specimens predominate (types 4-8). Their bulk belong to the first century AD. There are specimens discovered in cultural layers dated to the second-first centuries too. Some of them find parallels with materials from Bichvinta, Urnisi, Mtskheta burials and Samtavro Cemetery. According to the parallel materials, thick-walled specimens must be of Italic origin. Relatively thin-walled ones are considered to be Syrian products.

Glasses are notable for their abundance. They form nine types. Their typological classification is based essentially on the shape of the bottom. There are specimens with a flat bottom. Some of them have a hemispherical depression or elevation on the inner surface (II, 3-4). Their manufacture began from the 2nd century AD, continuing to the 4th century. From the late half of 2nd century AD specimens with a depression on the underside (II, 5) appear. Glasses with a ring foot also occur. One of them has a rounded flaring mouth; rounded body, wide at the broad shoulders, markedly tapering towards the bottom. The surface of the body must have been decorated with relief lines. Similar glasses have been found for the first time in Apsarus. They have parallels in glass works of the western Mediterranean area, as well as Syria-Palestine. Glasses without a foot, which replaced earlier mould-made specimens, are contemporary with them.

1 Kakhidze, Shalikadze, 2009: 67; Ising: 1957:79, Borel, 1997:49, Ruth, 1991:126.

Some specimens have a conical depression on the underside. A whole vessel has been discovered in the Pichvnari Cemetery. This type is notable for the variety of shapes. It occurs in Cyprus, Gaul, Olbia, Chersonesus, etc. These items appear in the 1st century AD, continuing into the 2nd-4th centuries. Yellowish-greenish-light blue and seldom dark blue glasses with conical bottoms (II, 6) are more numerous. Their distribution area and chronological range are wider.¹ Similar glasses are found on the floor of a 4th-5th-centuries basilica at Bichvinta and a tile of the 6th-7th centuries discovered at Urbnisi. They appear frequently in countries of the Mediterranean area, the Northern Caucasus and Azerbaijan, also Asia Minor and the Near East. There are low conical glasses with a spherical stem (II, 7). Unlike glasses of the previous type with a column-like stem, these vessels disappear in the Early Middle Ages.

The lid of a glass ink-pot numbers are among rare finds. A similar ink-pot from the Panticapaeum Necropolis is regarded as an eastern Mediterranean ware. It is dated to the 1st century AD. Notably enough, a gold ink-pot of the same shape with its writing materials have been found in the ancient capital of Georgia, Mtskheta. Small thick-walled biconical clay vessels, used to hold ink-pots, occur at Apsarus.

Glass funnels (II, 8) also belong to the rare finds. Similar glassware has occurred for the first time in Georgia. The parallels from the northern Black Sea area are dated to the 1st-2nd centuries AD. They seem widespread in the West Roman Empire, in Italy proper (Pompeii), Yugoslavia, Switzerland (Vindoniza), Germany, France, etc. They are considered to be products of provinces of the West Roman Empire. Finally, glass vessels – stylized representations of a bird's (duck) figure (II, 9), are increasing interest. They have no parallels in Georgia. These items are thought to be manufactured in the eastern Mediterranean region, dated to the second half of the 1st century AD.

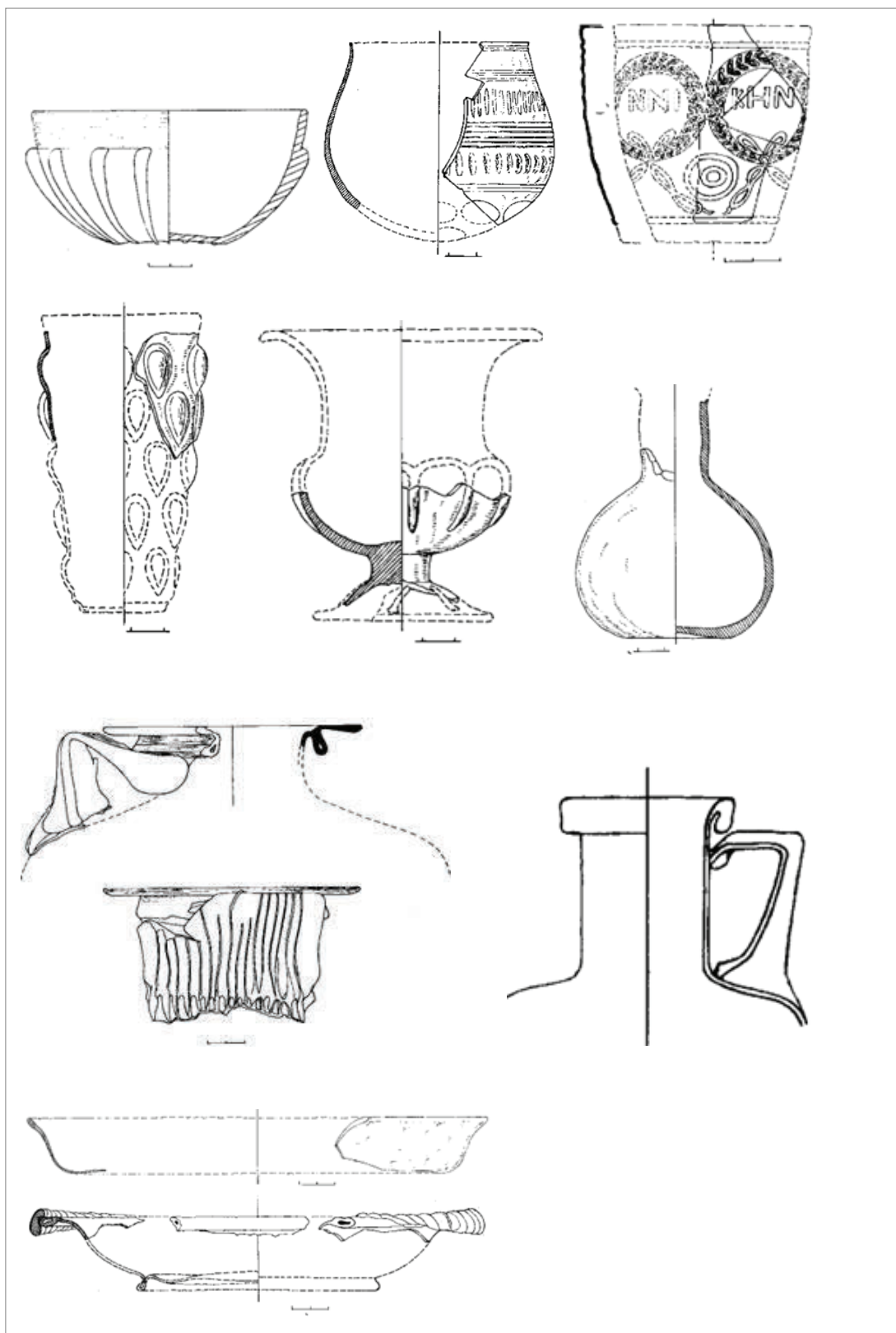
We also present accidentally found *balsamarium* (II, 10) discovered at the village Zanakidzeebi, a suburb of Gonio-Apsarus. Similar glass vessels have been found at Urbnisi and Mtskheta. Materials of the northern Black Sea area are studied carefully. They are regarded as Syrian wares. They are rare in the western Mediterranean region. These specimens are datable to the 1st-2nd centuries AD. The glass *unguentarium* from Zanakidzeebi is interesting in a number of respects. It is obvious that in the lower reaches of the Chorokhi there were no settlements of this period, except Roman Castelas. The newly discovered glassware ranges among rare finds. Unlike Eastern Georgia, similar early, pear-shaped *unguentaria* are not known from any sites of Western Georgia. Obviously, this variety of Syrian wares found its way into the eastern part of Georgia by land routes. According to Gonio-Apsarus evidence, products from the western Mediterranean region atearli ages were widespread on Georgia's littoral.²

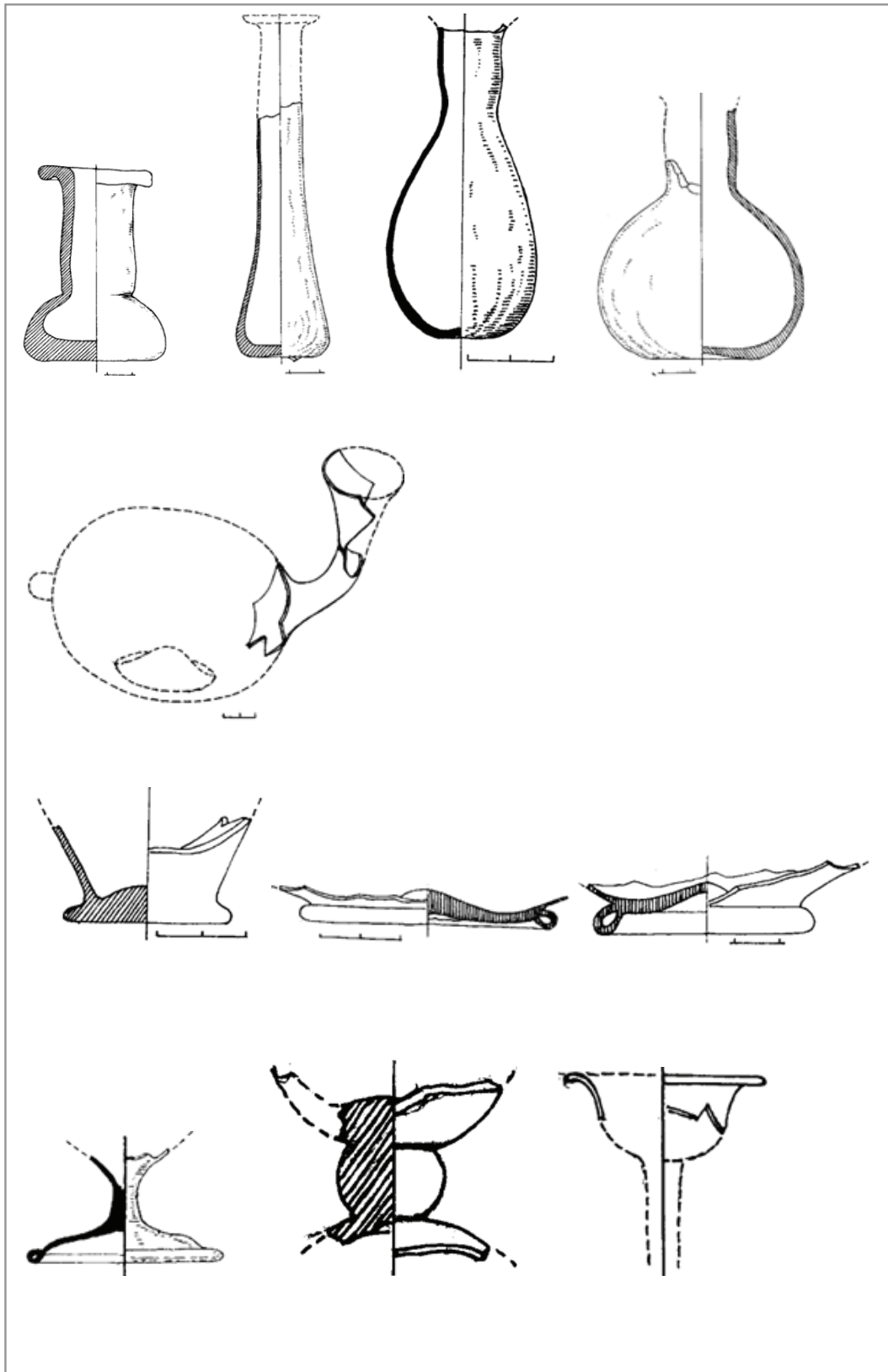
1 Boboqvati, Tsikhisdziri, Pichvnari, Vashnari, Gyenos, Bichvinta, Urbnisi, Mtskheta-Samtavro, Tbilisi, Rustavi, etc.

2 Kakhidze, Shalikadze, 2009:68, Cat. 72.

REFERENCES

- Shalikadze, T. 2004.** *Late Antiquite and Early Medieval Glassware from the Southwestern Black sea littoral*. Batumi
- Kakhidze, A., Shalikadze, T. 2009.** *Glassware from the southwestern littoral of Georgia*. Batumi, Oxford.
- Berger, L. 1960.** *Römische Gläser aus Vindoniss*, Basel.
- Borel, B. F. 1997.** *Le verre d'epoque Romaine a'Avenches-Avenmicum. Documents du Muse'e romain d'Avenches 3*. Avenches.
- Calvi, M. 1965:**15,16. *La coppa vifrea di Aristeas hella collezione stada*. – JGS.
- Isings, C. 1957:**65. *Roman Glass from Dated Finds*. Groningen, Djakarta.
- Rütti, B. 1991.** *Die römischen Glaser aus Augst und Kaiseraugst (Katalog und tafeln)*, Augst.
- Кунина, Н.З. 1968.** *Стеклянные стаканы с Греческими надписями в собрании Эрмитажа, Античная история и культура Средиземноморья и Причерноморья*, Ленинград.
- Кунина, Н.З. 1997.** *Античное стекло в собрании Эрмитажа*, Санкт-Петербург.

TASTE SENSETIONAL EXPRESSIONS IN THE GEORGIAN LANGUAGE: A LINGUACULTURAL ANALYSES

Khuphenia Teona

Professor, Rector, Shota Meskhia Zugdidi State University. Georgia

teateo3@gmail.com

Khachapuridze Luiza

Dr. of Philology, Professor, Akaki TsereTeli Kutaisi State University. Georgia

Luiza.khachapuridze@atsu.edu.ge

ABSTRACT: *The article focuses on the linguoculturological analysis of Georgian idioms denoting gustatory sensations. The aim of the study is to explore how culinary terminology extends into metaphorical usage and reflects the worldview and cultural values of the Georgian people. The research examines core lexemes such as gemrieli ('tasty'), mariliani ('salty'), mzhave ('sour'), mts'utkhe ('over-salted'), mts'are ('bitter'), and tkbili ('sweet'), which acquire both literal and figurative meanings in idiomatic expressions. The analysis considers semantic diversity, regional variations, and ethnographic data, offering a comprehensive view of the linguistic and cultural contexts. The findings demonstrate that gustatory metaphors play a significant role in describing personal traits, emotional states, and social interactions, thereby contributing to the formation and preservation of national identity.*

Keywords: *idioms; gustatory sensations; linguacultural; metaphor; national identity.*

Introduction

Language, as a mirror of culture, reflects the worldview, values, and lived experiences of a nation. Idioms, with their artistic and expressive nature, play a particularly important role in this process. They not only enrich the lexicon but also offer insights into the deeper layers of a people's mentality.

As the Georgian linguist and academician Arnold Chikobava has noted, „Idioms are the most distinctive component of a language's lexical stock, encapsulating the history, culture, and worldview of a nation“.¹

This study focuses on idiomatic expressions related to taste and food—herein referred to as „**gastro-idioms**“. An analysis of collected material reveals that Georgian speech contains expressions which can be grouped into several categories:

- those describing the acts of eating (*ts'k'ua ts'ama* – „to eat one's mind,“ *ch'iri moch'ama* – „to eat trouble“) or drinking (*sit'q'va gadak'vlapa* – „to swallow a word,“ *ts'ivi ts'q'ali dalie* – „drink cold water“);
- those referring directly to food (*enat'ap'liani* – „tongue-sweetened,“ *ts'q'alsi ch'aq'ara shroma* – „throw one's work into water,“ *ghomi arasdros uch'amia* – „he has never eaten ghomi“);
- those involving gustatory adjectives (*t'kbili* – „sweet,“ *mts'are* – „bitter,“ *mzhave* – „sour,“ *mariliani* – „salty“);
- and those related to utensils (*ts'urchi zis* – „to sit in a pot,“ *jamshi tavi ch'aq'o* – „to bury one's head in a bowl“).

Exploring these expressions offers an illuminating perspective on the ways in which taste and food imagery permeate Georgian idioms, reflecting not only material culture but also social attitudes, emotional states, and intellectual attributes. Although such expressions have diverse origins and timeframes—some surviving only in literary works and others absent from dictionaries—they collectively demonstrate the intricate interplay between linguistic creativity and cultural heritage.

In this paper, we focus specifically on gastro-idioms associated with **gustatory sensations**—particularly expressions containing the words *gemrieli* (“tasty”), *mariliani* (“salty”), *mzhave* (“sour”), *mts'utkhe* (“over-salted”), *mts'are* (“bitter”), and *t'kbili* (“sweet”). salted“), *mts'are* (“bitter“), and *t'kbili* (“sweet“).

1. ***Gemrieli* (“Tasty”) and *Mariliani* (“Salty”): Carriers of Positive Connotations**

In Georgian idiomatic usage, the adjectives *gemrieli* (“tasty”) and *mariliani* (“salty”) often extend beyond their literal gastronomic meaning to describe human qualities, states, or actions. Their metaphorical application highlights positive attributes, pleasure, and satisfaction.

For example:

- „**Gemrieli dzili**“ (“**tasty sleep**“) — This idiom refers to deep, comfortable, and satisfying sleep. Here, *gemrieli* is used metaphorically to evoke the pleasure and restorative quality of good rest. The metaphor reflects Georgian cultural attitudes toward sleep as an essential and enjoyable part of life.
- „**Gemrieli sic'ili**“ (“**tasty laughter**“) — This expression describes genuine, hearty, and pleasant laughter. *Gemrieli* conveys both intensity and enjoyment, underscoring the value Georgian culture places on open expression of emotion and the sharing of joy.
- „**Gemrielad ts'ama**“ (“**to eat tastily**“) — In this idiom, *gemrielad* functions as an adverb, referring not only to the pleasant taste of food but also to the enjoyment and satisfaction derived from the act of eating. The expression reflects the strong connection between Georgian culture, cuisine, and table traditions.

- **„Gemrieli musaifi“ (“tasty conversation”)** — Used to describe a pleasant, engaging, and interesting conversation, this metaphor connects the sensory enjoyment of taste with intellectual and emotional fulfillment, emphasizing the cultural value placed on communication and social interaction.
- **„Gemrieli ambavi“ (“tasty story”)** — Refers to an engaging and intriguing narrative or piece of news. Here, *gemrieli* denotes the appeal and desirability of the information, reflecting the narrative traditions and the significance of storytelling in Georgian culture.

The adjective *mariliani* (“salty”) also carries rich metaphorical potential in idiomatic expressions:

- **„Marili moaq’ara“ (“to add salt”)** — The saying *„madli hk’eni da marili moaq’are“* (“do a kindness and add salt”) refers to completing a good deed in a way that preserves or enhances its value, just as salt preserves food and intensifies its flavor. The idiom suggests that good actions should be brought to their optimal conclusion — neither exceeding nor falling short of what is needed.
- **„Umarilo khumroba“ (“unsalted joke”)** — Describes a dull, unfunny joke. Similarly, *umarilo k’atsi* (“unsalted person”) characterizes someone lacking charm or wit. These idioms highlight salt’s metaphorical role as an enhancer — in this case, of intellect or humor.
- **„Mariliani k’atsi“ (“salty man”) / „madliani adamiani“ (“gracious person”)** — These expressions denote someone pleasant, attractive, and helpful. The positive connotation parallels salt’s function as an enhancer of taste, transferring this quality to human personality traits.

Ethnographic data collected by the Institute of Kartvelian Dialectology record various traditional uses of salt as a symbolic medium. For example, during a newborn’s first bath, salt is sprinkled into the water in the shape of a cross, accompanied by the saying *„mariliani k’atsi dgeb“* (“he will become a salty man”), meaning a good, worthy person.

- **„Mariliani sit’q’va“ (“salty word”)** — Refers to a witty, intelligent remark, with salt here symbolizing mental sharpness and wisdom.
- **„Marilze tsaivana“ (“to lead [someone] to the salt”)** — Means to deceive or trick someone. This metaphor may originate from the practice of luring animals with salt, later extended to human interactions.
- **„Marilze gavida“ (“to go to the salt”)** — An idiom meaning to die, illustrating the diverse metaphorical associations of salt in Georgian.
- **„Marilis pasad“ (“for the price of salt”)** — Means „very cheaply,“ rooted in historical periods when salt was inexpensive and widely available.
- **„Marili ar ak’lia“ (“he does not lack salt”)** — Used to describe a clever or intelligent person, once again linking salt to wisdom and good judgment.

As Professor Aleksandre Glonti observes, *„Gemrieli and mariliani, as epithets, frequently transcend their direct meaning and acquire metaphorical load, reflecting the Georgian people’s fundamentally positive attitude toward life”*¹.

2. Sour and Astringent: Ambivalent Semantics

The terms „sour“ and „astringent“ in Georgian phraseology frequently carry ambivalent meanings:

- „*Sour smile*“ – an ironic or forced smile. A sour taste often causes the face to pucker; similarly, a „*sour smile*“ reflects this reaction – a smile that seems compelled and unpleasant. Metaphorically, the sharpness of the sour taste on the tongue can correspond to the intensity or acuteness of a situation or feeling.
- „*Astringent word*“ – a bitter word. The astringent taste is closely related to bitterness. An „*astringent word*“ reflects the word’s harshness, its potential to hurt or discomfort the listener.

Linguist Tamaz Gamkrelidze notes:

“‘Sour’ and ‘astringent’ migrate from gustatory sensations to the psycho-emotional domain, indicating the rich metaphorical potential of the Georgian language”¹

3. Salty/Sharp (Mtchunt’e): A Lexeme with Negative Connotation

Mtchunt’e – excessively salty, overly sharp. Examples from Georgian usage include:

- “A *mtchunt’e* woman is one who scolds you over the smallest things.”
 - “I cannot bear *mtchunt’e* words, what can I do?”
 - “He scolded me so *mtchunt’e* that I don’t know what to do.”²
- In Georgian phraseology, *mtchunt’e* predominantly appears in negative contexts:
- “*Mtchunt’e life*“ – a difficult, harsh life.

Academician Giorgi Akhvlediani writes in his work *Historical-Etymological Dictionary of the Georgian Language*:

“As a lexeme, mtchunt’e reflects the Georgian people’s perception of hardship and severity through the prism of gustatory experience”³

4. Bitter and Sweet: An Oppositional Pair

The terms „bitter“ and „sweet“ frequently appear in Georgian phraseology as an oppositional pair.

- „**Bitter truth**“ – This phrase denotes a painful but necessary truth. Here, „bitter“ expresses the unpleasant yet essential nature of truth. Metaphorically, it reflects the Georgian cultural attitude toward truth: although it may cause discomfort, it remains valuable and indispensable.
- „**Bitter fate**“ – This expression refers to a harsh or unfortunate destiny or life. „Bitter“ serves as a symbol of suffering and adversity. The phrase exemplifies the philosophical

1 Gamkrelidze, 2005: 92.

2 Javakhuri Dictionary / Giorgi Zedginidze; Tbilisi, 2014.

3 Akhvlediani, 1973:203.

approach of Georgian culture toward life's challenges, perceiving hardships as an inseparable part of fate.

- **„Bitter tears“** – This phrase describes crying caused by intense sorrow. „*Bitter*“ is associated with profound emotional pain, showing how gustatory sensations are metaphorically linked to emotional experience in Georgian culture.
- **„Bitter experience“** – This denotes a painful but beneficial experience. Here, „*bitter*“ conveys the unpleasant yet valuable character of the experience. It reflects the Georgian belief that difficulties can strengthen and educate a person.
- **„Bitter word“** – Refers to a harsh, offensive, or critical statement. „*Bitter*“ functions as a metaphor for the painful impact of words, highlighting their power to affect a listener's emotional state.
- **„Laughs bitterly“** – This expression describes ironic or sarcastic laughter. „*Bitterly*“ conveys the unpleasant and insincere nature of the laughter, illustrating the Georgian language's ability to express complex emotions, where an action expressing joy can simultaneously reflect negative feelings.

Professor Zurab Chumburidze observes:

“‘Bitter’ and ‘sweet’ in Georgian phraseology reflect two poles of life experience, closely linked to the dualistic nature of Georgian philosophical thought.”¹

- **„Sweet word“** – This phrase denotes a pleasant, benevolent, or comforting statement. „*Sweet*“ conveys the positive and pleasurable effect of speech on the listener. The metaphor reflects Georgian cultural attitudes toward communication, emphasizing the power of words to influence emotional states.
- **„Sweet sleep“** – Refers to a peaceful, comfortable, and enjoyable sleep. „*Sweet*“ functions as a metaphor for the quality of sleep and the pleasure derived from it. The phrase illustrates the cultural value placed on sleep as a pleasurable and necessary process.
- **„Sweet dream“** – Used to describe desirable, pleasant thoughts or imagined futures. „*Sweet*“ is associated with pleasure and positive emotions, demonstrating the metaphorical link between gustatory experience and abstract concepts in Georgian culture.
- **„Sweet memory“** – Refers to a pleasant or nostalgic recollection. „*Sweet*“ conveys the positive nature of the memory, reflecting the emotional aspect of remembrance in Georgian culture.
- **„Sweet lie“** – This phrase denotes a pleasant falsehood or a lie told to comfort or please someone. „*Sweet*“ serves as a metaphor for the apparent benefit of the untruth, highlighting the ethical tension between truth and benevolent intent in Georgian culture.
- **„Sweet fruit“** – While sometimes literal, this phrase often metaphorically denotes something desirable, enjoyable, or beneficial. It may refer to the fruits of labor or success: „*He worked hard to have his own roof, and in the end, he enjoys the sweet fruit.*“ As noted by the poet David Guramishvili: „*The root of learning is bitter, but the top becomes sweet.*“ The phrase reflects the Georgian cultural idea that effort and perseverance yield pleasurable results.
- **„Speaks sweetly“** – Describes someone who speaks pleasantly, politely, or persuasively. „*Sweetly*“ conveys a manner of speech attractive to the listener, reflecting the importance of communication and effective verbal skills in Georgian culture.

CONCLUSION

Gustatory-related phraseology in the Georgian language constitutes a rich corpus for linguocultural research. These expressions not only enrich the expressive means of the language but also provide insight into the worldview of the Georgian people. They demonstrate how culinary concepts are metaphorically transferred to various domains, including personal traits, social interactions, and intellectual abilities.

As linguist Tamaz Gamkrelidze notes:

“Language is a code in which the cultural memory of a nation is encrypted. Phraseological units are the most informative elements of this code”.¹

Further study of this phenomenon will allow a deeper understanding of the role of Georgian phraseology in the formation and preservation of national identity.

REFERENCES

- Akhvlediani, G. 1973.** *Historical-Etymological Dictionary of the Georgian Language*. Metsniereba. Tbilisi.
- Gamkrelidze, T. 1998.** *Language and Cultural Identity*. Logos. Tbilisi.
- Gamkrelidze, T. 2005.** *The Metaphorical System of the Georgian Language*. Universali. Tbilisi.
- Glonti, A. 1988.** *Foundations of Georgian Lexicology*. Ganatleba. Tbilisi.
- Chikobava, A. 1952.** *Introduction to Linguistics*. Publishing House of Tbilisi State University named after Stalin. Tbilisi.
- Chumburidze, Z. 1982.** *The Semantics of Georgian Phraseologisms*. Metsniereba. Tbilisi.

1 ⁷Gamkrelidze, 1998:45.

ქართველთა წვლილი წმიდა ათონის მთაზე სამონასტრო ცხოვრების დამკვიდრებაში

გიორგი ალიბეგაშვილი

ფილოლოგიის დოქტორი, სახელმწიფო ენის დეპარტამენტის თავმჯდომარე, საქართველოს საპატრიარქოს წმინდა ანდრია პირველწოდებულის ქართული უნივერსიტეტის აფილირებული პროფესორი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ნევრ-კორესპონდენტი. საქართველო.

alibegashviligia@yahoo.com

რეზიუმე: ქართული და ბერძნული ისტორიული და ჰაგიოგრაფიული წყაროები ათონის ივერთა მონასტრის დაარსების შესახებ ურთიერთშემავსებელ ცნობებს გვანვდიან. ამ ცნობების მიხედვით, ივერთა მონასტერი ჩამოყალიბდა X საუკუნის ბოლო მეოთხედში, მალევე წმინდა ათანასეს ლავრისა და ვათოპედის სავანეების დაარსების შემდეგ. მონასტერი აშენდა იმავე ტერიტორიაზე, ან უშუალო სიახლოვეს, სადაც მანამდე მდებარეობდა წმინდა კლიმენტოსის სავანე. მის დამფუძნებლებად მიიჩნევა ორი გამორჩეული ქართველი მოღვაწე: იოანე მთანმინდელი და იოანე-თორნიკე.

მონასტრის დაარსება მჭიდროდ უკავშირდება ბიზანტიის იმპერიის პოლიტიკური და სამხედრო ცხოვრებას. ბიზანტიის იმპერატორმა ბასილი II-მ (976-1025 წ.წ) დედაქალაქში მიიწვია უკვე მონაზვნად აღკვეცილი თორნიკე და სთხოვა დახმარება სხვადასხვა ხასიათის დიპლომატიურ და სამხედრო საკითხში, განსაკუთრებით კი – სტრატეგოს ბარდა სკლიაროსის ამბოხების ჩასახშობად. თორნიკე იყო ივერიის (საქართველოს) მეფე დავითის კარისკაცი და ბიზანტიელი დიდებული. იგი დაემორჩილა იმპერატორის თხოვნას, დროებით გაიხადა ბერის სამოსი, შეიმოსა მხედრულად და მეფე დავით კურაპალატის მიერ გამოგზავნილ 12000-იან ქართულ ჯარს ჩაუდგა სათავეში. 979 წელს მდინარე ჰალისის ნაპირებთან გამართულ ბრძოლაში დაამარცხა სკლიაროსი, შემდგომ კი კვლავ ათონზე დაბრუნდა, სადაც იმჟამინდელი მონასტრის ან მშენებლობას ან, შესაძლოა, უკვე არსებული წმიდა კლიმენტოსის ლავრის გაფართოებას შეუდგა. ეს ღვთივსათნო საქმე მაღლიერი იმპერატორის უხვი შემონიშნულებებისა და ზემოხსენებული გამარჯვების შედეგად მოპოვებული აურაცხელი ალაფის წყალობით აღსრულდა.

ქართველთა სამზრუნველოს საძირკვლის ჩაყრის უმთავრესი წყარო წმინდა გიორგი მთანმინდელის „წმ. იოანესა და წმ. ექვთიმეს ცხოვრება“ (ქეგლები, II, 38-100, 101-207). თხზულებაში განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ქართველ ბერთა სასიცოცხლო მნიშვნელობის მატერიალურ და სულიერ როლს წმინდა მთის სასულიერო ცხოვრების განმტკიცებაში. მათი როლი იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ ათონის დიდი ლავრის წინამძღვრის, წმ. ათანასეს ანდერძის თანახმად, ქართველთა სამზრუნველოს გაძლოლასთან ერთად, 1001 წელს წმ. ეფთვიმე ათონის დიდი ლავრის, იმავე ათანასე დიდის მონასტრის, „სულიერ ეპიტროპად“ ანუ მზრუნველად დაინიშნა, რაც მანამდე ეპყრა წმ. იოანეს მთანმინდელს (ქართველს). წმ. ეფთვიმე ამ თანამდებობაზე სიკვდილამდე იყო და ის წყაროში იხსენიება, როგორც იოანეს „ხორციელი და სულიერი შვილი“.

საკვანძო სიტყვები: წმინდა ათანასეს ლავრა, ქართული მონასტერი, ბრძოლა ჰალისის ნაპირებთან, „წმ. იოანესა და წმ. ექვთიმეს ცხოვრება“.

ქართველთა მონასტერი ათონის ნახევარკუნძულის ჩრდილო-აღმოსავლეთის მხარეზე მომცრო ყურესთან მდებარეობს, დიდი მთის ქედის პირას. ლავრის დღესასწაული ღვთისმშობლის მიძინებაა (15, ახ. სტ. 28 აგვისტო).

თანამედროვე ბერძნული ნარკვევები ივერთა მონასტრის დაარსების შესახებ არაერთ საკითხში თანხვედბა ქართულ წყაროებს, უფრო მეტად კი განსხვავდება. თავდაპირველად მოვიყვანთ იმ ბერძნულ მონაცემებს, რომლებითაც ათონზე მოსალოცად ჩასული სასულიერო თუ საერო პირები ქართველთა მონასტრის ისტორიას ეცნობიან:

ქართველთა სამზრუნველოს X საუკუნის ბოლო მეოთხედში, დიდი ლავრისა და ვატოპედის მონასტრების დაარსების შემდეგ, მალევე ჩაეყარა საძირკველი იმ ადგილას (ან მის სიახლოვეს), სადაც უნინ წმიდა კლიმენტოსის მონასტერი მდებარეობდა. მისი დაარსება იოანე მთაწმიდელისა და იოანე-თორნიკეს სახელებს უკავშირდება, თუმცა, ჩანს, საუბარი ერთსა და იმავე პიროვნებაზეა; მაგრამ ქართული წყაროები ცალსახად ორ პირს მოიხსენიებენ. იოანე-თორნიკემ, ივერიის (საქართველოს) **მეფე დავითის** კარისკაცმა და ბიზანტიელმა დიდებულმა, მიატოვა ყველაფერი და თავდაპირველად მაკედონიის ერთ-ერთ მონასტერში აღიკვეცა ბერად. შემდეგ ის ოლიმპოზე (ძველქართულად ულუმბოზე) წავიდა, და ბოლოს – ათონზე, ლავრის შემოგარენის უდაბურ ადგილას დამკვიდრდა, სადაც მას წმიდა ათანასეს გაცნობის საშუალება მიეცა; ამ უკანასკნელმა თორნიკეს თავის სიახლოვეს დარჩენა შესთავაზა.

ბიზანტიის იმპერატორმა ბასილი II-მ (976-1025 წ.წ) დედაქალაქში მიიწვია უკვე მონაზვნად აღკვეცილი თორნიკე და სთხოვა დახმარება სხვადასხვა ხასიათის დიპლომატიურ და სამხედრო საკითხში, განსაკუთრებით კი – სტრატეგოს ბარდა სკლიაროსის ამბოხების ჩასახშობად. თორნიკე დაემორჩილა იმპერატორის თხოვნას, გაიხადა ბერის სამოსი და მეფე დავით კურაპალატთან ერთად სკლიაროსის წინააღმდეგ გაილაშქრა. მან წარმატებით გაართვა თავი ამ მისიას. შემდგომ კი კვლავ ათონზე დაბრუნდა, **სადაც ამჟამინდელი მონასტრის ან მშენებლობას ან, შესაძლოა, უკვე არსებული წმიდა კლიმენტოსის ლავრის გაფართოებას შეუდგა**. ეს ღვთივსათნო საქმე იმპერატორის უხვი შემოწირულობებისა და ზემოხსენებული გამარჯვების შედეგად მოპოვებული აურაცხელი ალაფის წყალობით აღსრულდა.

ივერთა სავანეში იწვნია ათონზე სხვადასხვა სახის დამანგრეველი შემოჭრა და მრავალი სიდუხჭირეც გადაიტანა. ასე, მაგალითად, დაცულია ცნობები მეკობრეთა, დასავლელ უნიატთა და მრისხანე კატალონიელთა თავდასხმებზე XIV საუკუნეში. თუმცა შემდეგ ბიზანტიელმა იმპერატორებმა, სერბმა ხელმწიფემ სტეფანე დუშანმა და უმთავრესად ქართველმა მეფეებმა მონასტრის აღსადგენად უხვი შემოწირულობანი გაიღეს.

ლავრის ახალი აღმავლობის პერიოდი XVI საუკუნის ბოლომდე გაგრძელდა, ვიდრე მნიშვნელოვანი ეკონომიკური სირთულეები წამოიჭრებოდა. ამ თითქოსდა გამოუვალი მდგომარეობის დაძლევის მიზნით ივერიელი მონაზვნები სამშობლოში ჩავიდნენ და მეფე ალექსანდრე VI-ს (?) ეწვივნენ, რომელსაც მონასტრის გასაღები გადასცეს და მატერიალური თანადგომა სთხოვეს. ამ ქმედებების, აგრეთვე, მონაზვნების სხვა ქვეყნებში საკალმასოდ მოგზაურობის შედეგადაც დიდძალი თანხა შეგროვდა, რამაც მონასტერს არა მხოლოდ ვალების გასტუმრების, არამედ ახალი შენობების აგების საშუალებაც მისცა, ხოლო მონაზონთა რიცხვი საგრძნობლად გაიზარდა (კადასი, 51-52).

1821 წელს ოსმალთა იმპერიის წინააღმდეგ ბერძენთა ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლისას ივერთა მონასტერს კვლავ მძიმე დღეები დაუდგა ძირითადად იმ

მნიშვნელოვანი შეწირულობების გამო, რომლებიც სახალხო აჯანყებისათვის გაიღო.

ლეთისმშობლის მიძინებას მიძღვნილი მთავარი ეკლესია (კირიაკონი) XI საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველმა მონაზონმა გიორგი ვარაზეაძემ ააგო, რომელიც მრავალი წლის განმავლობაში მონასტრის წინამძღვარი იყო. 1513 წელს საყდარი გადაკეთდა. ის დაახლოებით მონასტრის ეზოს შუაგულში მდებარეობს და ბიზანტიურ-ათონური სტილითაა ნაშენები. პირველი ეკლესიისაგან მარმარილოს ბრწყინვალე მოპირკეთებაა შემორჩენილი გეომეტრიული მოხატულობებითა და გარშემო წარწერით:

– „მე, გრიგოლმა, ივერიელმა მონაზონმა და ქტიტორმა, გავამაგრე მისი სვეტები, რათა არ შეირყეს უკუნითი უკუნისამდე“.

მონასტრის ძველ შესასვლელთან კარის ლეთისმშობლის სასწაულთმოქმედი (პორტაიტის) ხატია დაბრძანებული მდიდრული მოოქროული მოჭედულობით; გადმოცემის თანახმად, ის კონსტანტინოპოლიდან ტალღებს გამოყოლილი ამჟამინდელი ლავრის მახლობლად ზღვასთან გამოვიდა. ნართექსში, რომელიც 1774 წელს მოიხატა, წმიდათა გამოსახულებებთან ერთად ბერძენი ფილოსოფოსები – სოლონი, სოფოკლე, თუკიდидე, პლატონი, არისტოტელე და პლუტარქე არიან გამოხატულნი, აგრეთვე, მეფეები ალექსანდრე მაკედონელი და დარიოსი.

საგანგებოდ უნდა შეინიშნოს, რომ მდიდრული და კარგად ორგანიზებულია მონასტრის ბიბლიოთეკა. აქ სხვადასხვა მასალაზე დანერგილი და განსხვავებული შინაარსის 2000-ზე მეტი ხელნაწერი და 15 ლიტურგიკული გრაგნილია დაცული. მათ შორის 123 ეტრატზეა შესრულებული, დანარჩენი (23) – ბომბაჰინსა (აბრეშუმის ტილოზე) და ქალაღზე. ამათ უნდა დაემატოს, ასევე, დაახლოებით 100 ქართულენოვანი ხელნაწერი.

ქართველთა ლავრას ათონის 20 მონასტრის იერარქიაში მესამე ადგილი უკავია. აქვე უნდა შეინიშნოს, რომ ათონის საბჭოს საბუთებს ქართველთა სამზრუნველოს წინამძღვარი თუ წარმომადგენელი ხელს აწერდა პროტოსის ან ათანასე დიდის ლავრის ილუმენის შემდეგ, ხოლო 1366 წლიდან – ყოველთვის ვატოპედის წარმომადგენლის შემდეგ, რასაც წინათ ადგილი არ ჰქონია. ეს ქართველთა ლავრის პრესტიჟის გარკვეული დაღმავლობის ნიშანია, რაც განსაკუთრებით XV საუკუნეში გამოიკვეთა. ამჟამად ივერთა სამზრუნველო ზოგადცხოვრებითი ანუ ერთად მოწესეობის ლავრაა (1990 წლიდან) და, როგორც ითქვა, **უწინ აქ ქართველი მონაზვნები ცხოვრობდნენ; მათი საუკუნოვანი მოღვაწეობის შედეგად მონასტერი ქართველთათვის მნიშვნელოვანი კულტურული ცენტრი იყო. უკანასკნელი ქართველი ბერი 1955 წელს გარდაიცვალა** (კადასი, 52-55, ხრისტუ 23-27).

ზემოთ შევნიშნეთ, რომ ქართული წერილობითი მონაცემები ქართველთა მონასტრის ზემომოყვანილ ისტორიას, ერთი მხრივ, ავსებენ და, მეორე მხრივ, ბევრ საკითხს ჰფენენ ნათელს და საყურადღებო დეტალებს გვანდობენ; კიდევ უფრო დავაზუსტებთ სათქმელს: ქართული წყაროების სახით ხელთ გვაქვს უტყუარი, დანერგილებითი ცნობები, რომლებიც უშუალოდ და ზედმიწევნით გადმოსცემენ ლავრის დაარსების ისტორიას, რის ჭეშმარიტებაშიც ეჭვის შეტანის არანაირი საფუძველი არ არსებობს.

ქართველთა სამზრუნველოს საძირკვლის ჩაყრის უმთავრესი წყარო წმიდა გიორგი მთაწმიდელის წმ. იოანესა და წმ. ექვთიმეს ცხოვრებაა“ (ძეგლები, II, 38-100, 101-207). ქართველთა თუ უცხოელ მეცნიერთა გამოკვლევებში ივერთა მონასტრის დაარსების ისტორია მოკლედ ასეა წარმოდგენილი:

თავიდანვე შენიშნავთ, რომ წმ. იოანესა და წმ. ეფთვიმეს გამოჩენამდე ქართველები წმიდა მთაზე უკვე ჩამოსულნი ჩანან – მათ სამყოფს ათო ეწოდებოდა; ეს მო-

საგრეები იყვნენ მოსე (971 წლამდე), დიდი ათანასე (971-981 წ.წ.), არსენი და სხვანი, რომლებიც ზემოხსენებულ ათოს სამზრუნველოში, აგრეთვე, წმ. კლიმენტოსის მონასტერსა და ათანასე დიდის ლავრაში მონესეობდნენ; თუმცა წმიდა მთაზე ქართული მონასტერი ამ დროისათვის არ არსებობდა.¹

ქართველთა ლავრის საძირკვლის გამჭრელმა წმ. იოანემ, რომელიც იყო „ნათესავით ქართველი, მშობელთა და პაპთაგან დიდებული და წარჩინებული და საჩინო მთავართა შორის დავით კურაპალატისათა, მხნე და ახოვანი და განთქმული წყობათა შინა“, „დიდება ამის სოფლისაჲ შეურაცხყო და ნაგევად შეჰრაცხა“; მან თავდაპირველად მოღვაწეობა ტაო-კლარჯეთის ოთხთა ეკლესიაში დაიწყო (წმ. იოანესა და მისი ვაჟის, წმ. ეფთვიმეს შესახებ ივერიის მონასტრის XI საუკუნის მოღვაწე ეზრა ათონელი წერს:

– „იქადის ტაოჲ, ქვეყანაჲ იგი თქვენი, თანამკვიდრითურთ თქვენთვის, ყოვლად ქებულნო, რამეთუ მიერ აღმოსცენდით, წმიდანო, იოანე და ეფთვიმი სანატრელნო, და განანათლეთ ნათესავი ქართველთაჲ“;

მოგვიანებით წმ. იოანე ბითვინიის ოლიმპზე გადავიდა, სადაც ერთ-ერთ მონასტერში „ჟამთა არა-მცირედთა ჯორთა მსახურებისა ღვაწლი ახოვნად თავს იდვა და სხვანი უნდონი მსახურებანი და შეურაცხნი სიმდაბლითა აღასრულნა“. აქ იგი წმ. ათანასე ათონელთან (920-1000 წ.წ.) ერთად მოსაგრეობდა (ძეგლები, II, 42-43).

ოლიმპზე ჩამოიყვანა წმ. იოანე თავისი ვაჟიც, ეფთვიმე, X საუკუნის 60-იანი წლების დამდეგს კი წმ. ათანასე დიდის კვალს გაჰყვა – ათონზე გადავიდა ეფთვიმესთან და რამდენიმე მონაფესთან ერთად; ათანასე დიდს ლავრა უკვე დაეარსებინა (963 წ.). იოანე მის ახლოს დასახლდა (965 წ.) და „ყოველთავე საქმეთა მორჩილებისათა სიმდაბლით და უდრტვინველად იქმოდა“. პ. უსპენსკის მოჰყავს დიდი ათანასე ათონელის სიტყვები „იოანეს, ეფთვიმესა და გიორგის ცხოვრების“ ბერძნული ტექსტის მიხედვით; ესაა წმ. ათანასეს ანდერძისა და მისივე „წყალობის წიგნების“ სხვადასხვა ნაწილში დაცული უწყებანი; მოვიყვანთ ამ ცნობებს სრული სახით:

– „მე, ათანასე, საწყალობელი ბერი, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის მონასტრის წინამძღვარი, ათონელი, უსაფრთხოებისათვის წინამდებარე „წყალობის სიგელს“ ხელის მოწერით ვადასტურებ, რათა ჩემი წყალობა იყოს ჭეშმარიტი და მყარი.

არა რაიმე საჭიროების, ან დაცინვის, ან ფარისევლურად, ან კანონიერების უცოდინარობის გამო ვაკეთებ ამას, არამედ გონების ჩარევითა და საკუთარი ნებით, როგორც ამბობენ, აზრითა და მოსაზრებით და რჩეულ მამებთან შეთანხმებით, რომლებიც თვითონვე აწერენ ხელს და ადასტურებენ წყალობის ამ სიგელს, მიძღვნილს მართლმორწმუნე ბერისა და წინამძღოლის, იოანე ქართველისადმი, ხოლო მისი საშუალებით – კლიმენტოსად წოდებული უბრწყინვალესი მონასტრისადმი.

როცა უღვთისნიერესი იოანე მოვიდა ჩვენ მთაზე, შემომიერთდა მე, საწყალობელსა და ცოდვილს, და დამემორჩილა გლახაკს, – ღვთის ნებითაც და მისი საკუთარი თავმდაბლობისა და ღვთისნიერობის გამოც; ასრულებდა ქველი ცხოვრების მრავალსა და ნაირგვარ წესს და მისი სული ბრწყინავდა და ანათებდა, როგორც მზე. მიაღწია რა სრულყოფას, ბევრი და დიდი სამსახური გაგვინია და თავისი შეხედულებებით გვწინამძღვრობდა.

1 მენაბდე 1980:195.

მთელი იმ დროის განმავლობაში, რაც ის სრულ მორჩილებაში იყო, ემსახურებოდა არა მარტო ღმერთს, არამედ მეც, სანყალობელს და სხვა ძმათა მიმართაც ისეთი მზრუნველი იყო, როგორც მანამდე არავინ ყოფილა. იგი თანაბარი ყურადღებით ეპყრობოდა მათაც, ვინც მიატოვა შთამომავლობა და იმათაც, ვინც იმთავითვე განუდგა ამას.

სანატრელმა იოანემ მრავალჯერ დიდი გაჭირვებით გადაცურა ზღვა სამეფო ქალაქისაკენ, ბევრ მეფეს წარუდგა და ებაასა.

დაწყებული მარადსახსენებელი უფალი ნიკიფორეს დროიდან ვიდრე დღევანდელობამდე, იოანე მიღებული იყო მეფეთა კარზე, მას პატივით ეპყრობოდნენ, რადგან ახსოვდათ ბრწყინვალე მეფეთაგან მისი დიდი სათნოების დაფასება, ამიტომ ასრულებდნენ მის სათხოვარს და წყალობდნენ ჩვენს მონასტერს.“

და ისევ წმიდა ათანასეს ანდერძში ვკითხულობთ:

– „ეპიტროპად ვტოვებ უფალ იოანეს, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში ირჯებოდა დიდი დათმინებით, მორჩილებითა და სიმშვიდით, გენინამძღვრობდა მეც და მთელ ძმობასაც.“

მსურს, ჩემი სიკვდილის შემდეგ, თუ შესაძლებელია, მან ისევ ჩვენთან ერთად წინანდებურად იცხოვროს აქ, როგორც აქაური ძმობის მფარველმა და წინამძღოლმა, რადგან იგი ჩვენი მწყალობელია და განსაკუთრებით კი იმიტომ, რომ წმიდა სულია, ყველასაგან გამოირჩევა და თანაც საცნაური გახდა ჩემთვის თავისი თავმდაბლობა და ჩვენი ძმობისათვის – უბადლო სიყვარული და ჭეშმარიტი რწმენა (ეს ყველაფერი გამოცდილებით ვიცი, რადგან ერთად განვევლეთ ცხოვრება, ერთად ვიღვანეთ და ვიცხოვრეთ ამ მთაზე; იგი ხშირად მოდიოდა ჩვენ მონასტერში).

ხოლო სიკვდილის წინ, მანაც ისევე, როგორც მე, ეპიტროპად დატოვოს სულიერი მემკვიდრე უფალი ეფთვიმე – თავისი შვილი სულითაც და ხორციითაც.

ეფთვიმემაც აღსასრულის წინ იზრუნოს, რათა ჩვენი მონასტრის წინამძღვრად დაინიშნოს ისეთი პირი ჩვენსავე მონასტრიდან ან მთანმიდის სხვა ადგილიდან, რომელსაც ღირსად სცნობს ასეთი საქმისათვის და რომელიც მთელ ძმობას ატარებს ქველი ცხოვრების გზით“ (იოანე, ეფთვიმე და გიორგი, 142).

რამდენიმე წლის შემდეგ ათონელ ქართველებს დიდი თორნიკე ერისთავი შეუერთდა, რომელიც თავის ქვეყანაში აღკვეცილიყო მონაზვნად; იოანეს ის ჯერ ოლიმპზე ეძებდა, ბოლოს ათონზე მიაგნო და „კურთხევაჲ მონაზონებისაჲ“ მისგან მიიღო. ათანასემაც დიდი პატივით შეიწყნარა თორნიკე, რადგან არა „უმეცარ იყო მის საქმესა და წარჩინებულობასა და ახოვნებასა“.

სწორედ ამ პერიოდში მიაშურა ათონს არაერთმა ქართველმა, რის გამოც, იოანემ ათანასეს მონასტერში დარჩენა შეუძლებლად მიიჩნია და დიდი ლავრის შორიახლოს თანამოაზრეებთან ერთად წმიდა იოანე მახარებლის ეკლესია და სენაკები ააგო. ეს 969 წლის ახლო ხანებში განხორციელდა, რადგან ამ წლის დოკუმენტში იოანესა და თორნიკეს სენაკია მოხსენიებული. რამდენიმე ხნის შემდეგ ბიზანტიის მეფისწულების – ბასილისა და კონსტანტინეს წინააღმდეგ მცირე აზიელი ფეოდალი, ბარდა სკლიაროსი აჯანყდა. საიმპერატორო კარმა დახმარებისათვის მიმართა დავით კურაპალატს (961-1001 წ.წ.), რისთვისაც შუამავლობა ათონელ ქართველებს სთხოვა. ათანასემ და იოანემ ეს მისია იოანე თორნიკყოფილს მიანდვეს. დავით კურაპალატი 12 000 მხედრით დაეხმარა ბიზანტიელებს, ჯარს სათავეში თორნიკე ჩაუყენა. როგორც ჩანს, ქართველებმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშეს ბარდა სკლიაროსის ლაშქრის დამარცხებაში (979 წ.) და დიდძალი ალაფიც იგდეს ხელთ. ამის შემდეგ უკვე მკვიდრი

საფუძველი შეიქმნა იმისათვის, რათა ათონზე ქართველთა ლავრა დაარსებულიყო – საამისოდ როგორც მატერიალური სახსრები, ასევე მორალურ-პოლიტიკური მოტივაციაც იყო შემზადებული; ბიზანტიის იმპერატორებმა ქართველებს, „რომელნიც ადგილნი და სოფელნი სთხოვეს, ყოველნი ოქრობეჭდითა დაუმტკიცნეს“; ამიტომაც ქართველთა კეთილი განსასვენებელი ძველი დროიდანვე „**ივერთა სამეფო მონასტრად**“ იწოდება (ივერთა სამზრუნველოს პროილუმენი დიონისე, 1721 წელი).

ლავრის მშენებლობის დაწყებამდე ქართველებმა ათონის პროტოსს ორჯერ გადასცეს განძი: 980 წელს, როდესაც სამზრუნველოს აგებას შეუდგნენ და 983 წელს – მშენებლობის დასრულების შემდეგ. ასე აღიმართა „მონასტერნი და ეკლესიანი წმიდისა ღმრთისმშობლისა სახელისა ზედა და წმიდისა იოანე ნათლისმცემელისა ფრიადითა ოფლითა და ღვანლითა. და ადგილნი მრავალნი, მონასტერნი და სადაყუდებულონი გარემოჲს დიდისა მონასტრისა ვიდრე იმერად ზღვამდე თვისითა საფასითა იყიდეს“.

ამასთან ერთად, ბასილი II-მ (976-1025 წ.წ.) იოანე ბერსა და თორნიკე სვინგელოზს 980 წელს ოქრობეჭდით (ქრისოპულით) გადასცა შემდეგი მონასტრები: ლეონტიასი თესალონიკში, კოლოვუსი ერისოში და კლიმენტეოსის ათონის მთაზე. სწორედ ამ უკანასკნელის ადგილზე აღმოცენდა ივერთა მონასტერი, რომელსაც ივირონი ეწოდა, თუმცა ერთხანს ძველი სახელიც შემორჩა. წმ. იოანეს დიდი ძალისხმევით ქართველთა სავანემ 984 წელს ნაოსნობის უფლებაც მოიპოვა.

ჩვენი წინაპრები მონასტერს შემდეგნაირად მოიხსენიებენ: „დიდი ლავრაჲ“ (გიორგი მცირე), „დიდი ლავრაჲ ქართველთაჲ“ (ეზრა ათონელი), „ლავრაჲ დიდებული“ (ზოსიმე მონაზონი), „ქართველთა დიდებული მონასტერი“ (პ. კონჭოშვილი), „მონასტერი ცათა მობაძავი ქართველთა“ (ფ. შაქარაშვილი) და ა. შ. ხოლო ბერძნები მას უწოდებენ „ივერთა სამეფო მონასტერს“, „ყოვლადწმიდა დედოფლისა და კარის ღვთისმშობლის სავანესაც“ უწოდებენ.

ერთ-ერთი ცნობით, ქართველთა სამზრუნველოს დამაარსებელნი, იოანე და იოანე თორნიკყოფილი, ძმები არიან: „მოგვიხსენენით მე, იოვანე, და სულიერად და ხორციელად ძმაჲ ჩემი იოვანე თორნიკყოფილი და შვილი ჩემი ეფთვიმე“.

985 წლისათვის ქართველთა ლავრა ჩამოყალიბებული სამონასტრო კომპლექსია. მისი ქტიტორების აღიარებას კი, როგორც ზემოთ ითქვა, ათონელი ქართველი მამების ცხოვრების აღმწერელი ბერძნულენოვანი ტექსტის შექმნაც ადასტურებს. ივერიელმა მოწესეებმა თავიდანვე მიზნად დაისახეს ბიზანტიური ლიტერატურის ქართულ ენაზე გადმოღება, რაშიც, წმ. იოანეს სურვილით, განსაკუთრებული წვლილი მისმა ძემ, წმ. ეფთვიმემ შეიტანა. მან თარგმნა არაერთი სასულიერო ძეგლი, რომლებიც ქართული ქრისტიანული კულტურის მნიშვნელობასა და მიზანდასახულობას გამოკვეთენ – ყოფილიყო მსოფლიო მართლმადიდებლობის განუყოფელი ნაწილი.

წმ. იოანეს (წინამძღვრობდა 980-1005 წლებში) გარდაცვალების შემდეგ ლავრის მეორე წინამძღვარი წმ. ეფთვიმე გახდა (1005-1019 წ.წ.), რასაც სხვადასხვა დოკუმენტი ადასტურებს. ათონელი წინამძღვრების დადგენილება (1017 წ.), ასეთივე ხასიათის მეორე საბუთი (1018 წ.) და სხვ.

როგორც შეინიშნა, ერთ-ერთი ცნობით, 1001 წელს ათონის დიდი ლავრის წინამძღვრის, წმ. ათანასეს თანახმად, ქართველთა სამზრუნველოს გაძლოლასთან ერთად, წმ. ეფთვიმე ათონის დიდი ლავრის, იმავე ათანასე დიდის მონასტრის, „სულიერ ეპიტროპად“ ანუ მზრუნველად დაინიშნა. წმ. იოანეს გარდაცვალების შემდეგ წმ. ეფთვიმე ამ თანამდებობაზე სიკვდილამდე იყო (წმ. ათანასეს ანდერძით, წმ. ეფთვიმემდე ეს თანამდებობა წმ. იოანეს ეპყრა).

ნმ. ეფთვიმეს მთარგმნელობითი მოღვაწეობიდან განსაკუთრებით ისაა საზგა-სასმელი, რომ იგი არა მხოლოდ ბერძნულიდან ქართულად, არამედ ქართულიდან ბერძნულ ენაზეც თარგმნიდა; ამის ნიმუშია ჰაგიოგრაფიული თხზულება „სიბრძნე ბალაჰვარისა“, რომელიც მან ქართულიდან ბერძნულ ენაზე გადმოიღო, რის შემდეგაც ლათინურად, ხოლო მოგვიანებით მრავალ ევროპულ ენაზეც ითარგმნა.¹

ნმ. ეფთვიმეს მოღვაწეობის გამო, დავით კურაპალატს ასეთი სიტყვა წარმოუთქ-ვამს; „მადლობა ღმერთსა, რომელმან ჩვენთა ამათა ჟამთა ახალი ოქროპირი გამო-აჩინაო“. სწორედ მეფის დავალებით ამრავლებდნენ კიდევც ნმ. ეფთვიმეს თარგმანთა ნუსხებს.

ნმ. ეფთვიმეს გადადგომის შემდეგ ქართველთა სამზრუნველოს წინამძღვარი გიორგი I (1019-1029 წ.წ.) გახდა, რომელმაც ძველი წესები შეცვალა, „ბერძენი ფრიად რაჲმე შეიყუარნა და განამრავლნა და სრულიად მათდა მიმართ მიდრკა“, ამასთანავე, თანამემამულენი შეავიწროვა, „ვითარცა ნასხურნი რაჲმე და უნდონი, უგულუბელს-ყვნა და შეამცირნა“; ქართველებსაც და თავისთავად ნმ. ეფთვიმეს „უძნდა საქმე ესე“.

ივერთა სამზრუნველოზე წმიდა **მეფე დავით აღმაშენებელმა დიდად იღვანა**, რომელმაც „ლავერანი და საკრებულონი და მონასტერნი არა თავისთა ოდენ სამეფოთა, არამედ საბერძნეთისნიცა, მთანმიდისა და ბორღალეთისანი... აღავსნა კეთილითა“.²

მოგვიანებით უხვი შემოწირულებები გამოაგზავნეს აგრეთვე ნმ. თამარ მე-ფემ, აბულასან და პავლე ქუთათელებმა, ანასუღლიმ, გრიგოლ და იოანე ქობუ-ლისძეებმა და სხვ. მრავალი საფასით ეწვია ათონს კათოლიკოსი ნიკოლოზ გუ-ლაბერისძე, რომელმაც „ეკლესიაჲ მთავარანგელოზთაჲ აღაშენა ყოვლითურთ“.

XIII საუკუნის 80-იან წლებში ათონი არაერთხელ იავაერქმნეს ლათინებმა, რო-მელთაც ბერებს კათოლიკობის მიღება მოსთხოვეს. უარის მიღების შემდეგ ქარ-თველი მონაზვნების ნაწილი იტალიაში წაიყვანეს, ნაწილი კი ზღვაში დაახრჩვეს. ეს ძალადობა მიხეილ VIII პალეოლოგისა და ლათინადმბრძნობი პატრიარქის, იოანე ვე-კას დროს მოხდა. 1304 წელს მონასტერი ჯერ თურქებმა, 1306-ში კატალონიელებმა, ხოლო 1308 წელს არაბებმა დაარბიეს. ამ უკანასკნელებმა მთავარი ღვთისსახლის (Κυριακόν) დანგრევაც განიზრახეს, მაგრამ მარმარილოს სვეტების დაძვრა და გუმ-ბათის ჩამოქცევა ვერ შეძლეს (პ. უსპენსკი).

1320-1324 წლებში თურქმა მეკობრეებმა არაერთხელ იავაერქმნეს

მოგვიანებით საქართველოს პოლიტიკურ-ეკონომიკურმა დასუსტებამ ბერძნე-ბის მოძალბა გამოიწვია, მით უფრო, რომ ქართველი მონესეების რაოდენობამ საგ-რძნობლად იკლო. ბერძნებმა მიიმხრეს პროტოსები, აგრეთვე, კონსტანტინოპოლის პატრიარქი კალისტე I (1350-1363 წ.წ.) და ღვთისმშობლის მიძინების ტაძარი მიიტა-ცეს. კალისტე I-ის გადაწყვეტილებით, ქართველებს ჩამოერთვათ მთავარი ტაძა-რი, აეკრძალათ მნიშვნელოვანი ხარისხების დაკავება და სამოღვაწეოდ მცირე საყდარი მიეჩინათ. თუმცა კალისტეს ბრძანებულება მაშინ ბოლომდე არ განხორ-ციელდა, რადგან ლავრა ქართველებისთვის პატრიარქს არ უბოძებია და, აქედან გამომდინარე, არც ჩამორთმევის უფლება ჰქონდა. ქართველთა მონასტრის და-ფუძნება სხვადასხვა ეპოქის ბიზანტიის იმპერატორთა საგანგებო ქრისოპულე-ბით დამტკიცდა, ამიტომ 1363 წლის ერთ-ერთ საბუთს „მამა ქართველთა მონასტ-რისა დიმიტრი“ ხელს ქართულად აწერს. ქართულადვეა ხელრთვა სხვა წინამძ-ღვრებისა 1399 და 1513 წლების დოკუმენტებზე; ეს უკანასკნელი ზოგრაფისა და კასტამონიტის მონასტრების ურთიერთობას ეხება (მენაბდე, II, 141).

1 ბინთიბიძე, 102-117.

2 მენაბდე, 1980:137.

1453 წელს კონსტანტინოპოლის დაცემის შემდეგ მთანმიდა სულთან მუჰამედ დამპყრობლის დედის, მარას საკუთრებად გამოცხადდა. ოსმალთა ბატონობის ჟამს როგორც სხვადასხვა ეროვნების, ასევე ქართველების მდგომარეობაც მეტად დამძიმდა; ამის გამო 1492 წელს ათონელი ბერები საქართველოში ჩამოვიდნენ და დახმარების სათხოვნელად სამცხის ათაბაგს, ყვარყვარე II-ს (1451-1498 წ.წ.) ესტუმრნენ. ყვარყვარე და მოგვიანებით მისი ვაჟებიც – ქაიხოსრო (1447-1500 წ.წ.) და მზეჭაბუკი (სამცხეს 1500-1515 წლებში განაგებდა) დიდად დაეხმარნენ ლავრას.

აქვე უნდა ითქვას, რომ ფილოთეოსის მონასტერზე დიდად იზრუნეს ლევან კახთა მეფემ (1520-1574 წ.წ.) და მისმა ძემ ალექსანდრემ (1527-1605 წ.წ.). ფილოთეოსის განახლებული ტაძრის კედელზე ლევანის „ხატია ტანითა მომალლო, მოხუცებული, მწითური, ცხვირკავი, თმითა და წვერითა სპეტაკი, მოსილი გვირგვინითა და პოდირითა; ხოლო ალექსანდრე მეფე – ჰასაკითა მცირე, მშვენიერი სახილავი, თმითა მოშავო, მოსილი იგიცა გვირგვინითა“ (ტიმოთე გაბაშვილი).

1567 წელს ათონის მთას პილიგრიმი ფილიპე შაქარაშვილი ეწვია და შეძლებისდაგვარად დაეხმარა ივერთა სამზრუნველოს. მის ჩანაწერებში შემდეგი ცნობაა დაცული: პალესტინიდან „მთასა ათონისასა მშვიდობით მივიწიე მონასტერსა ამას ცათა მობაძავსა ქართველთასა; ვიხილე ეკლესია სასოჲსა ჩვენისა პორტაიტისა ღვთისმშობლისა ფრიად ძველი და მოშლილი, დაქცეული, ცვარისა და წვიმისა არა დამჭირველი. ასის დრაჰკანის ოქროჲ მქონდა, შევეხვეწე მამასა და ყოველთა ძმათა, თუ: „აღმაშენებით თამაზის სულისათვის-მეთქი“. გაცვალეს ოქროჲ და ეს ყოვლად წმიდისაჲ ეკლესიაჲ ახლად აღვაშენებინე და ტყვიითა გადავაბურვინე“.

თუმცა მას შემდეგ, რაც სულთანმა სელიმმა ათონის ყველა მონასტერს მამულები ჩამოართვა (1586 წ.), ბუნებრივია, ქართველების მდგომარეობა დიდად გაუარესდა – მას უმძიმესი ვალები დაედო. მამებმა „კლიტენი მონასტრისანი“ კახთა მეფე ალექსანდრეს გამოუგზავნეს დახმარების სათხოვნელად; ალექსანდრემ დავალიანებულ სამზრუნველოს 12 000 ოქრო გადასცა. ბერ-მონაზვნებმა აღმოსავლეთსა თუ დასავლეთში შეკრებილი შემოწირულობებით ლავრა უმძიმესი ვალებისგან გაათავისუფლეს. მონასტერს დაახლოებით 1592-1610 წლებში უნგრო-ვლახეთის მთავარი მიხაი II-ც დაეხმარა – მისი სახსრებით ტაძარი საქართველოდან მიწვეულმა მარკოზ მღვდელმონაზონმა მოხატა.

XVII საუკუნის სხვადასხვა მონაცემით, ქართველთა სამზრუნველოში აღდგენით-აღმშენებლობითი საქმიანობა გრძელდებოდა.

1660-1663 წლებში ათონის მთის ლავრებს ესტუმრა და აღწერა არქიმანდრიტმა თეოფანემ. 1665 წელს ათონის ბიბლიოთეკები გაიცნო რუსმა მოღვაწემ ა. სუხანოვმა, საიდანაც 498 ხელნაწერი წამოიღო, მათ შორის, 156 ივერთა ლავრიდან. საყურადღებოა, რომ ჩამოტანილი ტექსტებიდან ანტიკური პერიოდის ავტორების – ჰომეროსის, ჰესიოდეს, ეზოპესა და სხვათა თხზულებებიცაა, რაც ქართველთა მონასტრის ბიბლიოთეკის სიმდიდრესა და მრავალფეროვნებას მოწმობს.

დაახლოებით ამავე პერიოდში, კერძოდ, 1713 წელს ვენეციაში გამოქვეყნდა ნარკვევი – „მთანმიდაზე აღმართულ იბერთა ლავრის დაარსება და საკვირველი გამოჩენა ნეტარი ქალწულის ხატისა, რომელსაც პორტაიტისას უწოდებენ“; მასში მოცემულია ცნობები ქართველთა სამზრუნველოს დაარსების, თორნიკე ერისთავის გმირობის, წმიდა ეფთვიმეს მწიგნობრულ-შემოქმედებითი საქმიანობის, ღვთისმშობლის ხატისა და სხვათა შესახებ. სწორედ ამ ნაშრომით გაიცნო დასავლეთ ევროპამ ქართველთა მონასტრის დედაღვთისას ხატის ისტორია.

1734-1736 წლებში წმიდა მთაზე დომენტი ბაგრატიონი იმყოფებოდა – მან გაიც-
ნო ქართული ხელნაწერები, გადმოიღო რამდენიმე საგალობელი და სახარება შეს-
წირა ლავრას „საოხად სულისა და გამოსხნისათვის მართლმადიდებელისა ქართ-
ველთა ეკლესიისა უცხოთა ნათესავთა მონებისაგან“.

XVIII საუკუნეში ათონზე ტიმოთე გაბაშვილმა სამჯერ იმოგზაურა–პირველად
1755 წლის მიწურულიდან 1756 წლის მაისამდე, მეორედ – 1756-ის ივლისიდან შე-
მოდგომამდე, მესამედ კი – 1758 წლის გაზაფხულზე. ტ. გაბაშვილმა ათონის შესახებ
საკმაოდ სრული ცნობები თავის თხზულებაში „მიმოსლვა“ გადმოსცა, აღწერა ათანა-
სე დიდის ლავრა, ვატოპედი, ხილანდარი და ა. შ. **შეეხო ქართველთა ნაკვალევსაც
ფილოთეოსის მონასტერში – კახთა მეფეების, ლევანისა და ალექსანდრეს აღმშე-
ნებლობით საქმიანობასა და მთავარ ტაძარში მათ ფრესკებს; კარაკალაში ქართ-
ველ მეფე-დიდებულთა მიერ აღდგენითი სამუშაოების ჩატარებასა და, ამის გამო,
მათი მოსახსენიებლის დაწესებასა და ა.შ. ტ. გაბაშვილმა არაერთ ლავრაში მო-
ინახულა თანამემამულეები, მაგალითად, „მღვიძარეთა დაყუდებულთა ადგილში,
რომელსა უწოდიან კაფსოკალივა“, ნახა ანთიმოს ჯავახი, გერასიმე ატოცელი,
გერასიმე ფცელი, ხრისტოდულო საქარელი, გრიგოლი კახი; დიონისეს მონას-
ტერში – თეოდორე, „სოფლისაგან უსისტყისა, ყმა საყდრისა სამთავისისა“, გაბ-
რიელ ღვანკითელი და სხვ.**

ქართველთა ლავრაში ტ. გაბაშვილმა ჩაინერა სხვადასხვა გადმოცემა, აგრეთ-
ვე, ქართველთა მოღვაწეობის დამადასტურებელი მასალები, მიუთითა ფრესკებზე
აღწუსსა ქართველ მეფე-დიდებულთა შეწირულობანი, გაიცნო „მონაზონნი ფილო-
სოფოსნი: მელეტი, იოაკიმ და ფილოთეოს“, დაათვალიერა წიგნთსაცავი და აღწერა
რამდენიმე ხელნაწერი. საყურადღებოა, რომ ტ. გაბაშვილმა „მიმოსლვა“ ათონზე
ყოფნისას დაწერა – **ნაშრომი თეიმურაზ II-ისა და ერეკლე II-ისთვის ყოფილა გან-
კუთვნილი და მასში ლავრის ტუშით შესრულებული ილუსტრაციაა ჩართული;**

XVIII საუკუნეში ქართველთა მხრიდან ლავრისადმი დახმარებამ შესამჩნევლად
იკლო, თუმცა არ შეწყვეტილა, კერძოდ, თეიმურაზ II-მ 1746 წელს, სოლომონ I-მა
1757-ში, ერეკლე II-მ 1769 და შემდეგ 1791 წელს მნიშვნელოვანი შემოწირულებანი
გაგზავნეს.

რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ, რასაც ბაგრატიონთა სამეფო
დინასტიისა და ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება მოჰყვა, მდგომარეობა
კიდევ უფრო დამძიმდა – ბერძნებმა ქართველები შეავიწროვეს და საბოლოოდ გა-
მოდევნეს. დახმარება თითქოს რუსეთის მხრიდან იყო მოსალოდნელი – მონასტერი
ისტორიულად ქართველებს ეკუთვნოდათ და ახლა კი რუსეთს უნდა გადასცემოდა,
რადგან საქართველო რუსეთის იმპერიის ნაწილი იყო, მაგრამ მძიმე პოლიტიკურმა
ვითარებამ ევროპაში, ნაპოლეონის რუსეთში შეჭრამ და ა.შ. პრობლემის მოგვარე-
ბა გადადო. **სწორედ ამ პერიოდში ჩავიდა ათონზე მღვდელმონაზონი ლავრენტი
გოგელაძე (1812 წ.), რომელმაც ასეთი სიტყვებით შეაფასა შექმნილი სიტუაცია:
„ახლა ვინც ღირს იქმნეთ აქ მოსვლად და ამისა ხილვად, ვტიროდეთ სიმრავლი-
სათვის ცოდვათა ჩვენთასა და დაკარგვისათვის მონასტრისა ამის ნათესავისა
ჩვენისა“.**

საბერძნეთის ეროვნულ-გამათავისუფლებელი ბრძოლისას ოსმალთა დამპყრობთა
წინააღმდეგ ბერძენმამონაზვნებმა დატოვეს მონასტერი –ზოგი მტრის სისასტიკეს
გაერიდა, სხვები აჯანყებაში იღებდნენ მონაწილეობას; **ქართველებს შორის აღმოჩ-
ნდნენ ისეთი მოსაგრეები, რომლებმაც არ მიატოვეს ლავრა – მათ საერთო ენა
გამონახეს ოსმალთა ჯარის უფროს, წარმოშობით ქართველ ლაბუტ-ფაშასთან,**

იხსნეს ივერთა და ზოგიერთი სხვა მონასტერიც. ამ მოწესეთა შორის ბესარიონ (ვენედიქტი) ქიტიშვილი და ილარიონ ყანჩიშვილი გამოირჩეოდნენ. ეს ყველაფერი 1821-1830 წლებში მოხდა, რის შემდეგაც ათონზე დაბრუნებულმა ბერძნებმა კვლავ შეავიწროვეს ქართველთა მცირერიცხოვანი საძმო. ჯერ მთავარი ტაძარი იგდეს ხელთ, შემდეგ სულ გამოაძევეს ისინი მონასტრიდან და სამოღვაწეოდ ილია წინასწარმეტყველის სავანე (სკიტი) მიუჩინეს. მამა ბესარიონი მოწაფეებთან ერთად აქ გადასახლდა, ხოლო მამა ილარიონი განმარტოებით დამკვიდრდა სამხოლოეში.

1849 წელს ათონზე პლატონ იოსელიანი იყო; მან გადმოწერა უცნობი ტექსტი „ცხრა ძმა კოლაელის მარტვილობისა“, მონასტერს შესწირა ვახუშტი ბატონიშვილის „ისტორია გეორგიისა ანუ ყოველსა საქართველოჲსა“ და გასამრავლებლად წამოიღო ათონის ბიბლია.

მამა ბენედიქტეს გარდაცვალების შემდეგ (1861 წ.), ქართველთა მდგომარეობა განსაკუთრებით გაუარესდა; ბერძნებმა საძმოში მონაზონთა და ქართველი მომლოცველების მიღება საგანგებო გადაწყვეტილებით აკრძალეს. მხოლოდ მამა ბენედიქტეს ოთხ თანამოსაგრეს დართეს ნება, ლავრიდან სიცოცხლის ბოლომდე საკვები მიეღოთ, ქართველთა უფლებები კი საბოლოოდ უარყვეს.

მამა ბენედიქტეს გარდაცვალებამდე (1861 წ.) 1858 წელს ათონზე ვახტანგ ბარკალაია (1834-1911 წ.წ) იყო ჩასული. მას აქ სურდა მონაზვნად აღკვეცა, მაგრამ ბერძნებმა უარით გამოისტუმრეს. დაბრუნდა თუ არა საქართველოში, ვ. ბარკალაია ქუთაისში გვაბრიელ ეპისკოპოსს წარუდგა და ქართველთა ლავრაში შექმნილი ვითარების შესახებ უამბო, რამაც გვაბრიელ ეპისკოპოსი დიდად დაამწუხრა. მცირე ხანში ვ. ბარკალაია ბენედიქტეს სახელით მონაზვნად აღიკვეცა და შემდეგი შინაარსის სიგელიც მიიღო: გადავწყვიტეთ, განვაახლოთ წმ. იოანე ღვთისმეტყველის კინოვია ანუ უდაბნო, ახლოს იბერთა ლავრისა. ჩვენი მიზანია, მოწესებობის მსურველმა ყველა ქართველმა პოვოს თავშესაფარი, სტუმართმოყვარეობა, დახმარება. ამ გადაწყვეტილების ასრულება დავავალეთ ბერ ბენედიქტეს. დამხმარედ მივეცით მორჩილი ივანე ხოშტარია. ჩვენი ეპარქიების ქალაქად და სოფლად ამათ ნებაყოფლობით შეაგროვონ შეწირულობანი, აღადგინონ და განავრცონ წმ. იოანე ღვთისმეტყველის სენაკი, შეიძინონ მამულები უდაბნოსათვის, მიიღონ და დაამშვიდონ ყველა ჩვენი თანამემამულე ათონზე. სიგელს ხელს აწერდნენ გვაბრიელი, ეპისკოპოსი იმერეთისა, ტარასი, ეპისკოპოსი სამეგრელოსი და გვაბრიელი, ეპისკოპოსი გურიისა.

როგორც კი ბენედიქტემ კალმასობის – შეწირულობათა შეგროვების უფლება მიიღო, მაშინვე შეუდგა საქმეს, 35 ათას მანეთს მოუყარა თავი და 12 ქართველი მონაზვნის თანხლებით 1868 წელს ათონს მიაშურა. იმ დროს აქა-იქ დარჩენილი თითო-ოროლა ქართველი მოწესე სამონყალოდ აფარებდა თავს სხვადასხვა ბერძნულ თუ არაბერძნულ სამზრუნველოს. მამა ბენედიქტემ ქართველთა ლავრას მიაშურა და მიღება ითხოვა. ბერძნებმა ჯერ მტკიცე უარი უთხრეს, მაგრამ როდესაც მათმა ილუმენმა ილარიონმა 100 ოსმალური ლირა მიიღო, გული მოუღებათ და დასთანხმდნენ, რომ წმ. იოანე ღვთისმეტყველის სენაკი გაეყიდათ 3000 მანეთად, რომელიც სრულიად იავარქმნილი იყო. ათონის წეს-განგების თანახმად, მამა ბენედიქტემ ბერძენთაგან თანხმობა მიიღო და ქართველთა მონასტრისგან ყველა საჭირო სამშენებლო მასალა იყიდა. ბერძნებმა სენაკის აგების გეგმაც განიხილეს და დალოცეს კიდეც. ქართველებმა მცირე სენაკის ნაცვლად 50 მონაზვნისათვის განკუთვნილი ნაგებობა აღმართეს, რამაც ბერძნები აღაშფოთა და მასალების მიწოდება შეწყვიტეს. დამხმარედ ქართველებს წმ. პანტელეიმონის რუსული მონასტრის წინამძღვარი იერონიმე

მოველინათ, რამაც ბერძნები კიდევ უფრო გააღიზიანა – მათ მოშალეს სენაკისკენ მიმავალი ყველა გზა, აშენებული ნაგებობის გუმბათი ჩამოანგრის, რუსეთიდან ჩამოტანილი ზარი წაიღეს, შემდეგ კი წლიურად 60 მანეთი ხარკი დააკისრეს ქართველებს. 1875 წელს სენაკის მშენებლობა მაინც დასრულდა, თან მცირე სამზრუნველოს სახე მიიღო და იბერიელთა ახალმონასტრად იწოდა (ნეო-იბერიკე მონე); კონფლიქტი ბერძნებსა და ქართველებს შორის კიდევ უფრო მწვავედებოდა. ამ დროს ახალ სამზრუნველოში 40-მდე ქართველი მონაზონი მოსაგრეობდა.

ზემოხსენებულ დაპირისპირებას დაწვრილებით აღწერს დეკანოზი პეტრე კონჭოშვილი, რომელიც აქ 1899 წლის 27 ივნისიდან 17 ივლისამდე იმყოფებოდა და საკუთარ თავზე იწვინა ბერძენთა უსამართლო, მტრული და უხეში დამოკიდებულება.

რამდენიმე წლით ადრე, 1882-ში, ათონზე გერასიმე ნადარეიშვილი ყოფილა, რომელმაც აქ მეორე, 1887 წლის მოგზაურობისას სხვადასხვა პირის ფრესკათა ქართული წარწერების – „საქართველოს მეფენი, აღმაშენებელნი და განმაახლებელნი ივერიის მონასტრისა“ და „დედოფალი ნესტან-დარეჯანის“ ნაცვლად ბერძნული წახა: „ბიზანტიელი მეფენი, აღმაშენებელნი ივერიის მონასტრისანი“ და „ირინე დედოფალი“. გ. ნადარეიშვილი ათონზე სულ 40-მდე ქართველ მონესეს შეხვედრია. პეტრე კონჭოშვილისთვის კი მავან კეთილგანწყობილ ბერს უთქვამს, ივერიის მონასტრის ერთ-ერთ სართულში უძვირფასესი განძია შენახული: გვირგვინები და სკიპტრები ქართველთა მეფეების, სამი სახარება და ამ მონასტრის ამშენებლის, თორნიკე ერისთავის საჭურველი – ხმალი, ჩაფხუტი, ფარი, ჩაჩქანი და მშვილდი, მაგრამ ამ განძს არავის ქართველთაგანს არ აჩვენებენო.

ქართველებმა დახმარება რუსეთის საელჩოს სთხოვეს, მაგრამ, საბოლოოდ, აქედან არაფერი გამოვიდა, რადგან ბერძნები გააფთრებით იბრძოდნენ იმისთვის, რათა რუსული ანუ წმ. პანტელეიმონის მონასტერივით ქართველთა ლავრაც რუსების ხელში არ აღმოჩენილიყო. ამის რეალური საფრთხე კი არსებობდა. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ათონზე იმდროისათვის მოწესე 42 ქართველი მონაზვნის გამოძევებაც კი განიზრახა პროტატმა; თუმცა შემდგომ ეს გადაწყვეტილება შეცვალა.

რუსეთის საელჩო გარკვეულ მხარდაჭერას მოგვიანებითაც გამოხატავდა, მაგალითად, მან ბერძნებს, ქართველთა მიმართ გამოჩენილი უსამართლო დამოკიდებულების გამო 1902 წელს მთლიანი შემოსავალი დაუკავა. რუსეთის საელჩოს კი წმ. პანტელეიმონის მონასტრის მამებმა ასეთი ორი რჩევა მისცეს:

1. აუკრძალეთ ქართველთა ლავრის წარმომადგენელს რუსეთში გამგზავრება;

2. დააკავეთ მონასტრის შემოსავალი რუსეთიდან და კავკასიიდან.

1909 წელს ქართველ მოსაგრეთა პრობლემამ კიდევ წამოიწია წინ, რაც ქართული საგანის (სკიტის) შექმნის საკითხმა წამოჭრა. 1911 წლის 28 თებერვალს ივერთა მონასტრის კრება იძულებული გახდა, ნაწილობრივ დაეკმაყოფილებინა ქართველთა მოთხოვნა, თუმცა საკითხი მაინც ვერ გადაწყდა. ამას ქართველ მონაზვნებს შორის განხეთქილებაც დაემატა, რაც ბოლოს, კერძოდ, 1919 წელს ბერძნების მიერ ქართველების გაძევებით დასრულდა. დატოვეს მხოლოდ 3 მონაზონი, რომლებიც დროთა განმავლობაში მიიცვალნენ. ასე დასრულდა 50-წლიანი ბრძოლა ლავრის დასაბრუნებლად.

აკაკი ბაქრაძე ასე სვამს საკითხს: მაინც რა იყო ბერძენთა ასეთი გააფთრების მიზეზი, რატომ უწევდნენ ისინი ამგვარ გაშმაგებულ წინააღმდეგობას ქართველების ისტორიულად კანონიერ მოთხოვნას?

ზემოგანხილული საკითხებისა და ამ კითხვის პასუხად მას გაზეთ „სანკტ-პეტერბურგსკიე ვედომოსტში“ 1911 წლის 11 ივნისს ნ. დურნოვის მიერ გამოქვეყნებული

სტატიის ერთი ამონარიდის პერიფრაზი მოჰყავს: **ქართველებსა და ბერძნებს ისტორიული მეგობრობა აკავშირებდათ. ისინი საერთო ენას კარგად გამოძებნიდნენ და მესამე პირის საქმეში ჩარევა, თუნდაც ეს მესამე პირი რუსეთი იყოს, საჭირო არ გახლდათ. ეს ჩარევა ბერძნებს არწმუნებს, რომ რუსებს ქართველები კი არ აინტერესებთ, არამედ საკუთარი მიზნისთვის იბრძვიანო.**

მართლაც, ბერძნებს ჰქონდათ უფლება, ასე ეფიქრათ; გაუქმებული იყო ქართული სახელმწიფო, მომსპარი გახლდათ ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია. საქართველო რუსეთის იმპერიის ნაწილი იყო და, ბუნებრივია, როცა რუსები საქართველოს ან ქართველთა უფლებებზე საუბრობდნენ, გულისხმობდნენ რუსეთს. ასე რომ, ქართული ლავრა თავის ოდინდელ პატრონს კი არ უნდა დაჰბრუნებოდა, არამედ – რუსებს. ამ უკანასკნელთა ეს სწრაფვა, ფაქტობრივად, მთელი ათონის ხელში ჩაგდებას ისახავდა მიზნად. მონასტრის ქართველებისთვის დაბრუნება რუსეთს წმიდა მთაზე კიდევ ერთ მტკიცე დასაყრდენს აძლევდა. ამას ბერძნები კარგად ხედავდნენ და ყოველგვარად ეწინააღმდეგებოდნენ ქართველების სახით რუსების აქ გაბატონებას. ლავრას კი ქართველებს არავინ დაუთმობდა, უბრალოდ, იგი რუსებით აივსებოდა და გარუსდებოდა ისევე, როგორც საკუთრივ საქართველოში იყო გარუსებული ქართული ეკლესია-მონასტრები.¹

თუ რამდენად მდიდარი იყო ქართველთა მონასტერი საეკლესიო საუნჯით, ამას მოწმობს ს. ლამბროსის ცნობა აქ დაცული თუნდაც მხოლოდ ხელნაწერების შესახებ: ათონის ოც მონასტერში 5766 ხელნაწერი ინახებოდა, მათგან ქართველთა ლავრაში – 1386 (1880 წლის მონაცემით).

დასასრულ, შევხებით გადმოცემას კარის ღვთისმშობლის ხატის წმიდა მთაზე მობრძანებისა და ქართველთა მონასტერში დავანების შესახებ, რამდენადაც ეს სინმიდე ათონის გამორჩეული საუნჯეა და მისი მოლოცვა ყველა მართლმადიდებლის სანუკვარი ოცნებაა:

„ან პორტაიტისა ღმრთისმშობლისათვის ვიტყოდეთ, რომელ არს კარისა ღმრთისმშობელი. რამეთუ იტყოდენ, ვითარმედ: ჟამსა თეოფილე მეფისა (829-842 წ.წ.) ბერძენთასა, ოდეს სძულობდეს თაყვანისცემასა ხატისასა და კერპთმსახურებად შერაცხდეს, დევნულება აღძრეს ფიცხელი ხატთათვის. მაშინ მალემსრბოლი ვინმე წარივლინა მეფისა მიერ ქალაქსა ნიკიას საქმისა რასათვისმე. და მისრული იგი შევიდა დავანებად დედაკაცისა ვისმე ქვრივისა სახლსა, რომელსა აქვნდა დაფარვით ხატი ყოვლად წმიდისა. ხოლო იხილა რა მალემსრბოლმან ხატი იგი, განრისხდა და იხადა მახვილი, დასცა პირსა ხატის მის. და იტყვიან:

– გარდამოეცაო სისხლი და აღუვსოვო წიაღი კაცსა მას.

ამისთვისცა შეშინებული ივლტოდა მიერ. და ქვრივმან მან შეშინებულმან – ნუუკვე საცნაურ იქმნეს! – აღიღო ხატი იგი და შთააგდო ზღვად. ხოლო ამისა შემდგომად გამოჩნდა ხატი იგი ზღვასა შინა პირისპირ მთაწმიდისა, რამეთუ იხილვებოდა მნთებარისა ცეცხლისა სახედ მრავალ ჟამ. ამისათვის შემოკრბეს წმიდანი მამანი მთაწმიდისანი და იტყოდეს:

– რაჲ იყოს მთებარე ესე წყალთა შინა?

ამისთვის შთაყარნეს ნავნი და მიივლტოდეს ხილვად მისად. და რაჟამს მიიახლოვის ნავნი მნთებარესა მას, შორს ივლტოდის ბრწყინვალეობა იგი მათგან. და იყვნენ მჭმუნვარე ამისთვის.

მაშინ ისმა ხმა რაჲმე, ვითარმედ:

– გაბრიელ ქართველი არს გამომყვანებელი ხატისა ყოვლად წმიდისა ღირს.

მაშინ მივიდნენ მონასტერსა ქართველთასა და იკითხვიდეს გაბრიელს, თუ ვინ-მე არს. მაშინ სძებნეს მათ და პოვეს მათათა შინა დაყუდებული მონაზონი გაბრიელ, და შთაუსვეს ნავსა. და მიიხლოვდნენ რა, ცეცხლმნთებარეცა იგი მოეახლოვა. **და მივიდა გაბრიელ და აღმოასვენა ხატი ყოვლად წმიდისა. ზღვათა ზედა ფერხითა ვიდოდარო პასექისა სამშაბათსა. და ყვეს ლიტანია და ვედრება. და დარჩა მონასტერსა ქართველთასა და შთაასვენეს ტაძარსა მონასტრისასა.**

ესრეთ გვითხრობდნენ და თქმულისაებრ მათისა აღვსწერეთ.

კვალად იტყოდნენ, ვითარმედ ხატი იგი მიფარულ იქმნა. და ძიებათა შინა ვერმპოვნელთა, აღვიდეს სენაკსა გაბრიელისასა და აუწყეს უჩინო ქმნა ხატისა მის. ხოლო გაბრიელ ეტყოდა ვითარმედ:

– არა არს ნება ყოვლად წმიდისა, რაჟთამცა დაკრძალულსა შინ ესვენა ხატი მისი, არამედ მოავლინაო ხატი თვისი, რათა კართა ზედა დასვენებულთა ყოველნივე ევედრებოდნენ და თაყვანსა სცემდნენო.

და წარმოასვენეს სენაკით გაბრიელისათ და დაასვენეს კარიბჭესა შინა. ამისთვის კარისა ღმრთისმშობელსა უწოდენ.

ამისა შემდგომად მოუჭედია მძიმედ ათაბაგსა და ამირსპასალარსა სამცხისასა, ჯაყელ-ციხისჯვარელსა, ყვარყვარე ათაბაგის ძესა ქაიხოსროს, დედისიმედის, მუხრანის ბატონის ასულის, ძესა (მე ეგრეთ ვგონებ, წმიდის ქეთეონ დედოფლის დისწულსა). და კარზედ ხატისათვის გუმბათიანი მცირე ტაძარი აღუგია აშოთანს მუხრანის ბატონსა. თვითონც შიგ ხატია და ძე მისი იესე თან უხატია¹.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბაქრაძე, ა. 2006. ქართული ეკლესიის ისტორიის ერთი ფურცელი. თხზულებები, ტ. VIII. თბილისი.

გაბაშვილი, ტ. 1956. მიმოსვლა. თბილისი.

დაფნი, ხ. 2001. წმინდა მთა. ილიუპოლისი.

Кадас, С. 2010. Святая Гора Афон. Монастыри и их сокровища. Афины.

მენაბდე, ლ. 1980. ძველი ქართული კერები, ტ. II. თბილისი.

ხინთიბიძე, ე. 1982. ქართულ-ბიზანტიური ლიტერატურული ურთიერთობის ისტორიისთვის. თბილისი.

ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები. 1976. ტ. II. თბილისი.

კოლხეთი გლობალურ პარამეტრებში: პერსიები მომავლისთვის

ელისო ბაღათურია-კნერი

ფილოსოფიის დოქტორი კულტურულ მეცნიერებებში, მონვეული პროფესორი
შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტში, საქართველო. მიუზნების
უნივერსიტეტების გაერთიანების აკადემიური საზოგადოების წევრი, გერმანია
ebagaturia1975@yahoo.com

რეზიუმე: წარმოდგენილი ნაშრომი გეთავაზობს ისტორიული პერსპექტივების ახლებურად დანახვის შესაძლებლობას; იკვლევს რა ევროპასა და აზიასთან ურთიერთობის მნიშვნელობას, ხელახლა განიხილავს მსგავსი გამოწვევების უწყვეტობას, იმის გასააზრებლად, თუ რა არის რეალურად მნიშვნელოვანი. წარმოადგენს – არტეფაქტების, გონებრივი, სულიერი და პოლიტიკური ქცევების, კავშირებისა და გაცვლითი ურთიერთობების – რეტროსპექტიულ ხედვას, კულტურათაშორისი პერსპექტივიდან, რათა უკეთ გავიგოთ, თუ რა მეთოდებით ურთიერთობდა კოლხეთი უძველეს ცივილიზაციებთან. ეს თავს უყრის სასაზღვრო ცვლილებების, ეკონომიკური და სამხედრო ისტორიის ღრმა გამოცდილებას, რომელიც დაგვეხმარება უკეთ გავიგოთ, თუ როგორ პასუხობდნენ ჩვენი კოლხი და ლაზი წინაპრები გამოწვევებს, რაც, თავისთავად ბადებს კითხვას: რომელია წარსულის ყველაზე სასარგებლო გაკვეთილი, რომელიც ხელს შეუწყობს მომავლის პერსპექტივის მოპოვებას? ხაზგასმული ასპექტები, კონცენტრირებულია სამეცნიერო ხარვეზებზე, რომელიც სამეცნიერო გაცვლებს საჭიროებს, რათა გავზარდოთ ინტერპრეტაციული მემკვიდრეობა. ყველაზე მნიშვნელოვნად კი, ცდილობს წარმოაჩინოს, თუ როგორ ვწერგავთ ჩვენს ცხოვრებას პერსპექტივიდან და როგორ წავწიოთ წინ მეცნიერება.

საკვანძო სიტყვები: პერსპექტივა, კოლხეთი, საქართველო, სამხედრო ისტორია, საზღვრები, კულტურული მემკვიდრეობა.

როგორც არქეოლოგმა, რომელიც არასაკმარისი არტეფაქტების შემთხვევაშიც კი ისტორიულ მნიშვნელობას ანიჭებს არქეოლოგიურ ველს, საკუთარ თავს დავუსვი ასეთი შეკითხვა: – რა უნდა მეთქვა ისტორიულ პერსპექტივაზე – როგორც პროცესზე – ისეთი, რომ ახლებურად მოეტანა ისტორიული გაფრთხილებები, სარგებლიანობა და ყურადსაღები გამხდარიყო სამომავლო პერსპექტივისთვისაც. ყურადღება შევაჩერე კოლხეთზე (**Map 1.**). რადგან, ეს ყოველივე ნიშნავს საკითხის შემდეგნაირად დასმას:

➤ რა ფუნქციებით სარგებლობდა კოლხეთი, თავის საკმაოდ გრძელ ისტორიულ პერსპექტივაში, ერთმანეთისგან განსხვავებულ რეგიონებს შორის, როგორიცაა ევროპა და აზია? – და რაში მდგომარეობს მათთან ურთიერთობის შედეგები, რომელიც შეიძლება გამოვიყენოთ, როგორც შთაგონების წყარო, ან გაკვეთილი მომავალი თაობებისთვის?

კოლხეთის სავარაუდო ისტორიული გეოგრაფია ყველასათვის ცნობილია: ევროპისა და აზიის გზაჯვარედინზე – რაც რეალურად, საზიარო ადგილი იყო წარმართებს, ქრისტიანებს, მუსლიმებსა და სხვადასხვა პოლიტიკურ ძალთა შორის. ამიტომაც, მიზანშეწონილია, მხოლოდ თვალი შევავლოთ კულტურათაშორისი

ურთიერთობების დაბადებას; რაც, პრეისტორიული მეგალითური აქტივობების სახით შემოინახა აზანთის ველმა კოდორის ხეობაში, შუაბრინჯაოს ხანის დოლმენების (Fig. 1) სახით (ძვ.წ. 3-2 ათასწლეული).¹ ეს გახლდათ ევრაზიის ფართომასშტაბიანი მიგრაციის შედეგი. განსხვავებული წარმომავლობის ხალხებს თან მოაქვთ სიმბოლური ცოდნის უზარმაზარი კოლექცია და პრაქტიკა, რომელსაც კოლხეთმა უმასპინძლა. ფაქტია, რომ ამ კოსმიური მოწყობის ცოდნით დაიწყო იდეებისა და სიბრძნის ისტორია მთელს მსოფლიოში. რასაც, განსხვავებული მეთოდებით მივყავართ რელიგიასთან, კულტურასთან, მეტაფიზიკასთან და ცხოვრებისეულ ფილოსოფიასთან. რომელიც, მიუხედავად მწირი ცოდნისა, საკმაოდ მომგებიანი გახდა თანამედროვე მსოფლიოსთვისაც.

შედარებით სტრუქტურირებული ინტერკულტურული ურთიერთობები,² ახალი გამოწვევა გახლდათ კლასიკურ-ელინისტური კოლხეთისთვის³ (Fig. 5). რაც, ძირითადად სოციალური და სავაჭრო ურთიერთობების,⁴ კოლონიზაციისა,⁵ ტყვეთა ტრანსპორტირებისა⁶ და გარკვეულწილად, გლობალიზაციის თემებია. ელიტარული კულტურის ოქროს ნივთები კი, გაცილებით მეტს მეტყველებენ მაგალითად მოდაზე, სურნელზე, ნადიმის კულტურაზე და დაკრძალვის წესებზე, ვიდრე ეს ჩვენთვისაა ცნობილი. მათი იდენტობისა და უნარ-ჩვევების ვიზუალური ისტორია, რაც კოლხებმა ბრწყინვალედ გამოიყენეს სხვადასხვა ტექნიკასა თუ ქცევაში, მიგვანიშნებენ, რომ მათ ყოველთვის ჰქონდათ ხარისხი და ამბიცია მატერიალურ დონეზე. ეს გახლდათ ოქროს სანძისის ქვეყანა⁷ – გავიხსენოთ ჰომეროსის ეფექტი მსოფლიო ნარატივში, დასავლურ სამყაროს მოსვენებას რომ არ აძლევდა საუკუნეების განმავლობაში – და დღემდე. ამ ბარბაროსული ქვეყნის აპოიკიამ – რიტორიკულმა ფაზისმა, მოგვიანებით შვა თემისტიოსისა და კონსტანტინოპოლში ცნობილი მასწავლებლის- ევგენიუსის მჭევრმეტყველება.

ფაქტია, რომ კოლხებმა საკუთარი თავი, დიდი სიფრთხილითა და ეთნიკური იდენტობით შექმნეს, როგორც ჰეტეროგენული ერთეული (Map. 2).⁸ ალბათ, ტომობრივი მრავალფეროვნება გახლდათ გამოწვევების მარტივად დამძლევი, კონფლიქტური სოციალური ჯგუფების ჰარმონიზებას ხელს რომ უწყობდა. აქ თავმოყრილი ოჯახები, განსხვავებული საზოგადოებები და “ახალჩამოსულები” მშვიდობიან თანაარსებობას გვკარნახობენ. გამოვლენილი დაკრძალვის ბერძნული პრაქტიკაც შემწყნარებლური მიგრაციის მტკიცებულებაა.

მათი ყოფის გამზიარებელი სხვადასხვა რწმენის ღმერთები⁹ (Fig. 3) კი არ ასვენებდნენ მათ აზროვნებას, ფიქრებს, ქცევას, ნორმებსა და ღირებულებებს. განა ვინც იცის რა დოზით. ეს უფრო საძიებო თემებს საჭიროებს, ვიდრე დასკვნით თავებს.

როგორც კი კოლხეთმა თავისი საზღვაო და სახმელეთო გზები გააზიარა, თვალსაწიერი და სავაჭრო სივრცე თანაბრად გაფართოვდა. ტექნოლოგიები, იდეები და ცოდნა, რომელიც საუკუნეების განმავლობაში მოძრაობდა ინდოეთიდან ცენტრა-

1 Sagona 2017.

2 იხ.: Apakidze A., Lordkipanidze O. 1965. Braund 1994. Lordkipanidze O. 1999.

3 ცენტრალურ კოლხეთზე იხ.: Lomitashvili 2003. Mamuladze Sh. 2020.

4 იხ.: Gamkrelidze G. 2001.

5 იხ.: Tsetskhladze 2022; Coskun 2023.

6 იხ.: Braund D., Tsetskhladze G. 2009.

7 იხ.: Lordkipanidze O. 2001.

8 Baghaturia-Kner 2022:31-34.

9 Charkviani, Amirkhanashvili 2011:172-186; Khrushkova 2002:293-294.

ლურ აზიისკენ, ევროპასა და კავკასიის მიმართულებით, თავს კოლხეთში იყრიდა.¹ ეს არტეფაქტები მოგვითხრობენ სხვადასხვა ისტორიებს გრძელვადიან პერსპექტივებზე, ევროპისა და აზიის გავლენებზე, შეფერხებულ ტრანს-რეგიონალურ ურთიერთობებზე. ასევე, იმ შესაძლებლობებზე, უნარსა და საჭიროებებზე, რასაც ტრანს-რეგიონული ურთიერთობები ითხოვდა. მათ კი, რომანიზებული სოციალურ-ისტორიული გარემოს ყველაზე მნიშვნელოვანი დასკვნებისკენ მივყავართ. ეს უზარმაზარი თემებია ვაჭრობის მიმართულებაზე, დინამიკაზე, ეკონომიურ ინტეგრაციაზე და უარყოფაზე. ასევე, სოციალურ გემოვნებაზე, მოდაზე, კულინარულ პრაქტიკაზე, ემოციებზე და ა.შ (Fig. 2).

ასე მივუახლოვდით ჩემს სადისკუსიო ჯგუფს, რაც კოლხეთ-ლაზიკის შეცვლილი პერსპექტივების რამდენიმე შემთხვევას ეხება, წნეხიანი გლობალური პრობლემებით, რომელიც არა მხოლოდ კოლხეთის წარსულზე აირეკლა.

თუკი წინ წამოვწევთ კოლხეთს, როგორც რომაული სასაზღვრო კულტურის² ნაწილს – ეს ეხება კოლხურ ოჯახებს, მეგობრებს, კომპანიონებს, მტრებს, მშვიდობას, კონფლიქტებს და ადგილობრივების ლიმიტირებულ პერსპექტივებს. ამ ისტორიის მთავარი აქცენტი, იმპერატორთა ხანგრძლივი უსაფრთხოების პოლიტიკაში მდგომარეობს. ეს გულისხმობდა შავი ზღვის ვაჭრობის, შესაბამისი სანავიგაციო და სახმელეთო გზების კონტროლს. ამან შედეგად მოიტანა სანაპირო კოლხეთის სასიმაგრო ნაგებობები აფსაროსში, ფაზისში, სებასტოპოლისსა და პიტიუნტში.³ ასე გახდნენ ისინი მრავალეთნიკური ინსტიტუციის ნაწილი, იმპერიული მოთხოვნებისა და არმიის უზრუნველსაყოფად. აქ ჩაყენებული სამხედრო ძალა, ფედერატებითურთ, გათვლილი იყო სამშენებლო და საწარმოო აქტივობებზეც. მათი მეშვეობით შემოსული მონეტები, რა თქმა უნდა, კოლხეთის სამეფო ხაზინასაც გამოივლიდა და ხანდახან შეავსებდა კიდევც.

ეს უკვე გახლავთ გეოსტრატეგიულ პოზიციისა და საკომუნიკაციო პოტენციალის ისტორია, გვერდითი ეფექტებით. როცა ლაზიკამ ახალი გამოცდილება მიიღო როგორც კრიტიკულმა სატრანზიტო კორიდორმა – ევროპასა და აზიას შორის. ხოლო, მოგვიანებით, როგორც კი სპარსეთმა მოახერხა კავკასიის ზოგიერთი რეგიონის დაბრუნება,⁴ გამოჩნდა სვანეთსა და აფშილეთზე გამავალ შორ მანძილზე გათვლილ მარშრუტთან ახლოს (Map.3), ლაზიკა მათ შორის შუამავლად გადაიქცა. წყაროები გვიყვებიან, თუ როგორ მოგზაურობენ ძვირადღირებული ნივთები,⁵ დიპლომატი დესპანების ბარგით: ზემარქემ და მანიაქმა ხომ დარინის გზით ჩამოატარეს აბრეშუმში შავ ზღვამდე.⁶ აზიური აბრეშუმის მოძრაობა კი ყუბანისპირეთის არქეოლოგიამ დაასტურა (Map.3).

ასეთმა ფაქტორებმა ერთიანად კრიტიკული გახადა ადგილობრივთა მნიშვნელობა, თუნდაც გასასვლელების დაცვასთან დაკავშირებით. ზღვისპირეთსა და ქვეყნის სიღრმეში შეჭრილი სასიმაგრო ნაგებობები, არა მხოლოდ რომაული, არამედ ბიზანტიური და ისლამური ძალების მიტაცების ობიექტებად იქცა გარკვეული ისტორიული

1 ობ.: Gamkrelidze G. 2021.

2 ობ.: Lordkipanidze G., Braund D. 1991. Braund 1986; Lekvinadze 1969. Japaridze 2001. Voronov 2003. Baghaturia-Kner 2024.

3 ობ.: Speidel, 2021; Lordkipanidze G. 1991; Lordkipanidze G. 1995; Wheeler 1999; Zuckerman 1995. Speidel 1986. Zuckermann 1991.

4 Geoffrey G. and Lieu Samuel N.C. 2002.

5 Baghaturia-Kner 2014.

6 Baghaturia 2006.

პერიოდის მანძილზე. აქ, სამხედრო და კულტურული გაზიარების უფრო მეტი შესაძლებლობა იჩენდა თავს. ეს სტრუქტურები, ასევე წარმოადგენდნენ კონკურენციას ზღვისპირა და ცენტრალურ კოლხეთს შორის, ბიზანტიასა და სპარსეთს შორის, ამასთანავე ინტეგრაციას, უარყოფას და ა.შ. რომელთა სრული სპექტრის წარმოდგენა მოხსენების მიზანს სცდება.

მოკლედ შევჩერდები ბიზანტიურ გავლენებზე: შეესაბამებოდა თუ არა იგი ლაზების კულტურულ-პოლიტიკურ მოლოდინებსა და პერსპექტივებს, როცა ისინი ბიზანტიური სივრცის ინტეგრირებულ ნაწილად იქცნენ. მიზეზების და პრეტენზიების ანატომია მრავალფეროვანია. პროვინციულ საბაჟო პოლიტიკასა და ბიუჯეტის გადანაწილებაში უთანხმოებამ, ასევე სოციალური პრაქტიკის მხრივ ამბოხებებმა, აშკარა გახადა იმპერიებისა და ლაზიკის მმართველთა პერსპექტივებს, პრინციპებსა და ტრადიციებს შორის მკვეთრი განსხვავება.

კონფლიქტური არქეოლოგიური პერსპექტივიდან, რომელმაც ოდნავ მეტი გვასწავლა იმპერიულ და ლოკალურ სამხედრო დანაყოფებზე, ვიდრე წერილობითმა მონაცემებმა, სულ სხვა რეალობა დაგვანახა. უზარმაზარი ინვესტიციებია ჩადებული სამხედრო იარაღში, ჯარისკაცების ტანისამოსში, ცხენების მორთულობასა და ლოგისტიკურ მომარაგებაში (Fig.4.).⁷ მეომრის მოდელებიც დასანახია, მათი მომარაგების სტრუქტურაც. ასევე, უკრაინის ჩერნიახოვის კულტურის მეომრების მსგავსი შეიარაღებაც (Fig.4.1-11). რაც არ გამოორიცხავს ფედერაციული შენაერთებისა და ორგანიზებული კომანდო ჯგუფების არსებობას (*quaestor exercitus*) მეთაურობით. ეს ხომ სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფების სამხედრო თავგადასავლების ისტორიაა.⁸

ასევე, დასანახია ადგილობრივებთან სამხედრო გარიგების მანიშნებელი მონაცემები,⁹ შესაძლოა გარკვეული არეალების პატრულირებაზე, მთისწინეთის ჩათვლით. ალბათ ამაზე მიუთითებს კოდორის ხეობაში გამოვლენილი სამხედრო დანაყოფებიც. აქვე მინდა გავიხსენო, არაბეთში აღმოჩენილი ქვის ფრაგმენტი წარწერით *Ala Abazgorum*, რომელიც ალბათ იმპერიის ინტერესებს იცავდა აღმოსავლეთის ფრონტზე. ამ ფრაგმენტულ სურათზე შემონახულია ადგილობრივი მეომრის უიღბლო ბრძოლის შედეგები; ასევე, დასანახია იმპერიული სამხედრო გამოცდილების ემოციები, რაც გლობალურ პოლიტიკურ მოლაპარაკებებსა და ალიანსებზე გვიყვება სიახლეებს.

ამასთანავე, ლაზებს უწევდათ მათი წარმოსახვისგან და მორალისგან შორს მდგარ პრაქტიკასთან და ემოციებთან ბრძოლა. სადაც „**ოინოხების**“ – საჭურისობის თემა როგორც ჩანს, ყველაზე მტკივნეული და მიუღებელი იყო მათთვის:

✓ „მათი მეფეები შეჩვეული იყვნენ აეყვანათ ერის ბიჭები, რომლებსაც მიიჩვევდნენ, რომ ჰქონდათ ლამაზი თვისებები და ლამაზი სხეული, და ყოველგვარი ყოყმანის გარეშე ართმევდნენ მათ მშობლებს, აქცევდნენ მათ საჭურისებად, და შემდეგ ძვირად ყიდდნენ რომაული ტერიტორიის ნებისმიერ მსურველზე. ბავშვების მამებს მაშინვე კლავდნენ, რათა ჩადენილი დანაშაულისთვის არ ეცადათ მეფის შურისძიება, და ამის გამო, ქვეშევრდომებზე ეჭვი არ მიეტანათ.

– ამიტომაც, რომაელთა შორის და განსაკუთრებით იმპერატორის კარზე, საჭურისების უმეტესობა დაბადებით აბაზგი გახლდათ. მაგრამ, ამჟამინდელი იმპერატორის იუსტინიანეს დროს, ყველაფერი შეიცვალა აბაზგოებისთვის და უფრო

7 Baghaturia-Kner 2022; Kazansky M, Mastykova A. 2007.

8 Bierbrauer 2008

9 Warriors from Olginskoe cemetery. Baghaturia-Kner 2023:155.

ცივილიზებული გახადა ისინი. ისინი ემხრობოდნენ ქრისტიანულ მოძღვრებას და იმპერატორმა იუსტინიანემ სასახლიდან ერთ-ერთი საჭურისი გაგზავნა მათთან, დაბადებიდან აბაზგი – სახელად **ევფრატა**, რომელიც მათ მეფეებს მბრძანებლობდა, რომ ამ ერში შემდგომში არც ერთი მამრი არ დაესახიჩრებინათ დანით ძალადობით. რაც, აბაზგებმა სიამოვნებით მოისმინეს, და იმპერატორის შეგულიანებით მოიპოვეს გამბედაობა მთელი ძალით ეცადათ ამ პრაქტიკის დაბლოკვა.“ (Procopius. History of Wars, Book 8, chapter 3, part 15-20).

ამ საკითხის ანატომია გლობალურია.¹ ბიზანტია, როგორც ევროპასა და აზიას შორის ყველა სახის ქცევების დაგროვების კერა, თავის პოლიტიკურ პარტნიორ ქვეყნებსაც პირდაპირ ითრევდა იმპერიისთვის მომგებიან ყველა ტიპის ბიზნესში. პარადოქსი კი იმ ფაქტში მდგომარეობს, რომ აბაზგეთი, როგორც საეპისკოპოსო ნაწილი, კოდიფიცირებული იყო საჭურისობის კანონით. ცხოვრების ამ ახალი სტილის დამკვიდრებაში იგრძნობა პოლიტიკისა და რელიგიის კომპლექსური თამაში, და არა მხოლოდ აბაზგეთში, არამედ ინტეგრირებულ, ერთიან ქრისტიანულ სამყაროში (სადაც პატრიარქებად, მიტროპოლიტებად, ეპისკოპოსებად და ბერებად მათი მიმღებლობა დიდი იყო). იმპერიული არქიტექტურული ინოვაციებით დატვირთული რელიგიური ლანდშაფტი, რომელიც თავდაცვით ნაგებობებთან იყო დაკავშირებული, მთლიანობაში ბიზანტიური იურისდიქციის ზონას წარმოადგენდა.

ყოველი შემთხვევისთვის, ქრისტიანობამ განსხვავებული საწყისი უჩვენა სულიერ ცხოვრებაში, და შინაგანი ვერსიების ჭიდილი გარედან შემოსულ გამოცდილებებთან. წმინდა სივრცის გამოსაკვეთად შექმნილი ტანისამოსი, ნივთები, რიტუალები, არმატები და კერძები, ბუნებრივია განასხვავებდა მათ სოციალური ყოფის არელებისგან; სადაც ყველა პროცესისა და გამოწვევის შედეგები თავის ორმაგ სახეს ავლენდა. ამ საზოგადოებაზე ბევრს ჰყვებიან არტეფაქტები. თუმცა, არასაკმარისი კვლევა, სოციალურ-ფილოსოფიურ ანალიზისა და კრიტიკის დანაკლისიც სახეზეა.

ზემოთ მოყვანილი პრაქტიკა და წარსულის გაკვეთილი მიგვითითებს უნარზე, თუ რამდენად კარგად ვსწავლობთ მას. რამდენად ადეკვატურად ვრეაგირებთ, როცა პოლიტიკურ სტრუქტურებში ანალოგიურ პრინციპებს ვაწყდებით გლობალურად. მაგალითად, როცა გვესმის სასაზღვრო კონფლიქტებზე, დებატები სექსუალურ პოლიტიკაზე, ტრანსგენდერი ადამიანების უფლებებსა და ფართო საზოგადოებაში ინტეგრირებაზე, ზოგიერთი სახის ანტისოციალურ ქცევებზე და ა.შ.

გვეფიქრება თუ არა, თანამედროვე საქართველოს ტრანსრეგიონული კავშირების გააქტიურებისას მის შედეგებზე. დასავლეთის და აღმოსავლეთის ეკონომიური გავლენების პარადოქსებზე, რომელიც ეკონომიური გავრცობის შემოთავაზებულ შესაძლებლობებშია დასაყრდენი. გვეფიქრებოდა თუ არა, როცა საქართველოს ალიანსის პერსპექტივა სირქარეს იძენდა ქართული ჯარის აღმოსავლეთ ფრონტის ხაზზე გადასროლის საკითხებში. გვეფიქრებოდა თუ არა, როცა ოკუპირებული ქართული სანაპირო ტერიტორიები საერთაშორისო სამშვიდობო ჯარების მიერ კონტროლდებოდა. რამაც, ანალოგიურად მიგვიყვანა უცხო სახელმწიფოთა მულტი-ეთნიკურ ინსტიტუციებამდე, ფედერატებამდე, რომლებსაც კარგად ანაზღაურებული სამსახური და კარიერა ელოდათ საქართველოში. ეს ყოველივე ხომ გლობალური პოლიტიკური მარშრუტის ამსახველია და გვაბრუნებს წარსულის სააზღვრო გამოცდილებისკენ.

1 Shaun Tougher, 2009.

ამავდროულად, ჩვენ გვყავს დევნილი საზოგადოება საშინელი გამოცდილებით, თუმცა მომავლის იმედით. და ეს იმედი გამობმულია ევროინტეგრაციასთან, როგორც მშვიდობისა და საკუთარი დაბადების ადგილის დაბრუნების გარანტი. მათ შორის კი გერმანელების მიერ 1948 წელს გადებული მოკლე ისტორიული ხიდს ვხედავთ. საერთაშორისო აღიარებასა და წარმოდგენებს შორის – მხოლოდ ცოდნისა და ხედვის გზაა, სადაც მოკლე მინიშნებაც აღმოვაჩინე: „ფრონტის ხაზი – ნიგნი დასასრულის გარეშე“.

ამდენად, საქართველოს საკომუნიკაციო პოტენციალი, არა მხოლოდ გეოგრაფიული ცნებაა, არამედ რეალური გამოცდილება – გზები და მიმართულებები ყველა გაგებით. ის, არც სავაჭრო საქმიანობის დამატებითი პროდუქტი გახლავთ, არამედ ფუნდამენტური ძალა მშვიდობასა და გამოწვევებს შორის; რაც აყალიბებს მომავალს, გვთავაზობს რეალობას, რომელიც გაზომვადია და შესაძლოა მოიცავდეს კიდევ ყველა სახის პერსპექტივის შეზღუდვასაც. ყოველი მცდარი ნაბიჯის მიღმა, ცოდნისა და აზროვნების დანაკლისია.

ჩემი მთავარი სათქმელი კი მდგომარეობს იმაში, რომ უკეთ ვისწავლოთ წარსულის გაკვეთილი. ჩვენ გაგვაჩნია მეცნიერული ძალა, მაგრამ კითხვებზე პასუხები არ გვაქვს და არც პრობლემების მოგვარების გზა. ამ კონფერენციის სათაურიც პერსპექტივების ეფექტურად გამოყენების აუცილებლობით არის გამოწვეული. წარმოდგენილი მესიჯები კი ინტერდისციპლინარული ხარვეზების დაძლევისკენ არის მიმართული. ჩვენ ვსაჭიროებთ ახალ გამოცდილებებს მეცნიერებაში, ახალ თემატურ სივრცეს, ხედვასა და მეთოდოლოგიას. რა თქმა უნდა, უფრო კომპლექსურ თანამშრომლობას, პერსპექტიული მომავლისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

Apakidze, A., Lordkipanidze, O. 1965. Materials for the archaeology of Dioskuria-Sebastopolis. MSKA, N3.

Baghaturia-Kner, E. 2024: 11-17. Gastronomy in archaeological context: adventurous ‘Rippenschale’ Glass bowl from NW Lazica (Georgia). Zugdidi, Gastronomy Edition 2.

Baghaturia-Kner, E. 2022. Machara and Kodori Valleys (historical Apsilia) of NW Georgia in Caucasia in the 1st to 7th Centuries AD: Ludwig-Maximilians Universität München, 2022. [Machara and Kodori Valleys \(historical Apsilia\) of NW Georgia in Caucasia in the 1st to 7th centuries AD](#)

Baghaturia-Kner, E. 2014. Late Antique/Early Byzantine Glass vessels from the cemeteries of Kodori and Machara valleys (Georgia). Izmir, Turkey. ISBN 978-605-61525-0.

Baghaturia, E. 2006. ‘On the importance of ‘Missimian’s’-Kodori Route in the 1st-6th centuries. *Eran ud Aneran. Cafoscarina*. ISBN 88-7543-105-1. Venezia, Italia.

Bierbrauer, V. 2008. Ethnos und Mobilität im 5. Jahrhundert aus archäologischer Sicht: Vom Kaukasus nach Niederösterreich. Bayerische Akademie der Wissenschaften. Philosophisch-historische Klasse Abhandlungen. Neue Folge, Heft 131. München.

Braund D., Tsetskhladze G. 2009. The Export of Slaves from Colchis. Cambridge University Press.

Braund, D. 1994. Georgia in Antiquity: A History of Colchis and Transcaucasian Iberia, 550 BC-AD 562, Oxford: Clarendon Press.

Braund, D. 1986. The Caucasian frontier: myth, exploration and the dynamics of Imperialism. In: P. Freedman and D. Kennedy (eds) the defence of the Roman and Byzantine East. Oxford (BAR International Series 297).

Gamkrelidze, G. 2001. On the Transportation of Oil to Phasis-Poti (According to Archaeological materials. Essays on the archaeology of Colchis in Classical Period)

Gamkrelidze, G. 2021. Archaeology of Georgia (5th century BC-5th century AD). Tbilisi. ISSN 1512-4207.

Coskun, Altay. 2023. From Dioskurias/Aia (Ochamchire) over Sebastopolis/Dioskurias (Skurcha) to Sukhumi/Sebastopolis; The letter of the Episcopus Sanastupolitanus Inferioris Georgiae reconsidered. University of Waterloo, ON, Canada.

Kazanski M. and Mastikova A. 2007. A TSIBILIUM II, Cette publication paraît dans le cadre des travaux du Groupement de Recherche Européen (GDRE) « L'Est européen dans le haut Moyen Age: des tribus à l'état », BAR International Series 0000 2007.

Khrushkova, L. 2002:293-294. Rannekhristianskie pajatniki vostochnovo prichernomorijskogo (IV-VII vv). Moskva. (In Russian)

Lekvinadze, V. A. 1969. The pontic limes. VDI 2 (In Russian)

Lomitashvili, D. 2003. Central Colcha in the 8th BC-6th AD (Tsikhegoji-Archeopolis-Nokalakevi). Doctoral thesis, Tbilisi. (In Georgian)

Lordkipanidze G., Braund D. 1991. Recent Work at Pityus (Pitsunda/Bichvinta, USSR), in: Maxfield V.A / Dobson M.J. (eds.), Roman frontier Studies.

Lordkipanidze, G. 1995. Forschungen in Pityus (Pitsunda/Bichvinta), in Kühnert B. / Riedel V./ Gordesiani R. (eds.), Prinzipat und Kultur im 1 Jahrhundert.

Lordkipanidze, O. 2001. „The Golden Fleece: myth, euhemeristic explanation, and archaeology“. Oxford Journal of Archaeology, 20:1-38.

Lordkipanidze, O. 1999. Trade on the Black Sea: the historic premise of the Great Silk Road. 9th International Symposium on the Ancient History and Archaeology of the Black Sea Area. Dniepropetrovsk (JASG). Tbilisi.

Japaridze, V. 2001. ‘To the Genesis of the Colchian Cities of the Roaman-Byzantine Period’. Second International Congress on the Black Sea Antiquity. Ankara, Turkey.

Kakhidze A., Shalikadze T., Partenadze T. 2015. Batumi Archaeological Museum Treasure. Ministry of Education, Culture and Sport of Ajara, Batumi.

Mamuladze, Sh. 2020. Settlement and Necropolies of the Black Sea and its Hinterland in Antiquity.

Sagona, A. 2017. The Archaeology of the Caucasus from Earliest Settlement to the Aron Age. Cambridge University Press.

Shaun, Tougher. 2009. The Eunuch in Byzantine History and Society. London.

Speidel, M. 2021:269-280. New and Revised Tile Stamps From The Roman Fort of Apsaros (Gonio, Georgia) aus: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphic 219.

Speidel, M.P. 1986. The Caucasus frontier. Second century garrisons at Apsarus, Petra and Phasis. In: Studien zu den Militärgrenzen Roms. vol.3. 13 Internationaler Limes-kongress, Aalen. Stuttgart.

Tsetskhladze, G. R. 2022:522-564. Classical Archaeology of the Pontus in the Archaic Period. Some Current Problems and Prospective Solutions, in: Colombi, C., Parisi, V., Dally, O., Guggisberg, M. A. (eds.). Comparing Greek Colonies. Mobility and Settlement Consolidation from Southern Italy to the Black Sea (8th-6th Century BC). Proceedings of the International Conference (Rome, 7-9.11.2018). Berlin, Boston.

Voronov, I. 2003. Mogili Apsilov. Itogi issledovanija nekropolja Tsibiluma v 1977-1986 godax. (In Russian).

Wheeler, E. 1999. From Pithyus to Zeugma: The Northern sector of the eastern frontier 1983-1996. Roman Frontier Studies. Proceeding of the XVIIth international Congress of Roman Frontier Studies. Zalău.

Zukermann, C. 1991. The early Byzantine Strongholds in Eastern Pontus. Travaux et Mémoires 11.

Zuckerman, C. 1995. Ceux centurions commandants d'ailes en Egypte, in Y. Le Bohec (ed), La hierarchie (Rangordnung) de l'armée romaine.

Geoffrey G. and Lieu Samuel N.C. 2002. The Roman Eastern Frontier and The Persian Wars. Part II, AD 363-630. A narrative sourcebook. London and New York.

ბალათურია-კნერი, ე. 2023:155. ოლგინსკოეს სამაროვნის საზოგადოება ისტორიული აფშილეტიდან. ქართული მხარეთმცოდნეობის სათავეებთან, სამეცნიერო კრებული, ეძღვნება სერგი მაკალათიას დაბადების 130 წლისთავს, ქუთაისი.

ჩარკვიანი მ., ამირხანაშვილი ქ. 2011:172-186. საქართველოს ტერიტორიაზე გამოვლენილი ბერძნულ-რომაულ ღვთაებათა და მითოლოგიურ პერსონაჟთა გამოსახულებების ნუსხა. იბერია-კოლხეთი (საქართველოს კლასიკური და ადრემედიევური პერიოდის არქეოლოგიურ-ისტორიული კვლევანი). არქეოლოგიური ჟურნალი – ძიებანი 7. საქართველოს ეროვნული მუზეუმის ო.ლორთქიფანიძის არქეოლოგიის ცენტრი. თბილისი.

ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებისა და კონსტრუირების გზები ზაირა არსენიშვილის პროზაში

ნინო ბოკუჩავა

ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი (ენათმეცნიერებისა და ლიტერატურათმცოდნეობის პროგრამა), მოწვეული სპეციალისტი შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. საქართველო.

Nino_bokuchava@iliauni.edu.ge

რეზიუმე: წინამდებარე მოხსენებაში განხილულია ქართველი მწერლის, ზაირა არსენიშვილის მხატვრული ნაწარმოებები. მოხსენება მომზადდა¹ დაშვებით, რომ ზაირა არსენიშვილის რომანები – „ვა, სოფელო: კახური ქრონიკები“, „რეკვიემი ბანის, სოპრანოსა და შვიდი ინსტრუმენტისთვის, ანუ ახალგაზრდა მთხზველის პორტრეტი“ და მოთხრობა – „როცა მძინვარებს შიში და ძრწოლა“, „მეხსიერების მედიები“. „კოლექტიური მეხსიერების ტექსტები“ / „მეხსიერების ფიქციები“ ლიტერატურათმცოდნეობაში დამკვიდრებული ტერმინებია, ისინი მიუთითებენ იმგვარ მხატვრულ ტექსტებზე, რომლებშიც განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა „მეხსიერების აქტებსა“ (გახსენებისა და დავინყების პრობლემატიკა, რეფლექსია მეხსიერების პროცესებზე) და წარსულზე განსჯას. თავის მხრივ კი, აღსანიშნავია, რომ ადამიანები, კოლექტივები, თავის თავს, იდენტობას სწორედ მეხსიერების საშუალებით შეიმეცნებენ.

მოხსენების მიზანია, იკვლიოს, ზაირა არსენიშვილის პროზაში, საბჭოთა კავშირის ტოტალიტარული, ძალადობრივი რეჟიმის არსებობისას, რა გზებით ხდება შესაძლებელი ეროვნული იდენტობის შენარჩუნება-კონსტრუირება და მისი ახალი თაობისთვის გადაცემა.

მოხსენებაში გამოყენებულია კულტურული მეხსიერების კვლევებში აღიარებული მეცნიერებების – ალეიდა და იან ასმანები, პიერ ნორა – თეორიული მიდგომები – „კულტურული მეხსიერება“, „კომუნიკაციური მეხსიერება“, „მეხსიერების ადგილები“.

საკვლევი ობიექტების შესწავლის შედეგად დადგინდა, რომ „პოლიტიკური მეხსიერების“ წინააღმდეგ მიმართული „სოციალური მეხსიერების“ პროტესტი სიმბოლური, ვერბალური, ექსპლიციტური და ფარულია. ტოტალიტარული სისტემა, მიუხედავად იმისა, რომ ადამიანებზე ზემოქმედების ყველა შესაძლო ინსტრუმენტს ფლობს, მარცხდება, საზოგადოების ინდოქტრინაცია სრულად ვერ ხორციელდება, რაკი ცალკეული ინდივიდები ეროვნული იდენტობის დაცვასა და შენარჩუნებას, ძალადობრივ პირობებშიც კი ახერხებენ.

საკვანძო სიტყვები: ზაირა არსენიშვილი, პოსტსაბჭოთა ქართული ლიტერატურა, იდენტობა, კოლექტიური (მეხსიერების) ტექსტები.

ზაირა არსენიშვილს სიცოცხლეში ქართული საზოგადოება იცნობდა როგორც მუსიკოსსა (იგი წლების განმავლობაში უკრავდა თბილისის ოპერისა და ბალეტის თეატრის ორკესტრში) და სცენარისტს², ნაკლებად როგორც მწერალს, რომლის შემოქმედების კონცეპტუალური, პრინციპული ჩარჩო საბჭოთა ძალადობრივ წარ-

1 მოხსენება მომზადდა შოთა რუსთაველის ეროვნული ფონდის მხარდაჭერით: FR-22-793.

2 ამ თვალსაზრისით, აღსანიშნავია მისი თანამშრომლობა რეჟისორ ლანა ლოლობერიძესთან. 1972 წლიდან (მათი პირველი ერთობლივი ნამუშევარია „როცა აყვავდა ნუში“) მწერლის გარდაცვალებამდე, ლოლობერიძის თითოეული ფილმის სცენარის თანაავტორი ზაირა არსენიშვილია.

სულზე, რეპრესიებზე რეფლექსიაა. არსენიშვილმა სისტემის წინააღმდეგ მიმართულ, მამხილებელ თხზულებებზე მუშაობა ჯერ კიდევ გასული საუკუნის 1960-იან წლებში დაიწყო, რაც საბჭოთა ცენზურის არსებობისა და ზემოქმედების პერიოდს ემთხვევა. იგი ფაქტობრივად „უფრისთვის“ წერდა მხატვრულ ტექსტებს, რომლებმაც დღის სინათლე საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ იხილეს. აღსანიშნავია, რომ 1990-იან წლებსა და 2000-იანი წლების დასაწყისში გამოცემულ მის რომანებს („რეკვიემი ბანის, სოპრანოსა და შვიდი ინსტრუმენტისთვის, ანუ ახალგაზრდა მთხზველის პორტრეტი“¹, „ვა, სოფელო: კახური ქრონიკები“) საზოგადოების მხრიდან აქტიური რეცეფცია არ მოჰყოლია და ფართო მკითხველმა ზაირა არსენიშვილის შემოქმედება მხოლოდ 2019 წლის შემდეგ აღმოაჩინა, როდესაც მისი რომანით – „ვა, სოფელო“ საქართველოში ერთ-ერთი წარმატებული საგამომცემლო სახლი („ბაკურ სულაკაურის გამომცემლობა“) დაინტერესდა (შემდგომ წლებში მათ სრულად გამოსცეს მწერლის თხზულებები). ამრიგად, მისი რომანებისა და მოთხრობების მეცნიერული შესწავლა ჯერ კიდევ მომავლის პესპექტივაა.

საცნაურია, რომ მწერლის შემოქმედების გაგებისა და გააზრების პროცესში მისი (ავტო-)ბიოგრაფია მნიშვნელოვანი რესურსია, ზაირა არსენიშვილის თხზულებებში თავისი ოჯახის წევრები ხშირად ჩნდებიან და იგი მათ რეალურ სახელებსაც იწარჩუნებს. ზაირა არსენიშვილი რეპრესირებული ოჯახის შვილია, მისმა წინაპრებმა სხვადასხვა დროს გამოსცადეს „შავსიელობა“, ქონების კონფისკაცია, გამუდმებულ შიშში ცხოვრება, თუმცა მწერლის ცხოვრების განსაკუთრებით ტრავმული ეპიზოდი, ეს ხუთის წლის ასაკში მამის დაკარგვაა – ივანე (ვანო) არსენიშვილი 1937 წლის რეპრესიის მსხვერპლია.² მწერალი თავის ინტენციას, შემოქმედების ძირითად ფოკუსად საქართველოს სისხლიანი, საბჭოთა წარსული ექცია, 2011 წელს ჩაწერილ „ზეპირ ისტორიაში“ ამგვარად ხსნის:

ბავშვობიდან სულ მესმოდა: „რეპრესიები, რეპრესიები“ და მე ვფიქრობდი (...), მე თუ რამეს დავწერ, დავწერ ამის შესახებ. ეს იყო მთავარი თემა. (...) ძალიან მიკვირს, რომ ვკითხულობდი XX საუკუნის ლიტერატურას, რამე ამოძახილი ხომ უნდა ყოფილიყო. მე არავინ არ შემხვედრია ჩემი ასაკის, რომ რაიმე ფორმით არ შეხებოდა რეპრესიას. ეს იყო ქსელი, რომელიც სახელმწიფომ გადმოუშვა და ეს ქსელი შეეხო ყველას.³

წინამდებარე მოხსენებაში ზაირა არსენიშვილის ტექსტები – რომანები „რეკვიემი“, „ვა, სოფელო“ და მოთხრობა „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“ – განიხილება როგორც „კოლექტიური ტექსტები“ / „კოლექტიური მეხსიერების მედიები“. მოხსენების მიზანია იკვლიოს ზაირა არსენიშვილის პროზაში, ტოტალიტარული რეჟიმის, საბჭოთა კავშირის კავშირის არსებობისას, რა გზებით ხდება შესაძლებელი ეროვნული იდენტობის შენარჩუნება-კონსტრუირება და მისი ახალი თაობისთვის გადაცემა. მოხსენების თეორიულ მიდგომად მეხსიერების კვლევები განისაზღვრა.

თეორიული წანამძღვრები

ადამიანები, კოლექტივები თავის თავს, თვითობას, მეხსიერების საშუალებით შეიმეცნებენ. თუ ამ მტკიცებას სოციო-კულტურულ კონტექსტში განვაგრცობთ, მივიღებთ შემდეგ ფორმულირებას: იდენტობა, „კოლექტიური მეხსიერების“⁴ ფარგ-

1 შემდეგში გამოყენებული იქნება რომანების შემოკლებული სათაურები: „რეკვიემი“, „ვა, სოფელო“.

2 არსენიშვილი, ზ. 2000. 8-9. ინტერვიუ ჩამოართვა ლია კაკაბაძემ. „ჩემი ვიოლინო გავაჩუქე“. საქართველოს ქალი N3-4. თბილისი.

3 არსენიშვილი ზ. 2011.

4 ტერმინის „კოლექტიური მეხსიერება“ (ფრ. La Mémoire Collective) ავტორი ფრანგი სოციოლოგი, მორის ჰალბაქსია (Maurice Halbwachs).

ლებში იწარმოება¹. თავის მხრივ, მეხსიერების ნებისმიერი ფორმა (ინდივიდუალური, კოლექტიური) რეტროსპექტიულ ნარატივს, თხრობას ეფუძნება².

ლიტერატურა კოლექტიური მეხსიერების მედიაა, მეხსიერების ინსცენირების საშუალება, რომელშიც „მეხსიერების აქტები“ (მაგალითად, გახსენება, დავიწყება, მეხსიერების შესახებ განსჯა) იჩენს თავს³. გერმანელმა თეორეტიკოსმა, ასტრიდ ერლმა (Astrid Erll) 2000-იანი წლების დასაწყისში „კოლექტიური ტექსტის“ ცნება შემუშავა. ეს უკანასკნელი, უწინარესად, უნდა განიმარტოს როგორც „დამახსოვრების მედიური“ ჩარჩო, რომელშიც კოლექტიური მეხსიერება ყალიბდება. მათში მინიშნებულია რეალობა, რეალური მოვლენები, ე.ი. წარმოჩნდება კოლექტივის საერთო წარსული, ნორმები და ღირებულებები. კოლექტიური ტექსტები ტრადიციულად პოპულარული ჟანრის ნაწარმოებებს განეკუთვნებიან (მაგალითად, დეტექტიური, ისტორიული რომანები) და წარსულის ფართოდ გაზიარებული ვერსიების ახალი თაობებისთვის გადაცემასთან ერთად, დამახსოვრების ობიექტი თავადაც ხდება. სხვაგვარად რომ ითქვას, კოლექტიური ტექსტის კონცეფცია ერთგვარი წაკითხვის მეთოდია, რეცეფციაა, რომელიც ხშირად გაუცნობიერებელია მკითხველთა მხრიდან⁴.

კოლექტიური მეხსიერების ტექსტებში წარსულის სოციალურად გაზიარებული ვერსიები შესაძლებელია სხვადასხვა „მნემონიკურ მოდუსში“ (მეხსიერების ნარატიული ფორმები, სქემები) გადმოიცემოდეს. ასტრიდ ერლი გამოყოფს „კოლექტიური მეხსიერების“ ხუთ მოდუსს⁵ (ნარატიულ მოდუსებს), რომელთა ფარგლებშიც (ან მათ მათ კომბინაციებში) ლიტერატურულ ტექსტებში წარსული, მეხსიერება აისახება, ე.ი. ლიტერატურული ტექსტი განიხილება როგორც მეხსიერების მედია. მის მიერ შემუშავებული ტიპოლოგიიდან, ზაირა არსენიშვილის თხზულებათა გასაანალიზებლად, გამოსადეგია შემდეგი: **გამოცდილებისებრი** (ინგლ. *Experiential Mode*) და **ანტაგონისტური** მოდუსები (ინგლ. *Antagonistic Mode*). *გამოცდილებისებრი მოდუსში* მოთხრობილი ამბები გადმოიცემა როგორც რეალური (განცდილი) გამოცდილება. ამ ლიტერატურული მეხსიერების ფორმის გამოყენებით, ფიქციურ ტექსტებში ინსცენირებულია თანამედროვე ისტორიის ცოცხალი მეხსიერება, მაგალითად, თაობის, ცალკეული ოჯახის. ე.ი. გამოყენებულია მეხსიერების ის ფორმა, რომელსაც ალეიდა და იან ასმანები *კომუნიკაციურ მეხსიერებას*⁶ უწოდებენ. *გამოცდილებისებრი მოდუსში* თხრობა ხშირად პირველ პირში წარიმართება, გამოყენებულია ანმყო დრო, ასახულია წარსულის ყოველდღიურობა (ჩვეული, ყოფითი ამბები) და ენობრივი თვალსაზრისით, პერსონაჟები ხშირად სოციოლექტის, ჟარგონის გამოყენებით მეტყველებენ.

ანტაგონისტური მოდუსში წარსულის კონკრეტულს ვერსიას (განსხვავებულ ნარატიულ ვერსიასთან შეპირისპირებით) ენიჭება უპირატესობა და უარყოფილია სხვა. ე.ი. მხოლოდ გარკვეული ჯგუფის მეხსიერება წარმოჩნდება როგორც ჭეშმარიტი. ამგვარ ლიტერატურულ ტექსტებში გამოყენებულია უარყოფითი სტერეოტიპები, ჩვენ-ნარატივი, მთავარი საკითხი კი იდენტობის რეპრეზენტაციაა.⁷

1 პატარიძე და ცაგარელი 2024: 47.

2 Müller-Funk 2012: 207.

3 Erll 2004: 337; Neumann 2008: 334.

4 Erll 2004: 39-41.

5 ამ სტრატეგიას იგი „კოლექტიური მეხსიერების რიტორიკას“ უწოდებს (Erll 2011: 157).

6 ზეპირი, არა მედიალიზებული მეხსიერების ფორმაა, რომლის დროითი დიაპაზონი დაახლოებით 80-100 წლამდე აღწევს, რაც მეტ-ნაკლებად სამ თაობას უდრის. რაც შეეხება *კულტურულ მეხსიერებას*, ეს უკანასკნელი ექსტერნალიზებული მეხსიერების კატეგორიაა, ერთგვარი ინსტიტუციაა. იგი მატერიალურსა და სიმბოლურ ფორმებში გვხვდება, რაც იმას ნიშნავს, რომ კულტურული მეხსიერება სტაბილური მეხსიერებაა, ე.ი. თაობიდან თაობას გადაეცემა (Assmann 2008: 110-111).

7 Erll 2011: 157-159.

საკვლევი ტექსტების მონაცემები

„რეკვიემი“ – რომანის მთავარი კონფლიქტის გამომწვევი ხდომილება 1937 წლის რეპრესიებია, რომელიც თბილისის ოპერისა და ბალეტის ორკესტრში დატრიალებული ტრაგიკული მოვლენების მაგალითზე გადმოიცემა. ფინალურ ეპიზოდამდე იქმნება შთაბეჭდილება, რომ რომანის ანტაგონისტი, ორკესტრის მესაყვირე, ჯერიკო ქაშიბაურია, რომელიც ობლობაში, ბავშვთა სახლში გაიზარდა. მამამისი, „გეპუშნიკი“ ხვთისო ქაშიბაური, ქაქუცას რაზმელებმა, 1924 წელს მის მიერ დახვრეტილი წევრების საპასუხოდ მოკლეს. ჯერიკო შურისძიების წყურვილით იზრდება, თუმცა წლების შემდეგ აღმოაჩენს, რომ მამამისის მკვლელების ოჯახიდან ცოცხალი მხოლოდ მათი ღრმად მოხუცებული დედაა, რომელიც მოკლული შვილების ხსოვნის პატივსაცემად მთა-ველებს მათ სახელებს „ანერს“.

„ვა, სოფელო“ – რომანში ფოკუსირებულია 1937 წლის რეპრესიები კახეთში. მთხრობელი, რომლის მამაც რეპრესიათა მსხვერპლია იხსენებს წარსულს, ბავშვობას, როდესაც მას ბაღში ბელადების (სტალინი, ლენინი) განმადიდებელ ლექსებს ასწავლიდნენ, ხოლო შინ, აღმზრდელი ბებია ამ წარმოდგენას უქარწყლებდა, რაკი მიუხედავად მცირე ასაკისა, მან თავიდანვე უნდა იცოდეს „ვინ ვინაა“. ამავდროულად, ტოტალიტარული სისტემა, ადამიანების დახვრეტა-გადასახლებით არ კმაყოფილდება, ისინი საზოგადოებას აიძულებენ „ხალხის მტრები“ საჯაროდ დაგმონ.

რომანში ასევე მოთხრობილია „სისხლიანი ქორწილის“ ეპიზოდი თელავის ისტორიიდან, როდესაც „გეპუ“-ს თანამშრომლებმა უდანაშაულო მექორწილეები 1924 წელს, ქაქუცას მოკავშირეობის ბრალდებით დახვრიტეს და ცხედრებს „გიგოს გორაზე“ ნაჩქარევად მიწა მიაყარეს. ამიერიდან, გიგოს გორა თელავის მცხოვრებთა მეხსიერებაში უდანაშაულო მსხვერპლის განსასვენებლად, „თელავის გოლგოთად“ იქცევა.

„როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“ – მოთხრობის პროტაგონისტი, თამარი 1937 წლის რეპრესიებს საკუთარ თავზე გამოცდის: მისი მეუღლე დახვრეტილია, რაც იმას ნიშნავს, რომ თამარი „ხალხის მტრის“ ოჯახის წევრია. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ბიბლიოთეკაში სამადლოდ მოწყობილი, არ ემორჩილება ბრძანებას – გაანადგუროს „მავნებელ“ ავტორთა წიგნები, რომელთა სიაც მას გადაეცა. საკუთარი სიცოცხლის რისკის ფასად, თამარი ამ წიგნებს შინ გადამალავს, რაკი მას სჯერა, რომ სიმართლის დრო დადგება და პროზისა და პოეზიის შერისხულ ნიმუშებს, კვლავ თაროებზე დააბრუნებენ, იქ, სადაც მათი ადგილია.

ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებისა და კონსტრუირების გზები ზაირა არსენიშვილის პროზაში

წინამდებარე მოხსენებისთვის შერჩეული ნაწარმოებები „კოლექტიური (მეხსიერების) ტექსტებია“, რაკი მათში „მეხსიერების აქტების“ (გახსენების პროცესები) საშუალებით, ინსცენირებულია წარსულის ტრავმული მოგონებები, ამასთან მეხსიერება არა მხოლოდ რეპრეზენტირებულია, არამედ განისჯება კიდეც. არსენიშვილის ტექსტები ერთგვარი მეხსიერების ჩარჩოა, რომელშიც ეროვნული იდენტობა ინარმოება, რაკი ისინი უპასუხებენ კითხვას: ვინ ვართ ჩვენ როგორც საზოგადოება?

მოხსენების ავტორის დაკვირვებით, „რეკვიემში“ თხრობა, რომელიც იდენტობის შენარჩუნებისა და მისი კონსტრუირებისკენაა მიმართული, მეხსიერების ანტაგონისტურ მოდუსში გადმოიცემა: მასში უარყოფილია წარსულის ოფიციალური ვერსია („გეპუშნიკი“ ქაშიბაურის მიერ დახვრეტილი ქაქუცას მხარდამჭერი ძმები, „ხალხის მტრები“ არიან) „ჩვენ-ნარატივის“ სასარგებლოდ (სინამდვილეში ეს ადამიანები ტო-

ტალიტარული რეჟიმის მსხვერპლნი არიან). „ვა, სოფელოში“, ანტაგონისტური და რეფლექსიური მოდუსების კომბინაცია გვხვდება: გარდა იმისა, რომ რომანში დაჩაგრულთა, რეპრესირებულთა ხმა აქამდე აკრძალული სიმართლის (დახვრეტილი მექორწილები როგორც სისტემის მსხვერპლნი, „ხალხის მტრების“ საჯარო დაგმობა როგორც ფარსი) გაჟღერებით ისმის, აშკარაა კომუნიკაციური მოდუსის ელემენტებიც. ბებია შვილიშვილის იდენტობის ფორმირებას სწორედ პირისპირ, უშუალო კომუნიკაციის შედეგად ახერხებს: მცირე ასაკშიც კი რუსიკოს ღიად ესაუბრება თუ ვინ არის რეალურად „ხალხთა მამა“ სტალინი (ყოველგვარი ბოროტების წყარო) და ასწავლის, რომ გოგონასთვის მისაბაძი მაგალითები ბელადის ნაცვლად, „ვეფხისტყაოსნის“ გმირები უნდა იყვნენ. მოთხრობაში – „როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა“ – კი, დომინანტური მოდუსი, რეფლექსიური მოდუსია. მასში უპირატესობა ანმყო დროს ენიჭება: თამარი 1937 წლის ტრაგიკულ მოვლენათა უშუალო განმცდელია, ამასთან იგი სიცოცხლის რისკის ფასად ცდილობს ეროვნული საგანძურის გადარჩენას (თამარი არ წვავს მიხეილ ჯავახიშვილის მოთხრობებს).

დასახელებულ ტექსტებში ტოტალიტარული პოლიტიკური მეხსიერების¹ წინააღმდეგ მიმართული სოციალური მეხსიერების² (როგორც იდენტობის მცველის) პროტესტი, განსხვავებული ფორმებით იჩენს თავს, ისინი: სიმბოლური, ვერბალური და აშკარად გამოხატულია.

პროტესტის სიმბოლური რეპრეზენტაცია: „რეკვიემში“ დახვრეტილი იორდანიშვილების დედა ვაჟების სახელებს – ბიძო, ანდო, მიშო – ველ-მინდვრებს „ანერს“ და ამგვარად მათ ხსოვნას ინარჩუნებს, მისი სიტყვებით: „იმათ ხსოვნას ვუნთივარ სანთლად, ხო უნდა დარჩეს ბეჭედი მათი სიცოცხლისა?“³ (არსენიშვილი 2021, 233). ამ სიმბოლური აქტით დედა კახეთის ველ-მინდვრებს „მეხსიერების ადგილებად“⁴ აქცევს, სიმბოლურ ადგილებად, რომლებმაც საბჭოთა ოკუპაციის წინააღმდეგ მებრძოლ ადამიანთა სახელები უნდა შეინახოს. 1924 წელს ქაქუცას რაზმის წევრობა, სიცოცხლის რისკის ქვეშ დაყენებას ნიშნავს, რაც იორდანიშვილების შემთხვევაში ასეც სრულდება. ეროვნული იდენტობის გაძლიერებისათვის, მათი სახელების დამახსოვრება აუცილებელია: კოლექტიურ მეხსიერებაში უნდა დარჩეს გადმოცემა იმის შესახებ, რომ „საქართველოს განითლებას“ გლეხობისა და პროლეტარიატის სახელით, ქართველი ერი მორჩილად არ შეჰგებებია.

„ვა, სოფელოში“ მეხსიერების ადგილად „გიგოს გორა“ იქცევა, რომელიც „სისხლიანი ქორწილის“ ტრაგედიის შემდეგ, მას შემდეგ, რაც ეს გორა უდანაშაულო მსხვერპლის საფლავად იქცა, ადგილობრივთა მეხსიერებაში „თელავის გოლგოთად“

1 პოლიტიკური მეხსიერება „ზემოდან ქვემოთ“ მიმართული, ექსტერნალიზებული მეხსიერების ფორმაა (იგი სიმბოლოში, მედიუმში, ადგილში იჩენს თავს). ეს უკანასკნელი მიეკუთვნება გრძელვადიანი მეხსიერების კატეგორიას, რომელიც სტაბილურობას შეკრული ნარატივით, ძლიერი სიმბოლიკითა და სახალხო რიტუალებში ჩართულობით აღწევს. პოლიტიკურ მეხსიერებაში განათლების სისტემები და მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები ადამიანთა ინდოქტრინაციის მიზნით გამოიყენება (პატარიძე და ცაგარელი 2024: 25).

2 სოციალური მეხსიერება „ქვემოდან ზემოთ“ მიმართული იმპლიციტური მეხსიერების კატეგორიაა (პატარიძე და ცაგარელი 2024: 25).

3 არსენიშვილი 2021: 233.

4 ფრანგი ისტორიკოსის, პიერ ნორას (Pierre Nora) მიერ შემუშავებული ცნება – „მეხსიერების ადგილები“ (ფრ. *Lieux de Mémoire*) ერის იდენტობისა და კოლექტიური მეხსიერების ადგილებს აღნიშნავს, ადგილებს, რომლებზეც მეხსიერება კრისტალდება. მის კონცეფციაში „ადგილი“ სიმბოლური ხასიათისაა, რაც იმას ნიშნავს, რომ ეს უკანასკნელი შესაძლებელია გამოხატული იყოს როგორც მატერიალური, ისე არამატერიალური სახით (Nora 1989: 7; Nora 1998: IX-X, 632).

მოიაზრება. ამ შემთხვევაშიც რეჟიმის სამიზნეები ქაქუცა და მისი მხარდამჭერები არიან. თელავში გამართული ქორწილის სტუმრებს ქაქუცას მოკავშირეობის ბრალდებით, „საგანგებო სამეული“ დახვრეტას მიუსჯის, მიუხედავად იმისა, რომ დახვრეტილთაგან უმრავლესობა მას არც კი შეხვედრია. წინამდებარე ეპიზოდი ააშკარავებს ოკუპაციური რეჟიმის მიზანს: მოსპოს ქართველ თავად-აზნაურთა მოდგმა როგორც დაპირისპირებული, ანტაგონისტური კლასი და ამრიგად წაიშალოს სოციალური მეხსიერება. თუმცა, რომანში უკურეაქციაა გამოხატული: კოლექტიურ მეხსიერებაში „თელავის გოლგოთა“ საბჭოთა რევოლუციის სახელით დახოცილი მსხვერპლის სიმბოლურ და მატერიალურ ადგილად დარჩა, რაც თავის მხრივ ეროვნული იდენტობის შენარჩუნების წინაპირობაა.

პროტესტის ვერბალური რეპრეზენტაცია: რომანში „ვა, სოფელო“, კომუნიკაციური მეხსიერება ახალი თაობის იდენტობის კონსტრუირებისთვის გამოიყენება, რაც ბებია და შვილიშვილის ურთიერთობაშია ინსცენირებული. მაშინ როდესაც რეჟიმი ოკუპირებული საზოგადოების იდეოლოგიურ ინდოქტრინაციას, მის პოლიტიკურ „აღზრდას“, საბავშვო ბაღის ასაკიდან იწყებს, ბებია შვილიშვილის საბჭოთა პროპაგანდისგან დასაცავად, ამ მენტალურ ძალადობას „კანონიკურ ტექსტს“, ქართველი ერის იდენტობის სიმბოლოს, „ვეფხისტყაოსანს“ უპირისპირებს. ბებიის „იარაღი“ გულწრფელი სიტყვაა, რომლითაც შვილიშვილს არიგებს, რომ მისთვის მისაბაძი მაგალითები არა ბელადებში (ლენინი, სტალინი), არამედ „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებში ეძებოს. შედეგად, ცრუ სახელმწიფოს პროპაგანდისტული გათვლა ფუჭი აღმოჩნდება, ბებია არა მხოლოდ იცავს ეროვნულ იდენტობას, არამედ მისი ახალი თაობისთვის გადაცემასაც ახერხებს.

აშკარად გამოხატული პროტესტი: „ვა, სოფელოში“ მოზრდილი ეპიზოდი ეთმობა თელავის თეატრში „ხალხის მტრებისა“ და „დუშმანების“ დაგმობის გადმოცემას. „წარმოდგენის“ დამსწრეებს, ისევე როგორც მონაწილეებს გაცნობიერებული აქვთ ამ სცენათა ფიქციური, ფორმალური ხასიათი, ისინი მხოლოდ ასრულებენ იმას, რაც დაავალეს. საყოველთაო დაგმობაში, მხოლოდ ერთი პერსონაჟი, 14 წლის იათამზე შამანაური გაბედავს რეჟიმს ღიად დაუპირისპირდეს. მას აიძულებენ დაგმოს და გაემიჯნოს მამას როგორც ხალხის მტერს, გოგონა კი მამის დასაცავად შემდეგ არგუმენტს მოიშველიებს:

ჩვენი გენიოსი მგოსანი მამას მეგობარი იყო (...). მამამ მოგონებებიც დაწერა ვაჟა-ფშაველაზე. ვაჟა ფშაველას რომ სამშობლოს ბედ-იღბალი ანუხებდა, განა ვის ანუხებდა ასრერიგად (...) ხალხის მტერს და მავნებლს ვაჟა-ფშაველა მეგობრად გაიხდიდა?¹

ამრიგად, საზოგადოებაში მოიძებნა ცალკეული პიროვნება, რომელმაც რეჟიმის თამაშის წესები უარყო და აშკარად დაუპირისპირდა. გოგონა ახერხებს ეროვნული იდენტობის დაცვას, რაკი რეჟიმთან თანამშრომლობაზე უარს ამბობს. იგი ტოტალიტარულ სახელმწიფოს სოციალურ მეხსიერებას უპირისპირებს, რომელშიც ვაჟა-ფშაველა საამაყო, სიმბოლურ ადგილს იკავებს.

პროტესტის იმპლიციტური ფორმა: მოთხრობაში ირიბი პროტესტი სისტემის წინააღმდეგ კულტურული მეხსიერების საშუალებითაა გამოხატული. რაკი რეჟიმი ყოველდღიურად ამხელს „მავნებლებს“, მათ შორის მწერლებს, 1937 წელს დახვრეტილი მიხეილ ჯავახიშვილის ნაწარმოებები გასანადგურებელი წიგნების სიაშია.

თამარის ფარული პროტესტი შემდეგია: იგი ქართული ლიტერატურის საგანძურის დანვაზე უარს ამბობს, რითაც ეროვნული იდენტობის მცველი ხდება. რისკის ფასად იგი გაბედავს რომანებისა და მოთხრობების გადარჩენას და მათ შინ, ლოგინსა და ფიცრებს შორის დამალავს. მართალია მისი პროტესტი იმპლიციტურია (ამის შესახებ სისტემის წარმომადგენლებმა არ იციან), თუმცა ეროვნული სიმდიდრე, რაკი უკვე მედიალიზებულია (ლიტერატურად, წიგნად ქცეულა), საიმედოდაა დაცული. კულტურული მემკვიდრეების თავისებურება უწყვეტობას, თაობიდან თაობაში გადაცემას გულისხმობს. ამრიგად, თამარი მიხეილ ჯავახიშვილის წიგნების კვლავ საზოგადოებისთვის დასაბრუნებლად სწორ დროს ელის, დროს, რომელშიც მას ახალი თაობა კვლავ ნაიკითხავს.

დასკვნის სახით შესაძლებელია ითქვას, რომ ზაირა არსენიშვილის შემოქმედებაში იდენტობის კონსტრუირებისა და შენარჩუნების სხვადასხვა გზა გამოიყენება: სიმბოლური, ვერბალური, ექსპლიციტური, ფარული. წინამდებარე ტექსტებში თვითმყოფადობის დასაცავად მიმართული ქმედებები სოციალური და პოლიტიკური (რეპრესიული) მემკვიდრეების შეპირისპირებითაა ინსცენირებული. საბოლოოდ, ტოტალიტარული სისტემა, რომელიც ადამიანებზე შემოქმედების (ფიზიკური, ფსიქიკური) ყველა შესაძლო ინსტრუმენტს ფლობს, მარცხდება, რაკი საზოგადოების იდეოლოგიური ინდოქტრინაცია სრულად ვერ ხორციელდება – ცალკეული ინდივიდები თვითობის დაცვასა და შენარჩუნებას მაინც, ძალადობრივ გარემოშიც კი ახერხებენ.

გამოყენებული ლიტერატურა

- არსენიშვილი, ზ. 2019.** *ვა, სოფელო: კახური ქრონიკები*. თბილისი.
- არსენიშვილი, ზ. 2020.** *როცა მძვინვარებს შიში და ძრწოლა. კენტები: რჩეული მოთხრობები*. თბილისი.
- არსენიშვილი, ზ. 2021.** *რეკვიემი ბანის, სოპრანოსა და შვიდი ინსტრუმენტისთვის, ანუ ახალგაზრდა მთხზველის პორტრეტი*. თბილისი.
- პატარიძე, ს., ცაგარელი, ლ., ბოკუჩავა, გ. 2024.** *ლიტერატურა და კოლექტიური მემკვიდრეობა*. თბილისი.
- Assmann, J. 2008.** „Communicative and Cultural Memory.“ In *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin.
- Erll, A. 2004.** „Reading Literature as Collective Texts: German and English War Novels of the 1920s as Media of Cultural and Communicative Memory.“ In *Proceedings of the Conference of the German Association of University Teachers of English: Volume XXV*. Trier.
- Erll, A. 2011.** *Memory in Culture*. Houndmills.
- Müller-Funk, W. 2012.** „On the Narratology of Cultural and Collective Memory.“ In *The Architecture of Modern Culture: Towards a Narrative Cultural Theory*. Berlin.
- Neumann, B. 2008.** „The Literary Representation of Memory.“ In *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*. Berlin.
- Nora, P. 1989.** „Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire.“ *Representations*, Special Issue: Memory and Counter-Memory, No. 26.
- Nora, P. 1998.** *Realms of Memory: The Construction of the French Past*. New York.

„პური არსობისა“ ძველ ქართულ ტექსტებსა
და სამეგრელოს ეთნოლოგიურ რეალიებაში

ხათუნა გოგია

ფილოლოგიის დოქტორი, ზსუ ასოცირებული პროფესორი. საქართველო.

khatunagorgia@zssu.edu.ge

ORCID: 0000-0002-0890-785X

რეზიუმე: სხვადასხვა კულტურაში საკვებს არა აქვს მხოლოდ ფიზიკური საზრდოს ფუნქცია. არსებობს წმინდა მსხვერპლშენიშვნისთვის განკუთვნილი პროდუქტები, საკვებთან დაკავშირებული ტაბუები, მარხვები, რაც იმას ნიშნავს, რომ მას აქვს ასევე რიტუალური, სიმბოლური, სემიოტიკური ღირებულება. ქრისტიანული ტიპის კულტურებში პურის, მარცვლეულის, ღვინის, ზეთის, თევზისა და სხვა პროდუქტის საკრალიზაციას ბიბლიური საფუძველი აქვს. ქართული კულტურა აღმოსავლურ-ქრისტიანულ ისტორიულ რეგიონში განვითარებული მრავალსაუკუნოვანი ფენომენია, რომელსაც ზოგადქრისტიანული მახასიათებლების გარდა, აქვს ასევე უნიკალობა, რისი გამოკვეთა და აღნიშვნა მნიშვნელოვანია.

ყველა ქრისტიანული ტიპის კულტურაში მთავარი მიზეზი პურის საკრალიზაციის არის ევქარისტიის საიდუმლო, სადაც პური ქრისტეს ხორცს წარმოადგენს. სტატიაში წარმოდგენილი მასალა სარიტუალო პურისა და მარცვლეულის შესახებ გამოვლენილია სამეგრელოს ეთნოგრაფიული რეალიებიდან, ესენია: **ბადიდჭკიდი, ხოზოკვარი, შქაში ნერჩი, სათერდობო, ბასილა**. მასალა აღბეჭდილია როგორც გლობალური, ასევე ეროვნული ნიშნითაც; ეს საინტერესოა კულტურათმცოდნის დიალოგების თვალსაზრისითაც, რადგან გვიჩვენებს გლობალური და უნივერსალური სიმბოლოების ლოკალურ კონფიგურაციასა და თავისებურებებს.

სტატიაში ჩამოთვლილია ქართული (სამეგრელოს) რეალობისთვის ნიშანდობლივი რიტუალური პურეული, რომელთა სახელდებანი ინახავენ სამყაროს შესახებ რწმენა-წარმოდგენებს, ანუ გარკვეულ მსოფლხედვას გამოხატავენ. ტერმინოლოგია გაანალიზებულია როგორც ეტიმოლოგიურად, სტრუქტურულად და ნაწილობრივ კონტექსტურად, რათა წარმოჩენილიყო მათი სოციალური, სემანტიკური და სიმბოლური მინაარსი და ახსნილია მათი სახელდებების მოტივი.

წყაროებად გამოყენებულია სამეგრელოს ეთნოგრაფიული აღწერილობები, ძველი ქართული ენის ლექსიკონები. ფილოლოგიური ანალიზით გავლებულია პარალელები ძველ ქართულ ტექსტებთან, უმთავრესად, ჰაგიოგრაფიული ძეგლების მონაცემებთან, რადგან სასულიერო მწერლობის ამ ჟანრში ყველაზე ცხადად ჩანს შუა საუკუნეებისთვის დამახასიათებელი აზროვნება, რაც არქაული რიტუალური პრაქტიკის საიდუმლოს გარკვეულწილად ხსნის.

საკვანძო სიტყვები: ბადიდჭკიდი, ხოზოკვარი, შქაში ნერჩი, სათერდობო, ბასილა.

შესავალი

სხვადასხვა ცივილიზაციისთვის გასტრონომიული კულტურა სცილდება ფიზიოლოგიური საჭიროებების დაკმაყოფილების ფარგლებს და წარმოადგენს სიმბოლურ სისტემას, რომლის მეშვეობით ადამიანი ამყარებს კავშირს ბუნებასთან, ღმერთთან და სოციუმთან. ამ ჭრილში პური – როგორც პირველი აუცილებელი საკვები – აღიქმება უნივერსალურ სიმბოლოდ, რომელსაც მსოფლიოში მრავალი კულტურა ანიჭებს მნიშვნელობას, განსაკუთრებით ქრისტიანულ ტრადიციაში, სადაც პური გარდაიქმნება ევქარისტული მსხვერპლის, ქრისტეს ხორცის სახედ. „პური არსობისა,“ რასაც ქრისტიანი ითხოვს საუფლო ლოცვაში, ნიშნავს იმ მატერიალურ და განსაკუთრებით, სულიერ აუცილებლობას, რის გარეშეც ადამიანი ვერ იარსებებს. თუმცა, პურის სიმბოლიზმი სხვადასხვა კულტურაში განსხვავებულ ფორმებს იძენს.

საქართველოს დასავლეთი რეგიონი, სამეგრელო, არის ერთგვარად ცოცხალი არქივი, რომელიც ინახავს წარსულში საერთო ქართული კულტურისთვის დამახასიათებელ არქაულ რეალიებს. ეს ეხება გასტრონომიულ კულტურასაც. კონკრეტულად პურთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია საკმაოდ მდიდარია, რაც იძლევა საშუალებას გაანალიზდეს, როგორ ხდება ამ უნივერსალური თეოლოგიური სიმბოლოს, პურის, საკრალიზება ქართულ კულტურაში.

ისტორიული გასტრონომიის შესასწავლად შეიძლება დავეყრდნოთ სხვადასხვა ტიპის წყაროებს: მონასტრის ტიპიკონებს, არქეოლოგიურ მასალას, ფრესკებსა და მინიატიურებს და ა. შ. მაგრამ შუა საუკუნეების მსოფლმხედველობისა და ცხოვრების წესის შესასწავლად ფასდაუდებელია ჰაგიოგრაფიული ტექსტები. ჰაგიოგრაფიულ ტექსტში ყველა სიტყვას დიდი ხვედრითი წონა აქვს და არაფერი ისე არ სახელდება, თუ მალალ იდეასთან არა აქვს კავშირი. ტექსტებში ხშირად საკვებს უკავშირდება საკრალური შინაარსი და სასწაულები, ზებუნებრივი მოვლენები, რასაც ძველი და ახალი აღთქმის წიგნებში აქვს საფუძველი (მაგ.: პურისა და თევზის გამრავლება). საინტერესოა ყველა საკვები მცენარის, პროდუქტის, კერძის სახელი, რომელიც ძეგლებში გვხვდება, ესენია: პური, წყალი, მხალი ველისა, იფქლი, მარილი, ზეთი, ფინიკი¹, ნუში, კილამოი², ბრინჯის ხე³, ხორცი⁴, თაფლი, ზეთისხილი, დამზადებული კერძებიდან: კორკოტი⁵, პაქსიმადი⁶, ნუენაკი მსხლისა⁷, უმგბარი⁸ კალნაბი⁹ ...

1 ხურმა

2 დარიჩინის ხე

3 ბრინჯის ხე?

4 „სიჩჩოთგანვე ღვინოჲ და ხორცი არა შეხდა პირსა მისსა“

5 დანაყული ხორბალი (ზ.ს)

6 სიტყვა ბერძნულია, მომდინარეობს ბერძნ. პაქსიმოსის – ხაბაზი-დან/. ამ სიტყვის ინგლისურ შესატყვისად უთითებენ ბისკვიტს. პაქსიმადი, როგორც ჩანს გავრცელებული იყო მეუდაბნოეთა შორის (შესაძლოა, ქსეროპაგიის ანუ ხმელისმჭამელობის ერთ-ერთ სახეობად. რადგან მასზე მითითებებს ვხვდებით პალადი ჰელენოპოლელთან (ლავსაიკონში“, იოანე მოსხთან „ლიმონარში“. და განყოფავ პაქსიმადისაჲ. პირველითგანვე განწესებული არს, გიორგინმიდობისა თვეჲ რაჲ დადგეს, მარხვაჲ წველითა ვიდრე გიორგინმიდობამდე, ეგრეთვე ქრისტესშობისა მარხვანი და წმიდათა მოციქულთანი საეკლესიოდ ღიდიოთა მოღვაწეობითა და კეთილად კრძალულებითა აღასრულნინან (17 თ.)

7 ნუენი, „გბოლვილი“, ნახარში (ი.ა)

8 უმგბარი – მოუხარშავი

9 ყვავილოვანი კომბოსტო

პურის სემიოტიკა შუა საუკუნეების საქართველოში

ტრაპეზი სულიერი ერთიანობის გამოხატულებაა როგორც ბიზანტიურ, ასევე ქართულ ჰაგიოგრაფიაში ძეგლებშიც. წმინდა თეოდორიტე სტუდიელი (IX ს) აღწერს მონასტერში კვების წესებს, ხაზს უსვამს საერთო ტრაპეზის მნიშვნელობას, განიხილავს მარხვის პრაქტიკასა და საკვების განაწილებას სტუდიის მონასტერში. ანალოგიური პრაქტიკა დასტურდება ქართულ წყაროებშიც. /„წამება წმიდისა შუშანიკ დედოფლისა“, „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“, იოანესა და ექვთიმეს ცხოვრება“/.

იმ უამრავ თესლს შორის, რომელიც ღმერთმა კაცობრიობას უბოძა გამოსაკვებად, განსაკუთრებულია ხორბალი, რადგან მისგან ცხვება „პური არსობისა“. პური არის საღვთო სახელი, რომელიც აღნიშნავს ქრისტეს და როგორ სხვა საღვთო სახელებები, მომდინარეობს ბიბლიის კონკრეტული მუხლიდან:

„მე ვარ პური ცხოველი, რომელი ზეცით გარდამოვჰხედ; უკეთუ ვინმე ჰსჭამდეს ამის პურისაგან, არა მოკუდეს, არამედ ცხოვნდეს უკუნისამდე“ (ინ. 6,53)

პურის გამოყენება ევქარისტიის საიდუმლოს შესასრულებლად მას განსაკუთრებულ საკრალურობას ანიჭებს. ამიტომაც პურის ცხოვა მონასტრებში არის პროცესი, რომელსაც ბევრი რიტუალი უკავშირდება.

„ქართლის ცხოვრების“ თხზულებათა ავტორები ქვეყნის კეთილდღეობის სიმბოლოდ პურისა და ღვინის სიუხვეს მიიჩნევდნენ:

„და იყო ქართლს შინა პური და ღვინო ფრიადი“; „ესრეთ დამშვენა ქუეყანა და ყოვლით კერძო იწყო მშკდობა. მოხედნა ღმერთმან წყალობით მოსავთა მისთა. და იყო უხუება პურისა და ღვინისა“.

ხოლო ღვთის სასჯელად „პურისა მოკლება“ ითვლებოდა:

„რამეთუ ესოდენტა სიბილწეთა, სოდომურთა ცოდვათა შემოსრულთათჳს განრისხნა ღმერთი და ვიქმენით პირველად მწარესა ტყუეობასა და მეორედ ბარბაროზთა მიერ სრვასა და ჯოცასა, მესამედ იქმნა პურისა მოკლება“.

პურის სიმბოლური მნიშვნელობა უპირველესად ენაშია ასახული, რაც ნათლად ჩანს ქვემოთ ჩამოთვლილ ტერმინებში, რომლებიც მოძიებულია ძველი ქართული ენის სხვადასხვა გამოცემული ლექსიკონიდან:

მეპურე – პურის მცხობელი.

მეპურეთმოძღვარი – პურის საქმეთა უფროსი მეფის კარზე (ი. ა.).

მეპურის-(მ)ტე – პურის მოზიარე შდრ – ძუძუმტე (ი. ა.).

პურის მტე – თანამესუფრე, წვეული (ი.ა)// მეოხნე, მწყობრი.

პურად მისრული – სტუმარი (ი. ა.).

პურის რთვა – პურის ჭამა. **რთვა** – ჭამა;

პურის საქმარი – პურსაცხოზი, ფურნე. არტკოპი.

პურის მოქმედი – მეპურე, მცხობელი.

პურად ძვირი – ძუნწი.

პურად უხუ – ხელგაშლილი.

პურის დამზადება – წვეულების გამართვა.

„პურის უფალი“ – მასპინძელი (ი.ა) // მთავარი ტაძრისაჲ“, თამადა (ზ.ს) გვიჩვენებს პურის კავშირს რელიგიურ და საზეიმო რიტუალებთან.

„პურის მტე“ და „მეპურის-(მ)ტე“ ტერმინები გვიჩვენებს, რომ პურის გაზიარება ადამიანებს შორის მჭიდრო სოციალურსა და სულიერ კავშირს ქმნის. ეს იდეა იმდენად ძლიერია, რომ ენაში ძუძუმტესთან (რძით ნათესავთან) ანალოგიური წესით ინარმოვება.

„პურად მისრული“ (სტუმარი) და „პურის უფალი“ (მასპინძელი) აჩვენებს, რომ სტუმარ-მასპინძლობის ინსტიტუტი პურის გარშემო ტრიალებს. სტუმარი პურისთვის მოდის, ხოლო მასპინძელი პურის „უფალია“.

„მეპურეთმოძღვარი“ – პურის საქმეთა უფროსი მეფის კარზე, მიუთითებს, რომ პურთან დაკავშირებული საქმიანობა იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ სამეფო კარზე სპეციალური თანამდებობა არსებობდა.

ტერმინები **„მეპურე“**, **„პურის საქმარი“**, **„პურის მოქმედი“** მიუთითებს პურის წარმოების **ეკონომიკური მნიშვნელობას**. პურის ცხოვრება სპეციალურ პროფესიად და ხელობად ითვლებოდა.

„პურის დამზადება“ როგორც „წვეულების გამართვა“ გვიჩვენებს, რომ პური ცენტრალური ელემენტი იყო საზეიმო შეკრებებში, მას ჰქონდა რიტუალური და სადღესასწაულო მნიშვნელობა. ასევე ტერმინი

„პურის რთვა“ (პურის ჭამა) სპეციფიკური ტერმინია, მიანიშნებს პურის მოხმარების რიტუალურ ასპექტზე.

„პურად ძვირი“ (ძუნწი) და „პურად უხუ“ (ხელგაშლილი) გვიჩვენებს, რომ ადამიანის **პიროვნული თვისებები** – ხასიათი და ქცევა პურთან მიმართებით ფასდებოდა. გულუხვობა და სტუმართმოყვარეობა პურის გაზიარებასთან ასოცირდებოდა.

პურის მთხოვლი – მათხოვარი

პურის ჭამა – სადილი, სადილობა. იაკობ ხუცესი ინტენსიურად, თითქოს რიტმულად იმეორებს ამ სიტყვებს ერთ ეპიზოდში:

„ოდეს მე და ჯოჯიკ და ცოლმან მისმან ერთად პური ვჭამოთ, ხოლო სხუასა ნუ ვინ უფლიედ ჩუენ თანა შემოსლვად“. და რაჟამს შემწუხრდა, მოუწოდეს ცოლსა ჯოჯიკისა და ინებეს ერთად პურისა ჭამად, რადთამცა მოიყვანეს წმიდაჲ შუშანიკცა. და ვითარცა მოინია ჟამი პურისაჲ, შევიდეს ჯოჯიკ და ცოლი მისი წინაშე წმიდისა შუშანიკისა, რაითამცა მასცა აჭამეს პური, რამეთუ ყოველნი იგი დღენი უზმასა გარდაევიდნენ. და ვითარცა მეტად აიძულეს და ძლით წარიყვანეს ტაძრად, ხოლო გემოდ არარაჲსაჲ იხილა. ხოლო ცოლმან ჯოჯიკისმან მიართუა ღვწოჲ ჭიქითა და აიძულეს და მას, რადთამცა იგი ხოლო შესუა. ჰრქუა მას წმიდამან შუშანიკ რისხვით: „ოდეს ყოფილ არს აქამომდე, თუმცა მამათა და დედათა ერთად ეჭამა პური?!“ და განყარა ჯელი და ჭიქაჲ იგი პირსა შეაღენა და ღვწოჲ იგი დაითხია¹.

პურთან დაკავშირებული ტერმინების სიმრავლე და სპეციფიკურობა თავისთავად მიუთითებს პურის ცენტრალურ როლზე ქართულ კულტურულ იდენტობაში. ის ფაქტი, რომ ამდენი ნიუანსი არსებობს პურთან დაკავშირებულ ლექსიკაში, აჩვენებს, რამდენად ღრმად არის გამჯდრი პურის სინმიდის კონცეფცია ქართულ აზროვნებასა და ყოფაში.

სარიტუალო პურეული სამეგრელოში

უძველესი დროიდან სამეგრელოში ითესებოდა **ლომი**, (*Panicum italicum*), მეგრული „**ჩხვერი**“ და ფეტვი – „**ჭკიდი**“ (ლათინური *milium*), რომლებიც მოსახლეობის მთავარ საკვებ პურეულს შეადგენდა¹ მე-17 საუკუნიდან შემოდის სიმინდი.² ს. მაკალათია და იოსებ ქობალია ჩამოთვლიან მარცვლოვან კულტურებს, რომელიც სამეგრელოში მოჰყავდათ:

- **ირქლი /იფქლი/** -ხორბლის სახეობა
- **ჭვავი/ჭვე**
- **რუხულა** – სიმინდის სახეობა, რომელიც ითესებოდა სამეგრელოს მთიან ნაწილში
- **ციცუა** – სიმინდის სახეობა, რომელიც ითესებოდა დაბლობში
- **თეთრი სიმინდი**
- **წითელი სიმინდი**
- **პიტა ქობალი** – ხორბლის სახეობა (ორფხიანი)
- **ირქიში** -ხორბლის სახეობა.

ჩამოთვლილი ნედლეულისგან ცხვებოდა სარიტუალო პურები, კვერები, რომლებსაც ქვევით განვიხილავთ:

ა. ბადიდჭკიდი – პურის სახელწოდება ორნაწილიანი კომპოზიტი და შედგება: **ბადიდი** და **ჭკიდი** სიტყვებისგან. **ჭკიდი**³ / მჭადი – ფეტვისაგან გამომცხვარი პატარა კვერი /მაკალათია 184/. **ბადიდი** მეგრულში ნიშნავს: ბერიკაცს, თავკაცს, მამამთავარს; ის ზუსტი სემანტიკური შეესატყვისობაა ძველი ქართული სიტყვისა **ბერი** – რომელიც მეორე ნაწილია კომპოზიტისა **ხევისბერი**. იგივე სემანტიკურ მოდელს ქმნის: ხუცესი – /მღვდელი/ – **ხუც/მხცე/მხცოვან/**. რიტუალური პურის სახელწოდება აერთიანებს სოციალურ იერარქიას (ბერიკაცი) და ყოველდღიურ საკვებს (მჭადი); ასევე წარმოაჩენს ზოგადქართულ მსოფლმხედველობრივ ფესვებს, სადაც საზოგადოებრივი იერარქიაში თვალსაჩინოა უზუცესთა პატივისცემა და როლი⁴.

როგორც სერგი მაკალათია და ი. ქობალია აღნიშნავენ, ბადიდჭკიდი ცხვებოდა **ტიანობას**. ტიანობა-ს ასრულებდნენ დიდმარხვის პირველ კვირას და **თევდორობას**, რაც აჩვენებს ამ რიტუალის მჭიდრო კავშირს ქრისტიანულ კალენდართან. კვერს ჰქონდა კაცის ფორმა, ან იყო დიდი და ოთხკუთხა, რაც მიანიშნებს ანთროპომორფულ ან კოსმოლოგიურ სიმბოლიზმზე. ტიანობის მლოცველი კერიასთან ატრიალებდა ბადიდჭკიდს და ისე ილოცებოდა.

ბ. ზნახარი⁵ – თევდორობასა და ტიანობაზე აგრეთვე შვიდ ცალ პანია, მრგვალი ფორმის „**ზნახარს**“ აცხობდნენ. ოჯახის უფროსი მივიდოდა კერასთან, „ბადიდჭკიდს“ ხელით მოაბრუნებდა, პანია „ზნახარებს“ ცეცხლში ჩაჰყრიდა და რომ დაიწვებოდა, იტყოდა: „შევით ტიანობაშ მოზოჯუამახია შევით წანაშა უბადო შორიშა ქიგომირა-

1 მაკალათია 1941:183.

2 მაკალათია 1941:183.

3 ს. მაკალათია წერს, რომ შიმშილობის პერიოდში დაფქული წაბლისაგანაც ცხვებოდა ჭკიდი. ამას ადასტურებს ქსენოფონტეც (V ს. d. წ.), რომელიც კოლხეთის აღწერაში ამბობს: „ბელელში ენყო მრავალი წაბლი, რომელსაც მოსინიკები ხარშავდნენ და პურის მაგივრად ხმარობდნენო“ (იხ. ალექსანდრე ჭყონია, ისტორიული ნარკვევი, გვ. 116; *Ист.* I, 82).

4 ქრისტიანულ კულტურებში დრო და ასაკი თავისებურად არის გაგებული და არსებობს ე.წ. „სულიერი ასაკი“, რომელიც ხშირად არ ემთხვევა ბიოლოგიურს.

5 ეტიმოლოგია უცნობია.

ითია, სოიმა ზნახარს კერიაშე ვეკვივლანთია შქირენა დო ცუმენიშე დამიფართია“ (შვიდი ტიანობის მობრძანებამდის, შვიდ წელიწადს ყოველი ცუდი შორს გაგვიქარვე: სანამ „ზნახარს“ – კვერებს კერიიდან არ გამოვიღებთ, მანამდის დაგვიფარე შიმშილი-სა და წყურვილისაგანო)¹. მსგავს ცნობას იძლევა ი. ქობალაძე: **ზნახარი** – სამხვეწ-რო, პანია, მრგვალი ფორმის რიტუალური კვერი, ტიანობის, შქვითტიანობის ლოც-ვისათვის „ბადიდჭკიდთან“ ერთად დააცხოზდნენ და კერაზე დანთებულ ცეცხლში ჩაყრიდნენ და იტყოდნენ: სანამ ამათ უკან გამოვიტანდეთ, შიმშილი და წყურვილი გვაშოროს ღმერთმაო².

რიტუალების კერასთან შესრულება ხაზს უსვამს კერის, როგორც საკრალური სივრცის, მნიშვნელობას ქართულ ტრადიციულ კულტურაში. ბადიდჭკიდისა და ზნახარების გამოცხოზა, მათი გამოყენება „ტიანობასა“ და „თევდორობაზე“ მიუთითებს მიუთითებს პურის ცენტრალურ როლზე სარიტუალო პრაქტიკაში, ასევე ქრისტიანუ-ლი და ხალხური რიტუალების სინკრეტიზმზე.

გ. შკაში ნერჩი. სულხან-საბას ლექსიკონში განმარტებულია: ნერჩი – ქუჭდა კერძო.³ სიტყვას რამდენიმე მნიშვნელობა ჰქონდა: 1. ფუძის ანგელოზი; 2. ძირი, ფსკერი, 3. ნაყოფიერების ღვთაება. როგორ ეთნოლოგები მიუთითებენ, არსებობდა ნერჩის სალოცავი, რომლის ჩატარება არ შეიძლებოდა ისეთ სახლში, რომლის ფუძეც მინას არ ეხებოდა (ს. მაკალათია, ი. ყიფშიძე ნ. აბაკელია). სახელის ეტიმოლოგიაც მინას უკავშირდება: მეგრულად **ნა-რჩ-ა** ტერფია, ანუ ისა, რაც მინას ეხება; **დო-რჩ-აფ-ა** – მინაზე დაფენა; **ნე-რჩ-ი** – ფსკერი, ფუძე. გამოდის, რომ ნერჩი არის პერსონი-ფიკაცია მინისა, რომელიც წმინდაა და თაყვანისცემის საგანია.

ნერჩს ხშირად ახლავს ატრიბუტული მსაზღვრელები: შქაში (შუა)და თუდონი⁴ (ქვედა) რას შეიძლება ნიშნავდეს ისინი? **შკა** – შუა = შუასკნელი, შუაფენა/. ჩვენი აზრით, „**შქაში ნერჩი**“ ქრისტეს, ეკლესიას აღნიშნავს, რადგან სწორედ ის არის შუ-ამავალი ზეცასა და ცოდვილ კაცობრიობას შორის. ცასა და ქვეყანას შუა ქრისტეს ეკლესია მსახურებს, როგორც მათი შემაერთებელი⁵. **შკაში ნერჩი** ქვია ასევე რიტუ-ალურ პურს განკუთვნილს ნერჩის – /ფუძის, მიწის/ ოხვამერისათვის /სალოცავისათ-ვის/, რომელსაც ბებიაქალი ოჯახის თხოვნით ასრულებდა მშობიარობის წლისთავზე ან წლის ბოლოს.

დ. ხოზო / ხოზოკვარი // ხოზოკონი – ს. მაკალათიას ცნობით, მოგრძო ფორმის კვერი იყო, რომელსაც აცხოზდნენ ყველიერის დასასრულს. ამისათვის დაფქვავდნენ ღომის მარცვლებს, მასში პურის ფქვილს გაურევდნენ და ცომს მოზელდნენ. მის-გან გააკეთებდნენ კვერებს, რომელშიაც ყველს დებდნენ და ხარშავდნენ. ერთ-ერთ კვერში ჩუმად ჩაატანდნენ კაკლის ჩხირს და ვისაც ეს კვერი ერგებოდა, ის იქნებოდა იმ წელიწადს ბედნიერი და დღეგრძელი. მოხარშულ კვერებს ხონჩაზე ალაგებდნენ. ოჯახის უფროსი დაილოცებოდა, თან იტყოდა: „ვისაც ეკლიანი (კაკლის ჯოხიანი) კვერი ერგოს, იგი იყოს ბედნიერი და დღეგრძელი“. შემდეგ კვერებს ჭამდნენ, ვისაც ეკლიანი კვერი ერგებოდა, მას წვეულება უნდა მოეწყო და ყველას გამასპინძლებო-და. თუ ის ღარიბი იყო, მაშინ გადაიკიდებდა ხურჯინს და შესანევარს მოაგროვებდა. ყველანი აძლევდნენ ღობიოს, ნიგოზს, ღომს და სხვა სამარხვო საწვავებს, რომლის-გან იგი სადილს გამართავდა და მათ უმასპინძლებოდა⁶.

1 მაკალათია 1941: 311

2 ქობალაძე 25194 ფონდი 25194

3 ორბელიანი 1949: 258

4 მაკალათია 1941: 274

5 გოგია 2019 : 139

6 მაკალათია 1941: 309

„ხოზო“ (სამეგრულში) და „ხუეზა“// ღვეზელ-ი (ძველ ქართულში) ჩვენი აზრით, ერთი და იმავე ძირიდან მომდინარე სიტყვებია. სავარაუდოდ, **ხუეზ** – ძირი საერთოქართველურია. ის ფაქტი, რომ სამეგრულში რიტუალურ პურს დღემდე ეწოდება „ხოზო“, მიუთითებს ამ ტრადიციის სიძველეზე, მდგრადობაზე და ხანგრძლივ ისტორიაზე.

ე. სათერდობო კვერები. თევდორობა//თედორობა // თერდობა სამეგრელოში დიდმარხვის პირველი კვირის შაბათ საღამოს აღინიშნებოდა. დღესასწაულზე პატივი მიეგებოდა **თეოდორე ტირონს**, რომელიც ეწამა 305-313 წლებში. სვანეთში დღესასწაულს **ლითოდრი** ჰქვია. ქართულ მწერლობაში თეოდორე ტირონი კარგად არის ცნობილი. „იერუსალიმის განჩინებაში“ (VII ს) ხუთჯერ იხსენიება: 10 მარტს, 2 ივნისს, 2 ივლისს, 8 აგვისტოს, დიდმარხვის პირველ შაბათს. იერუსალიმში ცნობილი იყო მისი სახლობის მონასტერი, რომლის მახლობლად იყო ქართული საფანე, სადაც იტალიელმა არქეოლოგმა ვირჯილიო კორბომ აღმოაჩინა ქართული წარწერა, სადაც თეოდორე ტირონი ორჯერ იხსენიება: *წმიდაო თეოდორ-ე მარ[უა]ნ და ბუ-რზ[ენ]...ენ ამი 430 6.1 შეწვენითა ქ“ ცსითა და მ-ეოხებითა წმიდისა თ-ეისითა_შ-ნ ანტონი აბაჲ და იოსია მო-მსხმელი ამის სეფისაჲ და მა-შა-დედაჲ იოსიაჲსი ამენ 532 6.*

წმინდა თეოდორე ტირონი არის წმინდა მხედარი. სათანადო გამოკვლევებში აღნიშნულია, რომ „ქართული კულტურის ევროპული ტიპოლოგიის წარმომჩენელი ერთ-ერთი არსებითი ნიშანია რაინდობისა სარაინდო ლიტერატურის („ამირანდარეჯანიანი“, „ვეფხისტყაოსანი“) წარმოშობა. რაინდობა სოციალური მოვლენაც იყო და ეთნოფსიქოლოგიით განპირობებული ფენომენიც. რ. სირაძის საინტერესო დაკვირვებით, რაინდობა „წმინდა მხედრის“ იდეალის საერო სახეა, რომელიც თან გასდევს მთელ ქართულ კულტურას, დანყებული დავით აღმაშენებლის ეპოქიდან და ვლინდება სულ სხვადასხვა სახით (ცოტნე დადიანის ფენომენში, ფრიად თავისებური სახით ყარაჩოხელებში ანდა პაროდირებული სახით დ. კლდიაშვილის პერსონაჟებში, დათა თუთაშხიას სახე-იდეალში.² „წმინდა მხედრობა“ ფართოდ გაიაზრება როგორც ქართულ, ასევე უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურაში. ძველთაგანვე „წმინდა მხედრად“ ითვლებოდა ყველა, ვინც კი თავგანწირვით ემსახურებოდა ქრისტეს რწმენას. ამიტომ რ. სირაძე თვლის, რომ ეს სახელი შეიძლება ეწოდოს ჰაგიოგრაფიულ „წამებათა“ და „ცხოვრებათა“ მთავარ პერსონაჟებს, არა მხოლოდ კონსტანტი კახასა და გობრონს, არამედ გრიგოლ ხანძთელსაც, აბო ტფილელსა და თვით წმ. ნინოსა და წმინდა შუშანიკს³. „წმინდა მხედართა აგიოგრაფიული პირველსახე ბიზანტიურ მწერლობაში არსებული „წმინდა გიორგის ცხოვრება“, რომლის თანახმად, წმ. გიორგი ეწამა რომის იმპერატორ დიოკლეტიანეს დროს 284-305 წლებში. ამ ძეგლის მიხედვით შეიქმნა მისი იკონოგრაფიული სახეები: ხატზე გამოსახულია ჯაჭვის კვართით, ფართითა და მახვილით აღჭურვილი ჭაბუკი, რომელიც თეთრ რაშზეა ამხედრებული. შუბის წვერი რაშის ფერხთით გართხმული ჭრელი გველეშაპისათვის პირში აქვს გაყრილი. გველეშაპის ნაცვლად ზოგიერთ ხატზე თვით დიოკლეტიანეა გამოსახული. „ხატზე ჩანს მაღალსულიერების ზეიმი და არა გამარჯვების სიხარული“⁴.

ს. მაკალათია თერდობის დღესასწაულს სახელდება, როგორც ცხენის სალოცავს⁵ და მას ასე აღწერს: ცხენის პატრონი ამ დღეს აცხობდა ცხენის ქანდაკებას მთელი

1 წერეთელი 1960.

2 სირაძე 2000:20.

3 სირაძე 2000: 5.

4 სირაძე 2000: 22.

5 მაკალათია 1941: 358.

მისი შეკაზმულობით: უნაგირით, უზანგით, ალვირით და სხვა. აცხოვდნენ აგრეთვე ცხენის ჩოჩორიკის ფორმის კვერებს იმდენს, რამდენიც ოჯახში სული იყო. საღამოს ცხენის ქანდაკებას და კვერებს ხონჩაზე დაალაგებდნენ, იქვე სავსე ჭიქით ღვინოს მოათავსებდნენ და გარშემო ხონჩას ანთებულ სანთლებს მიაკრავდნენ. ხონჩასთან პირველად მივიდოდა ოჯახის უფროსი მამაკაცი და იგი შეევედრებოდა წმ. თევდორეს ცხენების გამრავლებას და მათ დაცვას ქურდებისა და ნადირისაგან. შემდეგ იგი ზურგზე ხელებდაკრებილი, ჭიხვინითა და წიხლების სროლით დაიხრებოდა ცხენის ქანდაკებაზე, მოკბეჩდა მის რომელიმე ნაწილს და ჭიხვინითა და წიხლების ცემით უკანვე გამობრუნდებოდა. მას მიჰყვებოდნენ ოჯახის წევრები და უფროს-უმცროსობის მიხედვით მივიდოდნენ ცხენის ქანდაკებასთან და ჭიხვინითა და წიხლების ცემით იგივე მოქმედებას შეასრულებდნენ. ბოლოს ვახშამს გამართავდნენ და ცხენის კვერებს ყველას ჩამოურიგებდნენ. მეორე დღეს ცხენებს სანთელ-საკმეველს გადაავლებდნენ, დაილოცებოდნენ ცხენების გამრავლებაზე და ამ სანთელ-საკმეველს გაგზავნიდნენ წმ. თევდორეს სალოცავში (ეკლესიაში) და მას იქ შესწირავდნენ. თერდობა დღეს ოჯახის უფროსი აიღებდა კაკალს და ყველა ჭირნახულის ცოტაოდენ თესლს, ეზოში გაიტანდა და იქ დათესავდა. შუაში კაკალს მოათავსებდა, გარშემო კი სხვადასხვა ჭირნახულის თესლს და კარგი ჭირნახულის მოსავალზე დაილოცებოდა¹.

ვ. ბასილა// ობასილე – წმინდა ბასილის სალოცავი კვერი, ღორისქონიანი მჭადი ან ჭვავის, ხორბლის გრძელი, ბოლოებში განვრილებული ღვეზელი, ზოგჯერ კაცის ფორმა აქვს, ცხვება საკალანდოდ. **ბასილაშ ტახუა** – ბასილას რიტუალური კვერის (მჭადი, ღვეზელი) გატეხვა, საახალწლო რიტუალის ნაწილია. ახალი წლის პირველივე შუადღეს ბასილას კერიის თავზე დადებდნენ, ოჯახის მამა და დედა აქეთ-იქით დადგებოდნენ და მჭადს გადატეხდნენ სიტყვებით: *ბალუ ეფშა, მარან ეფშა* – სასიმინდე სავსე, მარანი სავსე. თუ მამაკაცი უფრო დიდ ნაწილს მოტეხავდა, ღვინო ოქნებოდა მეტი, თუ ქალი – სიმიინდის მოსავალი².

დასავლური საახალწლო ჩიჩილაკი მზის ეიდეტური განსახოვნებაა. იგი დამშვენებულია **S** ასოსებური ხვეულებით, რომელსაც **ბასილიშ ბჟაკე _ ბასილის წვერი** ეწოდება (იგულისხმება ბასილი დიდი, რომლის ხსენება 14 იანვარს ემთხვევა).

ამრიგად, მარცვლეულისა და ხორბლის სიმბოლიზში უნივერსალურია სხვადასხვა კულტურებში, რადგან თესლი ახალი სიცოცხლის პოტენციალს, დაფარულ შესაძლებლობებს გულისხმობს, ასოცირდება სიუხვესთან, განახლებასთან. ეს ჯერ კიდევ წარმართულ პერიოდშივეა თვალსაჩინო, მაგრამ ქრისტიანულ პერიოდში პური ქრისტეს ხორცთან გაიგივდა. ამით აიხსნება რიტუალური პურეულის მრავალფეროვნება და ბევრი სახელწოდების ანალიზის მიხედვით შეიძლება დავასკვნათ, რომ თვალსაჩინოა იგივე მენტალიტეტი, რას სასულიერო პროზაში ჩანს და რაც ქრისტიანობასთან არის დაკავშირებული.

წინამდებარე ნაშრომში გაანალიზებულმა ლიტერატურულმა, ლექსიკურმა და ეთნოლოგიურმა მასალამ გამოავლინა, რომ რიტუალური პურეული სამეგრელოში არა მხოლოდ კვების ტრადიციების, არამედ ღრმა რელიგიურ-სიმბოლური აზროვნების გამოხატულებაა. ტერმინთა ენობრივ-ეთნოლოგიურმა ანალიზმა ცხადყო, რომ პური ქართულ კულტურაში აღიქმება, ერთდროულად როგორც საკრალური, სოციალური მედიუმი – მატერიალურიდან იდეალურისკენ გარდასახული არსი. პური არის თვითიდენტიფიკაციის, მორალური და სოციალურ-რელიგიური წესრიგის გამომხატველი სიმბოლო. მისი მნიშვნელობა არ შემოიფარგლება მხოლოდ კვებითი და კულინარი-

1 მაკალათია 1941:310.

2 მაკალათია 1941: 294.

ული პრაქტიკით, არამედ ღრმა კოსმოლოგიურ და ეგზისტენციალურ მსოფლმხედველობას გამოხატავს.

ეს კვლევა ასევე მაგალითია იმისა, თუ როგორ გამოხატავს ლოკალური კულტურა უნივერსალურ სიმბოლურ ფენომენებს, როგორ ხდება მისი კოდირება სხვადასხვა ენასა და კულტურაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ძქალძ: **აბულაძე, ი. 1964.** ძველი ქართული ჰაგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, ტ. I (V-X) დასაბეჭდად მოამზადეს: ილ. აბულაძემ, ნ. ათანელაშვილმა, ნ. გოგუაძემ, ლ. ჯიქიამ, ც. ქურციკიძემ, ც. ჭანკიევმა და ც. ჯღამაიამ ; ი. აბულაძის ხელმძღვანელობითა და რედაქციით, თბილისი.

აბულაძე, ი. 1973. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, მასალები. თბილისი.

გოგია, ს. 2019. აგიოგრაფიული ტრადიციები და სამეგრელოს ქრისტიანული რეალიები. თბილისი.

ი.ი: **იმნაიშვილი, ი. 1949.** ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, XV-X საუკუნეების ძეგლები, გამოსცა, ტაბულები და ლექსიკონი დაურთო ივანე იმნაიშვილმა. თბილისი.

მაკალათია, ს. 1941. ს. მაკალათია სამეგრელოს ისტორია და ეთნოგრაფია. თბილისი.

ზ.ს: სარჯველაძე, ზ. 1995. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები). თბილისი.

ორბელიანი, სულხან-საბა. 1949. სიტყვის კონა, სახელგამი, თბილისი.

სირაძე, რ. 2000. ქართული კულტურის საფუძვლები. თბილისი.

ქობალია, ი. ჩქიმი ავტობიოგრაფია, ზუგდიდის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმის ფონდი 25194.

ქც: **ყაუხჩიშვილი, ს. 1955.** ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით. სიმონ ყაუხჩიშვილის მიერ ტ 1.

წერეთელი, გ. 1960. უძველესი ქართული წარწერები პალესტინიდან. თბილისი.

გლობალური ინტელექტუალური ისტორიისთვის: ახალი პერსპექტივები

დოროთა დაჩი

კლასიკური ისტორიისა და ლიტერატურის პროფესორი
კალიფორნიის უნივერსიტეტი, სანტა ბარბარა, აშშ.
ddutsch@classics.ucsb.edu

რეზიუმე: „უმეტესი ავტორიტეტების თანახმად, პითაგორა ბარბაროსი იყო“ – ასე დაასრულა კლემენს ალექსანდრიელმა პითაგორას წარმოშობის ელინისტური ცნობების კვლევა. ბერძნული ინტელექტუალური ისტორიის ბევრმა სტუდენტმა, შეიძლება ამ დროს წარბეზი მაღლა ასწიოს და ჩაილაპარაკოს: „ეს ხუმრობა უნდა იყოს. პითაგორა, რა თქმა უნდა, ბერძენი იყო“ და ეს სრულებითაც არ იყო სახუმარო კლემენსისთვის, რომელიც თავისი პრეტენზიების გასამყარებლად მრავალ წყაროს ასახელებს; და მისთვის, როგორც მე-2 საუკუნის ქრისტიანი ინტელექტუალისთვის, რომელიც კოსმოპოლიტურ ქალაქ ალექსანდრიაში ცხოვრობდა, ტერმინ ბარბაროსს სულაც არ ჰქონდა უარყოფითი ვალენტობა (მნიშვნელობა). თავად ისეო ქრისტეც ასევე ბარბაროსი იყო – ვინაიდან ბერძენი არ ყოფილა.

ეს ნაშრომი პითაგორას კი არ ეხება, არამედ ბერძნულზე ძლიერად კონცენტრირებულ ნარატივს, რომელიც ბევრ სტუდენტსა და მეცნიერს წარბეზს მაღლა აწევინებს. ჩემი მიზანია დავადასტურო, რომ აზროვნების ისტორიის ეს ხედვა საკმაოდ ახალია, მე-18 საუკუნით თარიღდება და რომ ბევრი ბერძენი ინტელექტუალი არ მოინონებდა ჩვენს ვიწრო აზროვნებას. ამ კონფერენციის მასპინძლების პატივსაცემად, განსაკუთრებულ ყურადღებას ვაქცევ, შავი ზღვის სანაპიროებზე აღმოცენებულ კულტურებთან დაკავშირებულ ნაშლილ ჩანაწერებს.

საკვანძო სიტყვები: კოლხეთი, აიეტი, მედეა, კირკე, არგონავტიკა, პითაგორა, ინტელექტუალები, შავი ზღვისპირეთი.

ინტელექტუალური ისტორიის გადახედვა:

არგონავტების ეპოსი

მარტინ ვესტი, თავის რევილუციურ ნაშრომში „ოდისეასა“ და „არგონავტიკაზე“ წერდა¹: „ჰომეროსისეული მეცნიერების ერთ-ერთი ყველაზე უტყუარი შედეგი (ბევრი მეცნიერის აზრით) ის არის, რომ ოდისეისის ზოგიერთი თავგადასავალი, გარკვეულწილად იასონისა და არგონავტების შესახებ წინასწარ არსებულ ნარატივს ეფუძნებოდა. ვესტი აგრძელებს იმის პოსტულირებას (ვარაუდს), რომ კოლხეთში მოგზაურობის შესახებ ეპიკური პოემა, შესაძლოა, ზეპირსიტყვიერად გადმოცემულიყო, წინ უსწრებდა „ილიადას“ და ასევე, „ოდისეას“ შექმნას. სავარაუდოდ, მილეტში დაინერა და მილეტელების მიერ იყო შთაგონებული შავი ზღვის სანაპიროს კვლევა. შესაძლოა, „ოდისეამ“ ამ პოემიდან ერთსტრიქონიანი ციტატა შემოინახა, რომელიც კოლხი კირ-

1 West M. 2005:39.

კეს პირით ითქვა, რომელიც თავის ძმა – მეფე აიეტთან და მის დისშვილ მედეასთან ერთად, მისი მთავარი პროტაგონისტები (გმირები) იყვნენ.

Od. 12. 69-72

მხოლოდ ერთი საზღვაო ხომალდი მიცურავდა ამ მიმართულებით,
ყველასთვის ძვირფასი არგო, აიეტედან მცურავი.
ისიც უზარმაზარ კლდეებს შეეჯახებოდა,
მაგრამ, ჰერამ გამოათარა; რადგან, იასონი იყო მისთვის ძვირფასი.
οἷη δὲ κείνῃ γε παρέπλω ποντοπόρος νηῦς,
Ἀργῶ πᾶσι μέλουσα, παρ' Αἰήταο πλέουσα.
καὶ νῦν κε τὴν ἔνθ' ἄκα βάλεν μεγάλας ποτὶ πέτρας,
ἀλλ' Ἥρη παρέπεμψεν, ἔπει φίλος ἦεν Ἰήσων.

მიუხედავად იმისა რომ, ეს სტრიქონები არგონავტიკის ისტორიის შესახებ უძველესი ბერძნული ლიტერატურის გარკვეულწილად ცოდნაზე მიუთითებენ, უნდა აღინიშნოს, რომ ისინი ყალბად იქნა მიჩნეული, რადგან მეცნიერთა წინასწარულ განწყობებს ეწინააღმდეგებოდა. მაგალითად, ასეთია მერის, რიდლისა და მუნროს პოზიცია მათ გავლენიან კომენტარებში, რომლებიც 1918 წელს გამოქვეყნდა. მხოლოდ, მე-20 საუკუნის ბოლოს, ჰიუბიკ ვესტისა და ჰეინსგორთის კომენტარებმა აღიარეს ეს სტრიქონები ავთენტურად.¹

ამ სტრიქონების მთქმელი კირკეა, რომელიც თითქოს დანამდვილებით უკვე გამოჩნდა ჰომეროსის წინარე „არგონავტიკაში“, როგორც ამ ამბის მცოდნე. გარდა ამისა, ისტორიისა და გეოგრაფიის, ბუნებრივის და ზებუნებრივის ცოდნა, მას ოდისეის მართვის საშუალებას აძლევდა. კირკე მაგიის მომხმარებელია, რომელსაც ადამიანების ცხოველად გარდასახვის უნარი გააჩნია. მაგია კი, არქაულ სამყაროში ცოდნის ისეთი ასპექტია, რომელიც შესანიშნავ უნარებს ითხოვს. ის, ასევე, მომღერალია, რომელსაც თავისი ხმით შეეძლო ადამიანებზე გავლენის მოხდენა და ასევე, მქარგველია. მისი სახელი, სინამდვილეში, შესაძლოა წარმოშობილიყო *კეკრის*-იდან (*kekris*) – მქარგველი (ან მქსოველი), და მიანიშნებდეს მის ოსტატობაზე სპეციალური დაზგის გამოყენებაში. ჰეროდოტე წერს, რომ კოლხები იგივე იერსახეს იყენებდნენ, რასაც ეგვიპტელები; და რომ მათი ქსოვილები თანაბრად აღსაფრთოვანებელი იყო. ბრწყინვალეა, ასევე მედეას ატრიბუტია. ქალი, რომელსაც, მითის გვიანდელი ვერსიის თანახმად, შეეძლო მოხუცების გაახალგაზრდავება თავისი ფარმაცას საშუალებით. ოდისეაში ის არ არის ნახსენები, მაგრამ ვესტს და სხვებს, რომლებიც აღადგენენ წინარე-ჰომერისტულ „არგონავტიკას“, არ ეეჭვებათ, რომ ის ყოველთვის ამ ნარატივის ნაწილს წარმოადგენდა. მისი სახელი – მედეა ნიშნავს „ცბიერს (მზაკვრობას)“, რაც *mēdomai* -ის უკავშირდება და ნიშნავს „განსჯას, შეფასებას, გამოგონებას, გადანეყვებას“. ის, *პიე*-ს (PIE)² ფუძე **med-* მომდინარეობს და ნიშნავს „მიიღე შესაბამისი ზომები“.

1 Cf. Heubeck (1989a: 121): „The passage is the most important evidence for a pre-Homeric Argonautica as a source and model for Odysseus' adventures in ix–xii.“ Cf. two references in the *Iliad* to Euneos, Jason's son (*Il.* 7.467–82; 23.746).

2 პროტო-ინდო ევროპული

ეს კავშირი კოლხეთის მმართველებსა და ინტელექტუალურ ძალებს შორის, ნათლად არის ხაზგასმული „ოდისეას“ მითის სხვა მინიშნებებში, რაც ასევე ხაზს უსვამს კირკეს ენობრივ უნარებს (ღმერთები სხვა ენაზე საუბრობენ, და ყველა როდი ფლობს ადამიანურ ენას) და აიეტის საშიშ ინტელექტს.

*აიას კუნძულს მივადევით: იქ ბინადრობდა,
ლამაზნაზნავიანი კირკე, საშიში ქალღმერთი, რომელსაც ყოველთა სულიერთა
ენა ესმოდა.*

*ის იყო საშიშად მოხერხებული აიეტის მკვიდრი და:
ორივენი შობილნი მოკვდავთათვის ნათლის მომფენი, ჰელიოსისგან.
და მათი დედა პერსესი კი, ოკეანოსისგან ნაშობი ბავშვია.*

Αἰαίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ': ἔνθα δ' ἔναιε
Κίρκη ἐνπλόκαμος, δεινὴ θεὸς ἀνδήεσσα,
αὐτοκασιγνήτη ὀλοόφρονος Αἰήταιο:
ἄμφω δ' ἐκγεγάτην φαεισιπέρτου Ἑλίοιο
μητρός τ' ἐκ Πέρσης, τὴν Ὀκεανὸς τέκε παῖδ᾽. 10. 133-9

ზოგიერთ მეცნიერს ეჭვი ეპარებოდა, რომ ეს მშვენიერი მოაზროვნეები კოლხეთში იყვნენ ლოკალიზებული. მაგრამ, მათ არგუმენტებს ძირს უთხრიდა კოლხეთის შავი ზღვის სამხრეთ სანაპიროზე მოხსენიება „ილიადაში“ (**II. 2. 850-5 and II. 7. 468-9**). ამ სტრიქონების ავთენტურობა კვლავ ეჭვქვეშ დგებოდა მე-20 საუკუნის ბოლომდე (უმეტესად კირკის მიერ 1985:258-259) მხოლოდ იმიტომ, რომ ასეთი ცოდნა არ შეესაბამებოდა ბერძნული კულტურის შესახებ მათ დასავლეთზე ორიენტირებულ ნარატივს.¹

აუცილებელია კიდევ ერთი ფიგურის ხსენება არგონავტების მითიდან: თრაკიელი ორფეოსი, ქვესკნელის კიდევ ერთი მოგზაური, მომღერალი, რომელსაც შეეძლო ცხოველების მოჯადოება და ქტონური ღვთაებების მოხიბვლა. ორფეოსი გახლდათ ბერძნული ინტელექტუალური ტრადიციის მთავარი ფიგურა და დიოგენე ლაერტიუსი, მოკლედ შეეხო მას როგორც პირველი ფილოსოფოსების ერთ-ერთ კანდიდატურას, თუმცა, სწრაფადვე უარყო იგი, მისივე უღმერთობის გამო- ირონიულად, ბრალდება რომელსაც ხშირად უყენებდნენ ფილოსოფოსებს (გაიხსენეთ სოკრატე და ანაქსაგორა).

მაგრამ, ისინი, ვინც ფილოსოფიის გამოგონებას ბარბაროსებს მიაწერენ, მოჰყავთ თრაკიელი ორფეოსი, მას ფილოსოფოსს უწოდებენ, რომლის სიძველეში არ შეიძლება ეჭვის შეტანა. თუკი გავითვალისწინებთ რაც მან ღმერთების შესახებ თქვა, არ ვიცი,

1 αὐτὰρ Πυραίχμησ ἄγε Παίονας ἀγκυλοτόξους
τηλόθεν ἔξ Ἀμυδῶνος ἀπ' Ἀξιοῦ ἐνρὺν ῥέοντος,
Ἀξιοῦ οὖν κάλλιστον ὕδωρ ἐπικίδναται αἶαν.

But Pyraechmes led the Paeonians, with curved bows, from afar, out of Amydon from the wide-flowing Axios— [850] Axios the water whereof floweth the fairest over the face of the earth.

νῆες δ' ἐκ Λήμνιοι παρέσταν οἶνον ἄγουσαι
πολλαί, τὰς προέηκεν Ἰησονίδης Εὐνήος,
τόν ῥ' ἔτεχ' Ὑψιπύλη ὑπ' Ἰήσωνι ποιμένι λαῶν.

And ships full many were at hand from Lemnos, bearing wine, sent forth by Jason's son, Euneus, whom Hypsipyle bare to Jason, shepherd of the host. [470]

ვუნოდოთ თუ არა მას ფილოსოფოსი; ის, ვინც არ ერიდება, ღმერთებს დააბრალოს ყველა ადამიანური ტანჯვა, და თუნდაც, კაცობრიობის მცირერიცხოვან ნაწილს შორის ენით ჩადენილი ბოროტი დანაშაულები? (1.5)

პრომეთე

აიეტის, კირკესა და მედეას, როგორც საშიშ მოაზროვნეებად თანმიმდევრული წარმოდგენის გათვალისწინებით, სრულიად ბუნებრივიც იყო, რომ მატყუარა პრომეთე (რომელიც წინსწრებით ფიქრობდა), რომელმაც ღმერთებს ცეცხლი მოჰპარა, რათა მიეცა კაცობრიობისთვის, წარმოდგენს ჰეფესტოს მსგავს ფიგურას, რომელმაც ასევე ასწავლა ხალხს რკინის დნობის ხელოვნება (ესქილე, მიჯაჭვული პრომეთე) დაკავშირებულია კოლხეთთან. ჰესიოდეს მიერ აღწერილი პრომეთე (Προϊκίλον αἰολόμητιν) – ცვალებადი, სწრაფად მოაზროვნე, მოგვაგონებს იმას, რასაც ჰომეროსი აიეტისთვის იმეტებს.

პრომეთეს კავშირი კავკასიასთან შეიძლება ზედაპირულად მოგეჩვენოთ: ზეესი მას ირჩევს, როგორც მისი გადასახლებისა და ტანჯვის ადგილად. თუმცა, უზენაესი ღმერთისადმი პრომეთეს დაუმორჩილებლობისა და მისი დასჯის ეს მითი, უცნაურ მსგავსებას ავლენს შუა საუკუნეების ლეგენდასთან, რომლის გმირმა ამირანმა, ასევე გამოიწვია ღმერთი (ქრისტიანი ღმერთი) და მთაზე იქნა მიჯაჭვული.

აიას სამყარო

როგორი აზროვნების ფორმებს იკვლევდნენ, აწყდებოდნენ და აღაფრთოვანებდათ ადრეულ მილეტელებს თავიანთ საექსპლუატაციო მოგზაურობებში? – ამ კითხვაზე პასუხი აუცილებლად სპეკულირებადი იქნება, მაგრამ შესაძლებელია რამდენიმე დაკვირვების გაკეთება და ამ წერტილების დაკავშირება.

პირველი დაკვირვება არგონავტების მითიდან უნდა გამოვიტანოთ. მოგზაურობის მიზანია ოქროსფრთიანი ვერძის საწმისის დაბრუნება, რომელმაც ფრიქსე გადაარჩინა და ბეოტიიდან კოლხეთში ჩამოიყვანა, სადაც მან ვერძი ზევსს შესწირა. ამ ჯადოსნურ, მაგიურ და მფრინავ ვერძს (როგორც დევიდ ბრონდმა აღნიშნა¹) გააჩნია ცხოველური სულის მეგზურის ყველა მახასიათებელი. მეორე საკითხია კირკეს უნარები, ადამიანის ცხოველად გადაქცევის შესახებ და მისი ღრმა ცოდნა ქვესკნელისკენ მიმავალი გზის შესახებ. არგონავტების მითის კიდევ ერთი პროტაგონისტი, ორფეოსი, ასევე მოგზაურობს ქვესკნელში თავისი მუსიკალური უნარების წყალობით და გააჩნია ცხოველების მოხიზვლისა და კონტროლის ძალა. როგორც მენელაუს ქრისტოფოროუსი დავობს, ევრიპიდე მითის გვიანდელი ვერსიისა, და ორფეოსის მოგზაურობა ქვესკნელში, გილგამეშის მსგავსად, თავდაპირველად ცოდნის ძიება იყო. თუკი ამ წერტილების დაკავშირებას შევეცდებით, მივიღებთ აზროვნების სისტემის უხემ მონახაზს, რომელშიც ადამიანებსა და ცხოველებს შორის საზღვრები გამჭოლია, ხოლო ცოცხლებისა და მიცვალებულთა სამყარო ერთმანეთთან დაკავშირებული. დაჯილდოებული მცოდნეები, როგორებიც იყვნენ კირკე და ორფეოსი, იცოდნენ ამ სამყაროებს შორის გასასვლელი, და ცოცხალ არსებათა გარეგნობის შეცვლის

გზები, ადამიანების ღორებად გარდაქმნა და მოხუცების გაახალგაზრდაება.

ზამლოქსისი /სამლოქსისი/ზამლოქსის

საბოლოოდ, შემოვლითი გზით დავუბრუნდით ჩვენს მეგობარ პითაგორას, რომელიც როგორც ჩანს, აღმოსავლეთ ეგეოსის სამოსის მკვიდრი იყო, და ქალდეველი მოგვებისა და ეგვიპტეების მღვდლების მონაფე; ინტელექტუალური კაჭკაჭი, რომელიც ცნობილი იყო მოგზაურობისადმი ინტერესითა და სხვა კულტურების ცოდნით. მის სიცოცხლეში, ძვ.წ. 6 საუკუნეში, შავი ზღვის სანაპიროზე უკვე არსებობდა რამდენიმე ბერძნული კოლონია და გონივრულია ვივარაუდოთ, რომ მან რაღაც იცოდა რეგიონულ კულტურებზე. შემოდის ზალმოქსისი.

ჰეროდოტე (4.94–6) მის მკითხველს ამცნობს, რომ სალმოქსისი გახლდათ თრაკიის გეტების ღმერთი (ასევე ეწოდებოდა „გებელიზის“), რომელიც თავის თავყვანისმცემლებს უკვდავებას ჰპირდებოდა; ამ ტომების სალმოქსისთან ურთიერთობა გამოიხატებოდა, ოთხ წელიწადში ერთხელ მისთვის მაცნე-მსხვერპლის გაგზავნით. თუმცა, ის მკითხველის ინფორმირებას აგრძელებს იმით, რომ პონტოელი და ჰელესპონტოელი ბერძნები ამტკიცებდნენ სალმოქსი იყო კაცი, ოდესღაც სამოსის მონა და მისი ბატონი გახლდათ მნესარქოსის ვაჟი პითაგორა. მალევე, გათავისუფლებისა და დიდი სიმდიდრის მოპოვების შემდეგ, ის თავის ქვეყანაში დაბრუნდა. თრაკიელები გახლდათ ღარიბი და მარტივად მოაზროვნე ხალხი, მაგრამ, სალმოქსისმა იცოდა იონური ჩვეულებები და ცხოვრების უფრო სრულყოფილი გამოყენება, ვიდრე თრაკიელებმა. რადგან, ის იყო ბერძნებთან ურთიერთობაში და უფრო მეტიც, ერთ-ერთ უდიდეს ბერძენ მასწავლებელ პითაგორასთან. პონტოელი ბერძნების ისტორია გრძელდება, აღწერს, თუ როგორ გახდა სალმოქსისი ცნობილი თავის თანამემამულეებში და როგორ ქადაგებდა უკვდავებას. ამის წარმოსაჩენად, მან თავისთვის ააშენა მიწისქვეშა ოთახი, სადაც სამი წლის განმავლობაში იმალებოდა. შემდეგ, კვლავ გამოჩნდა მეოთხეში და ამტკიცებდა რომ მკვდრეთით აღდგა. ჰეროდოტე ემიჯნება თქმულებას სალმოქსის თაღლითობის შესახებ და ვარაუდობს, რომ ის ან ღვთაება იყო, ან ადამიანი, რომელიც პითაგორამდე დიდი ხნით ადრე ცხოვრობდა. სმირნელი ჰერმიპოსი (აღმოსავლეთ ეგეოსის ზღვისპირეთი, შავი ზღვის მახლობლად მდებარე რეგიონი), აცხადებს, რომ სწორედ პითაგორამ მიბაძა თრაკიულ დოქტრინას (FHG, III, 41).

ეს ბრწყინვალე შეგრძნებას იძლევა, პითაგორას რეინკარნაციის დოქტრინებსა და ორფეოსიზმს შორის მჭიდრო კავშირის გამო – დოქტრინა უდავოდ თრაკიული ფესვებით. ამდენად, ბერძნები შავი ზღვის სანაპიროს კოლონიებიდან, შემთხვევების სრულიად საპირისპიროს ამბობდნენ. სწორედ პითაგორა, ინტელექტუალური კაჭკაჭი, იყო, ვინც გარკვეული შთაგონება მიიღო ზალმოქსის ფიგურით წარმოდგენილი სულიერი დოქტრინებიდან.

დასკვნა

ჰომეროსიდან სმირნელ ჰერმიპოსამდე, ბერძენი ინტელექტუალები მაღალი წარმოდგენის გახლდნენ იმ კულტურებზე, რომლებიც აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში აღმოცენდა. არქაული და ადრეკლასიკური ბერძნული ლიტერატურა ინარჩუნებს აღმოსავლეთ და დასავლეთ შავიზღვისპირეთისა და ბერძნულ კულტურათა ურთიერთქმედების ანარეკლს. ამ რეგიონზე მინიშნებები ალფრთოვანებას იწვევდა სამყაროს

– როგორც ორგანული მთლიანობისადმი ხედვებში, რომელშიც ადამიანებსა და ცხოველებს შორის საზღვარი საკმაოდ მოქნილი იყო. ისეთი ძლიერი და ცბიერი მცოდნეები, როგორებიც იყვნენ აიეტი, კირკე ან მედეა, შიშნარევ მონივნებს იწვევენ. აღსანიშნავია ასევე, კოლხური ხელოვნების ქარგვა – დაკავშირებულია კირკეს სიმღერასთან და მაგიასთან, ასევე რკინის დნობასთან – პრომეთეს ხელოვნება. თრაკიულმა სულიერებამ, გარდაცვალების შემდეგ რომ სიცოცხლეს გვპირდება, ალბათ, უფრო პითაგორისეულ სწავლებას შეუწყო ხელი სულის უკვდავებაზე. შავიზღვისპირულ კულტურებზე ბერძნული ტრადიციის გავლენების წინასწარი კვლევა მიუთითებს იმაზე, რომ შემდგომი და უფრო დეტალური კვლევა, შესაძლოა მართლაც დაგვეხმაროს ინტელექტუალური ისტორიის ბერძნულზე ორიენტირებული ნარატივის გადახედვასა და კორექტირებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

Braund, D. 1994. Georgia in Antiquity. Tbilisi.

Heubeck, Cf. 1989a: 12. „The passage is the most important evidence for a pre-Homeric Argonautica as a source and model for Odysseus' adventures in ix–xii.“ Cf. two references in the *Iliad* to Euneos, Jason's son (*Il.* 7.467–82; 23.746).

West, M. 2005:39. „Odyssey“ and „Argonautica“. Cambridge University Press

მიკურ – გეოგრაფიული ადგილმდებარეობა: ზღვასთან სიახლოვე, ხელსაყრელი სამეურნეო-სამინათმოქმედო და სახელოსნო პირობები, სხვადასხვა ეპოქაში განსაზღვრავდა აქ ადამიანების ინტენსიური განსახლებისთვის მიმზიდველ გარემოს.

ანაკლიის შესახებ, ჩვენთვის დღემდე ცნობილი პირველი წერილობითი წყაროა 1615 წლით დათარიღებული ლუი გრანჟეს წერილი, სადაც ის ანაკლიას „ჰერაკლეს“ სახელით მოიხსენიებს¹.

პროფ. ნ. ლომოურის ვარაუდით, ქალაქი ნეაპოლისი, რომელსაც ასახელებს პტოლემეოსი (ახ. წ. II ს.) მდებარეობდა ენგურის შესართავთან, ამჟამინდელი ანაკლიის ტერიტორიაზე. შუა საუკუნეების ფრანგ და იტალიელ მისიონერთა, თუ მოგვიანო პერიოდის ევროპელ მოგზაურთა აზრით (ჟან შარდენი², გიულდენშტედტი,³ ი. რაინეგსი,⁴ ჟ. ფრანსუა გამბა⁵ და სხვ.), ანაკლია ძველ დროში არსებულ ჰერაკლეს ნარმოადგენდა (ჰერაკლეა – სტრაბონის აღწერით იყო ზღვისპირა ქალაქი პონტოს სამეფოში)⁶. ქართულ წერილობით წყაროებში ანაკლია პირველად XVII ს. დასაწყისში არის მოხსენიებული: ბიჭვინთისადმი შეწირულობის წიგნში, მალაქია კათალიკოსი (1616-1639 წ.წ.) ჩამოთვლის ოდიშის რამდენიმე სოფელს, მათ შორის „ანაკრია-ს“.

ანაკლიის მიმართ არქეოლოგიური ინტერესი ჯერ კიდევ მეცხრამეტე საუკუნის მიწურულს გაჩნდა, ამას განაპირობებდა ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ ხშირი შემთხვევითი აღმოჩენები. ცნობილია, რომ სამეგრელოს მთავარი დავით დადიანი 1848 წელს ზუგდიდში ჩამოსულ სტუმრებს სიამაყით ათვალიერებინებდა საკუთარ სასახლის კაბინეტ – მუზეუმში გამოფენილ ნუმიზმატიკურ და სიძველეთა კოლექციას, რომელიც სოფლებში, მათ შორის ანაკლიაში, აღმოჩენილი ნივთებით იყო წარმოდგენილი⁷. XX საუკუნის 30-იანი წლებიდან კი საფუძველი დაედო, პროფესიონალურ დონეზე ანაკლიის არქეოლოგიური მემკვიდრეობის კვლევა – ძიებას.

ანაკლია I დიხაგუძუბა – მდებარეობს სოფ. ანაკლიის სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, თიკორის მხარეს. ძველი გაითხარა XX ს.-ის 30-იან წლებში, ზუგდიდის მუზეუმის დირექტორის აკაკი ჭანტურიას მიერ. გამოთხრელის მონაცემების საფუძველზე მასალა გამოაქვეყნა ცნობილმა არქეოლოგმა ბორის კუფტინმა. გამოვლინდა 4 კულტურული ფენა. I ფენა -დაფიქსირდა ხელით ნაძერწი კერამიკა და მეტალურგიული წარმოების ნაშთები (ბრინჯაოს ჩამოსასხმელი ყალიბები, წიდა). ეს ფენა თარიღდება ადრე ბრინჯაოს ხანის ფინალური სტადიით (ძვ. წ. III– II ათასწლეულთა მიჯნა). მეორე-მესამე ფენები შუა ბრინჯაოს ხანით თარიღდება (ძვ. წ. XVIII -XV ს.ს). ამ ფენებში აღმოჩნდა ხის ძეგურ ნაგებობათა ნაშთები, მდიდრულად ორნამენტირებული თიხის ჭურჭელი, მახასა და ფეტვის მარცვალი. მეოთხე ფენაში (გვიან ბრინჯაოს ხანა) აღმოჩენილი

1 მ. თამარაშვილი, ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის, ტფილისი, 1902 წ. გვ. 204 -205

2 ჟ. შარდენის მოგზაურობა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), ფრანგულიდან თარგმნა, გამოკვლევები და კომენტარები დაურთო მზია მგალობლიშვილმა, თბ. 1975, გვ. 255;

3 გიულდენშტედტი, მოგზაურობა საქართველოში, ტ. I, თბ. 1962 წ. გვ. 325 (გერმანული ტექსტი თარგმანიურთ გამოსცა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა);

4 ი. რაინეგსი, მოგზაურობა საქართველოში, გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები დაურთო გ. გელაშვილმა, თბ. 2002, გვ. 108).

5 ჟაკ ფრანსუა გამბა, მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, ტ. I, თბ., 1987, გვ. 94;

6 აბ. ტულუში, ანაკლიის ისტორია, ზუგდიდი, 1991 წ. გვ. 5-6.;

7 ლ. ბერაია, გ. კალანდია – დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმის გზამკვლევი, ზუგდიდი 2010 წ. გვ. 45;

კერამიკა ჩარხზეა დამზადებული და განსხვავდება ქვედა ფენის კერამიკისაგან ¹.

ანაკლია II დიხაგუძუბა – მდებარეობს სოფელ ანაკლიის უბან ჭითაწყარში. ზუგდიდი – ანაკლიის საავტომობილო გზის მარცხენა მხარეს. ძეგლის გათხრები მიმდინარეობდა 1971–1978 წ.წ., ექსპედიციას ხელმძღვანელობდა აკადემიკოსი დავით მუსხელიშვილი. აღმოჩენილ იქნა ხის ძეგური (ჯარგვალური) ნაგებობათა ნაშთები, რომლებიც ძვ. წ. III ათასწლეულის მიწურულით თარიღდებიან. ასევე აქ დაფიქსირდა ღომის დანახშირებული მარცვლები, ხელით ნაძერწი და ქსოვილიანი კერამიკა. ბრინჯაოს თოხის ჩამოსასხმელი ყალიბები. ანაკლია მეორე დიხაგუძუბაზე ასევე დაფიქსირდა ადრეანტიკური ხანის ძვ. წ. VI- V საუკუნეების პერიოდისათვის დამახასიათებელი კერამიკული ნაწარმის ნაშთები ².

გარდა კომპლექსური ძეგლებისა, სოფ. ანაკლიაში ფიქსირდება ცალკეული, შემთხვევითი აღმოჩენები, კერძოდ, ბრინჯაოს ზოდები – 1952 წელს აღმოჩნდა სოფ. ანაკლიაში, ანაკლია II დიხაგუძუბიდან 150–200 მ. დაშორებით, კერძო მოსახლის სიმინდის ყანაში ³. კოლხური ბრინჯაოს ცული – 1952 წელს აღმოჩნდა სოფ. ანაკლიაში, ანაკლია მეორე დიხაგუძუბიდან 150–200 მ. დაშორებით სიმინდის ყანაში ⁴. ბრინჯაოს თოხი – 1952 წელს აღმოჩნდა სოფ. ანაკლიაში, ანაკლია II დიხაგუძუბიდან 150–200 მ. დაშორებით, სიმინდის ყანაში ⁵.

ამჟამად, წინამდებარე სტატიის შევსებით ახალ არქეოლოგიურ ძეგლს, რომელიც „შეხუზი მაქაცარიას ნა(ყ)ვანუს“ სახელით არის ცნობილი და მის მიმდებარედ ასევე აღმართულია ხელოვნურ ნამოსახლარი ბორცვი – ე. წ. დიხაგუძუბა (ზღვის დონიდან 3 მ. შემალღება), რომელსაც მოსახლეობა „ორსანტიამ ნაკარუს“ სახელით მოიხსენიებს ⁶.

1 Куфтин Б. А., Материалы к археологии Колхиды. Т. II Тб., 1950, с. 161-259; ნ. ხოშტარია, დიხაგუძუბა, კოლხეთის ძველი მოსახლეობა, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 2, თბ. 1944, გვ. 208-209

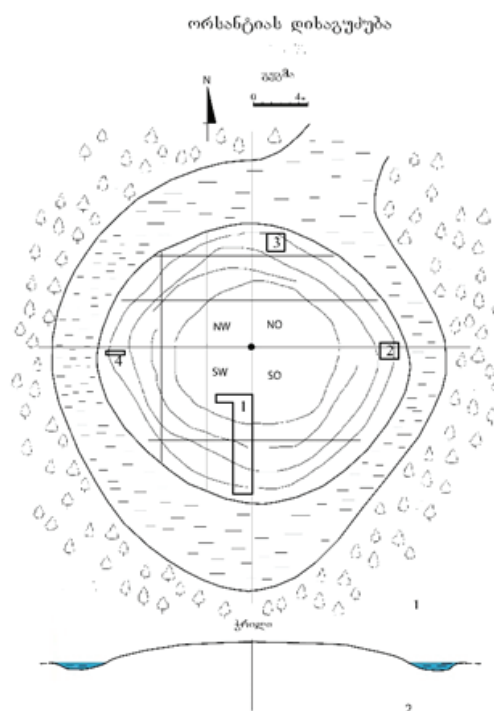
2 რ. პაპუაშვილი, ნ. პაპუაშვილი კოლხეთის ძველი ნამოსახლარები, ერგეტა, თბ. 2005 წ. გვ. 24; ნ. ხოშტარია, დიხაგუძუბა, კოლხეთის ძველი მოსახლეობა, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. #2, თბ. 1944, გვ. 208 -209;

3 რ. პაპუაშვილი, ნ. პაპუაშვილი კოლხეთის ძველი ნამოსახლარები, ერგეტა, თბ. 2005 წ. გვ. 24; ნ. ხოშტარია, დიხაგუძუბა, კოლხეთის ძველი მოსახლეობა, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ. 2, თბ. 1944, გვ. 208 -209; 31

4 იქვე, გვ. 31.

5 იქვე, გვ. 31.

6 სოფ. ორსანტიიდან მესაქონლეებს აქ კარე, ანუ დროებითი სადგომი ქოხი ჰქონიათ აშენებული და სახელიც ამიტომ ეწოდა ამ ადგილს.

სურ. 2. ანაკლია, შუხუზი მაცაცარიას დიხაგუძუბა და ორსანტიაში ნაკარუ.

ტაბ. I. ანაკლია, შუხუზი მაცაცარიას დიხაგუძუბა.

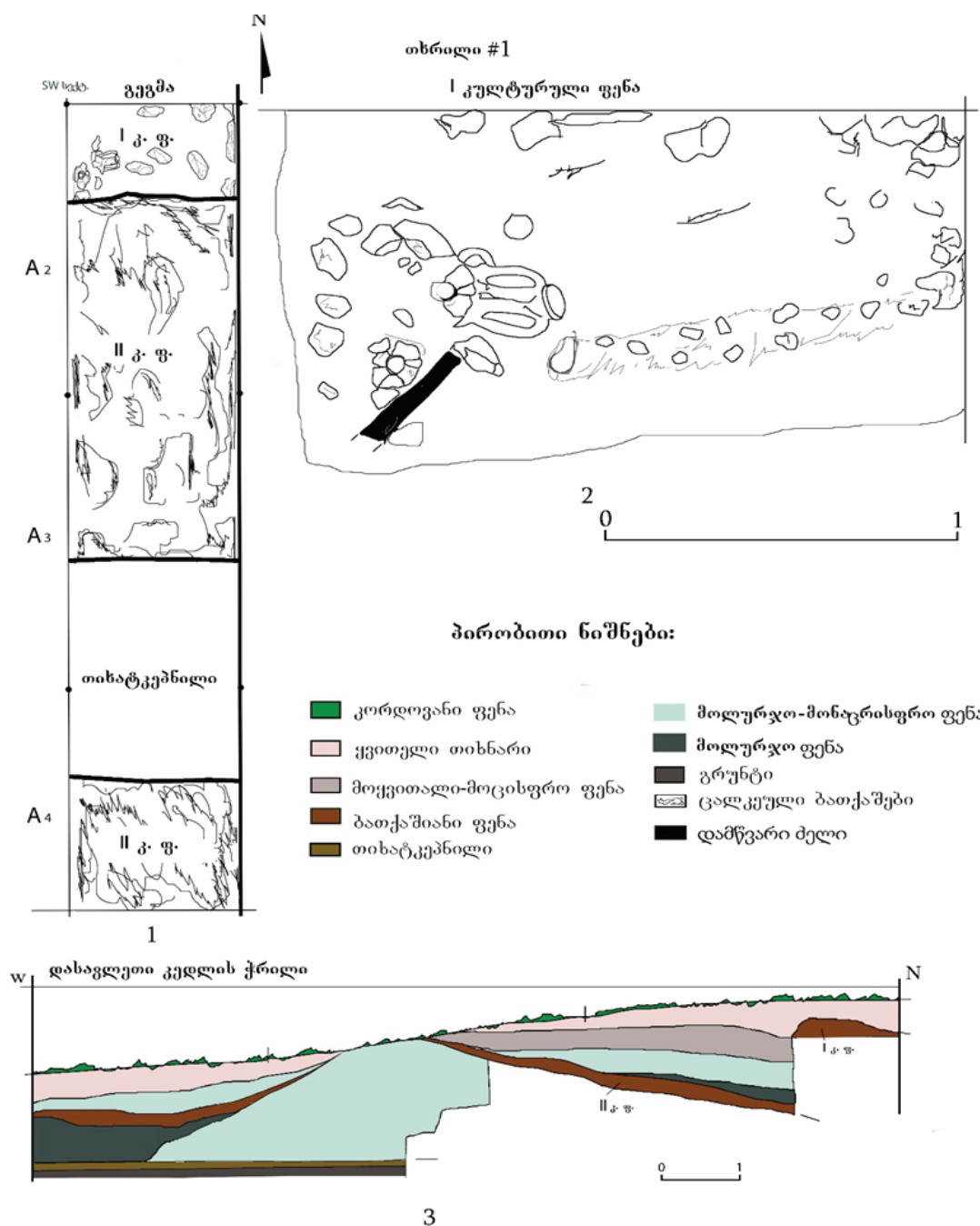
აღნიშნული კომპლექსური არქეოლოგიური ძეგლი მდებარეობს, შავი ზღვიდან აღმოსავლეთით 1,2 კმ.-ის დაშორებით. ამ ადგილას ადგილობრივი მოსახლეობის მიერ პერიოდულად ზედაპირზე შეინიშნებოდა და იკრიფებოდა წითლად გამომწვარი ბათქაშისა და კერამიკის სხვადასხვა ფრაგმენტები.

ამ ტერიტორიამ განსაკუთრებული ყურადღება იმ თვალსაზრისითაც მიიქცია, ლანდშაფტური არქეოლოგიის თვალსაზრისით გამორჩეულია, ვიზუალური ხედით შეინიშნებოდა შემალელებული ბორცვი და მის გარშემო არსებული ვრცელი გავაკებული ტერიტორია. ეს კომპლექსი აერთიანებდა კოლხური დასახლების ორ მთავარ კომპონენტს, ხელოვნურად შექმნილ ბორცვს „დიხაგუძუბას“¹ და მის გარშემო ვაკეზე გამართულ ვრცელ ნამოსახლარს. ძეგლებზე სავსე არქეოლოგიური კვლევა -ძიება ჩატარდა 2016 წელს (**ექსპედიციის ხელმძღვანელი რ. პაპუაშვილი**).

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად გამოიკვეთა ძლიერი კულტურული ფენები. შუხუზი მაცაცარიას დიხაგუძუბაზე დაფიქსირდა ძელურ – ბათქაშისანი შენობის ნანგრევები და სხვადასხვა არტეფაქტები, მათ შორის იმპორტული და ადგილობრივი

¹ დიხაგუძუბა – ხელოვნური ნამოსახლარი ბორცვი, რომელიც გამართულია მიწაზეინულის ერთ-მანეთზე დაშრეების შედეგად. მისი ზოგადი ქრონოლოგიური ასაკი მოიცავს ადრე ბრინჯაოს ხანიდან მოყოლებული ახ. წ. IV საუკუნეს. დიხაგუძუბებს გარშემო უვლიდა ხელოვნურად გაჭრილი თავდაცვითი და სამეურნეო დანიშნულების არხები, რომლის საშუალებით უკავშირდებოდნენ გარესამყაროს. დიხაგუძუბებს კომპლექსებს შორის მუდმივად გამოსარჩევია ერთი დიდი ბორცვი, რომელიც პირობითად „დედა დიხაგუძუბად“ იწოდება, ვინაიდან სწორედ აქედან ხდებოდა შედარებით მომცრო, სხვა დიხაგუძუბების გამართვა.

კერამიკული ნაწარმი. მაგ. ამფორის პირგვერდი და ძირგვერდი, კოლხური სასმისი, ვაზისებური ჭურჭელი, რომლებიც ფენას ზოგადად ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებით ათარი-
ლებს¹.

სურ. 3. სტრატეგრაფიული ქრილი.

1 პაპუაშვილი რ. 2016:5.

ხელოვნური ნამოსახლარი ბორცვის სტრატეგრაფიული სურათი, რომელიც პირველი თხრილის დადების დროს გამოიკვეთა, გვაფიქრებინებს, რომ ამ ადგილას, უძველეს დროს რამდენიმე მცირე ზომის ბორცვი-ნამოსახლარი უნდა არსებულიყო. ისინი სპეციალურად გაკეთებულ მკვრივ ყვითელ თიხატკეპნილზე მოზვინულ ფენაზე იყო გამართული. ეს ნაგებობები, ჩვენთვის გაურკვეველი მიზეზების გამო ერთიანად განადგურდა, გადაინვა და დარჩა ბათქაშების გროვა. თუ, რა იყო ამის მიზეზი (თავდასხმა, სტიქია, უბედური შემთხვევა...) დაზუსტებით რამის თქმა ამ ეტაპზე შეუძლებელია. როგორც დასტურდება, სულ მალე (ამასაც აქ მოპოვებული არტეფაქტები გვაფიქრებინებს) მოსახლეობამ გადაასწორა ეს მცირე ზომის ბორცვები, შეავსო ახალი მონაზვინით და შექმნა დიდი მოედანი, რომელზეც გამართა ახალი ნაგებობა. ასე წარმოიშვა ზედა და ქვედა კულტურული ფენები¹.

ამრიგად, ხელოვნურ ნამოსახლარ ბორცვზე, დიხაგუძუბაზე ქრონოლოგიურად ერთი, მაგრამ სტრატეგრაფიულად ორი, ერთმანეთისგან გამოყოფილი კულტურული ფენა დაფიქსირდა. მათ შორის 0,7 მ. სისქის სტერილური ფენაა. მოპოვებული არტეფაქტების მიხედვით: ყურმილიანი ხელადა, კოლხური სასმისები, ბერძნული ამფორები, ორლულიანი ყური და ის ორიგინალური ჭურჭელი, რომელიც კოლხეთშია დამზადებული, კოლხური თიხით და ბერძნულის მიბადვით, საფუძველს გვაძლევს აღნიშნული კულტურული ფენები ზოგადად ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებით დათარიღდეს².

დაბეჭდვითი შეიძლება ითქვას, რომ ახლად აღრეანტიკური, კლასიკური ხანის (ძველი ნელთალრიცხვის VI –IV ს.ს.) კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლი 4 ჰექტარ ფართობზეა გადაჭიმული. ეს დასახლება ერთ-ერთი ყველაზე კარგად შემონახული არქეოლოგიური ობიექტია ენგურ-რიონის ორმდინარეთში; გამოკვეთილი „ციტადელით“, გარშემო თხრილით და მის მიღმა ვაკეზე გამართული საცხოვრებელი სახლებით. წარმოდგენილია 2500 წლის წინანდელი ერთი კოლხური სოფლის, თუ ქალაქური ტიპის დასახლება, რომელიც ჩანს, რომ მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ბერძნულ სამყაროსთან.

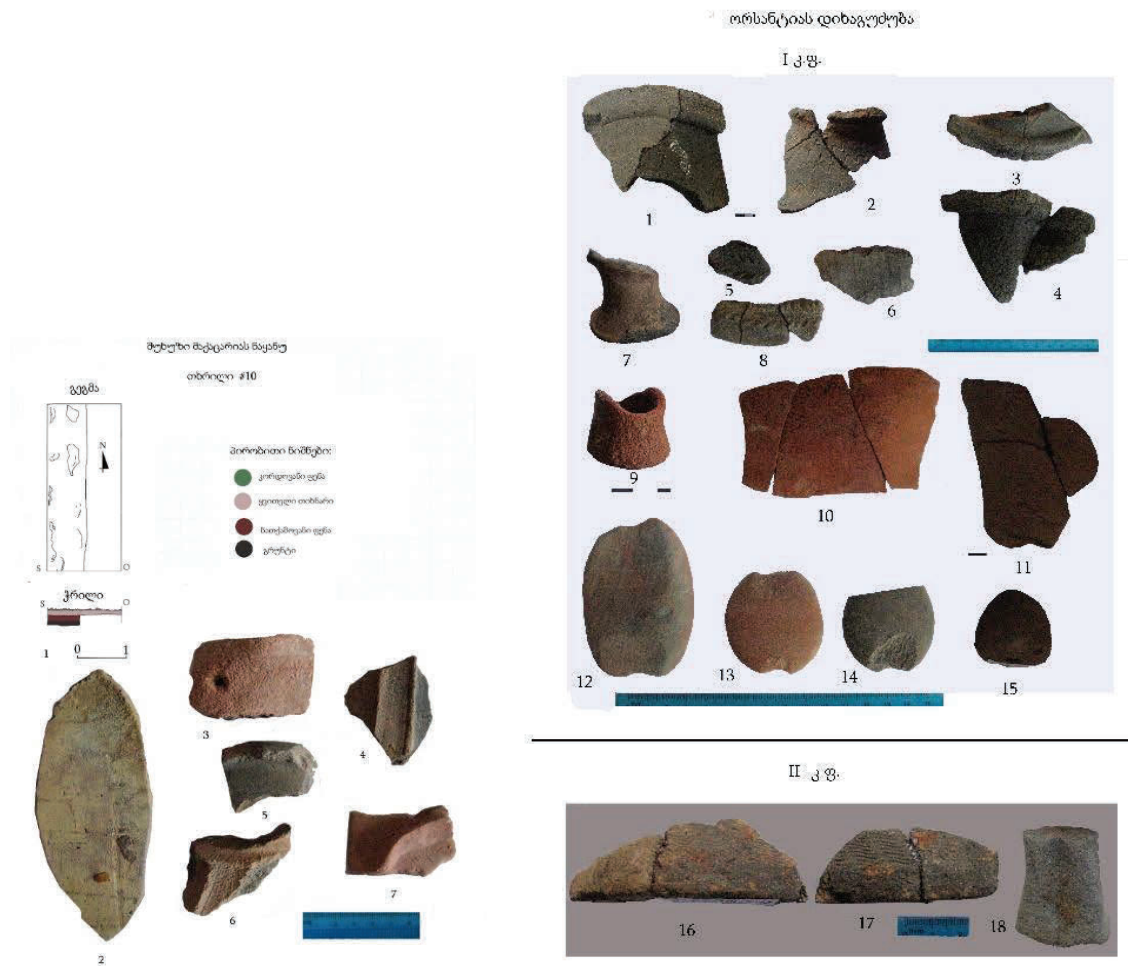
აღსანიშნავია, რომ ადრე ანტიკური პერიოდი გამოირჩევა შავი ზღვის სანაპიროების აქტიური კოლონიზაციით. კაცობრიობის მიგრაციულ პროცესებს შორის გამორჩეულია დიდი ბერძნული კოლონიზაცია, რომელმაც საფუძველი ჩაუყარა სხვადასხვა ხალხთა შორის სავაჭრო-ეკონომიკურ, ფულად-სასაქონლო თუ კულტურულ ურთიერთობებს. ინტენსიურად მიმდინარეობს მისი ათვისება და აქ ბერძნული ახალშენების დაარსება. ბერძნულ სამყაროსა და კოლხეთს შორის რეგულარული ურთიერთობა იწყება ძვ. წ. VI ს.-დან და დაკავშირებულია ე. წ. ბერძნულ კოლონიზაციის პროცესთან. ამ დროს ვრცელ ტერიტორიაზე – ჰიბრალტალიდან მდ. დონის შესართავამდე, ხმელთაშუა და შავი ზღვისპირეთში ჩნდება ბერძნული ქალაქი-კოლონიები, მაგრამ უდავოა, რომ აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში ეს პროცესი მეტად სპეციფიკური ჩანს, ვინაიდან ბერძენ მოახალშენებს აქ დახვდათ საკმაოდ ძლიერი ჩამოყალიბებული თვითმყოფადი კულტურის მატარებელი ხალხი. სწორედ ამან განაპირობა ჩვენს მიერ ახლად მიკვლეული ნამოსახლარის ხასიათი, სადაც კარგად იკითხება ბერძნულ სამყაროსთან ურთიერთობის მასშტაბები.

არქეოლოგიური გათხრების შედეგად აქ ბერძნული ქალაქური დასახლების (ჰერაკლეა) მნიშვნელოვანი კვალი ჯერ გამოვლენილი არაა. პირიქით აქ აღმოჩენილი დასახლება – თავდაცვითი თხრილით გარშემორტყმულია ხელოვნური ბორცვით, საცხოვრებელი მოედნით, ტიპოლოგიურად იმეორებს წმინდა კოლხური დასახლების

1 იქვე, გვ. 5

2 პაპუაშვილი რ. 2016:5.

მოდელს. ნაწარმიც კოლხურია და იმპორტული კერამიკა მცირერიცხოვანი. ჩვენი ვარაუდით, აქ, ძვ. წ. VI – V საუკუნეებში დროებითი სავაჭრო ფაქტორია არსებობდა.

სურ. 4. ორსანტიის დიხაგუძუბა, კერამიკა.

სურ. 5. შუხუზი მატყარიას დიხაგუძუბა, კერამიკა.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბერაია, ლ., კალანდია, გ. 2010. დადიანების სასახლეთა ისტორიულ-არქიტექტურული მუზეუმის გზამკვლევი. ზუგდიდი.

გამბა, ჟ. ფ. 1987. მოგზაურობა ამიერკავკასიაში, ტ. 1, თბილისი.

გიულდენშტედტი, ი. 1962. მოგზაურობა საქართველოში, ტ. 1; გერმანულიდან თარგმნა და გამოკვლევა დაურთო გ. გელაშვილმა. თბილისი.

თამარაშვილი, მ. 1902. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის. ტფილისი.

მიქელაძე, თ. 1974. ძიებანი კოლხეთის და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის მოსახლეობის ისტორიიდან. თბილისი.

პაპუაშვილი, რ. 2016. ანაკლიის არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში.

პაპუაშვილი, რ., & პაპუაშვილი, ნ. 2005. კოლხეთის ძველი ნამოსახლარები. ერგეტა.

ტულუში, აბ. 1991. ანაკლიის ისტორია. ზუგდიდი.

შარდენი, ჟ. 1975. მოგზაურობა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში (ცნობები საქართველოს შესახებ), თარგმნა, გამოკვლევები და კომენტარები დაურთო მ. მგალობლიშვილმა. თბილისი.

ხოშტარია, ნ. 1944. დიხაგუძუბა, კოლხეთის ძველი მოსახლეობა. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე, ტ.2.

რაინესი, ი. 2002. მოგზაურობა საქართველოში (გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და საძიებლები: გ. გელაშვილი). თბილისი.

Куфтин, Б. А. 1950. Материалы к археологии Колхиды, Т. II, с. 161–259. Тбилиси.

1924 წლის აჯანყების მარცხის შემდგომი პოლიტიკური
რეპრესიები საქართველოში
(რუსეთში გადასახლება)

ლევან ჯიქია

ისტორიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველო.

ljikia123@gmail.com

რეზიუმე: 1924 წლის აჯანყების მიზანი დაკარგული ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენა იყო. სამწუხაროდ, აჯანყებამ დასახულ მიზანს ვერ მიაღწია, ის დამარცხდა, რომლის შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ არნახული პოლიტიკური რეპრესიების სხვადასხვა მეთოდს მიმართა, მათ შორის ხშირად გამოიყენებოდა რუსეთში გადასახლება. გადასახლება იყო არა მხოლოდ ინდივიდუალური სასჯელი, არამედ სისტემური ინსტრუმენტი, რომლის მიზანი სახელმწიფო კონტროლის გაძლიერება, პოლიტიკური ოპონენტების განადგურება და საყოველთაო შიშის დანერგვა იყო.

რეპრესიის აღნიშნული მეთოდი კარგად იყო აპრობირებული საბჭოთა საქართველოში – ის გამოიყენებოდა როგორც 1924 წლის აჯანყებამდე, ისე მის შემდეგაც. რეპრესიის ეს მეთოდი არანაკლებ მძიმე იყო სხვა მეთოდებთან შედარებით. ქართველებს რუსეთის შორეულ გუბერნიებში, საკონცენტრაციო ბანაკებში ასახლებდნენ, სადაც სასჯელს მძიმე დანაშაულისთვის ბრალდებულებიც იხდიდნენ. ამას ემატებოდა მძიმე კლიმატური პირობები, რის გამოც ქართველები ავადდებოდნენ. აქედან გამომდინარე, მიუხედავად იმისა, რომ ქართველებს მისჯილი ჰქონდათ რუსეთში 2-3 წლით გადასახლება, მათმა უმეტესობამ სული რუსეთის შორეულ გუბერნიებში დალია.

საკვანძო სიტყვები: აჯანყება, 1924 წელი, პოლიტიკური რეპრესიები, რუსეთი, გადასახლება, საკონცენტრაციო ბანაკი.

1921 წლის თებერვალ-მარტში საბჭოთა რუსეთმა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა დაიპყრო. საქართველოში 1921 წლიდანვე დაიწყო ანტისაბჭოთა ეროვნული მოძრაობა, რომელიც სხვადასხვა ფორმებში გამოვლინდა: მშვიდობიანი დემონსტრაცია, დელეგაციის გაგზავნა საბჭოთა ხელისუფლებასთან და პოლიტიკური მოთხოვნის წარდგენა, რეფერენდუმის მოთხოვნა, ლოკალური აჯანყებები და სხვა. თუმცა, არცერთ ამ ძალისხმევას რეალური შედეგი არ მოჰყოლია. ამიტომაც გაჩნდა იდეა, მთელი კავკასიის მასშტაბით მომხდარიყო ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყება, რომელშიც ქართველების გარდა ჩაერთვებოდნენ სომხები, აზერბაიჯანელები და ჩრდილო კავკასიელები. ამ მიზნით შექმნილმა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტმა თითოეულ მათგანთან კავშირის დამყარება სცადა. სომხებმა თავიდანვე უარი თქვეს აჯანყებაში მონაწილეობაზე, აზერბაიჯანელები და ჩრდილო კავკასიელები მზად იყვნენ აჯანყებულებიყვნენ საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ. ჯერ კიდევ არსებობდა ჩრდილოეთ კავკასიელებთან და აზერბაიჯანელებთან კავშირი, როდესაც 1924 წლის 2 თებერვალს ნოე რამიშვილმა საქართველოს დამოუკიდებლობის კომიტეტს წერილი გაუგზავნა, რომელშიც კავკასიის მასშტაბით ანტისაბჭოთა ეროვნულ აჯანყებაზე საუბარი. როგორც ნოე რამიშვილი აღნიშნავდა, აჯანყება

მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნებოდა გამართლებული, თუ მასში ჩრდილო კავკასიელები და აზერბაიჯანელები ჩაერთვებოდნენ. ასეთ შემთხვევაში სომხები იძულებული გახდებოდნენ თვითონაც მიეღოთ აჯანყებაში მონაწილეობა. ნ. რამიშვილის აზრით, თუ აზერბაიჯანელები აჯანყდებოდნენ, მაშინ მათ ოსმალეთი დაიცავდა და ეს უკანასკნელი იძულებული გახდებოდა ემოქმედა საბჭოთა რუსეთის წინააღმდეგ.¹ თუმცა, საგანგებო კომისიის აგენტურული ქსელის წყალობით კავკასიის მასშტაბით ანტისაბჭოთა ეროვნული აჯანყების ორგანიზება ვერ მოხერხდა. საქართველო მარტო აჯანყდა საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ, რამაც ხელისუფლებას მისი ჩახშობა გაუადვილა (ამას დაემატა ჭიათურაში ნაადრევად აჯანყების დაწყება).

საქართველოში აჯანყება მოხდა შემდეგ ადგილებში: ზუგდიდის მაზრა (წალენჯიხა, ლია, დარჩელი, ხობი, ჩხოროწყუ, ხიბულა), სენაკის მაზრა (ახალი სენაკი, აბაშა, მარტვილი), ქუთაისის მაზრა (ქუთაისი), შორაპნის მაზრა (ჭიათურა, შორაპანი, ჩხარი, ვანი, ბაღდათი), ოზურგეთის მაზრა (ჩოხატაური, ნაგომარი, ხიდისთავი, სურები, საჭამიასერი, ლანჩხუთი, შემოქმედი, ლიხაური), ლეჩხუმის მაზრა (ჩოლური, მექვენი, ცაგერი, ბეჩო), კოდორის მაზრა (ნებელდა), სამურზაყანოს მაზრა (საბერიო), აჭარა (ღორჯოში, ქვაბლა, ზოტი, ჩხაკოურა), გორის მაზრა (კავთისხევი, წინარეხი), თიანეთის მაზრა (თიანეთი), დუშეთის მაზრა (დუშეთი), თბილისის მაზრა (მანგლისი).

1924 წლის აჯანყება დამარცხდა, რომლის შემდეგ საბჭოთა ხელისუფლებამ არნახული პოლიტიკური რეპრესიების სხვადასხვა მეთოდს მიმართა: გაუსამართლებლად დახვრეტა, დაპატიმრება, ქონების ჩამორთმევა, ქონების ჩამორთმევა და საცხოვრებელი ადგილიდან განდევნა, რუსეთში გადასახლება, ცემა, სარჩოს განადგურება და სხვა.

ჩამოთვლილი პოლიტიკური რეპრესიის მეთოდებიდან ხშირად გამოიყენებოდა რუსეთში გადასახლება. რეპრესიის აღნიშნული მეთოდი, შეიძლება ითქვას, არანაკლებ მძიმე იყო, ის პრაქტიკაში ხშირად გამოიყენებოდა როგორც 1924 წლის აჯანყებამდე, ისე მის შემდეგაც. გადასახლებულების ყოფას კარგად ასახავს საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცული დოკუმენტები. ამ პროცესის უკეთ აღქმის მიზნით წარმოგიდგენთ რამდენიმე მათგანს.

კახაბერ იმნაძემ ნაშრომი „სადისტების სამეფოში (შთაბეჭდილებანი)“ 1925 წელს პარიზში დაწერა. ის 1923-1924 წლებში მოგზაურობდა საბჭოთა რუსეთში, საბჭოთა უკრაინაში და ბევრ საკითხზე მოგვცა საინტერესო დაკვირვება. ის ეხება 1924 წლის აჯანყების დამარცხების შემდეგ ქართველების რუსეთში გადასახლების საკითხს. კ. იმნაძის თქმით, მოსკოვის ტაგანკის გამანაწილებელ ციხეში ყოველდღიურად მოჰყავდათ 200-300 ადამიანი საქართველოდან, რომლებსაც რუსეთის ჩრდილოეთ გუბერნიებში ანაწილებდნენ საკონცენტრაციო ბანაკებში, სადაც სასჯელს იხდიდნენ მძიმე დანაშაულისთვის მსჯავრდებულები².

ოზურგეთის მაზრის ჩოხატაურის თემის მკვიდრი ერემია ივანეს ძე მეჩეხია 1924 წლის აჯანყებაში ერთ-ერთი ხელმძღვანელის ფუნქციას ასრულებდა ჩოხატაურში, რის გამოც 1925 წლის 3 სექტემბერს საქართველოს საგანგებო კოლეგიამ მას სოლოვეცკის კუნძულზე სამი წლით გადასახლება მიუსაჯა, სადაც სასჯელს სისხლის სამართლის დამნაშავეები იხდიდნენ. გადასახლებიდან წელიწად ნახევრის შემდეგ ერემია მეჩეხიას მეუღლემ, მარო ერასტოს ასულმა მეჩეხიამ თხოვნით მიმართა სრუ-

1 საისტორიო ცენტრალური არქივი, ნოე რამიშვილის პირადი ფონდი 2130, ანაწერი 1, საქმე 49, ფურცლები 28-29.

2 საისტორიო ცენტრალური არქივი ფონდი 2124, ანაწერი 1, საქმე 21, ფურცელი 30.

ლიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარეს, რათა მისი მეუღლე სრულად გაეთავისუფლებინათ სასჯელისგან, ან გადმოეყვანათ რუსეთის რომელიმე სხვა ქალაქებში. მარო მეჩეხია წერილში ხაზს უსვამდა მისი ოჯახის უკიდურეს სიღარიბეს (ოჯახს გააჩნდა ერთი პატარა ოდა სახლი, ერთი ქოხი და ერთი ქცევა მიწა, მისი ოჯახი შედგებოდა ექვსი სულისგან: ცოლი, მოხუცი დედ-მამა, სამი მწირენლოვანი შვილი და ობოლი ძმისშვილი).

წერილს ერთვოდა ჩოხატაურის თემის აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარის მოწმობა, სადაც აღნიშნული იყო ერემია მეჩეხიას სიღარიბე და ოჯახის შემადგენლობა.

მარო მეჩეხიას წერილი გადამისამართდა საქართველოს საგანგებო კომისიაში, სადაც კიდევ ერთხელ გაანალიზდა ერემია მეჩეხიას ანტისაბჭოთა საქმიანობა. დასკვნაში ვკითხულობთ: „...საქ. სახ. პოლიტ. სამმ. ამით გაცნობებთ, რომ მოქ. ერემია **მეჩეხიას** ბრალდებოდა კონტრ-რევოლუციონურ მოღვაწეობა, რომელიც გამოიხატებოდა: გასაბჭოების დღიდან დაჭერამდის არა ლეგალური მუშაობა არსებულ ხელისუფლების წინააღმდეგ და ხელმძღვანელობა მენშევიკების ბანდისა აგვისტოს გამოსვლების დროს. ბრალდება დაუმტკიცდა და განსაკუთრებული თათბირით საქ. საგ. კოლეგიასთან 3/9-25 წ. მიესაჯა გადასახლება კონც-ბანაკაში სამი წლის ვადით...

იღებს რა მხედველობაში ზემოაღნიშნულს, საქ. სახ. პოლიტ. სამმ. მის განცხადებაზე უარს ამბობს“¹.

საგანგებო კომისიამ დააპატიმრა ოზურგეთის მაზრის დვაბზუს თემის სოფელ უჩხოზის მკვიდრი ბიქტორ ჟღენტი, რომელიც ცხრა თვის განმავლობაში იმყოფებოდა თბილისში საპრობილეში. ის რუსეთში გადასასახლებლად გაამზადეს, თუმცა, ოჯახის წევრებისთვის ამის შესახებ ინფორმაცია არ მიუწოდებიათ. პატიმრის მამა გიორგი ჟღენტი შვილის სანახავად ჩამოვიდა თბილისში და აქ შეიტყო მისი გადასახლების დადგენილების შესახებ, ძლივს მიუსწრო გადასასახლებლად გამზადებულ პატიმარს, რომელიც იაროსლავის პოლიტიკურ იზოლატორში უნდა გადაეყვანათ. გიორგი ჟღენტმა თხოვნით მიმართა საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარეს, რათა მისი შვილისთვის სასჯელი ეპატიებინათ. მისი წერილი გადამისამართდა საქართველოს საგანგებო კომისიაში, სადაც წერილს უარყოფითი რეზოლუცია დაედო².

ლეო რუხაძე სხვა ქართველებთან ერთად მეტეხის საპრობილიდან გადაიყვანეს იაროსლავის ყოფილ საკატორლო საპრობილეში, შემდეგ კი მოსკოვისა და სუზდალის ციხეებში. რუსეთში მან სამი წელი გაატარა (აქ არ არის მიმატებული მისი გატარებული დრო საგანგებო კომისიასა და მეტეხის ციხეში). ამის შემდეგ ის სამი წლით ქ. ორიოლში გადაასახლეს.

სუზდალში ყოფნისას ლეო რუხაძეს ჯანმრთელობა შეერყა, ამიტომ, სხვა ქართველებთან ერთად, ითხოვა, თუ გათავისუფლება და სამშობლოში დაბრუნება ვერ მოხერხდებოდა, იქნებ საქართველოს რომელიმე ციხეში გადმოეყვანათ სასჯელის მოსახდელად. თუმცა, მისი თხოვნა არ დაკმაყოფილდა.

ორიოლში გადასვლის შემდეგ ლეო რუხაძემ მუშაობა დაიწყო თარგმანების კონტროლის ცენტრალურ ბიუროში. თუმცა, ის აქ ჭლექით დაავადდა და ლოგინს მიეჯაჭვა. ექიმების რჩევით მას ჰავა უნდა გამოეცვალა. ამიტომ, 1926 წელს ის ითხოვდა საქართველოში თავისუფლად დაბრუნებისა და მკურნალობის ნებართვას. თუ მას ამის ნებას არ დართავდნენ, მაშინ ის თანახმა იყო საქართველოს რომელიმე ციხეში

1 უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 101, ფურცლები 1-3.

2 უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 107, ფურცლები 2-4.

მოეხადა სასჯელი (მეტეხში, ახალციხეში, თბილისის ყოფილ საგუბერნიო ციხეში ან საქართველოს სხვა რომელიმე ციხეში)¹.

ვარლამ როსტომის ძე მოგელაძე დააპატიმრა საგანგებო კომისიამ სოციალ-დემოკრატების (მენშევიკების) არალეგალური ორგანიზაციის მოწყობისა და საბჭოთა ხელისუფლების წინააღმდეგ აქტიური მუშაობისთვის. საქართველოს საგანგებო კომისიის დადგენილებით 1926 წლის 15 მარტს მიესაჯა მას საქართველოდან გასახლება სამი წლით.

ვარლამ მოგელაძის მეუღლემ, მარიამ მოგელაძემ წერილით მიმართა ფილიპე მახარაძეს და აუწყა, რომ ყოველ დღე მის კარებთან იყო ატუზული, თუმცა, მასთან არ უშვებდნენ. ის მზად იყო მეუღლის უდანაშაულობა დაემტკიცებინა, რომელიც, მისი თქმით, საქმის გამოუძიებლად იყო ციხეში ჩასმული. მარიამ მოგელაძე საუბრობს თავის გაუსაძლის მდგომარეობაზე, რის გამოც, შესაძლოა, თავიც კი მოეკლა.

საქართველოს საგანგებო კომისიამ ვარლამ მოგელაძის გათავისუფლებაზე უარი განაცხადა².

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მესამე კურსის სტუდენტი ილია ნიკოლოზის ძე სარჯველაძე დააპატიმრეს მარქსისტთა არალეგალურ ორგანიზაციაში მუშაობის ბრალდებით. საქართველოს საგანგებო კომისიის კოლეგიის დადგენილებით მას მიესაჯა სამი წლით მოთავსება ზემო ურალის პოლიტიკურ იზოლატორში.

სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარეს თხოვნით მიმართა ილია სარჯველაძის ძმამ, გრამიტონ სარჯველაძემ, რომელმაც ის აღნიშნავს ილია სარჯველაძის მძიმე მდგომარეობას, კერძოდ, მას ჰქონდა ფილტვების ანთება, იყო სისხლნაკლული და ნევრასთენიით დაავადებული. ამიტომ, გრამიტონ სარჯველაძე ითხოვდა ძმის სასჯელის შემსუბუქებას და მის გასახლებას საქართველოდან ამიერკავკასიაში ან რუსეთის სამხრეთ გუბერნიაში, რაც მას სიცოცხლეს შეუნარჩუნებდა (იმხანად ილია სარჯველაძე გამასწორებელი სახლის საავადმყოფოში იწვა). თუმცა, საგანგებო კომისიის დადგენილებით მისი თხოვნა არ დაკმაყოფილდა³.

საგანგებო კომისიამ დააპატიმრა ქარუმ ზაქროს ძე ტალიაშვილი, რომელსაც ბრალი ედებოდა კონტრრევოლუციურ საქმიანობაში. ქარუმ ტალიაშვილს მიესაჯა საკონცენტრაციო ბანაკში გადასახლება სამი წლის ვადით. სრულიად საქართველოს ცენტრალურ აღმასრულებელი კომიტეტის თავმჯდომარესა და საქართველოს პოლიტიკური სამმართველოს უფროსს წერილით მიმართა ქარუმ ტალიაშვილის მამამ, ზაქრო ტალიაშვილმა და მთელი ოჯახისა და სოფლის პარტიული მუშაკების თავდებობით გათავისუფლება ითხოვა, თუმცა, უშედეგოდ⁴.

როგორც ამ მაგალითებიდან ჩანს, საქართველოს საბჭოთა ხელისუფლება აქტიურად მიმართავდა ბრალდებულის რუსეთში გადასახლებას, რეპრესიის ეს ფორმა პრაქტიკაში იყო დანერგილი როგორც 1924 წლის აჯანყებამდე, ისე მის შემდეგაც. რუსეთში გადასახლება მიიჩნეოდა რეპრესიის ერთ-ერთ მძიმე ფორმად, რადგან რუსეთის ჩრდილოეთ გუბერნიებში ქართველებს ათავსებდნენ საკონცენტრაციო ბანაკში, სადაც სასჯელს იხდიდნენ მძიმე დანაშაულისთვის ბრალდებულები, ხშირი იყო

1 უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 108, ფურცლები 2-3.

2 უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 102, ფურცლები 1-8.

3 უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 109, ფურცლები 1-8.

4 უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 110, ფურცლები 1-8.

მათთან კონფლიქტის შემთხვევები. ამას ემატებოდა მძიმე კლიმატური პირობები, რის გამოც ქართველები ავადდებოდნენ. როგორც ვხედავთ, ხელისუფლება არ აკმაყოფილებდა გადასახლებულების ან მათი ოჯახის წევრების თხოვნას რუსეთის სამხრეთ გუბერნიებში გადმოყვანის შესახებ. ამიტომაც, მიუხედავად იმისა, რომ ბრალდებულებს მისჯილი ჰქონდათ გადასახლება 2-3 წლით, მათმა უმეტესობამ სული რუსეთის შორეულ გუბერნიებში დალია.

გამოყენებული ლიტერატურა

საისტორიო ცენტრალური არქივი, ნოე რამიშვილის პირადი ფონდი 2130, ანაწერი 1, საქმე 49, ფურცლები 28-29.

საისტორიო ცენტრალური არქივი ფონდი 2124, ანაწერი 1, საქმე 21, ფურცელი 30.

უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 101, ფურცლები 1-3.

უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 104, ფურცლები 1-12.

უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 107, ფურცლები 2-4.

უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 108, ფურცლები 2-3.

უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 102, ფურცლები 1-8.

უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 109, ფურცლები 1-8.

უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 284, ანაწერი 3, საქმე 110, ფურცლები 1-8.

**ფიჭვნარის ძვ.წ IV ს კოლხურ სამართავანზე 2023-2024 წწ
წარმოებული გათხრების შედეგები**

ემზარ კახიძე

სსიპ აჭარის მუზეუმის ამირან კახიძის სახელობის აჭარის არქეოლოგიური მუზეუმის მმართველი. ბათუმი. საქართველო.

e.kakhidze@gmail.com

მირანდა თურმანიძე

სსიპ აჭარის მუზეუმის ამირან კახიძის სახელობის აჭარის არქეოლოგიური მუზეუმის მეცნიერ-მუშაკი. ბათუმი. საქართველო.

turmanidze.miranda@gmail.com

რეზიუმე: ფიჭვნარის ძვ.წ. IV საუკუნის კოლხური სამარხები სხვა სამაროვნებთან შედარებით ჯერ კიდევ მცირე რაოდენობითაა შესწავლილი. ამის უმთავრესი მიზეზი საბჭოთა პერიოდში ჩაის ფართო კულტივაციით უნდა აიხსნას.

2023-2024 წწ წარმოებული გათხრების ერთ-ერთ მთავარ მიზანს მისი ტოპოგრაფიის საბოლოო განსაზღვრა წარმოადგენდა. დგინდება, რომ ჩრდილოეთიდან ის ფიჭვნარის ძვ.წ. V ს კოლხური სამაროვნის ქრონოლოგიურ და ტერიტორიულ გაგრძელებას წარმოადგენს. დასავლეთით ძვ.წ. IV ს ბერძნული და ელინისტური პერიოდის სამაროვნებისკენ, ხოლო აღმოსავლეთით მდ. ჩოლოქის მიმართულებით ფართოვდება.

ჩატარებული გათხრების ანალიზისა და აღმოჩენილი არტეფაქტების საფუძველზე ჩანს, რომ ფიჭვნარელი კოლხები, აქაური ელინების მსგავსად და ერთი საუკუნის წინ მცხოვრები თანამემამულეებისგან განსხვავებით, აწყობენ საქელეხო რიტუალებს; მრავლდება ბერძნული კერამიკული ნაწარმის იმიტაციები, ხოლო სამარხების აღმოსავლეთით დამხრობა დომინანტური ხდება. თუმცა, გრძელდება უფრო ტრადიციული ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ და ჩრდილოეთისაკენ დამხრობით დაკრძალვა, რომლის რელიგიური თუ კულტუროლოგიური ახსნა ჯერ კიდევ მომავლის საქმეა.

საინტერესო სურათი ისახება ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალურ ყოფაში. საკმაოდ ბევრია ისეთი ჭირისუფალი, რომელიც საიმქვეყნო ინვენტარს მოკრძალებულად ან საერთოდ ვერ ატანს, რაც მეტროპოლიის, ათენის დასუსტების გამოძახილი უნდა იყოს აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში.

შეიძლება ვთქვათ, რომ ფიჭვნარში, ისევე როგორც ბოსფორში, ელინიზმის დადგომის წინ უკვე შეინიშნება ადგილობრივი მოსახლეობის ღრმა აკულტურირაცია, რაც მთელ შავიზღვისპირეთში თუ მედიტერანული სამყაროში პარალელებისა თუ განსხვავებული ტენდენციების ინტერდისციპლინულ კვლევებს მოითხოვს.

საკვანძო სიტყვები: აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი, ფიჭვნარი, კოლხური სამაროვანი, საალაპო მოედნები, იმპორტული, იმიტირებული და ადგილობრივი კერამიკა.

ფიჭვნარი უკვე 60 წელზე მეტია რაც სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოში და არამართო აქ მოღვაწე მეცნიერების ინტერესების სფეროშია მოქცეული. ამ დროისთვის მეტნაკლები ინტენსივობით შესწავლილია ადგილობრივთა ნამოსახლარი, ძვ.წ. V ს ბერძნული და კოლხური სამაროვნები, აგრეთვე ძვ.წ. IV ს ბერძნული ნეკროპოლისი¹. ყველაზე ნაკლები ყურადღება ამ ეთალონურ ძეგლზე ძვ.წ. IV ს კოლხურ სამაროვანს დაეთმო, რაც ბოლოდროინდელი კვლევების წყალობით ნაწილობრივ გამოსწორდა.

კოლხეთში, განსაკუთრებით მის ზღვისპირა ნაწილში ბერძენთა აკულტურირების საკითხების შესწავლისათვის გადამწყვეტი კი სწორედ ძვ.წ. IV ს ძეგლების კვლევა მიგვაჩნია, ვინაიდან ზუსტად ამ დროისთვის გამოიკვეთა და დაკრისტალდა ყველა ის ნოვაცია, რაც ჩვენს რეგიონში ბერძენებთან მინიმუმ ორსაუკუნოვანი ეპიზოდური თუ ინტენსიური ურთიერთობების შედეგად დაგროვდა.

შეიძლება ვთქვათ, რომ კოლხეთში, ისევე როგორც ბოსფორში, ელინიზმის დადგომის წინ უკვე შეინიშნება ადგილობრივი მოსახლეობის ღრმა აკულტურირაცია. ფიჭვნარის მაგალითზე ყველაზე ფართოდ ეს საკითხი 2007-2022 წწ განეული სამუშაოების ანგარიშშია განხილული², თუმცა ამ მიმართულებით კვლევა ჯერ კიდევ შორსაა დასრულებასთან.

ამჯერად მხოლოდ ორი წლის 2023-2024 წწ აღმოჩენებზე შევჩერდებით. არქეოლოგიური გათხრების მთავარი მიზანი 2021-2022 წწ მიმდინარე საველე სამუშაოების დასრულება იყო.

ამ დროისთვის თხრილი დამხრობილი იყო სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. 2023 წ თხრილის დასავლეთით ხუთი კვადრატი აიგეგმა. თხრილი ექცევა NO 4 და NO 3 სექტორში; NO 3 სექტორი – კვადრატები 97;98;99;100. NO 4 სექტორი – კვადრატები 91;92;93;94 ი (ტაბულა I/1).

ათეული წლების განმავლობაში შემუშავებული მეთოდის შესაბამისად მოხდა ჰუმუსის ფენის აღება. ჰუმუსის სიმძლავრე შემდეგ სურათს იძლევა:

NO4 სექტორი სამხრეთი ჭრილის ჰუმუსის სიმაღლე 60- 50 სანტიმეტრებს შორის მერყეობს, ხოლო NO 3 ჩრდილო მონაკვეთის ჭრილში კი 55 სმ. როგორც წესი, ჰუმუსს მოსდევს მოყვითალო-მონაცრისფრო სილნარი უძრავი ფენა, რომლის სიმაღლეა NO 3 – კვ. 97 – 30სმ

კვ.98 – 30 სმ კვ.99 – 40ს,

NO4 – კვ-91- 33სმ

კვ – 92- 35სმ კვ.93 – 31სმ კვ. 94 – 32სმ კვ.95 – 36სმ

ფხვიერი სილნარი ფენის გაგრძელებას წარმოადგენს სილნარ ფენაში ჩაჭრილი ორმოსამრხები. წინა წლების მსგავსად, დაკრძალვის ცერემონიასთან ერთად სრულდებოდა ალაპის წესიც. თუმცა, მსგავსი შემთხვევა წელს არ დადასტურდა. 95-ე კვ-ის ცენტრალურ ნაწილში აღმოჩნდა სილნარ ფენაში დამტვრეული ჭურჭლის ფრაგმენტები, რომელიც დაკრძალვიდან გარკვეული დროის შემდეგ ჭირისუფალს დაუტოვებია (თანამედროვე ზედაპირიდან – 66სმ). შესწავლილი ფართობი არ გამოირჩევა სამარხთა სიმრავლით, მითუმეტეს ინვენტარის მრავალრიცხოვნებით. მათი აღწერილობა შემდეგ სურათს იძლევა:

NO 3 სექტორი, სამარხი 77 ; 1,5 X0,70X1,27.

1 იხ. კახიძე ა. 2007; 2016; კახიძე ა., ვიკერსი მ. 2004; 2014; კახიძე ა., კახიძე ე. 2014; კახიძე ა., სურმანიძე ნ. 2023; ჩაღლიშვილი ი. 2005:18-26; 2025; ხალვაში მ., კახიძე ე. 2024:180-181.

2 იხ. კახიძე ა., კახიძე ე., თურმანიძე მ. 2022:73-89.

სამარხი დამხრობილია ძვ.წ. V ს კოლხური სამაროვნის მსგავსად, სამხრეთიდან ჩრდილოეთის მიმართულებით. უინვენტარო.

NO 3 სექტორი კვ. 99, სამარხი 78,79,84,83 და კვ. 97-ში სამარხები 80,81,83. დროის სიმცირის გამო ვერ გაითხარა და გადაიდო შემდეგი წლისთვის.

რაც შეეხება NO4 სექტორს, ფიჭვნარის ელინების მსგავსად აქ სამარხი 76 (ტაბულა II/1) დამხრობილია აღმოსავლეთიდან დასავლეთის მიმართულებით (1,50 X 1,10 სმ). სიღრმე თანამედროვე ზედაპირიდან 1,5 სმ. თავის არეში, აღმოსავლეთ ნაწილში პრეპარირებული იქნა უსისტემოდ განლაგებული 4 ლურსმანი: ორი ფეხის არეში, ერთ-ერთი ის ნაშთით. ფეხებთან ჩამტვრეული თიხის ამფორისკი იდო. როგორც ჩანს, კუბო ხის სახურავიანი ყოფილა.

სამარხი 75 (კვ. 93) დამხრობილია აღმოსავლეთისაკენ, ოდნავ ჩრდილოეთისკენ გადახრილი (ტაბულა I/3). გრუნტული ორმოს ზომებია: 1,4სმ X 1,45 სმ, სიღრმე 1,35 სმ. უინვენტარო.

აქ საქმე უნდა გვექონდეს საინტერესო მოვლენასთან. შესწავლილი მონაკვეთის მიხედვით უნდა ჩანდეს, რომ სამარხი თითქოს ჩაჭრეს ადრე გამართულ მოზრდილ სამარხში, სამხრეთის მიმართულებით. 2023 წ-თვის დიდი სამარხის მხოლოდ ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი გამოჩნდა: აღმოსავლეთით 1,7 სმ, ჩრდილო მონაკვეთი 0,50 სმ, სიღრმე 0,80 სმ.

სამარხი 74 (კვ. 94) დამხრობილია აღმოსავლეთით (ტაბულა I/2). ზომები: 1,6 X 1,1 X 1,1 სმ. მარჯვენა ხელის არეში პრეპარირებული იქნა სალესი ქვა. აქა-იქ სხვადასხვა ჭურჭლის ფრაგმენტები იქნა აღმოჩენილი. დაკრძალულია ხის კუბოში, რომელიც დასტურდება რკინის ლურსმნების განლაგების მიხედვით. კუბოს ზომებია 0,85 X 0,60სმ. ზედა ლურსმნის სიმაღლე 0,12 სმ, ხოლო ქვედას 0,30 სმ. ხის კუბოს ზომების მიხედვით ჩანს, რომ სამარხი ბავშვისთვის იყო განკუთვნილი.

2024 წ სამუშაოები გაგრძელდა წინა წელს დაწყებულ უბანზე, რომელიც გაფართოვდა სამხრეთით. თხრილი დამხრობილია სამხრეთიდან ჩრდილოეთისაკენ. NO 3 სექტორში აიგეგმა 86-89 კვადრატები (ტაბულა I/1). მუშაობის დროს არსებულმა საჭიროებამ გამოიწვია კიდევ ერთი კვადრატის დამატება (კვ. 96).

NO 3 – კვადრატები 86;87;88;89:

თავდაპირველად ჰუმუსის ფენის აღება მოხდა, რომლის სიმაღლე 40 და 50 სანტიმეტრს შორის მერყეობდა. ჰუმუსოვანი ფენის აღების დროს დადასტურდა სხვადასხვა ტიპის თიხის ჭურჭლის კედლისა და ძირის ფრაგმენტები. ზოგიერთი მათგანი ადრეული პერიოდის უნდა იყოს. არტეფაქტების ძირითადი ნაწილი უსახურ ფორმებს წარმოადგენს. ფხვიერი სილნარი ფენის გაგრძელებას წარმოადგენს სილნარ ფენაში ჩაჭრილი ორმო სამარხები.

წინა წლისგან განსხვავებით დადასტურდა მცირე ზომის ორი საალაპო მოედანი. შესწავლილი ფართობი არ გამოირჩევა სამარხთა სიმრავლით, მითუმეტეს ინვენტარის მრავალრიცხოვნებით. საალაპო მოედანი ზედაპირიდან 40 სმ დადასტურდა. ალაპი#1 აღმოჩნდა 89-ე კვადრატში (ტაბულა II/3). პრეპარაციის დროს გაინმინდა თითქმის მთლიანად დაცული თიხის ამფორისკი (ტაბულა II/4). ასევე აღმოჩნდა შავლაკიანი კილიკისა და ადგილობრივი დოქის/ქოთნის ფრაგმენტები. ნახშირის ფენა მცირედ შეიმჩნევა. განსხვავებული მდგომარეობაა #2 ალაპთან (ტაბულა II/3), რომელიც 87-ე კვადრატში აღმოჩნდა. პრეპარაციის დროს კარგად გაინმინდა ნახშირის ფრაგმენტები და კარცირებული მცირე ძვლოვანი მასალა (ანალიზისათვის გაგზავნილია ეროვნულ მუზეუმში). აქაც ნივთიერი ნიმუშებიდან გვხვდება ადგილობრივი ქოთნისა და შავლაკიანი ჭურჭლის ფრაგმენტები.

სამაროვნის ტერიტორიის განმენდის შედეგად სულ შვიდი სამარხი დადასტურდა.

სამარხი 78. NO 3 სექტორი, 98-99 და 98-88 კვადრატების მიჯნა, ზომები: 2,1X0,53X1,7მ: სამარხი დამხრობილია აღმოსავლეთით. დაფიქსირდა მხოლოდ ხის კუბოს თავის რკინის ლურსმნები. ორი თავის არეში, ორი კი ფეხებთან, ჰორიზონტალურ მდგომარეობაში. ლურსმნების სიგრძე 20 დან 25 სმ- მდე მერყეობს.

სამარხი 79. NO 3 სექტორი, 98-88 კვადრატების მიჯნა, ზომები: 1,55X0,55X1,2მ: სამარხი დამხრობილია აღმოსავლეთით. სამარხის სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში პრეპარირებული იქნა კოლხური თეთრი (სიღრმე 50 სმ), ხოლო ხელის არეში კი მრგვალ განივკვეთიანი რკინის კოროზირებული სამაჯური. სამწუხაროდ, მისი მთლიანად ამოღება ვერ მოხერხდა. სამარხის მთელ სიგრძეზე მიმოზნეული იყო პასტის იოტები.

სამარხი 80. NO 3 სექტორი, კვ.97, ზომები: 1X0,65X0,90მ. უინვენტარო.

სამარხი 81. NO 3 სექტორი, 97-98 კვადრატების მიჯნა, ზომები: 1,45X0,60X0,9 მ. სამარხი დამხრობილია აღმოსავლეთით. თავის არეში, ჩრდილო-აღმოსავლეთ ნაწილში გაიწმინდა კოლხური თეთრი, ფეხების არეში ადგილობრივი დოქი/ქოთანი (ტაბულა III/3).

სამარხი 82. NO 3 სექტორი, 87-88 კვადრატების მიჯნა, ზომები: 1,5X0,75X1 მ. ორმო სამარხი (ტაბულა III/1). პრეპარაციის დროს ცენტრალურ ნაწილში გაიწმინდა შავლაკიანი სკიფოსი (ტაბულა III/2). სამარხის მთელს პერიმეტრზე პრეპარაციის დროს ჩნდებოდა იოტები და ქარვის მძივების ფრაგმენტები.

სამარხი 83. NO 3 სექტორი, კვ. 87. ზომები: სამარხეული ორმოს სიგანე 1,8 მ, კუბოს ზომებია 1,55X0,65X1,2 მ. სამარხი დამხრობილია აღმოსავლეთით. შუა ნაწილში გაიწმინდა ადგილობრივი დოქი.

სამარხი 84. NO 3 სექტორი, კვ.96. ზომები: 1,5X0,75X1,2მ. სამარხი დამხრობილია ჩრდილო-აღმოსავლეთით. პრეპარაციის დროს სამარხის შუა ნაწილში გაიწმინდა ადგილობრივი დოქი, რომელიც პირით იყო ჩადგმული. მსგავსი შემთხვევა ძვ.წ. IV ს სამაროვანზე არ დადასტურებულა. დოქის მოპირდაპირე მხარეს გაიწმინდა შავლაკიანი ლეკითოსი. პრეპარაციის დროს ყურისა და პირის ნაწილი დაზიანდა, თუმცა მისი რესტავრირება შესაძლებელია. დოქსა და ლეკითოს შორის გაიწმინდა უცნაური ფორმის ნივთი. შესაძლებელია, იყოს კარცირებული ძვალი.

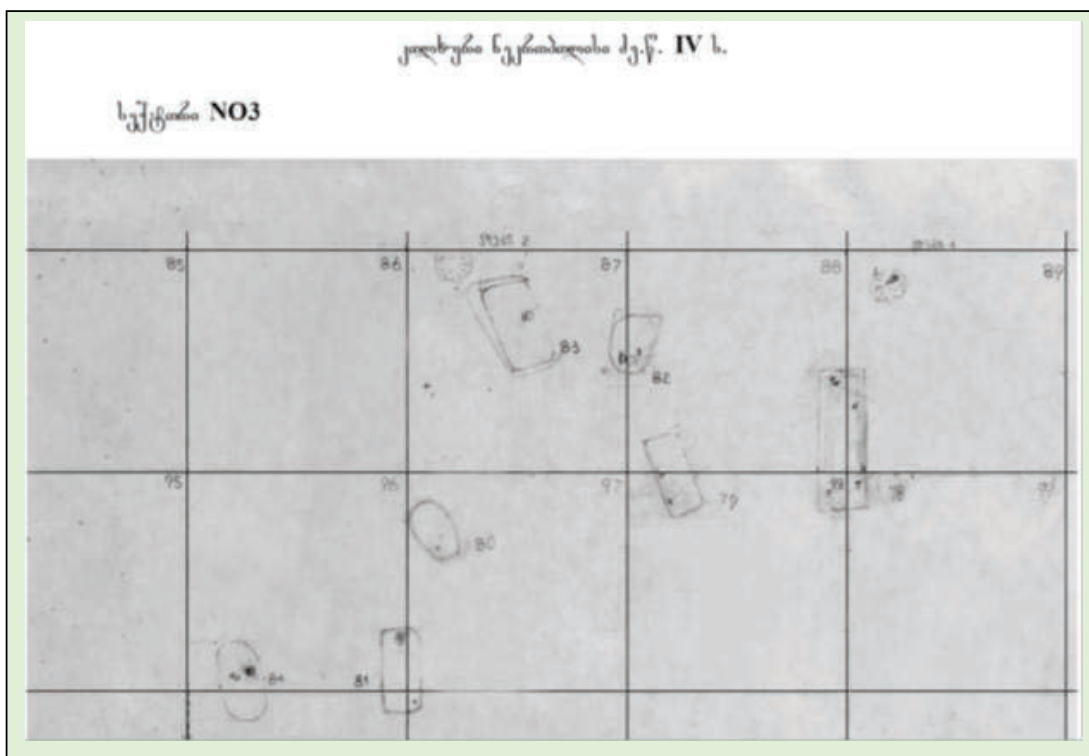
სამაროვნის ტოპოგრაფია ეჭვს არ იწვევს, რომ ჩრდილოეთიდან იგი წარმოადგენდა ფიჭვნარის ძვ.წ. V ს კოლხური სამაროვნის ქრონოლოგიურ და ტერიტორიულ გაგრძელებას. ხოლო, მისი საზღვრების დადგენა როგორც დასავლეთით – ძვ.წ. IV ს ბერძნული ნეკროპოლის მიმართულებით, ასევე აღმოსავლეთით – მდ. ჩოლოქის მიმართულებით მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს.

მოკლედ, ფიჭვნარის სამაროვნებზე წარმოებული გათხრებისა და კვლევის საფუძველზე დგინდება, რომ, ფიჭვნარელი კოლხები ძვ.წ. IV ს-დან აქაური ელინების მსგავსად საქელეხო რიტუალის შესრულებას იწყებენ. საინტერესო სურათი ისახება ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის განსაზღვრის მიზნითაც. საკმაოდ ბევრია ისეთი ჭირისუფალი, რომელიც საიმქვეყნო ინვენტარს მოკრძალებულად ან საერთოდ ვერ ატანს. ალაპის წესის მსგავსად გაიზარდა ელინიზებული კოლხთა რიცხვი, რომლებიც თავიანთ მიცვალებულებს უკვე თავით აღმოსავლეთისაკენ კრძალავდნენ, თუმცა გრძელდება ტრადიციული ადათ-წესები. მხედველობაში გვაქვს ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ და ჩრდილოეთისაკენ დამხრობილი სამარხები.

გლობალური ძვრების გამო ძვ.წ. IV ს განსაკუთრებულია და ბევრი რამით ემსგავსება თანადროულ ბერძნულ ნეკროპოლისს¹. როგორც ჩანს, ესაა ათენთან მჭიდრო, უშუალო ურთიერთობის ბოლო ეტაპი. საქმე იმაშია, რომ პელოპონესის ომში ათენის დამარცხების გამო დელოსის კავშირი სუსტდება, 30-იანი წლებიდან კი მაკედონიის მიერ საბერძნეთის დაპყრობის გამო კოლხეთთან კავშირი საერთოდ წყდება.

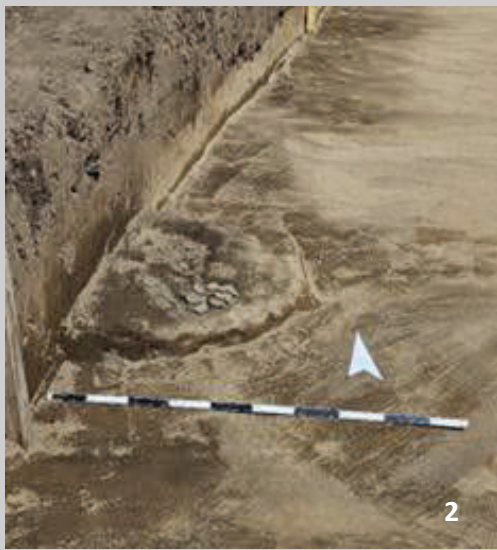
ელინისტურ ხანაში სოციალ-ეკონომიკური და შესაბამისად, პოლიტიკური კავშირები უფრო ახლო მდებარე ცენტრებთან სინოპესთან და ჰერაკლესთან იკვეთება. ეს კარგად ჩანს საკუთრივ ძვ.წ. IV ს ბერძნული და კოლხური სამაროვნების იმპორტული ნაწარმის ანალიზით² და განსაკუთრებით აღმოსავლეთით მიბჯენილ ელინისტური ნეკროპოლის მაგალითზე³.

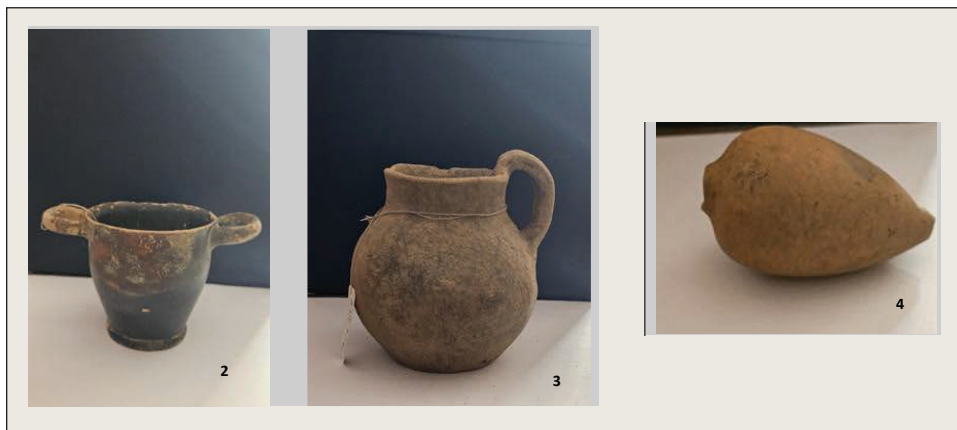
დაბეჯითებით შეგვიძლია გავიმეოროთ, რომ ჩვენს ხელთ არსებული მასალების მიხედვით ფიჭვნარში, ისევე როგორც ბოსფორში, ელინიზმის დადგომის წინ უკვე შეინიშნება ადგილობრივი მოსახლეობის ღრმა აკულტურიზაცია, რაც მთელ შავიზღვისპირეთში თუ მედიტერანული სამყაროში პარალელებისა თუ განსხვავებული ტენდენციების ინტერდისციპლინურ კვლევებს მოითხოვს.

- 1 იბ. კახიძე ა., კახიძე ე. 2014: 17-51.
- 2 იბ. კახიძე ა., კახიძე ე. 2014: 34-38.
- 3 იბ. კახიძე ა., ვაშაკიძე ნ. 2010.

გამოყენებული ლიტერატურა

კახიძე, ა. 2007. ანტიკური სამყარო აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში: ფიჭვნარის ძვ.წ. V ს ბერძნული ნეკროპოლი. ბათუმი/ოქსფორდი.

კახიძე, ა. 2016. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფა და კულტურა კლასიკურ ხანაში: ფიჭვნარის ძვ.წ. V საუკუნის კოლხური სამაროვანი. ბათუმი.

კახიძე, ა., ვაშაკიძე ნ. 2010. ელინიზმი და კოლხეთი. ბათუმი/ოქსფორდი.

კახიძე, ა., ვიკერსი მ. 2004. კოლხები და ბერძნები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში: საქართველო-ბრიტანეთის ფიჭვნარის 1998-2002 წწ ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიციის შედეგები. ბათუმი/ოქსფორდი.

კახიძე, ა., ვიკერსი მ. 2014. კოლხები და ბერძნები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში: საქართველო-ბრიტანეთის ფიჭვნარის 2003-2007 წწ ერთობლივი არქეოლოგიური ექსპედიციის შედეგები. ბათუმი/ოქსფორდი.

კახიძე, ა., კახიძე ე. 2014. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის კოლონიზაციის შედეგები: ფიჭვნარის ძვ.წ. IV საუკუნის ბერძნული ნეკროპოლი. ბათუმი/ოქსფორდი.

კახიძე, ა., კახიძე ე., თურმანიძე მ. 2022. ფიჭვნარის ძვ.წ. IV ს კოლხურ სამაროვანზე 2007-2022 წწ ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების ანგარიში. ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, X.

კახიძე, ა., მამულაძე შ. 2016. აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები. თბილისი.

კახიძე, ა., სურმანიძე ნ. (რედ.) 2023. ფიჭვნარი VIII. ბათუმი.

ჩავლეიშვილი, ი. 2005. ფიჭვნარის ნაქალაქარზე წარმოებული ბოლოდროინდელი არქეოლოგიური გათხრები და ძველი კოლხური სამოსახლო სისტემა. ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის შრომები, III.

ჩავლეიშვილი, ი. 2025. ფიჭვნარის ნაქალაქარი ძვ.წ. II და I ათასწლეულის მიჯნაზე. ბათუმი.

ხალვაში, მ., კახიძე ე. 2024. აჭარის ისტორიულ-არქეოლოგიური დახასიათება უძველესი დროიდან ახ.წ. IV საუკუნემდე. აჭარა უძველესი დროიდან თანამედროვეობამდე (რედაქტორი როინ მალაყმაძე). ბათუმი.

ნიკოლოზ ხარშილაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტის II კურსის სტუდენტი;
ხელმძღვანელი: პროფესორი **ომარ ლანჩავა**. ქუთაისი. საქართველო.

Nikaxarshiladze2005@gmail.com

რეზიუმე: ქუთაისის მიმდებარე ტერიტორიები ჯერ კიდევ პალეოლითის დროიდანაა ათვისებული, უშუალოდ ქუთაისი ძვ.წ II ათასწლეულის შუა ხანებიდან ჩანს დასახლებული. ძვ.წ II ათასწლეულის დასასრულს აქ უკვე დაბური ტიპის მსხვილი სამოსახლო წარმოიშვა. ქუთაისში მოსახლეობის ზრდა ძვ.წ VIII-VII საუკუნეებს განეკუთვნება, რაც გამოხატულია ვრცელ დასახლების ნაშთებსა თუ 3-4 მეტრიანი სიმძლავრის კულტურული ფენებში.

საინტერესოა მოცემული პერიოდის ქუთაისის არქეოლოგიური მონაპოვარიც, კერძოდ გათხრების შედეგად გამოვლინდა მრავალრიცხოვანი კოლხური კერამიკა, რომელსაც სხვადასხვა დანიშნულებისათვის გამოიყენებდნენ.

არქეოლოგიური მასალების შესწავლის შედეგად დგინდება, რომ დაწყებული ადრეანტიკური პერიოდიდან ქალაქში განვითარებული ყოფილა, როგორც თიხის ჭურჭლის, ასევე ლითონის წარმოება, ამ უკანასკნელის განვითარებისთვის თითქმის ყველა პირობა არსებობდა (მდიდარი მადნეული, ხე-ტყე და ა.შ). ასევე, აღსანიშნავია ძვ.წ VI საუკუნის რკინის სახელოსნო საწარმოს აღმოჩენაც.

აღნიშნული სამოსახლო დაწინაურებული იყო სავაჭრო ცენტრადაც, რაზედაც ძვ.წ VI საუკუნით დათარიღებულ კულტურულ ფენაში კოლხური თეთრის აღმოჩენა მიუთითებს, ასევე მრავლადაა აღმოჩენილი სხვადასხვა იმპორტული ნივთებიც.

ელინისტური ეპოქის დასაწყისიდან ქალაქში გარკვეული გარდატეხები შეიმჩნევა, კერძოდ, აღინიშნება ქუთაისის ჩართულობა დიდ სავაჭრო ურთიერთობებში, ამის ნათელი დასტურია სხვადასხვა იმპორტული კერამიკისა თუ მონეტის აღმოჩენა ქუთაისის ტერიტორიაზე.

შემდეგ პერიოდებში ქუთაისი დაკნინებულია, ფარნავაზის ეპოქიდან იწყება ქუთაისის ქართიზაცია, ასევე ქალაქის ცენტრიც ვაკეში გადმოდის, ელინისტური ეპოქის მიწურულისკენ იწყება თითქმის საუკუნოვანი ომების ეპოქა კოლხეთისათვის, რომელიც ამ უკანასკნელის დაშლით და რომაელთა ბატონობით დასრულდა, რამაც გამოიწვია ქუთაისის სრული ლიკვიდაცია.

გვიან ანტიკური ხანის დასაწყისისთვის, ქუთაისის მნიშვნელობა მნიშვნელოვნად შემცირებულია, ამის ნათელი მაგალითია ის, რომ ახ.წ I საუკუნისთვის, ქუთაისის შესახებ თითქმის არაფერია ცნობილი, აღმოჩენილია, აღნიშნული პერიოდის სხვადასხვა დანიშნულების კერამიკული ჭურჭელი.

ახ.წ I საუკუნიდან ქუთაისის ტერიტორიაზე ვრცელდება იმპორტული ნაწარმი, სანელსაცხებლები, მინის ჭურჭლები, ბრინჯაოს, ვერცხლის და ოქროს ნივთები. საკმაოდ მრავალფეროვანია რკინის იარაღი.

საკვანძო სიტყვები: ანტიკური, ქუთათისი, კოლხეთი.

კოლხეთის არქეოლოგიურ მონაპოვარში მკაფიოდ არის ასახული ადგილობრივი საზოგადოების წიაღში მომხდარი ღრმა სოციალური დიფერენციაცია და საკმაოდ რთული სოციალურ-კლასობრივი სტრუქტურა. უკვე ძვ. წ. I ათასწლეულის შუა ხანებისათვის კოლხეთში დასრულებული ჩანს ადრე კლასობრივი საზოგადოების ჩამოყალიბება ქალაქებისა და საქალაქო ცხოვრების ფორმირება. სახეზეა რთული სტრუქტურის საზოგადოება ურთიერთდაპირისპირებული კლასებით და იერარქიულად დაქვემდებარებული სოციალური ფენებით თუ კატეგორიებით.

მაშასადამე, ძვ. წ. VI საუკუნიდან უკვე კოლხური საზოგადოება წარმოგვიდგება სოციალურად დიფერენცირებული მრავალდარგობრივი მეურნეობით, დანიშნულებული მინათმოქმედებით, მევენახეობით განვითარებული ხელოსნური წარმოებით, საქალაქო ცხოვრებით, რეგულარული ვაჭრობით და ადგილობრივი სამონეტო სისტემით.

ამრიგად, ძვ. წ. I ათასწლეულის შუა ხანებიდან იწყება ახალი ეტაპი კოლხეთის სამეფოს ისტორიაში, სადაც რკინის მეტალურგიის წარმატებებმა და ხელოსნობის ცალკეული დარგების განვითარებამ შექმნა მკვიდრი ეკონომიკური ნიადაგი საქალაქო ტიპის მსხვილი სამოსახლოების აღმოცენებისათვის და ადრეაღმოცენებულთა შემდგომი განვითარებისათვის. ფიქრობენ, რომ „ადრეანტიკური ხანისათვის კოლხეთის სახელმწიფო გაერთიანების ჩამოყალიბებასთან ერთად ქუთაისი მისი მთავარი პოლიტიკურ-ურბანისტული ცენტრი ხდება... უფრო სწორად, უნდა ვიფიქროთ, რომ ქუთაისი აგრძელებს პოლიტიკურ-ადმინისტრაციული ცენტრის სტატუსს, რომელიც მან ჩვენი ვარაუდით ძვ. წ. VIII საუკუნეში დაიმკვიდრა. ამ სამოსახლოს ურბანიზაციის ძირითადი არგუმენტი არქეოლოგიური მონაპოვარია, სადაც კარგად ჩანს ეკონომიკის სხვადასხვა დარგების წარმატებული განვითარება, ადგილობრივ ნედლეულზე დაფუძნებული მრავალდარგოვანი ხელოსნური წარმოება, საკუთარი ტიპოლოგიური მოდელით, ხელოსნური ნაწარმის ძირითადი ფორმების სტანდარტიზაციითა და მათი სასაქონლო ხასიათით.

ძვ. წ. VI საუკუნიდან ქუთაისის მიწა-წყალზე ვრცელი და მნიშვნელოვანი დასახლება ჩანს. პირველ ყოვლისა, ცხოვრება აღმავალი ფორმით გრძელდება იმ სამოსახლოებზე რომელთა, განვითარების შედეგად წინარეანტიკურ ხანაში (ძვ. წ. VIII საუკუნე) ჩვენ მივიღეთ დიდი ურბანისტული წარმონაქმნი, რომელიც უთუოდ, კოლხეთის სამეფოს მთავარი პოლიტიკური ცენტრის ფუნქციას ასრულებდა... ამიტომაც ტოპოგრაფიულად ადრეანტიკური ხანის კულტურული ფენები აღმოჩენილი იქნა ძირითადად იმავე უბნებში, სადაც ადრინდელი სამოსახლოს ნაშთები იქნა გამოვლენილ-შესწავლილი. მაშასადამე, ესენია: არქიელის გორა, ცაცხვების უბანი, გაბაშვილისა და დათეშიძის გორა, საკუთრივ ქალაქის ტერიტორიაზე ამას ემატება კიდევ ერთი ახალი პუნქტი, რომელიც წინამორბედთაგან განსხვავებით თანამედროვე ქალაქის ვაკე ნაწილში აღმოჩნდა.

1. ახალი აღმოჩენები

გაბაშვილისა და დათეშიძის გორაკების ძირში, სამხრეთი მიმართულებით 2005 წლის მაისში „პრესის სახლსა“ და რუსთაველის ხიდს შორის არსებულ მონაკვეთში ახალმშენებლობისათვის გათხრილ კვადრატული ფორმის ქვაბულში (30X30 მმ.) გამოვლინდა ადრეანტიკური ხანის მძლავრი კულტურული ფენა და ელინისტური ხანის სამაროვანი იმთავითვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ კატეგორიის ძეგლების აღმოჩენა ქალაქის ვაკე ნაწილში, პირველი შემთხვევაა ქუთაისის არქეოლოგიური კვლევის ის-

ტორიაში, ამიტომაც მისი მნიშვნელობა განუსაზღვრელად დიდია. ქვაბულის სტრატиграფიულ ჭრილში ოთხივე მიმართულებით ჰუმუსისა და ყვითელი თიხნარის ქვეშ კარგად იკითხება 1,5 მ. სიმძლავრის კულტურული ფენა, რომელიც ასევე ყვითელ თიხნარზეა აღმოცენებული, სხვადასხვა მონაცემებით და მოსახლეობის ინფორმაციით კულტურული ფენები საკმაოდ დიდ მანძილზე ჩანს განფენილი.

კულტურულ ფენაში მოპოვებული არტეფაქტების უდიდესი ნაწილი ადგილობრივი (კოლხური) კერამიკაა. ესენია: ვიწრო, მაღალყელიანი დერგების პირყელის ფრაგმენტები, ყელზე პარალელური ღარებით. პირის კიდეგან და მხრებზე ამფორისებურად მიერთებული ორი ყურით. ქედებიანი, კოლხური ქვევრების ნამსხვრევები. ცალყურა და ორყურა (სხვადასხვა ზომის) ქოთნების ნაშთები. სწორი, ვერტიკალურად ზეანეული საყელოსებური დათხელებული პირ-ბაკოთი. ზედაპირგაპრიალეული, ფართობიანი დერგების და მრავალრიცხოვანი კოლხური სასმისების (ცილინდრული, ფეხიანი და სხვ.) სხვადასხვა ზომის ღოჭების, ვარდისფერკეციანი კოლხური ამფორის პირ-ყელის და კედლების ნაწილები. ამასთანავე, სინოპური ამფორის ფრაგმენტებიც. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს რკინის სადნობი ქურისათვის განკუთვნილი ვიწრობოლოდადუღებული თიხის საქშენი მილის ნაშთები, რკინის ჟანგთან და წიდებთან ერთად. ზემოთ ჩამოთვლილი ნივთიერი მასალა ზედმინევნით იმეორებს კოლხეთში (ვანი, დაბლაგომი) ძვ. წ. V საუკუნის ფენებში აღმოჩენილ კერამიკის ფორმებს და აგებულებას. მცირეოდენი განსხვავება, მხოლოდ თიხის შემადგენლობაშია. ქუთაისური თიხა ვანისაგან განსხვავებით ოდნავ უხეშია კვარციანქარსიანი. ემჩნევა (მაგრამ აღარ აქვს შერჩენილი) ზედაპირის გაპრიალეების კვალი. ადრე აღმოჩენილი ადგილობრივი კერამიკის მიხედვით და ვანში აღმოჩენილი მასალების საფუძველზე ნამოსახლარის ინვენტარი ძვ. წ. V-IV საუკუნეებით უნდა დათარიღდეს. შემდგომში ამ უბანზე ელინისტურ ხანაში ძვ. წ. III საუკუნიდან სამაროვანი გაუმართავთ, კრამიტით გადახურული ორმოსამარხითა და ქვევრსამარხებით როგორც აღვნიშნეთ, ეს მომენტი ამ კატეგორიის ძეგლების აღმოჩენისა პირველი შემთხვევაა ქუთაისის ტერიტორიაზე და ფაქტობრივად ავსებს იმ ლაკუნას, რომელსაც ჩვენ პატ. ოთ. ლორთქიფანიძესთან ერთად ქალაქის ისტორიის „ბნელ პერიოდს“ ვუწოდებდით.

ქალაქის შემოგარენში ადრეანტიკური ხანის ფენები გამოვლინდა ჭახათაში (მდ. წყალწითელას ნაპირზე), გელათში, მაღლაკში (მდ. გუბისწყლის სანაპირო), ჭოგნარში, ფარცხანაყანევში. ამ პერიოდის მასალათა ერთი ნაწილი მოპოვებული იქნა 1963-65 წლებში საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის ინსტიტუტის და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გაერთიანებული არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ (ხელმძღვანელი: აკად. ოთ. ლორთქიფანიძე), ხოლო დანარჩენი 1984-2005 წწ. ასევე არქეოლოგიური კამპანიების დროს. როგორც პირველი, ისე მეორე ექსპედიციების დროს არქეოლოგიურად განსაკუთრებით საინტერესო გამოდგა ე. წ. „გაბაშვილის“ და „დათეშიძის“ გორა, რომლის ცენტრალური ნაწილი კულტურისა და დასვენების პარკს უკავია, ხოლო სამხრეთი და სამხრეთ-აღმოსავლეთი ფერდობები დასახლებულია. კულტურული ფენა ყველგან წარმოშობილია ნიადაგისეულ თიხნარზე და გავრცელებულია საკმაოდ დიდ ტერიტორიაზე, რაც ნამოსახლარის ვრცელ საზღვრებზე მიუთითებს. მისი სიმძლავრე ზოგან 1,5 მ. აღწევდა. პირველი ექსპედიციის დროსვე დაზვერილი იქნა „არქიელის გორა“ და „ცაცხვების უბანი“, სადაც ნაყარ მიწაში მოპოვებული ზოგიერთი კერამიკული ფრაგმენტი ანტიკური ხანის კულტურული ფენის არსებობას მიაწიშნებდა. იმავე დროს ექსპედიციამ ანტიკური ხანის ფენები დაადასტურა ქუთაისის ირგვლივ მდებარე

ვრცელ სასოფლო-სამეურნეო ტერიტორიაზე (ჭოგნარი, ბანოჯა, ფარცხანაყანევი და სხვ.). აქედან საგანგებო ყურადღების ღირსია ჭოგნარის ნამოსახლარი, მდ. ყვირილას მარჯვენა სანაპიროზე, მდ. ჭიშურას შესართავთან. როგორც ჩანს, უძველეს ხანაში იგი ქუთაისთან უნდა ყოფილიყო დაკავშირებული ოდილაურ-კვახჭირზე გამავალი გზით. საგანგებო ყურადღებას იმსახურებს ჭოგნარის გეოგრაფიული მდებარეობა. ფაქტობრივად ესაა ორი დიდი მდინარის რიონისა და ყვირილას ხერთვისი, სადაც, როგორც ფიქრობენ ძველი მსოფლიოს სავაჭრო-სატრანზიტო მაგისტრალის გზაზე-საყარი იყო. ეს მაგისტრალი ქალაქ ფასისიდან (ფოთი) რიონ-ყვირილას ხეობით აღმოსავლეთის ქვეყნებს უკავშირდებოდა. ხოლო, ამ გზის მეორე შტო რიონ-ყვირილის შესართავიდან რიონის ზემონელს მიჰყვებოდა და შიდა კოლხეთის მთიან ოლქებამდე აღწევდა. ალბათ, ამ ხეობით უნდა იყოს რაჭაში შემოტანილი ერთი წყება ანტიკური იმპორტული ნივთებისა: ძვ. წ. V საუკუნის ატიკური შავლაკიანი სკიფოსი, პოლიქრომული მინის ე. წ. ფინიკიური სანელსაცხებლები და ეგვიპტური სკარაბეები. ძვ. წ. VI-V საუკუნეების იმპორტული ამფორებისა და კერამიკის ფრაგმენტები აღმოჩენილია საკუთრივ ქუთაისშიც და ჭოგნარში.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია ქუთაისში შემთხვევით აღმოჩენილი ატიკური ტიპის ბრინჯაოს მუზარადი, რომელიც მოსკოვის ისტორიულ მუზეუმშია დაცული. იქვე ინახება 1931 წ. მოსკოველი არქეოლოგის ე. კრუპნოვის მიერ მოძიებული არქეოლოგიური მასალებიც. 1963 წ. ქუთაისის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ ჭოგნარში „ნასაჯვარების“ ბორცვზე შეისწავლა ადრეანტიკური და ელინისტური ხანის ნამოსახლარი და გვიანანტიკური ხანის სამაროვანი. კულტურული ფენები შეიცავდა დიდი რაოდენობით ადგილობრივი კერამიკის ნატეხებს და გამომწვარი თიხის ბათქაშის ფრაგმენტებს. ასევე იმპორტულ კერამიკას.

„ფარნალის გორაზე“ კარიერებში კირქვის დამუშავების გამო ძეგლის დიდი ნაწილი განადგურებული იყო, მაგრამ ექსპედიციამ იქ 5 საცდელი თხრილი გაჭრა და სამი კულტურული ფენა დაადასტურა, მათ შორის ადრეანტიკური ხანის მძლავრი ფენებიც, რომელიც ძვ. წ. VI-V საუკუნეების კერამიკითაა მთლიანად წარმოდგენილი. მესამე ფენა გვიანანტიკური ხანის სამაროვანს შეიცავდა, სადაც აღმოჩნდა IV-V საუკუნეების წითელლაკიანი კერამიკის ფრაგმენტები იმ დროს იშვიათი მონაპოვარი შიდა კოლხეთისათვის. ასეთი კერამიკა შემდგომში მრავლად აღმოჩნდა ნაქალაქარის კულტურულ ფენებში. იქვე ექსპედიციამ მიაკვლია რკინის წიდებსა და თიხის საბერველი მილის ფრაგმენტებს, რაც რკინის წარმოების შესაძლო არსებობაზე უნდა მიუთითებდეს აღნიშნულ სამოსახლოზე.

მაშასადამე, ქუთაისის მიდამოების არქეოლოგიურმა კვლევამ უჩვენა, რომ ადრეანტიკური ხანის სამოსახლოებიც, ისევე როგორც წინარე ხანის, ძირითადად გამართული ყოფილა ბუნებრივ ბორცვებზე და შემალლებებზე, მაგრამ ქუთაისის მიდამოების იმ ნაწილში, სადაც ბუნებრივი შემალლებები არ არსებობდა, ადგილობრივ მოსახლეობას კოლხეთის ვაკე-დაბლობისათვის დამახასიათებელი ხელოვნური სამოსახლოები გაუმართავთ. ამის დასტურია: ფარცხანაყანევი, პატრიკეთში, საყულიაში, ჯიხაშში და სხვა სოფლებში აღმოჩენილი ხელოვნური ბორცვები, რომლებიც ძირითადად მდ. რიონის დინების გაყოლებაზეა მოწყობილი და ზოგადად „დიხაზურ-გებითა“ და „დიხაგუძუბებით“ არის მოფენილი მთელი კოლხეთის დაბლობი, როგორც ზღვისპირა ზოლი, ასევე შიდა რაიონებიც. დასახლებათა ასეთი ტიპი სპეციფიკური მოვლენაა კოლხეთის დაბლობისათვის, როგორც წინა ისე ადრეანტიკურ ხანაში. იგი თანაარსებობს ბუნებრივ სამოსახლოებთან ერთად ქუთაისის ქვეყანაში, რაც აქაური რელიეფის თავისებურებებით იყო უთუოდ განპირობებული.

2. ხელოსნობა ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში

2.1. მეთუნეობა

როგორც ცნობილია, კერამიკული წარმოება ძველი კოლხეთის სახელოსნო მეურნეობაში ერთ-ერთ ყველაზე განვითარებულსა და მაღალდანიანაურებულ დარგს წარმოადგენდა. ამის დასტურია ძვ. წ. VI-V საუკუნეების კულტურულ ფენებში აღმოჩენილი უთვალავი რაოდენობის თიხის ნაწარმი, რომელიც წინამორბედი ეპოქის მსგავსად მრავალფეროვანია ფორმების მხრივ (ქვევრები, დერგები, ქოთნები, დოქები, ჯამები, სასმისები, კათხები, მათარები და სხვ.) და დანიშნულების მიხედვით (სამეურნეო, სუფრის, სამზარეულო, საკულტო და ა. შ.). ამდროინდელი თიხის ნაწარმი ძირითადად სწრაფმბრუნავ კერამიკულ ჩარხზეა დამზადებული, რაც სამეურნეო წარმოების ცალკე და დამოუკიდებელ ხელოსნურ დარგად გამოყოფის თვალსაჩინო მოწმობაა. ქუთაისისა და მისი მიდამოების ადრეანტიკური ხანის კერამიკული მასალა ერთი შეხედვით თითქმის მთლიანად იმეორებს კოლხეთის ტერიტორიაზე გამოვლენილ ამავე დროის თიხის ნაწარმის თვისებებს. კოლხეთში არ გვეგულება ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის არც ერთი ძეგლი-ნამოსახლარი თუ სამაროვანი, სადაც კოლხური თიხის ჭურჭელი ყველა ფორმით თუ არა, რამოდენიმე კომპონენტით მაინც რომ არ იყოს წარმოდგენილი. ქუთაისის ნაქალაქარზე აღმოჩენილი ადრეანტიკური ხანის კოლხური თიხის ჭურჭელი დანიშნულების მიხედვით ხუთ ძირითად ჯგუფად იყოფა: სამეურნეო, სამზარეულო, სუფრის, სამგზავრო და დეკორატიული. სამეურნეო ჭურჭელში გაერთიანებულია-ქვევრები და დერგები; სამზარეულოში-ქვაბ-ქოთნები, ხუფები და საწურები; სუფრის ჭურჭელში-დოქები, სასმისები, ჯამები; სამგზავროში-მათარები, ამფორები; დეკორატიულში-ლარნაკები.

ქვევრები-მევენახეობა-მელვინეობასთან დაკავშირებული დიდი ზომის ჭურჭელია (ღვინის დაყენება-შენახვისათვის). ზოგჯერ სხვა პროდუქტების (მარცვლეული, ზეთი, დამარილებული თევზი და სხვ.) შესანახად და ტრანსპორტირებისათვის გამოიყენებოდა. გარკვეულ პერიოდში დასაკრძალავ ურნებადაც იყენებდნენ. ელინისტურ ხანაში, ქუთაისის მხარეში ქვევრში მიცვალებულის დაკრძალვა საერთო წესად იყო მიღებული. ქვევრის გაჩენას ძვ. წ. VII საუკუნეს მიაკუთვნებენ და კულტურული მევენახეობის დასაწყისს უკავშირებენ. ისინი აღმოჩენილია თითქმის უკლებლივ ყველა ძეგლზე, რომელიც შეიცავს ძვ. წ. VI-V საუკუნეების მასალებს: ვანი, დაფნარი, დაბლაგომი, სენაკი, საგვაჩიო, გეგეჭკორო, გურიანთა, ოჩამჩირე, სოხუმი და მისი მიდამოები, ფოთის მიდამოები, ბათუმის ციხე, ქობულეთ-ფიჭვნარი და სხვ. კოლხური ქვევრის ერთეული აღმოჩენები ცნობილია ჩრდ. შავიზღვისპირეთიდან, რაც საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკური კონტაქტებით არის ახსნილი.

ადრეანტიკური ხანის ქვევრებისათვის დამახასიათებელია გარეთ გადმოხრილი, მასიური, ორნამენტირებული პირის გვირგვინი, მხრებგამოყვანილი ტანი, ბრტყელი ძირი და რელიეფური სარტყელებით დაფარული ტანი, რომელიც ღარებისა და ქედების სხვადასხვაგვარი კომბინაციებისაგან შედგება.

ჩვენ ხელთ არსებული მასალების მიხედვით მექვევრეობა წარმოგვიდგება, როგორც სრულად ჩამოყალიბებული ცალკე დარგი კერამიკული ხელოსნობისა, მის დამზადებაში დასაქმებული იყვნენ სპეციალიზებული სახელოსნოები.

ზოგადი ქრონოლოგიური თვალსაზრისით ქუთაისსა და მის მიდამოებში აღმოჩენილი ანტიკური ხანის ქვევრები ორ ძირითად ჯგუფად უნდა გაიყოს. პირველ ჯგუფში უნდა გაერთიანდეს ადრეანტიკური ხანის (ძვ. წ. VI-V სს.) ქვევრები, ხოლო

მეორეში-ელინისტური ხანის (ძვ. წ. IV-III სს.). მიუხედავად იმისა, რომ ამ ორი ეპოქის ქვევრებს შორის არის საერთო ნიშნები, ისინი მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან და საკუთარი ეპოქის დამახასიათებელ თავისებურ ნიშნებს ატარებენ.

პირველი ჯგუფის ქვევრებში გამოირჩევა შედარებით გლუვქედებიანი ერთეულები, ხოლო ქედებს შორის მანძილი სწორი ან ირიბი ჭდეებითაა დახაზული, კედლის შიდა ზედაპირი ერთმანეთზე მიჯრილი წვრილი წრეებითაა დაფარული, რითაც ძალიან ემსგავსებიან ელინისტური ხანის ქვევრებს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ისინი გარდამავალ ფორმებს წარმოადგენენ პირველ ჯგუფსა და მეორე ჯგუფს შორის და ძვ. წ. V-IV საუკუნეებით უნდა დათარიღდნენ.

დერგები-ადრეანტიკური ხანის კოლხური თიხის ჭურჭლის ნაკლებად შესწავლილი ფორმაა. სპეციალურ ლიტერატურაში არ არის შემუშავებული მათი ტიპოლოგიური, არც ქრონოლოგიური კლასიფიკაცია. მხოლოდ ვანში აღმოჩენილი დერგების სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური ანალიზია შედარებით უკეთ ცნობილი. იქ სულ 7 ტიპის გამოყოფა გახდა შესაძლებელი, აქედან ზოგიერთი მათგანი ზუსტად იმეორებს ქუთაისში აღმოჩენილი დერგების ნიმუშებს.

ცალკე ტიპს ქმნიან ორყურა ვიწროპირიანი დერგები, რომლის ზუსტი ანალოგია ვანის ნაქალაქარზეა ნაპოვნი და ძვ. წ. V საუკუნის შუახანებით თარიღდება. მათ აქვთ ოთხკუთხაგანივკვეთიანი პირის გვირგვინი, რომლის ზედა გვერდი ყელისაგან გამოყოფილი არ არის. ცილინდრული ყელი, ბიკონუსურ ფორმის ტანს უერთდება. აქვს ბრტყელი ძირი, თხელი ოვალურგანივკვეთიანი ყურები. ყელზე წრიული პარალელური ღარები აქვს დატანილი. კეცი საკმაოდ უხეშია, ქარსიანი

განსხვავებული ტიპია ფართოპირიანი დერგები რომელთაგან, ზოგიერთს ტანზე ჰორიზონტალურად მიძერწილი ორი ყური აქვს, ზოგსაც კი ვერტიკალურად, ასეთი ტიპის ჭურჭელი ვანის სამარხებიდან ძვ. წ. V საუკუნითაა დათარიღებული.

დერგებს შორის ყურადღებას იპყრობს ერთი ტიპი, რომელიც მკვეთრად განსხვავდება წინარეანტიკური ხანის კანელურებიანი დერგებისაგან. მათ შედარებით მომცრო ტანი აქვთ და თხელკედლიანებია. ზოგიერთს მკვეთრად აშვერილი საშუალო სიმაღლის ყელი და სწორი პირი აქვთ. მუცელი დაბალი და განიერია, ყელის ძირში მხრები ერთბაშად ფართოვდება და ზოგიერთს ყელზე ირიბჭდეებიანი სარტყელი შემოუყვება ქედის სახით. აღნიშნული დერგები ნაცრისფერკეციანია და უხეში თიხისაგანაა დამზადებული ქარსისა და ქვიშის მინარევებით. ადრეანტიკური ხანის კოლხური კერამიკული წარმოების მაღალმხატვრულ გემოვნებაზე მეტყველებს ანალოგიური დერგის ფრაგმენტები, რომელსაც მეტად ორიგინალური ყური ამკობს. იგი ცხენის თავის სტილიზებულ გამოსახულებას წარმოადგენს აცქვეტილი ყურებით, რქისებრი შვერილებით და სტილიზებული ფაფარით, ყელზე კი ზემოთ განხილულის მსგავსად სარტყლისებრი ქედი შემოუყვება და მასზე პირიანი იარაღის საშუალებით ვერტიკალური ჭდეებია დატანილი, აქაც კეცი ნაცრისფერია და უხეში.

2.2. სამზარეულო კერამიკა

ქოთნები-ყველაზე მრავალრიცხოვანი ფორმაა სამზარეულო დანიშნულების ჭურჭლეულში. ქოთნების ერთი ნაწილი სფერულტანიანებია, ხოლო მეორენიშე-დარებით მომცრო ზომის, ნესვისებურტანიანები ქილისებური (ნაგრძელებული სხეულით). ქოთნების უმრავლესობას ზედაპირი წნეხვითი ტექნიკის საშუალებით შესრულებული ხაზებით აქვთ დაფარული. ეს ხაზები შვეულად ან ბადისებურად არის დატანილი. აღნიშნული ქოთნები უპირატესად რუხკეციანი და შავად გამომწვარია.

ქუთაისურ კერამიკულ ინვენტარში არის ერთი ფრაგმენტი ადრეანტიკური ხანის ნითელკეციათი ქოთნისა, რომელსაც მილისებურშვერილიანი სახელური (ყური) აქვს, ისევე როგორც მის თანადროულ დოქებს. ანალოგიური მასალა აღმოჩენილია ვანში, დაბლაგომში და სხვ. ჩვენი ვარაუდით ეს ინვენტარი წინარეანტიკური ხანიდან ადრეანტიკურზე გარდამავალი პერიოდით (ძვ. წ. VII-VI სს.) უნდა დათარიღდეს.

დოქები-ქუთაისური კერამიკული ინვენტარის მთავარი შემადგენელი ფორმაა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია ყურმილიანი დოქების ფრაგმენტები ადრეანტიკური კოლხეთის სამეთუნეო ნაწარმის დამახასიათებელი კომპონენტი. დოქების ფორმა ბიკონუსურია, შავადგამომწვარია და ქარსიანი თიხისაგანაა ნაძერწი. ასეთი დოქები დამახასიათებელია კოლხური ნამოსახლარების კულტურული ფენებისათვის და ზოგადად ძვ. წ. VI-V საუკუნეებით თარიღდება. ყურმილიანი დოქები ქვევრებთან ერთად და სასმისებთან ერთად ადრეანტიკური ხანის კოლხეთის წამყვან ფორმად გვევლინება. ძნელად თუ მოიძებნება კოლხეთში ჩვენთვის საინტერესო პერიოდის ძეგლი, სადაც არ არის ფიქსირებული ამ ტიპის დოქები. ისინი აღმოჩენილია: ბათუმის ციხეზე, ფიჭვნარში, კოხში, სიმაგრეზე, რიონის მარცხენა ტერასის დასახლებებზე, ოჩამჩირეში, ერგეტაში, შუამთაში, მთისძირში, დაბლაგომში, მაღლაკში, დაფნარში, ითხვისში, მოდინახეზე, ციხურაზე, მუხურჩაში, მერხეულში, ბრილში და სხვ.

გარდა ამისა, ყურმილიანი დოქები ცნობილია იმ ძეგლებიდანაც, რომელთა თარიღი

წინარე და ადრეანტიკური ხანის მიჯნას წარმოადგენს. ესენია: საზანოს, მუხურჩის, პალურის და ნიგვზიანის სამაროვნები, ასევე ფიჭვნარის სამოსახლო. ყოველივე ეს საფუძველს გვაძლევს, ყურმილიანი დოქების წარმოშობა წინარეანტიკურ ხანაში ვივარაუდოთ. თუმცა მათი არსებობა ძვ. წ. IV-III საუკუნეების კომპლექსებშიც არის დადასტურებული. საინტერესოა ის, რომ ადრინდელი (ძვ. წ. VIII-V სს.) ყურმილიანი დოქები ძირითადად ბიკონუსური ფორმისაა, ხოლო ძვ. წ. IV საუკუნიდან დოქის ტანი ბიკონუსურ ფორმას კარგავს და სფერულ მოყვანილობას იღებს.

ქუთაისის მიდამოებში აღმოჩენილი ადრეანტიკური ხანის დოქებიდან ყურადღებას იპყრობს ორი ფრაგმენტი სხვადასხვა დოქისა, რომელთაც ბიკონუსური ფორმა ჰქონდათ და ზედაპირზე, შუანელთან სარტყელისებურად შემოუყვება სავარცხლისებური იარაღით დატანილი წინვოვანი ორნამენტი. ასეთივე ორნამენტი ჰქონდა ყელის ძირში, ხოლო ტანის ქვედა ნაწილი წნეხვით გამოყვანილი შვეული ხაზებით აქვს დაფარული; მეორე ფრაგმენტი წნეხვით ნაპრიალებია და შავად გამომწვარია.

სასმისები – სამი ტიპითაა ძირითადად წარმოდგენილი.

ესენია ცილინდრული ფორმის, მაღალტანიანი, პატარა მრგვალგანივკვეთიანი ყურით, ძირისაკენ თანაბრად გაფართოებულია, შავად ან რუხ-ნაცრისფრად გამომწვარია, ზედაპირზე დატანილია ირიბი ჭდეები. ასეთი სასმისები ფართოდ გავრცელებული ფორმაა კოლხეთისათვის და ძვ. წ. VI-V სს. თარიღდება. აღმოჩენილია ვანში, დაბლაგომში, მთისძირში და რიონის ქვემო წელზე. 2. ფეხიანი სასმისები ასევე ფართოდ გავრცელებული ფორმაა ადრეანტიკური ხანის მთელი კოლხეთისათვის. უხეშად ნაძერწია, გამომწვარია რუხ-ნაცრისფრად. აქვს დაბალი გამოყვანილი ფეხი. 3. უფეხო, ჭიქისებრი სასმისია. ტანი ორ ნაწილად იყოფა: (ზემოთ ძაბრისებური ფორმა აქვს) ქვედა ნაწილი დაბალი და ვიწროა, ზედა კი ძაბრისებურადაა გადაშლილი და პირის კიდე ჩათხელებული აქვს. ქვედა ნაწილის ზედა მხარეს მიძერწილი აქვს მცირე ზომის მრგვალგანივკვეთიანი ყური. აღნიშნული ფორმაც ფართოდაა გავრცელებუ-

ლი კოლხეთში. ძვ. წ. VI-IV საუკუნეების ნასახლარებზე, როგორც ზღვისპირა ზოლში ასევე ქვეყნის შიდა რაიონებში.

ჯამები და თეფშები-ქუთაისური კერამიკული ინვენტარის მნიშვნელოვანი ნაწილია, მათგანაც რამდენიმე ჯგუფი გამოიყოფა. ერთ-ერთ ჯგუფს ქმნიან ირიბკალთიანი, შავადგამომწვარი, ბრტყელძირა ჯამები, რომლებიც ფართოდაა დამახასიათებელი ადრეანტიკური ხანის კოლხეთისათვის. ისინი გვხვდება ფოთის მახლობლად გამოვლენილ ძვ. წ. VI-V საუკუნეების ნამოსახლარებზე (საქორქიო, ჭალადიდი) ვანის ნაქალაქარზე და მრავალ სხვა პუნქტში. აღსანიშნავია, რომ ვანის ნაქალაქარზე გათხრილ ძვ. წ. V საუკუნით დათარიღებულ ქალის მდიდრულ სამარხში ოთხი ასეთი ჯამი აღმოჩნდა. რაც მიგვითითებს ირიბკალთიანი ჯამების ფართოდ გავრცელებაზე და მათ პოპულარობაზე ადრეანტიკური ხანის კოლხეთში.

თეფშების მეორე ჯგუფში შედის კეცისებური ფორმის კიდებაკეცილი, ფართო-ბრტყელძირიანი, დაბალკალთიანი ცალები, რომელთაც ვერტიკალურად აშვერილი დათხელებული პირის კიდე აქვთ. ბრტყელძირა ჯამებთან ერთად ძვ. წ. IV საუკუნიდან თანაარსებობენ ქუსლიანებიც, ისინი დამახასიათებელია ელინისტური ხანისათვის.

მათარა-სამგზავრო ჭურჭლის საკმაოდ ფართოდ გავრცელებული სახეობაა. ერთი ცალი, უაღრესად საინტერესო მათარა მაღლაკის ქვევრსამარხიდანაა და შეცდომით ძვ. წ. VI საუკუნით იყო დათარიღებული ან კიდევ V საუკუნით. ლ. ჯიქიას მიხედვით მეორე მათარა ქუთაისში-ცაცხვების უბნის სამარხი კომპლექსის ნაწილია (აღმოჩენილია XX ს. 20-იან წლებში), ერთიც ფარცხანაყანევის ქვევრსამარხიდანაა. მართალია, ეს ჭურჭელი V საუკუნის კერამიკის ახალ ფორმას წარმოადგენს კოლხეთში, მაგრამ ჩვენი ვარაუდით ქუთაისის მიდამოების მათარები ძვ. წ. IV საუკუნით უნდა განისაზღვროს.

ამფორა-შედარებით იშვიათი ჭურჭელია ადგილობრივ კერამიკულ ინვენტარში. ახალი ნამოსახლარიდან გვაქვს ერთი ამფორის პირყელის ნაწილი, რომელიც ძვ. წ. V-IV საუკუნეების მასალებთან ერთად აღმოჩნდა, ამდენად, კოლხეთში ასეთი ტიპის ჭურჭლის დამზადება-გაჩენის თვალსაზრისით მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება.

2.3. ლითონწარმოება

ქალაქის ხელოსნობის და ეკონომიკის ერთ-ერთი წამყვანი დარგი იყო ლითონწარმოება. ადრეანტიკური ხანის ქუთაისში ლითონწარმოების, განსაკუთრებით კი რკინის მეტალურგიის საილუსტრაციოდ მრავალი ნაშთია გამოვლენილი, უნდა აღინიშნოს, რომ ძვ. წ. VI-V საუკუნეებისათვის კოლხეთში თითქმის ყველა პირობა არსებობდა რკინის დამამუშავებელი წარმოების ინტენსიური განვითარებისათვის (მდიდარი მადნეული, ხე-ტყე დიდი მეტალურგიული ტრადიციები და ა. შ.). რკინის მოპოვება დამუშავების უძველესი კერები მიკვლეულია სვანეთში (ჭუბერის თემი), რაჭაში (წედისი), ზემო იმერეთში (არგვეთი-სოფ. ნავარძეთი) და საკუთრივ ქუთაისის მხარეში (ოკრიბაში-სოფ. სანირე, მუხურა, ნაძვა, და სხვ.). რკინის წარმოების ფართო მასშტაბებს მოწმობს ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში, კულტურულ ფენებში, განსაკუთრებით კი სამარხებში აღმოჩენილი მრავალფეროვანი სამეურნეო და საომარი დანიშნულების საგნები: თოხები, ცულები, დანები, ნამგლები მახვილები, სატევრები, შუბისა და ისრისპირები, ფარი, ცხენის აღკაზმულობის ნაწილები და სხვ. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ქუთაისის მუზეუმში დაცული ადრეანტიკური ხანის

სამარხეული ინვენტარი ზესტაფონიდან. იგი აღმოჩენილია შემთხვევით 1928 წელს ფერომარგანეცის ქარხნის ტერიტორიაზე მშენებლობის დროს. კოლექციაში შედის:

1. ბრინჯაოს ჭურჭლის (სიტულა) ფრაგმენტებისაგან.). 2. ლაგამი რკინის (2 ცალი). 3. წერაქვისმაგვარი საომარი ცული . 4. რკინის სატევარი (აკინაკი). 5. ცხენის ავშარის დამაკავშირებელი (ბრინჯაოს ე.წ. ასხმულა) . 6. ბრინჯაოს ზარაკი. 7. სამკაულის ფრაგმენტი. ზესტაფონის კოლექცია წარმოადგენს მხედრის აღჭურვილობის ნაკრებს, რომელიც ზოგადად ძვ. წ. VI-V საუკუნეებით თარიღდება; უფრო ზუსტად ძვ. წ. V საუკუნით და მაღალი სამხედრო ელიტის წარმომადგენლის დაზიანებული სამარხის გადარჩენილი ინვენტარი უნდა იყოს.

ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ ქუთაისის ტერიტორიაზე ადრეანტიკურ ხანაში რკინის სამსხმელო სახელოსნოს (საწარმოო უბნის) არსებობის შესახებ ის რომ, 1964 წ. ქუთაისის არქეოლოგიურმა ექსპედიციამ გაბაშვილის გორაზე შეისწავლა ძვ. წ. V საუკუნის კულტურული ფენა, სადაც მრავალრიცხოვან კერამიკასთან ერთად აღმოჩნდა რკინის სადნობი ქურისათვის განკუთვნილი თიხის საბერველი მილი , რომლის ერთი (შევიწროებული) ბოლო გადამწვარია და ნიშნავს იმას რომ, იგი სწორედ ამ ნაწილით უშუალოდ ქურასთან იყო მიერთებული. იქვე, მახლობლად აღმოჩნდა ქვისაგან დამზადებული ცულისა და სატეხის ყალიბები და რკინის თიხი. ნიშანდობლივია, რომ ეს აღმოჩენა ტერიტორიულად დაკავშირებულია იმ ადგილთან, სადაც ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში გ. წერეთელს მიუკვლევია თითქოს კერამიკული ქურის ნაშთებისათვის. აღნიშნულმა გარემოებამ ძეგლის გამთხრელებს ავარაუდებინა ქალაქის ამ ნაწილზე სახელოსნო უბნის არსებობა. მათ მიერვე რკინის წარმოების ნაშთები მიკვლეული იქნა სოფ. ჭოგნარში „ფარნალის გორაზე“, სადაც ასევე ზედაპირზე ანაკრებ მასალებში გვხვდება რკინის წიდეები და თიხის საბერველი მილის ფრაგმენტები, რის გამოც აქაც რკინის საწარმოო უბნის არსებობას ვარაუდობენ არქეოლოგები. მხოლოდ ამჯერად ქალაქის სასოფლო-სამეურნეო ნაწილში... ანალოგიურ ვითარებასთან უნდა გვეკონდეს საქმე ბანოჯისა და მაღლაკის ტერიტორიაზეც, სადაც ზედაპირული მიმოხილვის დროს ჩვენს მიერ აკრეფილი იქნა დიდი რაოდენობით რკინის წიდეები და თიხის საბერველი მილის ფრაგმენტები. ასეთივე სურათია სოფ. რიონში (ადგილი იჭინეთი). აკრეფილი მასალა ნათლად მიუთითებს ლითონის დაწურვის პროცესს, რომლისთვისაც აქ შესაფერისი პირობა არსებობდა მადანი, ტყე და წყალი. მართალია, მათი დათარიღებისათვის მყარი საყრდენი არ არსებობს, მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იქვე აღმოჩენილ კერამიკულ მასალას, რომელიც ადრეანტიკური ხანისაა და ასევე ზედაპირზეა ანაკრები, მაშინ ასეთი ვარაუდის გამოთქმა შეიძლება. მითუმეტეს, საკუთრივ ქუთაისში, მის ვაკე ნაწილში 2005 წლის მაისში შემთხვევითი აღმოჩენების დროს კულტურულ ფენაში მიკვლეული იქნა დიდი რაოდენობით რკინის წიდეები, რკინის ჟანგად ქცეული ნარჩენები და თიხის საბერველ-საქშენ მილთა ფრაგმენტები. ერთ-ერთს, ისევე როგორც გაბაშვილის გორაზე ადრეაღმოჩენილს ვიწრო ბოლო დამწვარი და ჩამოღვენილი აქვს. სრულიად უეჭვოა, რომ აქაც საქმე გვაქვს რკინის წარმოების მეორე სახელოსნო უბანთან, თანაც თანმხლები კერამიკული ინვენტარის მიხედვით ეს წარმოება ძვ. წ. VI-V საუკუნით უნდა დათარიღდეს.

ძვ. წ. VI-IV საუკუნეებში კოლხეთში კვლავ გრძელდება ბრინჯაოს (და ვერცხლის) ნივთების დამუშავება, თუმცა ამ დროისათვის მას რკინის წარმოებისაგან განსხვავებით უკვე აღარ აქვს სამეურნეო დანიშნულება, მათი გამოყენება უპირატესად სამკაულებისათვის და საკულტო-სარიტუალო ნივთების დამზადებით შემოიფარგლებოდა. ქუთაისის მიდამოებში მრავლადაა აღმოჩენილი ანტიკური ხანის ბრინჯაოს სამკაულები (სამაჯურები, საყურეები, მშვილდსაკინძები, საქამრე ბალთები და სხვ.)

უმეტესწილად ელინისტური ეპოქისა, ამიტომაც კოლხურ მრავალდარგობრივ ხელოსნობაში, ქუთაისური, ადრეანტიკური ხანის საიუველირო ხელოსნობის როლის შესახებ ძნელდება საუბარი (აღნიშნული პროფილის ნაწარმის სიმცირის გამო). საგანგებოდ უნდა შევნიშნოთ ქუთაისისა და მის მიდამოებში აღმოჩენილი პლასტიკური ხელოვნების ნიმუშთა შესახებაც. ეს არის ადრეანტიკური ხანის ძაღლის გამოსახულებიანი რელიეფური ქანდაკება, რომელიც დაცულია ქუთაისის მუზეუმში და აღმოჩენილია არქიელის გორაზე, მოქ. გოცირიძის ეზოში 1926 წელს. მეორე ბრინჯაოს ქანდაკება 1982 წელს აღმოჩნდა სოფ. გეგუთში მოქალაქე ჯანგაგაძის საკარმიდამო ნაკვეთში და წარმოადგენს ქალის ითიფალიკურ მრგვალ ქანდაკებას, რომელიც გამოირჩევა მაღალი პლასტიკით და შესანიშნავად გამოხატავს ნაყოფიერებას და ცხოვრების მარადიულობას, ფიქრობენ, რომ ეს სკულპტურა კოლხეთში „ღმერთების დიდი დედის“ კულტის შედეგადაა შექმნილი.

ხელოსნური წარმოების ინტენსიური განვითარება ცხადია ხელს უწყობდა სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების განვითარებას. ამას პირველ ყოვლისა მეტყველებს „კოლხური თეთრის“ აღმოჩენის შემთხვევები ქუთაისის მიდამოებში. საკუთრივ ქალაქის ტერიტორიაზე, „ცაცხეების უბანში“ XX საუკუნის 20-იან წლებში პ. ჭაბუკიანის მიერ აღმოჩენილი იქნა 11 ცალი ვერცხლის მონეტა-კოლხური თეთრი, რომელიც ქუთაისის მუზეუმს გადაეცა. ამავე დროს ადგილი ჰქონდა სხვა აღმოჩენებსაც, მაგრამ განსაკუთრებით საყურადღებოა გაბაშვილის გორაზე გათხრების დროს ძვ. წ. VI ს. კულტურულ ფენაში (2 ცალი) კოლხური თეთრის აღმოჩენის ფაქტი. ესაა ვერცხლის მონეტის წვრილი ნომინალი თანაც კარგად დათარიღებული ე. წ. ტრიობოლი-შუბლზე ქალის თავისა და ზურგზე ხარის თავის გამოსახულებით. კულტურულ ფენაში კოლხური თეთრის აღმოჩენა ფაქტობრივად პირველი შემთხვევაა კოლხეთის არქეოლოგიაში. აქამდე ცნობილი იყო, რომ ასეთი ტიპის მონეტები კოლხეთში ძვ. წ. V და უფრო IV საუკუნეებში მიმოიქცეოდა. ნამოსახლარის კულტურულ ფენაში ამ მონეტის აღმოჩენა უნდა მოწმობდეს იმას, რომ კოლხური თეთრის წვრილი ნომინალები შიდა კოლხეთში უკვე ძვ. წ. VI საუკუნიდან ჩანს მიმოქცევაში. ამ თვალსაზრისით უაღრესად საინტერესოა სოფ. სულორში (ვანის რაიონი) შემთხვევით აღმოჩენილი განძი, რომელშიაც 700-მდე კოლხურ ტრიობოლთან ერთად უცხოური მონეტებიც იყო, მათ შორის VI საუკუნის ლიდიური და ირანული მონეტები.. „კოლხური თეთრის სახელით ცნობილ მონეტებს შორის ქუთაისის მუზეუმშია დაცული ორი ცალი ე. წ. I ტიპის დიდრაქმა, რომლის შუბლზე მილეტური ლომის გამოსახულებაა, ხოლო ზურგზე ჩაჭედულ ოთხკუთხედში მუხლმოდრეკილი ხარისთავიანი მამაკაცის ფიგურაა წარმოდგენილი, (სულ ასეთი 9 მონეტაა ცნობილი). ფიქრობენ, რომ მუხლმოდრეკილი ხარისთავიანი მამაკაცი მდინარე-ღვთაება ფასისის განსახიერებაა და იჭრებოდა არა ძვ. წ. VI საუკუნეში, არამედ V საუკუნის პირველ მეოთხედში. ის, რომ ასეთი მონეტები აღმოჩენილი უნდა იყოს ქუთაისის მხარეშიც დამატებით მიანიშნებს სავაჭრო ცენტრად ქუთაისის დაწინაურებაზე ძვ. წ. VI-V საუკუნეებში. მხოლოდ ქუთაისის მუზეუმშია დაცული ძვ. წ. V საუკუნის ერთადერთი ცალი კოლხური დიდრაქმა შუბლზე ლომის (ანფასში) და ზურგზე ხარის გამოსახულებით. აღნიშნული უნიკუმს ანალოგი არ მოეძებნება და მისი მნიშვნელობა ფულად-სასაქონლო მიმოქცევის ისტორიისათვის განუსაზღვრელად დიდია. ალბათ, ამასვე ადასტურებს ნაქალაქარზე ძვ. წ. V საუკუნის ბერძნული (ქალაქ ათენში დამზადებული) შავლაკიანი კერამიკის აღმოჩენის ფაქტი და გასულ საუკუნეში შემთხვევით მიკვლეული ძვ. წ. IV საუკუნის ატიკური ბრინჯაოს მუზარადი. ქუთაისში ძვ. წ. V საუკუნის ბერძნული იმპორტის აღმოჩენა, რომელიც მის სავაჭრო ცენტრად დაწინაურებაზე მეტყველებს, შემთხვევითი არ

უნდა იყოს. როგორც ბატონი ოთ. ლორთქიფანიძე ფიქრობდა, უკვე ძვ. წ. VI საუკუნიდან ფუნქციონირებს რიონ-ყვირილას სავაჭრო სატრანზიტო მაგისტრალი, რომლის მეშვეობით ბერძნული იმპორტი გზას იკვლევდა კოლხეთის შიდა რაიონებსა და აღმოსავლეთ საქართველოში. ამ თვალსაზრისით უაღრესად მნიშვნელოვანია ქუთაისის მახლობლად „ნასაჯვარების“ ბორცვზე ძვ. წ. VI საუკუნის იონიური კერამიკის აღმოჩენა. იქვე (ასევე „ფარნალის“ გორაზე) ძვ. წ. ატიკური კერამიკაცაა ნაპოვნი, რაც ნიშნავს იმას რომ, კოლხეთის შიდა რაიონებშიც გზას იკვლევს ატიკური იმპორტიც. როგორც აღვნიშნეთ, 1964 და 1984 წლებში ატიკური შავლაკიანი ჭურჭლის ფრაგმენტები ორივე ექსპედიციის მიერ იქნა ნაპოვნი „გაბაშვილის“ გორაზეც. ამასთანავე, ქუთაისში, თეატრის მშენებლობის დროს უნდა იყოს აგრეთვე აღმოჩენილი და ქუთაისის მუზეუმში დაცული ძვ. წ. IV საუკუნის მეორე ნახევრის ატიკური ნითელფიგურული პალმეტით შემკული არიბალური ლეკითოსი. 2012 წლის ზაფხულში, ბაგრატიის ტაძრის რეაბილიტაციის დროს, ნაგებობის დასავლეთ კარიბჭის სხვენში, ხელოსნებმა იპოვეს პოლიეთილენის პარკში ჩაწყობილი და გადანახული იმპორტული (მათ შორის ატიკური შავლაკიანი) კერამიკის ფრაგმენტები. ფრთხილი ვარაუდით საფუძველზე შესაძლებელია მისი დაკავშირება ქუთაისის მხარესთან.

მაშასადამე, როგორც ვხედავთ, ანტიკურ სამყაროსთან სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობაში ჯერ კიდევ ადრეანტიკური ხანიდან ზღვისპირა რაიონებთან ერთად კოლხეთის შიდა ოლქებიცაა ჩართული, მათ შორის რა თქმა უნდა ქუთაისის მხარეც, რასაც უთუოდ პროგრესული როლი უნდა შეესრულებინა ქუთაისის საქალაქო ცხოვრების შემდგომ განვითარებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ლანჩავა, ო. 1975:85. ქუთაისის წინაფეოდალურ ხანაში. სადისერტაციო ნაშრომი, თბილისი.

ლანჩავა, ო. 2015. ქუთაისის არქეოლოგია. თბილისი.

ლანჩავა, ო., ისაკაძე რ., ბერძენიშვილი დ., ჭუმბურიძე მ., ქარციძე ნ., 2005. ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის 2005 წლის საველე სამუშაოების წინასწარი ანგარიში. ექსპედიციის მიერ მოპოვებული მასალები ინახება ქუთაისის სახელმწიფო ისტორიული მუზეუმის არქეოლოგიურ განყოფილებაში. ქუთაისი.

ლორთქიფანიძე, ოთ. 1966:44. ანტიკური სამყარო და ძველი კოლხეთი: სავაჭრო-ეკონომიური და კულტურული ურთიერთობების ისტორიისთვის ძვ.წ. VI-II სს. თბილისი.

ლორთქიფანიძე, ოთ. 1970:33-40. ვანის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1969 წ., ჩატარებული მუშაობის შედეგები. ძეგლის მეგობარი N23. თბილისი.

ლორთქიფანიძე, ოთ. 1965:47. ქუთაისის არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ 1964 წელს ჩატარებული მუშაობის ძირითადი შედეგები. სამეცნიერო სესიის მოკლე ანგარიშები, თბილისი.

ლორთქიფანიძე, ოთ. 1964:28. ქუთაისსა და მის მიდამოებში 1963 წელს ჩატარებული საველე არქეოლოგიური მუშაობის შედეგები. სამეცნიერო სესიის მოკლე ანგარიშები, თბ., 1964 თბილისი.

საქართველოს არქეოლოგია. 2014:198-200. თბილისი.

საქართველოს ისტორიის ნარკვევები. 1970:410-414. ტ. I. თბილისი.

საზღვრისპირა კულტურების კვლევის და ანალიზის ასპექტები კავკასიაში, უკრაინასა და ბალკანეთში

გრიგოლ ხოფერია

პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

რეზიუმე: კავკასიის, უკრაინისა და ბალკანეთის საზღვრისპირა კულტურების შესწავლასთან დაკავშირებულ პრობლემებსა და პერსპექტივებს შორის მნიშვნელოვანია ამ ხალხის ისტორიულ-კულტურული (არქიტექტურული) მემკვიდრეობა: უძველესი უბნები და ისტორიული ცენტრები, რომელიც ინახავს ამ ქვეყნების ისტორიას, არქიტექტურას, კულტურასა და ხელოვნებას. ერთ-ერთი საკითხი, რომელიც აკადემიური საზოგადოებების მიერ უგულვებელყოფილი რჩება, (განსაკუთრებით გლობალური პოლიტიკური არეულობის დროს), არის XI საუკუნის ბოლოდან XX საუკუნის დასაწყისამდე ისტორიული და კულტურული ღირსშესანიშნაობების (შენობების) ყოვლისმომცველი შეფასებისა და დაცვის მეთოდოლოგიის შემუშავება და დანერგვა.

თანამედროვე ხედვით, ქალაქების განვითარება ნიშნავს არა მხოლოდ ახალი სანარმოების შექმნას, არამედ ისტორიულ გარემოს, ტრადიციული საქმიანობის აღორძინებას და ქალაქის თვითმყოფადი არქიტექტურული იერსახის აღდგენას. თუმცა, ისტორიულ არქიტექტურასთან შეუთავსებელი ახალი ელემენტები, როგორიცაა დასავლური დიზაინისთვის ნიშანდობლივი და თანამედროვე სტილისტური ტენდენციები (მაგ., ზაფხულის კაფეები, მაღაზიების დეკორაციები), ხშირად არღვევს ამ სისტემას. კულტურული ძეგლების შენარჩუნებისა და აღიარების აუცილებლობა კანონმდებლობით ხაზგასმულია როგორც საერთაშორისო დოკუმენტებში, ასევე ცნობილი არქიტექტორების, ისტორიკოსებისა და რესტავრატორების ნაშრომებში. ამის მაგალითია „ვენეციის ანგარიში“, სადაც წარმოდგენილია ახალი პოლიტიკა ამ პრობლემის გადასაჭრელად. დოკუმენტში, ერთი მხრივ, განისაზღვრა ის, თუ რა ზომები უნდა იქნას მიღებული ეკონომიკური განვითარებით გამოწვეული საფრთხეების თავიდან ასაცილებლად; მეორე მხრივ, ეს ზომები ისე განხორციელდეს, რომ არ შეაფერხოს საზოგადოებრივი პროგრესი, პირიქით, ხელი შეუწყოს მას.

საკვანძო სიტყვები: კავკასიის, უკრაინისა და ბალკანეთის კულტურები, ისტორიული და კულტურული (არქიტექტურული) მემკვიდრეობა.

საქართველოში არსებული ისტორიულ-კულტურული ძეგლების
კონსტრუქციული გადამყვანების
ლიტერატურული მიმოხილვა და ანალიზი¹

გელა ყიფიანი

ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტი. თბილისი, საქართველო
gelakip@gmail.com

მალხაზ წიქარიშვილი

ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი.
თბილისი, საქართველო
m.tsikarishvili@gtu.ge

ანა ტაბატაძე

მშენ.ინჟ.დოქტორი, ასოც. პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტე-
ტი. თბილისი, საქართველო
a.tabatadze@gtu.ge

ელინა ქრისტესიაშვილი

ტექნიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, საქართველოს ტექნიკური
უნივერსიტეტი. თბილისი, საქართველო
e.kristesiashvili@gtu.ge

რეზიუმე: გადმოცემულია შუა საუკუნეებისა და თანამედროვე ქართული კულ-
ტურის მშენებლობისა და არქიტექტურის განვითარების მოკლე ისტორია. აღწერი-
ლია საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრები ხალხების (ქართველები, აფხაზები,
ოსები, სომხები, ებრაელები, ბერძნები, ჩრდილოკავკასიელები და სხვა) მიერ მრავა-
ლი ათეული საუკუნის მანძილზე შექმნილი კულტურისა და ხელოვნების ნიმუშები,
გელათის, იყალთოს, ათონის მთის სავანეთა დიდი ტრადიციები. განხილულია საქარ-
თველოში და მის საზღვრებს გარეთ არსებული ტაძრების ეკლესია-მონასტრების,
ციხესიმაგრეთა, ბაზილიკებისა და სამლოცველოების აღწერილობა, არქიტექტურა,
ჩუქურთმებისა და შემორჩენილი ფრესკების სიდიადე, მათი მნიშვნელობა მსოფლიო
კულტურისა და აზროვნების განვითარებაში. ბოლო პერიოდში თანამედროვე პირო-
ბებში აღდგენილი კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების ექსპერტიზა და თანამედ-
როვე კონსტრუქციების გამოყენება. მოხსენებას თან ახლავს ფერადი ფოტო სურა-
თები და დანართები.

საკვანძო სიტყვები: მშენებლობა, არქიტექტურა, ტაძარი, მონასტერი, ექსპერ-
ტიზა.

¹ ნაშრომში გადმოცემული კვლევა შესრულებულია შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო
ფონდის პროექტის STEM-22-1210 (SRNSFG) ხელშეწყობით.

ისტორიულ-კულტურული ძეგლების დაცვა, როგორც კულტურული მემკვიდრეობის შენარჩუნება, ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანია, როგორც საქართველოში ასევე მთელს მსოფლიოში. ბოლო წლებში განსაკუთრებით გართულდა სიტუაცია, როდესაც ისტორიულ-კულტურულ მემკვიდრეობას უფრო და უფრო მეტად ემუქრება განადგურება, რაც გამოწვეულია გარემო ფაქტორების ზემოქმედებით (მინისძვრა, ქარი, თოვლი და ა.შ.). საქართველოს რეალობიდან გამომდინარე ტრადიციულ მიზეზებს, როგორიცაა – მწირი დაფინანსება, შეცდომები რესტავრაციისა და რეკონსტრუქციისას, ქალაქმშენებლობისა და სამეურნეო საქმიანობის ზემოქმედება, დაემატა გლობალური დათბობისგან გამოწვეული რღვევები, ასევე ტურისტების მიერ გარემოს დაბინძურება, ტრანსპორტსა და საწარმოებიდან მავნე აირების შემცველი გამონაბოლქვი, გრუნტის წყლების აგრესიული და ტენიანობის ზრდის მოქმედებისგან გამომწვეული ფაქტორები. ეს ამძიმებს რღვევის ადრე ცნობილ მიზეზებს, რადგან რღვევა ხდება არაპროგნოზირებადი, უმართავი და მატულობს კატასტროფული შედეგები. ისტორიულ-კულტურული ძეგლების დაზიანება იწვევს ძეგლების კონსტრუქციის დაძაბულ-დეფორმირებული მდგომარეობის ცვლილებას და გაუარესებას, რასაც მოჰყვება ძეგლის რღვევა, ობიექტის და ტერიტორიის ესთეტიური, ისტორიული, სამეცნიერო, სოციალური და მატერიალური ღირებულების უცილობელი კარგვა.

განსაკუთრებით ამ პერიოდში როდესაც ქვეყნის ერთ-ერთი პრიორიტეტი ტურიზმია.

ტურისტებისათვის მეტად მიმზიდველია ისტორიულ-კულტურული ძეგლები ტრადიციული ხუროთმოძღვრებით, რაც ქვეყნის ბიუჯეტის საწინდარია.

ზემოთ დასმული პრობლემების გადასაწყვეტად მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემდეგი ამოცანების დასმა და გადაწყვეტა:

- თანამედროვე მდგომარეობის ანალიზი საქართველოში არსებული ისტორიულ-კულტურული ძეგლების კონსტრუქციების ტიპებზე, მათ დაძაბულ-დეფორმირებულ მდგომარეობაზე.
- ისტორიულ-კულტურული ძეგლების, როგორც სისტემის „ძეგლი-გარემო“ მდგომარეობის შესწავლა – დიაგნოსტიკის და მდგრადობის მართვის სისტემური ანალიზის მეთოდოლოგიური კონცეფციის დამუშავება.
- საინჟინრო-გეოლოგიური პირობების შეფასება, ადამიანის მიერ წყალშეცვლითი გარემომცველი პირობების შესწავლა და მათი გავლენა ძეგლის საძირკველზე.
- ისტორიულ-კულტურული ძეგლების კონსტრუქციების რღვევის ყველაზე გავრცელებული მიზეზების და სახეების კვლევა.
- ისტორიულ-კულტურული ძეგლის შემადგენელ მასალაზე ლაბორატორიული ანალიზების ჩატარება.
- ისტორიულ-კულტურული ძეგლების კონსტრუქციების დაძაბულ-დეფორმირებული მდგომარეობის დიაგნოსტიკის სრულყოფილი მეთოდის დამუშავება.
- ისტორიულ-კულტურული ძეგლების გაანგარიშება კომპიუტერული საანგარიშო პროგრამისა და შემუშავებული მეთოდოლოგიის გამოყენებით;
- კომპიუტერული ექსპერიმენტის ჩატარება სხვადასხვა გრუნტის ტიპზე მდებარე ძეგლისათვის.
- ისტორიულ-კულტურული ძეგლების მდგომარეობის მართვა ექსპერიმენტული და რიცხვითი მეთოდის გამოყენებით და კომპლექსური შერწყმის მეთოდოლოგიის დამუშავება.

წარმოდგენილი ღონისძიებების ჩატარებით მოხდება საქართველოში არსებული ისტორიულ-კულტურული ძეგლების აღდგენა-გაძლიერებისათვის საჭირო გამარტივებული და ამავდროულად საიმედო მეთოდის დამუშავება და მისი მეშვეობით ძეგლის მდგომარეობის მართვა, რაც უზრუნველყოფს ნაშრომის მიზნის მიღწევას.

ისტორიულ-კულტურული ძეგლები, როგორც სისტემური ობიექტი

ბოლო წლებში ისტორიულ-კულტურული ძეგლების რესტავრაციის პრაქტიკაში შეინიშნება მათი ტექნიკური მდგომარეობის კომპლექსური შეფასების ტენდენცია გარემო-პირობების ცვალებადობასთან ურთიერთდამოკიდებულებაში. სავსებით მართლზომიერი გახდა რესტავრაციის ობიექტი განვიხილოთ, როგორც ელემენტი რთული ბუნებრივ-ტექნიკური სისტემისა „ძეგლი-გარემო“, რომელშიც არქიტექტურული ძეგლი შეიძლება წარმოვიდგინოთ, როგორც ქვესისტემა, შეიცავს რა ურთიერთდამაკავშირებელ კონსტრუქციულ და არქიტექტურულ ელემენტებს [1].

ნაშრომში გაკეთებულია ძეგლების კონსტრუქციული გადანწყვეტების ანალიზი, რათა მოხდეს ისტორიულ-კულტურული ძეგლის ტექნიკური მდგომარეობის კომპლექსური კვლევა და სწორი მიმართულებით რეკომენდაციების ჩამოყალიბება რესტავრაციის წარმართვისათვის.

ანალიზის საფუძველზე შექმნილია კონსტრუქციული გადანწყვეტების კლასიფიკაცია და დეფორმირების მიზეზების შესწავლისათვის გამოყენებულია სტრუქტურული მეთოდი.

შეიძლება მოვიყვანოთ რამდენიმე მაგალითი ძეგლის სტრუქტურის ხელახლა შექმნისა, მისი არსებობის პირველ წლებთან, რაც მომდევნო წლებში ძეგლს არ შეუძლის ხელს ახალ პირობებთან შეგუებაში [1].

ადამიანის მიერ წყალშეცვლით გარემომცველი პირობები განსახილველ სისტემაში „ძეგლი-გარემო“ ძალიან დამღუპველად მოქმედებს არქიტექტურული ძეგლების დაცულობაზე. მსგავსი ცვალებადობის მიმართ განსაკუთრებით მგრძნობიარეები არიან არქიტექტურული ძეგლების საძირკვლის გრუნტები და მათი ძირითადი მზარდი კონსტრუქციები.

ქვესისტემა „ძეგლის“ ელემენტები შეიძლება იყოს ხელოვნური სამშენებლო მასალების ტანი სხვადასხვა კონსტრუქციული გადანწყვეტით. ამ ქვესისტემის ელემენტების განსახილველად მიზანშეწონილია მისი დეკომპოზირება. დეკომპოზიციის საშუალებად ძეგლების დეფორმირების მიზეზების შესწავლისას, შეიძლება გამოგვადგეს სტრუქტურული მეთოდი, რაც საშუალებას იძლევა გამოვყოთ ძეგლების არქიტექტონიკაში ამა თუ იმ რიგის სტრუქტურული ბლოკები. შეიძლება გამოვყოთ სამი დონე: I დონე – ელემენტარული ბლოკი; II დონე – ფუნქციური ბლოკი; III დონე – ფუნქციური ბლოკების აგლომერატი [1].

ამ დონეზევე ვლინდება ძეგლების ურთიერთდამოკიდებულება გარემო პირობების ფაქტორებზე.

ისტორიულ-კულტურულ ძეგლებზე გარემო პირობების ფაქტორების ურთიერთმოქმედების ხასიათის დამოკიდებულებისას შეიძლება გამოიყოს ხისტი და დისკრეტული ტიპები ქვესისტემისა – „ძეგლი“. ეს ნიშნავს, რომ ძეგლის დაშლის ეტაპები დამოკიდებულია მისი სტრუქტურების ტრანსფორმაციასთან [1].

ძეგლის ხისტი სტრუქტურა ნარჩუნდება მდგრადი პირობების გამოვლენისას გარემო პირობების ფაქტორებისა ან მათი სტატიკური ცვალებადობის ფარგლებში. ეს სტრუქტურა ფუნქციონირებს მანამდე, სანამ ფაქტორების მოქმედება ძეგლებზე არ

გადალახავს გარკვეულ კრიტიკულ ზღურბლს. თითოეული ძეგლის არსებობის გარკვეულ ეტაპზე ხორციელდება მისი სტრუქტურების ხელახლა აღმოცენება, როდესაც თვითრეგულირებისათვის და ადაპტაციისათვის გარემო პირობების ცვალებადი ფაქტორებისას ხისტი სტრუქტურა გადადის დისკრეტულში. კონსტრუქციებში დაძაბულობის რეალიზაციის ხარჯზე სუსტი რგოლის წესით. ასე ბზარის გაჩენის ხარჯზე ძეგლის ხისტი სტრუქტურა ადაპტირდება შეცვლილ გარემოპირობებთან სისტემა-შემქმნელი კავშირების დაუშლელად.

ძეგლების კონსტრუქციული სისტემების ტიპები და კონსტრუქციული გადაწყვეტების ანალიზი

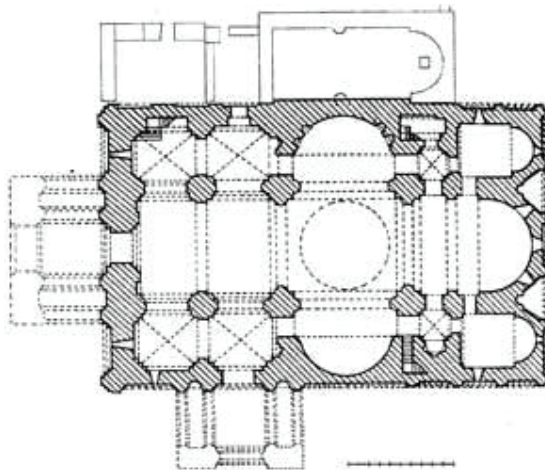
ისტორიულ-კულტურული ძეგლების კონსტრუქციული სისტემების ტიპებსა და კონსტრუქციული გადაწყვეტის ანალიზს შემოგთავაზებთ საქართველოში არსებული შემდეგი ტაძრის მაგალითზე:

ალავერდის მონასტერი

ალავერდის კომპლექსი მდებარეობს კახეთში, ახმეტის მუნიციპალიტეტში, მდინარე ალაზნის მარჯვენა ნაპირზე, სოფელ ალავერდში სამხრეთ-აღმოსავლეთით – 200 მეტრზე [2, 3,4].

1965-1968, 1970-1975 წლებში ჩატარდა სარესტავრაციო სამუშაოები.

1988 წელს გაინმინდა ტაძრის აღმოსავლეთ და სამხრეთ ფასადის აღმოსავლეთ ნაწილი. გამოვლინდა ფასადთა მორთულობის დეკორატიული ელემენტები. სამხრეთ ფასადის გასწვრივ მიწის ფენის მოხსნის შემდეგ გამოჩნდა შირიმის ცოკოლის სამი საფეხური. ხოლო სამხრეთ შესასვლელის წინ გეგმით კვადრატული კარიბჭის საძირკველი. გაინმინდა და კონსერვაცია გაუკეთდა ტაძრის ჩრდილოეთ კედელთან მდგარ

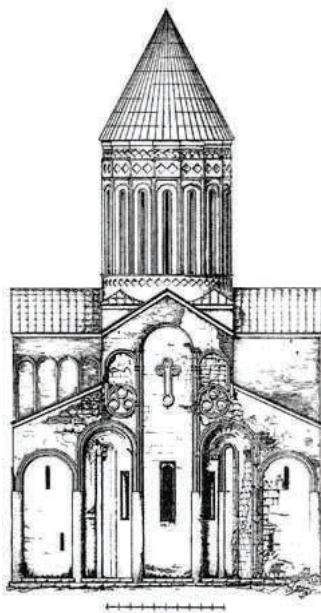
ნახ. 1.1. ალავერდის ტაძრის გეგმა [3,4]

ერთნავიან ეკლესიას, რომლის სამხრეთ კედელი ტაძრის ჩრდილოეთ კედელშია ჩართული. ტაძრის ჩრდილოეთ მკლავის აბსიდში გამოვლინდა ფართო და მაღალი თაღოვანი შეღრმავება: მისი უმეტესი ნაწილი აბსიდის აღმოსავლეთ ნახევარშია მოქცეული. შეღრმავება მოგვიანებით აგურის წყობით შეუვსიათ, რომელშიც როგორც ჩანს ტაძრიდან ერთნავიან ეკლესიაში გასასვლელი იყო მოწყობილი. გვიანდელი იატაკის მოხსნის შემდეგ გამოჩნდა თავდაპირველი, აგურის ექვსკუთხა ფილებით მოგებული იატაკის ფრაგმენტები და გუმბათქვეშა ბურჯების პროფილირებული ბაზების ქვედა ნაწილები. 1991 წელს გვიანდელი ნალესობისაგან გაინმინდა: გუმბათის ყელი, სადიაკნე, დასავლეთ

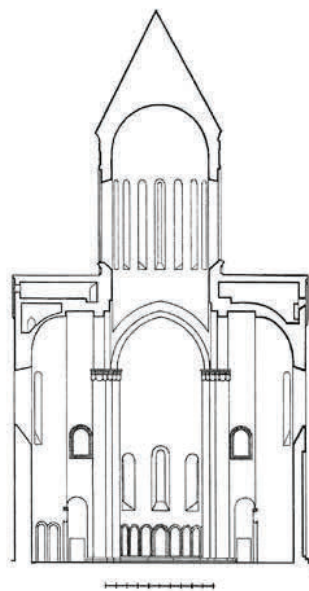
მკლავის კედლები და კამარა. ტაძარში დაიგო ცემენტის ექვსკუთხა ფილები [2, 3,4].

ასევე, 1991 წელს ტაძრის ინტერიერში ჩატარდა არქეოლოგიური სამუშაოები. ტაძრის იატაკის ქვეშ, გვიანდელი ფენის ალების შემდგომ გამოჩნდა ნაგებობა, რომელზედაც ტაძარია დაშენებული. შენობა დამხრობილია აღმოსავლეთ-დასავლეთის ღერძზე და მოიცავს ტაძრის ცენტრალურ და ჩრდილოეთ და ნაწილობრივ სამხრეთ ნაწილსაც. იგი დაშენებულია უფრო ძველ ნაგებობაზე და ნაწილობრივ იმეორებს მის გეგმას. ზედა ფენის კედლები ნაგებია ნატეხი ქვით, რიყის ქვითა და კირის დუღაბით. ქვედა ფენის კედლები კი რიყის ქვითა და ტალახით.

ალავერდის ტაძარი ერთ-ერთი უდიდესი საეკლესიო ნაგებობაა საქართველოში (41,7 X 26,4 მ. სიმაღლე გუმბათიანად – 50 მეტრს აღემატება). ნაგებია რიყის ქვით. კედლები შიგნიდან და გარედან მოპირკეთებულია შირიმის კვადრებით. გვიანდელი შეკეთების დროს აღდგენილი ნაწილები აგურისაა.

ნახ.1.2. ალავერდის ტაძრის ფასადი

ნახ.1.3. ალავერდის ტაძრის ჭრილი [3,40]

ტაძრის გეგმას საფუძვლად უდევს ჯვარი, რომლის სამი, ერთმანეთის ტოლი მკლავი ნახევარწრიული აბსიდით მთავრდება და ქმნის ე. წ. ტრიკონქს [2,3,4]. უაბსიდო დასავლეთ მკლავი ნაგრძელებულია და აქვს გვერდითი ნაწილები, რომლებსაც ელიფსური ფორმის თაღების წყვილი მალთ უკავშირდება. თაღები ვარსკვლავისებურ ბოძზეა დაყრდნობილი. შესასვლელი დასავლეთიდან, სამხრეთიდან და ჩრდილოეთიდანაა. საკურთხეველი რომელიც ნახევარწრიულ აბსიდსა და მის წინ მდებარე ბემას მოიცავს, თავდაპირველად სამი საფეხურით იყო შემალელებული. საკურთხევლის გვერდებზე – სამკვეთლო და სადიაკვნეა, რომელთა ზემოთ აბსიდიანი თითო სათავსია. საკურთხევლის, ისევე როგორც განივი მკლავების აბსიდების წინ, კედლის შეღრმავებულ ნაწილში, თითო ფართო და მაღალი თაღოვანი გასასვლელია, მათ ზემოთ კი სამკვეთლოსა და სადიაკვნეს თავზე განლაგებული სათავსების თითო თაღოვანი სარკმელი გამოდის. საკურთხეველში და გვერდის აბსიდებში, სამ-სამი მაღალი

თაღოვანი სარკმელია. გვერდის აბსიდების სარკმლები იმდენად მაღლაა, რომ მათი თაღების წვერი კონქის ქუსლის დონეს აღწევს. საკურთხეველის აბსიდში გეგმით ნახევარწრიული და მაღალი თერთმეტი თაღოვანი ნიშია, რომლებიც მღვდელმსახურთა ჩამოსაჯდომად იყო განკუთვნილი. ნიშებს შორის თითო ნახევარსვეტია, რომლებზედაც ნიშების დამაგვირგვინებელი თაღედია დაყრდნობილი. აბსიდს მთელ სიგრძეზე გასდევს საფეხური. ჩრდილოეთ აბსიდში, სადაც იოსებ ალავერდელის საფლავია, ბოლოებთან, მიჯრით განლაგებული ორ-ორი აბსიდისმაგვარი ნიშია, რომლებსაც ირგვლივ თითო სადა ლილვი ევლება. ჩრდილოეთ და სამხრეთ მკლავების აბსიდების ორივე კუთხეს, გარკვეულ სიმაღლეზე, ნახევარსვეტი აუყვება, რათა კაპიტელებზე დაყრდნობილია აბსიდის წინ მდებარე გასასვლელების თაღები [2, 3, 4].

დასავლეთ მკლავის დასავლეთ კედლის ღერძზე ფართო და მაღალი თაღოვანი შესასვლელი იყო მოწყობილი, რომელიც მოგვიანებით ოდნავ შეუვიწროვებიათ და მნიშვნელოვნად დაუდაბლებიათ. შესასვლელის ორივე მხარეს თითო მძლავრი პილასტრია, რომლებზედაც დაყრდნობილია პატრონიკეთა დამაკავშირებელი ღია გადასასვლელი. ტაძრის დასავლეთ მკლავის გვერდებზე მდებარე ვიწრო ნაგები განივი მიმართულებით გადაყვანილი საბჯენი თალით გაყოფილია ორ-ორ სწორკუთხა, ჯვროვანი კამარით გადახურულ ნაწილად.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბეღიაშვილი, მ., ყიფიანი, გ., 2018:118. *მინისძვრებისაგან დაცვის სეისმოსა-იზოლაციო საშუალებები და დანერგვის პერსპექტივები საქართველოში.* თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.

ბოჭორიშვილი, ნ., ბაციკაძე თ., ყიფიანი გ., 2012:298. *საშენი და მოსაპირკეთებელი ქვის ფიზიკური-მექანიკური თვისებების შესწავლის თანამედროვე მეთოდები.* თბილისი, 298 გვ.

იმედაძე, რ., მაღარძე თ., ყიფიანი, გ., ნიქარიშვილი, მ., ხმელიძე, თ., 2022:162. ძველი განაშენიანების საცხოვრებელი სახლების ტექნიკური ექსპერტიზა. საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“ თბილისი 162 გვ.

ხმელიძე, თ., ყიფიანი, გ., ხმელიძე კ., ვანიშვილი თ., 2018:201. *ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლები.* თბილისი: გამომცემლობა „უნივერსალი“.

მაჩაიძე, ე., ყიფიანი, გ. 2006:369. *შედგენილი თხელკედლიანი სივრცითი სისტემების გაანგარიშების თეორია.* საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი“ თბილისი, 369გვ.

Михайлов Б., Кипиани Г., 1996:442. Деформированность и устойчивость пространственных пластинчатых систем с разрывными параметрами Стройиздат СПб, С.-Петербург, 1442 с.

ტაბატაძე, ა. 2024:189. მინისძვრისას კარკასული შენობების სვეტებში დარტყმის ეფექტის გათვალისწინება გამომცემლობა „უნივერსალი“. თბილისი.

ნიქარიშვილი, მ. 2023: 508. სამშენებლო საქმე საგამომცემლო სახლი „ტექნიკური უნივერსიტეტი.“ თბილისი.

სამეგრელო და ზუგდიდი XVII ს. პირველი ნახევრის
საქართველოს ურთიერთობათა სისტემაში

ზაალ ქორთუა

პროფესორი, სსიპ შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველო.

ORCID 0000-0001-9907-7734

zaalqortua@gmail.com; zaalkortua@zssu.edu.ge

რეზიუმე: მე-17 ს. პირველი ნახევარი ოდიშის სამთავროს საგარეო პოლიტიკური კურსის კვლევის თვალსაზრისით მეტად საინტერესო პერიოდია, რადგან დასავლეთ ევროპასთან მჭიდრო კონტაქტების დამყარებით გამოირჩევა. ოდიშის მთავარი ლევან II დადიანი (1611-1657 წწ.) 35 წლის განმავლობაში თანმიმდევრულად ატარებდა ევროპულ პოლიტიკურ კურსს, რომელსაც სამეგრელოში ჩამოსული კათოლიკე მისიონერების მეშვეობით ახორციელებდა. ისინი მაშინდელი კათოლიკური ევროპის პირველ პოლიტიკურ და კულტურულ წარმომადგენლებად შეიძლება ჩაითვალოს. სწორედ მათი მეშვეობით უკავშირდებოდნენ საქართველოს პოლიტიკური მესვეურები ევროპას, ეცნობოდნენ ცივილიზებული სამყაროს მიღწევებს, ითხოვდნენ მისგან დახმარებასა და თანადგომას, გამოხატავდნენ ერთგულებას ევროპული კურსისადმი. წარმოდგენილ სტატიაში ნაჩვენებია მე-17 ს. პირველი ნახევრის ოდიშის სამთავროს ევროპული საგარეო პოლიტიკური კურსი და ამ მხრივ გატარებული ღონისძიებები. თანამედროვეობასთან კავშირშია დადიანის სავაჭრო-ეკონომიკური პროექტი, რომელიც ევროპასთან მომავალ ეკონომიკურ კავშირებს ითვალისწინებდა და „აბრეშუმის დიდი გზის“ აღდგენის მსგავსი მოვლენა იყო. ლევან დადიანის ევროპული კურსი უპრეცედენტოა გვიანფეოდალური საქართველოს სამეფო-სამთავროთა ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით. რაც მას განასხვავებს აღნიშნული ეპოქის სხვა პოლიტიკურ მესვეურთაგან.

საკვანძო სიტყვები: ლევან II დადიანი, საქართველო-ევროპის ურთიერთობები, ვატიკანი.

ევროპის ქვეყნებთან საქართველოს კონტაქტები საუკუნეთა სიღრმიდან იწყება. „მჭიდრო ურთიერთობები დამყარდა საქართველოსა და საბერძნეთს შორის, პომპეუსმა საქართველოში რომი შემოიყვანა და უკვე I საუკუნეში საქართველოში ქრისტიანობა შემოიჭრა...“ წერს ევროპაში ცნობილი იურისტი, პროფესორი მიხეილ მუსხელიშვილი თავის სტატიაში „საქართველო და ევროპა“¹ (Moskheli 1953:2).

ოთხი საუკუნის წინ, ოდიშის დიდი მთავრის, ლევან II დადიანის (1611-1657) კარზე თავი მოეყარა ცივილიზებული ევროპის უგანათლებლესი ქვეყნის, იტალიის წარმომადგენლობას – სასულიერო პირებს (ბერებს), მკურნალ-ექიმებს, მწერლებს, მხატვრებს. როგორც უცხოური საისტორიო წყაროები მეტყველებენ, მათი ჩამოყვანა თვით დადიანის მოწადინებით მომხდარა. ჭკვიანი მთავარი სწორად აფასებდა რეალობას. აღმოსავლეთი საქართველო ისლამის საშიშროების წინაშე დამდგარიყო;

ირანი ქართლსა და კახეთს გაქრობით ემუქრებოდა. ოსმალეთი გასაქანს არ აძლევდა დასავლეთ ქართულ სამეფო-სამთავროებს, ასეულობით ტყვეს ითხოვდა მოჩვენებითი მშვიდობის საფასურად. ოდიშის სამთავრო, ისევე როგორც დანარჩენი ქართული სამეფო-სამთავროები, სრულ პოლიტიკურ, ეკონომიკურ და კულტურულ იზოლაციაში ექცეოდა. ოდიშის განათლებული მთავარი სწორედ ევროპელი სასულიერო პირების, მისიონერების მეშვეობით აპირებდა შექმნილი პოლიტიკური და ეკონომიკური იზოლაციის გარღვევას და დაკავშირებას მოწინავე ევროპულ სამყაროსთან.

მოხერხებული დიპლომატიის გამოყენებით დადიანი ცდილობდა სიუზერენთან – ოსმალეთის იმპერიასთან მშვიდობიანი პოლიტიკის შენარჩუნებას. ის დაუკავშირდა ოსმალეთის დაუძინებელ მტერს – სპარსეთს, დაამყარა მასთან სავაჭრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური კავშირ-ურთიერთობები და ისწრაფოდა ამ კავშირების განმტკიცებისაკენ. ლევან II დადიანის საგარეო-პოლიტიკური მიმართულებები შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს:

1. ოსმალეთის იმპერია
2. სპარსეთის იმპერია
3. რუსეთის იმპერია
4. დასავლეთ ევროპა (იტალია, ვატიკანი)

ქვეყნის უშუალო განვითარებაზე ორიენტირებული ზემოთ აღნიშნული მიმართულებებიდან სწორედ დასავლეთ ევროპა იყო, რომელიც ქრისტიანობის დროშით შემოდიოდა და პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული განვითარების იმედებს იძლეოდა. 1639-1640 წწ. სამეგრელოში მოქმედი ევროპული მისიონი უკვე მყარად იდგა ფეხზე და ევროპასთან სარწმუნოებრივ-დიპლომატიური მიმონერაც სტაბილურად წარმოებდა.

ევროპასთან აქტიური კავშირების მწარმოებელი სამთავროს ცენტრი ზუგდიდი გახდა. აქ მოღვაწე იტალიელმა მისიონერებმა უნიკალური ისტორიული მასალა დატოვეს მხარის სოციალ-ეკონომიკური პოლიტიკური და კულტურული მდგომარეობის შესწავლის მიმართულებით. ძნელი წარმოსადგენია ქართული ისტორიოგრაფია არქანჯელო ლამბერტის „სამეგრელოს აღწერისა“ და „წმიდა კოლხეთის“, ჯუზეპე ჯუდიჩეს საქართველოზე გამოქვეყნებული წერილების, მარია მაჯოს გრამატიკის, კლემენტე გალანოს ისტორიის, ანტონიო ჯარდინას, დონ ქრისტოფორო დე კასტელის და აღნიშნული პერიოდის სხვა მოღვაწეთა ნაშრომების გარეშე.

მისიონერები 1632 წლის ივლისში ჩამოვიდნენ საქართველოში. მალე ისინი გორიდან ჯერ გურიაში, შემდეგ კი სამეგრელოში გადმოვიდნენ სამოღვაწეოდ. დადიანმა მათ ხელსაყრელი პირობები შეუქმნა საცხოვრებლად და სამუშაოდ. როგორც აღინიშნა, მათი დახმარებით დადიანი დასავლურ სამყაროსთან ურთიერთობის დამყარებას ისახავდა მიზნად, აქ საერთაშორისო მასშტაბის არა ერთი ეკონომიკური პროექტი უნდა განხორციელებულიყო, რომელიც სამთავროს დიდ მოგებას მოუტანდა. ზემოხსენებული პიროვნებები იყვნენ ლევან II დადიანის დიპლომატიური წარმომადგენლები იტალიაში, პაპის კარზე. დადიანი მათი მეშვეობით ინფორმირებული იყო დასავლეთ ევროპაში მიმდინარე პოლიტიკური პროცესების შესახებ. მან კარგად იცოდა პაპის დიდი გავლენისა და ავტორიტეტის შესახებ ევროპის მმართველ წრეებში. ასრულებდნენ რა ლევან დადიანის ამა თუ იმ დავალებას, მისიონერები ხშირად დიდ რისკზე მიდიოდნენ, რადგანაც მაშინდელ სამყაროში მეტად საშიშ საქმეს წარმოადგენდა უცხო ქვეყანაში გადაადგილება, მით უმეტეს დესპანის მისიის შესრულება.

მიუხედავად ადგილობრივ ხელისუფალთა მიერ ხელშეწყობისა, რთული იყო გვიანფეოდალურ სამეგრელოში უცხო ტომების ჩამოსვლა და დიდი ხნის განმავლობაში საცხოვრებლად დარჩენა. მისიონერები ნათლად წერენ აქ არსებული სიძნელეების შესახებ. მიუხედავად დიდი წინააღმდეგობებისა, მათ შეისწავლეს ქართული და მეგრული ენები და ხალხში მრავალგვარ სამუშაოს ასრულებდნენ. თეატინელი ბერები, რომელთაც განეკუთვნებოდნენ სამეგრელოში ჩამოსული მისიონერები, დიდად განსწავლულები იყვნენ. განათლების ფართო სპექტრით ისინი აშკარად გამოირჩეოდნენ სხვა ორდენების წარმომადგენელთაგან. მათში არაერთი იყო ექიმი, მწერალი, მხატვარი და სხვა საერო ცოდნით აღჭურვილი პიროვნება.

ეკლესიის რეფორმაციის შემდეგ კათოლიკური რომის ხელმძღვანელობა უდიდეს ყურადღებას აქცევდა მისიონერთა მოღვაწეობას აღმოსავლეთის ქვეყნებში, კერძოდ, საქართველოში. ამ მისიით მათი მომზადების ერთ-ერთი საფუძველი იყო სპეციალური კოლეჯის დაარსება რომში ქართველი ახალგაზრდების განსანათლებლად. როგორც ცნობილია, 1627 წელს რომში იტალიელი სტეფანე პაოლინისა და ქართლ-კახეთის მეფის თეიმურაზ I-ის ელჩის ნიკიფორე ირბახის მიერ ქართულ-იტალიური ლექსიკონიც მომზადდა. ეს ლექსიკონი უნდა დახმარებოდა საქართველოსკენ მომავალ მისიონერებს ქართული ენის შესწავლაში. დიდი იყო მისიონერთა ინტერესი ჩვენი ქვეყნის, მისი კულტურისა და ისტორიის მიმართ. შესაბამისად, მათ ვრცელი ინფორმაცია დააგროვეს ჩვენი ქვეყნის შესახებ, სწავლობდნენ ქართულ საეკლესიო მღვდელმსახურებას, საგალობლებს, ცხოვრების წესს, ინერდნენ ადგილობრივ ზნე-ჩვეულებებს, ტრადიციებს, რწმენა-წარმოდგენებს. ხშირად მიუთითებდნენ ნაკლოვანებებზე და სახავენდნენ მათი გამოსწორების გზებს. ცნობილია მათი შეურიგებელი პოზიცია ტყვეთა სყიდვის წინააღმდეგ. მისიონერები, როგორც კათოლიკე მღვდელმსახურნი, თვითონ კათოლიკურ წესზე სწირავდნენ და ამ მხრივ გარკვეულ პროპაგანდასაც ეწეოდნენ, მაგრამ არ უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ისინი კათოლიკე ბერები იყვნენ და კათოლიკობის პროპაგანდა ევალებოდათ. მათი მწვავე შენიშვნები ზოგჯერ სიკეთის მომტანი იყო საზოგადოებისთვის, როგორც გამომავლილებელი საშუალება.

დადიანის პროვერობული პოლიტიკური კურსი ნათლად ჩანს მის სიტყვებში, რომელიც მან დომინიკანელ ჯოვანი ჯულიანო და ლუკასთან წარმოთქვა: „ჩემთვის სასიამოვნოა იტალიელი მღვდლის ნახვა, რომლის ერიც მიმაჩნია ყველაზე ნიჭიერ და განათლებულ ერად მთელ მსოფლიოში. ჩვენს წინაპრებს ყოველთვის ჰქონდათ სურვილი ენახათ და გვერდით ჰყოლოდათ ამ ერის წარმომადგენლები“¹ 1615 წელს ის იეზუიტ მღვდელ ლუი გრანჟესთან აღნიშნავს რომ ის „დიდ პატივს სცემს რომის ეკლესიას და მის მთავარს – პაპს...და რამდენადაც პაპი მორწმუნეთა მამაა, ყველა მას უნდა დაემორჩილოს.“²

როგორც ცნობილია, საქართველოს მოქმედი კონსტიტუციის ბოლო რედაქციაში დაფიქსირებულია ქვეყნის განვითარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი პირობის – ანაკლიის განსაკუთრებული ეკონომიკური ზონის – საზღვაო ღრმანყოფანის პორტის მშენებლობის საკითხი. /საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 7: პუნქტი 5/.³ განსაკუთრებით საინტერესოა ის ფაქტი, რომ აღნიშნული პროექტი არ არის მხოლოდ თანამედროვე გეოპოლიტიკური აუცილებლობით გამოწვეული და მას ფესვები წარსულში აქვს.

1 ტაბალუა 1987 :47

2 ქორთუა 2012: 59-63

3 Constitution of Georgia, Article 7: Paragraph 5

მე-17 ს. დასაწყისში, სპარსეთ-ოსმალეთის გრძელვადიანი ომების ფონზე, სპარსეთში (სავარაუდოდ, ევროპელებთან-იტალიელებთან ერთობლივი კონსულტაციების საფუძველზე) მომზადდა მეტად საინტერესო სავაჭრო-ეკონომიკური პროექტი, როლითაც ოდიშის სამთავრო სპარსეთსა და ევროპას უკავშირდებოდა და სატრანზიტო ფუნქციას იძენდა.

ცნობილი იტალიელი მისიონერისა და საზოგადო მოღვაწის პიეტრო დელა ვალეს აზრით, სპარსული აბრეშუმი ისე შეიძლებოდა გასულიყო ევროპის ბაზარზე, რომ მას შეხება არ ჰქონოდა თურქეთთან. დელა ვალე ითვალისწინებდა სპარსეთის ინტერესს, რომ სავაჭრო საქონელი აეცდინა თურქეთის ტრანზიტისთვის და შესაბამისად, არ მიეცა თურქეთისთვის ეკონომიკური მოგება სპარსული საქონლით აღებული ბაჟებიდან. ეს იყო მეტად მოხერხებული პროცესი დროში, რომელიც ოდიშის სამთავროს გავლით და შავი ზღვით ტრანსპორტირებით 10-20 დღეში ხორციელდებოდა, ნაცვლად ხმელთაშუა ზღვით ტრანსპორტირებისთვის საჭირო 2-3 და ოკეანით გადატანისთვის საჭირო 10-11 თვისა.¹

ხსენებული პროექტის შესახებ კონკრეტულად აღნიშნავს სამეგრელოში მოღვაწე თეატინელი მისიონერი დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე: დადიანს „ყოველთვის სურდა ვაჭრები მოეყვანა და თავის სამთავროში დაესახლებინა. ძალიან სურდა შორეული სახელმწიფოებიდან ვაჭრები და სავაჭრო საქონელი მოეზიდა...გადმოიყვანა სამეგრელოში ასი სომეხი და ებრაელი ვაჭარი...მრავალი თურქი ვაჭარიც დაიყოლია ამავე პირობაზე“... დადიანს სურდა აგრეთვე კონსტანტინოპოლიდან მდიდარი ვაჭრების ჩამოყვანა, რომელთაც დაავალდებულებდა აბრეშუმის მიყიდვას მისი სამთავროდან, ასევე სპარსული საქონლის მიყიდვასაც, მათთვის, „...ვინც შავი ზღვით აბრეშუმით ვაჭრობას მოჰყიდებდა ხელს, მათთვის ვაჭრები აბრეშუმს სპარსეთიდან და სომხეთიდან ოდიშში ჩაიტანდნენ ნახევარ ფასზე უფრო იაფად....ამგვარად, ნაღდ მოგებას ნახავენ ის ვაჭრები, რომელნიც მთავრის საბაჟოდან გაჰყიდიან საქონელს და ფრანკებიც, რომლებიც აქ შესყიდულ საქონელს ზღვით ჩაიტანენ საფრანგეთში“² ირანული საქონელი შავი ზღვითა და დნეპრის საშუალებით შესაძლოა ადვილად მოხვედრილიყო პოლონეთში, იქიდან კი ევროპის ქვეყნებში.

საერთაშორისო ვაჭრობის ხსენებული გლობალური პროექტი უნდა განხორციელებულიყო ირანისა და იტალიის ჩართულობით. პროექტით დაინტერესებული იყო შაჰი, რომელმაც დადიანს თანამშრომლობისა და თანადგომისთვის ხელფასიც დაუნიშნა ათასი თუმნის ოდენობით წელიწადში. დადიანი ზუგდიდთან ახლოს, რუხის სავაჭრო ქალაქში ირანული ფულის ანალოგს ქრიდა, რომელსაც სავაჭრო ოპერაციების განხორციელებისთვის უნდა შეენყო ხელი. ამ დიდმნიშვნელოვანი პროექტის შესახებ საინტერესო ცნობებს გვაძლევს იტალიელი მისიონერი და საზოგადო მოღვაწე პიეტრო დელა ვალე ⁴.

მაგრამ რადგანაც შაჰს შავ ზღვაზე აქტიური მოქმედებები არ შეეძლო, მან ვერ ისარგებლა ხსენებული პროექტის განხორციელებით.

მთავარი მეტად აფასებდა მის კარზე მყოფ ევროპელებს. „დადიანს ისე მიაჩნდა პატრები, რომ მათ თვლიდა თავისი სამთავროს ძვირფას სამკაულად. როდესაც მას-

1 ქორთუა 2012: 59-63

2 ჯუდიჩე 64:55

3 ჯუდიჩე 1964: 56

4 ქორთუა 2012:62

თან უცხო ვინმე მოვიდოდა, მაშინვე წაიყვანდა მათ სანახავად და ეუბნებოდა, რომ თავის სამთავროში მათზე უკეთესი სხვა არავინ გააჩნდა.“¹

საინტერესოა ლევან დადიანის ტოსკანის მდიდარ საჰერცოგოსთან დაკავშირების მცდელობა, რომელიც სამეგრელოში მკურნალებისა და სამედიცინო საშუალებების გამოგზავნას ისახავდა მიზნად. ურთიერთობის ეს ხაზი მისიონერების, კონკრეტულად კი იტალიაში დაბრუნებული არქანჯელო ლამბერტის მეშვეობით უნდა განხორციელებულიყო².

როგორც დასავლეთ საქართველოში მოპოვებული ნუმიზმატიკური მასალებიდან ჩანს, მე-17 ს. პირველ ნახევარში დასავლეთ საქართველოს პოლიტიკურ ერთეულებს აქტიური ურთიერთობა ჰქონიათ ევროპისა და აზიის ქვეყნებთან. რუსეთის ელჩები ტოლოჩანოვი და იევლევი იმერეთში მიმოქცევაში მყოფი ევროპული მონეტების--დუკატებისა და ტალერების გვერდით აბაზიანებსა და ნახევარაბაზიანებსაც ასახელებენ.³ ეს მონეტები სწორედ ირანულის მიბაძვით იჭრებოდა სამეგრელოს სამთავროში. ლამბერტი წერს, რომ მეგრელები „უფრო აფასებენ უცხო ფულს, მაგალითად უნგრულს, ცეკინოს და ესპანურ რეალებს.“⁴

XVII ს. პირველ ნახევარში საქართველოში სხვა ევროპული (ვენეციური, ჰოლანდიური, ავსტრიული, უნგრული, ესპანური და სხვ.) მონეტების გვერდით პოლონეთ-ლიტვის გაერთიანებული სამეფოსა და ბრანდენბურგ-პრუსიის მონეტებიც შემოდის. ისინი მტკიცედ იკიდებს ფეხს საქართველოს ფულად ბრუნვაში და მომსახურებას უწევს ფულის საერთაშორისო და შინაგან მიმოქცევას.⁵

ლევან II დადიანის გარდაცვალების შემდეგ სამთავროში სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა. 1672 წელს თეატინელ მისიონერთა პრეფექტი სამეგრელოში ჯოზეფ მარია ძამპი წერდა თავის ხელმძღვანელობას რომში, რომ სამეგრელოში ძალაუფლება ხელში ჩაიგდო მეფის (მთავრის ზ.ქ.) მინისტრმა კაცია ჩიქოვანმა და ბევრი უსამართლობა ჩაიდინა, რის გამოც უამრავი გაჭირვება გამოვიარეთ⁶ (თამარაშვილი 1902: 204). სამეგრელო იმერელი და აფხაზი ფეოდალების რბევის ობიექტი გახდა. მოიშალა ლევან II დადიანის მიერ შექმნილი უსაფრთხოების სისტემა. საყოველთაო შიშიანობისა და ანარქიის პირობებში ევროპული ორიენტაცია რეალურად საფუძველს მოკლებული აღმოჩნდა. თეატინელთა სამეგრელოს მისიონმა, როგორც ევროპასთან დამაკავშირებელმა ერთადერთმა საშუალებამ, 1701 წელს შეწყვიტა არსებობა. მისიონერთა დიდი ნაწილი დაიღუპა, ნაწილი კი სამოღვაწეოდ სხვაგან გადავიდა ან სამშობლოში დაბრუნდა.

ასეთწინააღმდეგოდ დამთავრდა ლევან დადიანის ევროპასთან დაკავშირების ცდები. სამეგრელოში შექმნილმა ფეოდალურმა ანარქიამ და მთის ელემენტის გაძლიერებულმა მოწოდებამ ქვეყანა გაუსაძლის სოციალურ-პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობაში ჩააგდო, რამაც დიდი ხნით შეაჩერა მოწინავე სამყაროსთან დაახლოების პერსპექტივა.

ევროპასთან, ამჯერად კი საფრანგეთთან სამეგრელოს სამთავროს პოლიტიკური და კულტურული კავშირების აღდგენა-განახლება აღწერილი მოვლენებიდან 150-200 წლის შემდეგ, მხოლოდ სამთავროს არსებობის ბოლო პერიოდში იქნა შესაძლებელი.

1 ისტორია კათოლიკობისა 1902:196

2 Majorana 1990: 135

3 ქორთუა 2012 :62

4 ლამბერტი 1990:143

5 ქებულაძე 1971: 135

6 ისტორია კათოლიკობისა 1902:196

ამდენად, თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც ჩვენი ქვეყანა ევროპასთან პოლიტიკური, ეკონომიკური და კულტურული ინტეგრაციის გზას ადგას, მეტად აქტუალურია შუა საუკუნეების სამეგრელოს სამთავროს ევროპული პოლიტიკის მაგალითების კვლევა, რომელიც კიდევ ერთხელ ადასტურებს ჩვენი ქვეყნის ორგანულ და გენეტიკურ კავშირებს მონინავე ევროპულ სამყაროსთან და მის ფასეულობებთან.

გამოყენებული ლიტერატურა

თამარაშვილი, მ. 1902:204. ისტორია კათოლიკობისა ქართველთა შორის ნამდვილის საბუთების შემოტანითა და განმარტებით *XIII* საუკუნიდგან ვიდრე *XX* საუკუნემდე, ტფილისი.

ლამბერტი, არქანჯელო, 1990. სამეგრელოს აღწერა, თბილისი.

საქართველოს კონსტიტუცია, 2022. თბილისი.

Moskheli, M. 1953. Moskheli Michel, *La Georgie et L, Europe „Bedi Kartlisa“* N 15. Paris.

Majorana, Bernadette 1990. *La gloriosa impresa*, Palermo.

მილანელი, დონ ჯუზეპე ჯუდიჩე, წერილები საქართველოზე (XVII ს.) თბილისი.

ტაბალუა, ი. 1987. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნთსაცავებში, ტ. III, თბილისი.

ქეზულაძე, რ. 1971:71, 135. ევროპული მონეტების მიმოქცევა საქართველოში XV-XVII სს. თბილისი.

ქორთუა, ზ. 2012: 59,60,63. ქართული სამეფო-სამთავროების საგარეო პოლიტიკის ისტორიიდან. ოდიშის სამთავრო XVII ს. I ნახევარში. თბილისი.

პელტური, მხატვრული, წინარე-რომაული:
დასამახსოვრებელი მოგზაურთა

ანანდა მაჯუმდარი

ფილოსოფიის საპატიო დოქტორი, ჰარვარდის განათლების უმაღლესი სკოლის პე-
დაგოგი. ჰარვარდის უნივერსიტეტი, აშშ

(0000-0003-3045-0056) – ORCID | Connecting Research and Researchers

Ananda Majumdar | University of Alberta – Academia.edu

<https://www.researchgate.net/profile/Ananda-Majumdar>

anandamajumdar2@gmail.com

MajumdarA2@mymacEwan.ca

Amajumdar930@norquest.ca

რეზიუმე: არასის კულტურა ინგლისში რკინის ხანის მრავალფეროვანი რეგი-
ონული კულტურებიდან ერთ-ერთია. დაკრძალვის რიტუალებით არასის კულტურა
განიიწვევს ადგილობრივი თანამედროვე კულტურების უმეტესობისგან: მისთვის და-
მახასიათებელი პრაქტიკები უფრო მეტად კონტინენტური ევროპის ლა ტენის ტრა-
დიციებს მოგვაგონებს, ვიდრე ბრიტანეთის რკინის ხანის წესებს. გარდაცვლილების
ეტლებით დამარხვის ტრადიცია, ასევე ინდივიდების კვადრატულ შემოზღუდულ სივ-
რცეში დაკრძალვა, თითქმის უცნობია ბრიტანეთის რკინის ხანის სხვა ტერიტორიებ-
ზე. არასის ტიპის ეს დაკრძალვები შეზღუდულ არეალში, აღმოსავლეთ იორკშირში
გვხვდება. ახლად აღმოჩენილი, ედინბურგთან მდებარე ეტლიანი სამარხი უფრო მე-
ტად ემთხვევა კონტინენტურ წეს-ჩვეულებებს.

ქრონოლოგიურად, არასის კულტურის დაკრძალვათა დიდი ნაწილი მოიცავს ძვ.
წ. I ათასწლეულის მეორე ნახევარს და გრძელდება რომის დაპყრობამდე, რომელიც
ამ რეგიონამდე ახ. წ. 70-იან წლებში მივიდა. კონტინენტური ზეგავლენებისა და ადგი-
ლობრივი ტრადიციების შერევა – პტოლემეოსის გეოგრაფიაში ჰუმბერის ჩრდილოეთ
სანაპიროზე პარისების შესახებ მინიშნებასთან ერთად – გვიბიძგებს გამოვთქვათ ვა-
რაუდი ამ ტერიტორიის კავშირისა ძველ პარისებთან, გალურ ტომთან, რომელმაც
საფრანგეთის დედაქალაქს სახელიც დაარქვა. ორივე სახელწოდება კელტურია; შე-
დარებისთვის იხ. უელური *perŷf* – „ბატონი“. თუმცა მყარი მტკიცებულება ამ კავში-
რის შესახებ ჯერ არ არსებობს.

კელტური ხელოვნება აქ ნიშნავს არტეფაქტებზე წარმოდგენილ სიმბოლურ ელე-
მენტებს. კელტური ხელოვნების ადრეული სტილი დაკავშირებულია ძვ. წ. V–IV სა-
უკუნეების ლა ტენის ეტლოვან სამარხებთან, რომელთაც ბერძნული და ეტრუსკული
ნიმუშებიდან იღებდნენ შთაგონებას. შემდგომი, ვალდალგესჰაიმის სტილი – რომლის
სახელიც მაინცთან ახლოს აღმოჩენილ ლა ტენის Bi ტიპის სამარხებს უკავშირდება
– ემთხვევა კელტური ექსპანსიის პერიოდს და ავითარებს უფრო ინდივიდუალურ და
დინამიკურ მცენარეულ ორნამენტაციას ძვ. წ. III საუკუნის დასაწყისიდან მოყოლე-
ბული. ლა ტენის BC ეტაპზე ორი გადაკვეთილი ქვესტილი გამოიკვეთა: ადრეული
„პლასტიკური“ და გვიანი „უნგრული ხმლის“ სტილი.

სტატიის მიზანია წინარე რომაულ ეპოქაში კელტური კულტურის, ისტორიისა და
ცხოვრების გაცოცხლება-წარმოჩენა. მეთოდოლოგია ეყრდნობა წიგნებისა და შერ-
ჩეული აკადემიური ონლაინსტატიების დოკუმენტურ ანალიზს. სტატიის საკვანძო
კითხვა ასეთია: **რა გავლენა აქვს კელტურ ტრადიციას თანამედროვე ეპოქაზე და
რა წვლილი შეიტანა ამაში მეხსიერებამ?**

კულტურისა და განათლების ურთიერთკავშირი სახელმწიფოებრივ დონეზე

თინათინ კოსტავა

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
სოციალურ მეცნიერებათა დეპარტამენტის ასისტენტ-პროფესორი.

ქუთაისი, საქართველო.

Tinatin.kostava@atsu.edu.ge

რეზიუმე: პოლიტიკური კულტურის ცნების კვლევა უფრო ინტენსიური გახდა XX საუკუნის 50-60-იან წლებში, რომელიც გამოიწვია ინსტიტუციური მიდგომის კვლევის შეზღუდულობის გაცნობიერებამ სოციალურ-პოლიტიკური მოვლენების შესწავლის სფეროში; ინსტიტუციური კვლევის მთავარი ნაკლი იმაში მდგომარეობდა, რომ ამ გზით სრულად ვერ შეისწავლებოდა პოლიტიკური ინსტიტუტების ყველა ასპექტი და საერთოდ ყურადღების მიღმა რჩებოდა ადამიანების ქცევების, მოტივების, განწყობების ზეგავლენა და როლი პოლიტიკური განვითარების პროცესში. ამ პრობლემის პოლიტიკური კვლევების ეპიცენტრში მოქცევა ემთხვევა მესამე სამყაროში წარმატებულ ეროვნულ-განმათავისუფლებელ რევოლუციების ეპოქას და მსოფლიო რუკაზე ახალი სახელმწიფოების წარმოქმნას; ცნობილია, რომ ახალმა სახელმწიფოებმა აირჩიეს ეკონომიკურ-პოლიტიკური განვითარების სხვადასხვა მოდელები: ნაწილი წავიდა საბაზრო ეკონომიკის, ნაწილი სოციალისტური განვითარების გზით; ორივე შემთხვევაში არჩეულ იქნა განვითარებული ქვეყნების შესაბამისი ანალოგები; სოციალისტური ორიენტაციის ქვეყნები საბჭოთა გამოცდილებას დაეყრდნენ, ხოლო მეორე ნაწილი განვითარებული ინდუსტრიალიზებული-ლიბერალურ დემოკრატიებს, მაგრამ მალევე ნათელი გახდა, რომ წარმატებული „დემოკრატიების ტრანსპლანტაციის“ მცდელობა კრახით დამთავრდა და ამის მიზეზი აღმოჩნდა პოლიტიკური კულტურის დაბალი დონე.

საკვანძო სიტყვები: კულტურა, განათლება, ქცევა, განწყობა, პოლიტიკური კულტურა

ქვეყანაში პოლიტიკური კულტურა დემოკრატიის სიჯანსაღის განმსაზღვრელია. სწორედ ამიტომ, მისი სისუსტეების დადგენა მნიშვნელოვანი საკითხია. პოლიტიკური კულტურის შეფასება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია მცირე გამოცდილების მქონე ქვეყნებში. სწორედ მცირეხნიანი და სუსტი დემოკრატია არის პოლიტიკური კულტურის განვითარების დაბალი დონის ერთ-ერთი მიზეზი.

საქართველოში პოლიტიკური კულტურის ნაკლებად განვითარებულობის ნიშანია პოლიტიკური პარტიების სისუსტე. მათ არ აქვთ გათვითცნობიერებული რამდენად მნიშვნელოვანია პარტიისთვის ერთ მიმართულებასა და პრინციპს მისდევდეს. პარტიების ლიდერების გამოსვლებში და განცხადებებში ხშირად ვხვდებით იდეოლოგიათა არევის, სინამდვილეში კი პარტია ერთი იდეოლოგიის მატარებელი უნდა იყოს და არა საყოველთაო ინტერესების გამტარებელი.

თანამედროვე ქართული პოლიტიკურ-კულტურული სივრცე მოდერნიზაციის თავისებური პროცესებით ხასიათდება, რომლის მიზანია დემოკრატიული პოლიტიკური სისტემისა და ლეგიტიმური პოლიტიკური წესრიგის ფორმირება. პოლიტიკურ-კულტურული ტრანსფორმაცია ძალზე რთული პროცესია და ხანგრძლივ პერიოდს

საჭიროებს, რადგანაც საქმე გვაქვს ადამიანის სულიერი და ინტელექტუალური სამყაროს რადიკალურ გარდაქმნასთან; დემოკრატიული ტრანზიტი შინაარსობრივად რაციონალური და ირაციონალური პროცესებით განისაზღვრება და პოზიტიური შედეგებიც მათ თანაფარდობაზეა დამოკიდებული. თანამედროვე ქართული პოლიტიკური მოდერნიზაციის ერთ-ერთი ძირითადი ამოცანაა პოლიტიკურ-კულტურული სივრცის რაციონალიზაცია, ინდივიდის პოლიტიკური პროცესის აქტიურ სუბიექტად გადაქცევა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი პრიორიტეტების განსაზღვრა.

ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი აზროვნება თავისებური კრიზისის ფაზაში შევიდა, რომელიც სახელმწიფოებრივ ნიჰილიზმში გამოვლინდება; სახელმწიფოებრივი ნიჰილიზმის რამდენიმე მიზეზი შეიძლება დასახელდეს: 1. გლობალურ სივრცეში ქართული სახელმწიფოს თვითდამკვიდრება გარკვეული სიძნელეებით მიმდინარეობს, რაც გამომწვეულია მსოფლიოს ახალი გეოპოლიტიკური გადანაწილებით; 2. ეკონომიკური კრიზისით, რომელმაც ქართული სახელმწიფოს ეკონომიკური დამოუკიდებლობა შეაფერხა და გლობალურ პროცესებზე გახადა დამოკიდებული; 3. ტერიტორიული მთლიანობის დარღვევამ და მისი ნაწილის უცხო ძალის მიერ ოკუპაციამ, რომელმაც სახელმწიფოს პოლიტიკურ-სივრცითი არსებობა კითხვის ნიშნის ქვეშ დააყენა; 4. დემოკრატიული პროცესების შეფერხებამ, რომელმაც ვერ დაამკვიდრა მაღალი მოქალაქეობრივი კულტურა; 5. სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისა და თვითცნობიერების დაბალი კულტურის დონით, რომელმაც ერის ინტელექტუალური პოტენციალის დაქვეითებამ გამოიწვია.

პოლიტიკურ-კულტურული სივრცის დემოკრატიული მოდერნიზაციის უმნიშვნელოვანესი პროცესია პოლიტიკური ქცევებისა და მოქმედებების პლურალიზმი; იგი უპირველეს ყოვლისა გულისხმობს დემოკრატიული პოლიტიკური წესრიგის პირობებში პოლიტიკური თანაცხოვრების მრავალფეროვნებას, ინდივიდისა და სოციალური შინაგანი პოტენციალის სრულად გამოვლენას. ამ მხრივ, საქართველოში გარკვეული მიღწევები ნამდვილად არსებობს. ინდივიდებს, პოლიტიკურ ინსტიტუტებსა და ინტერესთა ჯგუფებს სრულად შეუძლიათ იმოქმედონ ისე, როგორც მათ სამართლებრივი ნორმები აძლევს ამის უფლებას.

პოლიტიკურ ცვლილებებთან ერთად, ჯერჯერობით, პოლიტიკურ მოდერნიზაციას აკლია ინტელექტუალური სტილი; ეს უაღრესად ნეგატიური და ირაციონალური ფაქტორია, რაც აფერხებს ერთიანი დემოკრატიული სახელმწიფოებრივი აზროვნების ფორმირების პროცესს. ადამიანებსა და ცალკეულ პოლიტიკურ ორგანიზაციებს შორის შეიმჩნევა აგრესიული დამოკიდებულების ფაქტები, რომელიც ყოველგვარ პოლიტიკურ პრაგმატიზმს არის მოკლებული.

პოლიტიკურ-ინტელექტუალური პროგრესის საფუძველია ეროვნული ღირებულებები და ტრადიციები. თანამედროვე ინტელექტუალური აზროვნება ვერ ჩამოყალიბდება თუ მისი ეროვნული ფორმები უარყოფილია. ზოგჯერ შეიმჩნევა ნეგატიური და ნიჰილისტური დამოკიდებულება ეროვნული სულიერი ღირებულებებისადმი. ქართული თვითმყოფადი აზროვნება ისტორიულ ეროვნულ ტრადიციებზე წარმოშობილ ფორმებსა და ინტელექტს ემყარება. ეროვნული ინტელექტი ტრანსფორმაციას განიცდის ნეგატიური მიმართულებით, თუ მასში ფეხს იკიდებს ისეთი ელემენტები, როგორიცაა: აგრესიულობა, რადიკალიზმი, ავანტიურიზმი, ცინიზმი, ძალდატანება და ა. შ.

ინგლისელი ფილოსოფოსი მაიკლ ოუკმოტი თავის ნაშრომში „რაციონალიზმი პოლიტიკაში“ წერს, რომ რაციონალიზმი არის გონიერებისა და აზრის თავისუფლება. ამიტომ, ახალი დონის ინტელექტი სწორედ გონიერებისა და აზროვნების თავისუფლებას უნდა ემყარებოდეს. ტოტალიტარული პოლიტიკური წესრიგი კი ამკვიდრებს ირაციონალურ პოლიტიკურ კულტურას, რომლის საფუძველზეც იქმნება განსაკუთრებული პოლიტი-

კური თანაცხოვრების მოდელი. ასეთი მოდელისათვის დამახასიათებელია პოლიტიკური გაუცხოება, ნიჰილიზმი, დიალოგისა და კონსენსუსის დაუშვებლობა, ინდივიდის პოლიტიკურ-სივრცითი აზროვნების ჩაკეტილობა, ადამიანის უფლებათა დარღვევა.

პოლიტიკურ-კულტურულ ცვლილებებს ზოგჯერ თან ახლავს ინტელექტუალური ნიჰილიზმი. რაციონალურ ცვლილებად არის მიჩნეული **საგანმანათლებლო რეფორმა**, რომელმაც მნიშვნელოვნად უნდა გააუმჯობესოს ერის ინტელექტუალური პოტენციალი და ხელი შეუწყოს პროფესიონალური და კომპეტენტური კადრების მომზადებას; მაგრამ ამ რეფორმას ახასიათებს არათანმიმდევრობა, ფრაგმენტულობა და არაპროფესიონალიზმი; ხდება ძველი ღირებულებებისა და მიღწევების აშკარა რევიზია, განყვეტილია კავშირი თაობებსა და სულიერ ღირებულებებს შორის. რეფორმატორები არ ითვალისწინებენ პროფესიონალი ადამიანების რჩევას, ამიტომაც ეს რეფორმა ზოგჯერ ატარებს ექსპერიმენტის ხასიათს. საქმე წარმოჩენილია ისე, თითქოს ქართული ინტელექტუალურ-საგანმანათლებლო პროცესი პროგრესს არ განიცდიდა და იგი მხოლოდ ტოტალიტარული რეჟიმის მსახური და დანაშაუდი იყო. მთელი ინტელექტუალური თაობა გამოცხადებულია „წითელ პროფესურად“ და კორუმპირებულ საზოგადოებად. ასეთი ლოზუნგების მიწებება იმისათვის, რომ განახორციელო რადიკალური რეფორმები ყოვლად დაუშვებელია. ასეთმა პროცესმა შესაძლებელია საზოგადოება მტრულ ბანაკებად დაყოს და მივიღოთ ისეთი თაობები, რომლებიც სრულიად დაცლილი იქნებიან ეროვნული, სულიერი ღირებულებებისაგან. ევროპულ საგანმანათლებლო სივრცეში გაერთიანება არ გულისხმობს პროგრამათა უნიფიცირებას, არამედ განსაკუთრებულად უნდა ითვალისწინებდეს ეროვნულ-ინტელექტუალურ თავისებურებებსა და ტრადიციებს.

დასკვნის სახით ასევე შეგიძლია ვთქვათ, რომ კულტურა მრავალგვარია და მას მრავალი ღირებულებითი კომპონენტი აქვს. ერთ-ერთი ფუნდამენტური კი განათლებაა. რადგანაც, როგორი განათლების სისტემაც აქვს სახელმწიფოს საბოლოო ჯამში პოლიტიკური კულტურის სურათიც მსგავსი იქმნება. პოლიტიკური აზროვნების ავტორიტარული სტილი ხანგრძლივი პერიოდის მანძილზე ისე გარდაქმნის საზოგადოებას, რომ მისთვის ზოგჯერ მიუღებელი ხდება ინტელექტუალურ-კულტურული აზროვნება და გონიერების თავისუფლება. ასეთ სიტუაციაში მთელი ერის სულიერი სამყარო საჭიროებს რადიკალურ ტრანსფორმაციას. ავტორიტარიზმი და პოლიტიკური პროცესების რადიკალიზაცია საზოგადოების გარკვეული ნაწილისათვის მისაღებია და პოლიტიკური სივრცის სტაბილურობის ფაქტორად მიაჩნიათ; ავტორიტარიზმმა და ავტოკრატია ქართული საზოგადოება შეიძლება პოლიტიკურად პასიურ ძალად გადააქციოს და პოლიტიკური პროცესების თვითდინებაზე გახადოს დამოკიდებული. ამიტომ, ერის დემოკრატიული თვითდამკვიდრება, ძირითადად, პოლიტიკურ-კულტურული აზროვნების გარდაქმნაზე დამოკიდებული.

გამოყენებული ლიტერატურა:

აბესაძე, გ., აბესაძე, თ. 2007. პოლიტიკური კულტურის ფორმირების პარადიგმები დემოკრატიული ტრანზიციის პირობებში. თბილისი.

აბესაძე, გ., ტუკვაძე, ა. 2010. რაციონალურისა და ირაციონალურის თანაფარდობა თანამედროვე ქართულ პოლიტიკურ კულტურაში. საერთაშორისო სამართლისა და მართვის ქართულ-ბრიტანული უნივერსიტეტის სამეცნიერო შრომათა კრებული, III ნაწილი. თბილისი.

ბერძენიშვილი, ა. 2000. პოლიტიკური სოციოლოგია. თბილისი.

Bauman, Z. 2000. *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.

Sen, A. 1999. *Development as freedom*. Oxford: Oxford University Press.

მიგრაციული ნაპადების გავლენა საქართველოში კულტურული კლურალიზმის დამკვიდრებაზე

რუსუდან მიქაუტაძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ისტორიის აკადემიური დოქტორი,
ასოცირებული პროფესორი. ქუთაისი, საქართველო.

Rusudan.mikautadze@atsu.edu.ge

რეზიუმე: მიგრაციული პროცესები განსაკუთრებული სიმწვავით იჩენს თავს თანამედროვე საზოგადოებაში. ამ კუთხით დიდი გამოწვევების წინაშე დგანან მცირე ერები.

საქართველო, თავისი გეოპოლიტიკური მდებარეობის და მის მეზობელ ქვეყნებში არსებული საომარი თუ სხვა არასტაბილური მდგომარეობის გამო, მიგრანტთა ნაკადების სამიზნე გახდა როგორც ახლო აღმოსავლეთიდან, ისე პოსტსაბჭოთა ქვეყნებიდან. ისინი განსხვავებული კულტურული ღირებულებების, ცხოვრების წესის მატარებლები არიან, რაც უკვე აშკარად შესამჩნევია ქვეყნის დიდ ქალაქებში. მართალია, საქართველო ტოლერანტული და პლურალისტური ქვეყანაა, მაგრამ დღეს საკითხი დგას ამგვარად: რა დოზით უნდა მივიღოთ „სხვა“, „უცხო“ კულტურული ღირებულებები და შეუქმნიან თუ არა ისინი პრობლემებს ქართულ დომინანტურ კულტურას.

აღნიშნულ პრობლემას აქვს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მნიშვნელობა. დადებითია ის, რომ მიგრანტთა ნაკადები ამდიდრებენ ქვეყნის კულტურას, მათ შემოაქვთ ახალი იდეები, რაც ხელს უწყობს პროგრესს. ზოგჯერ ისინი ქმნიან ახალ ბიზნესებს, სადაც დასაქმებულია ადგილობრივი მოსახლეობა და ამით სარგებელი მოაქვთ ქვეყნის ეკონომიკისთვის. ბევრი მათგანი ცდილობს აითვისოს სახელმწიფო ენა და ხელი შეუწყოს ქართველებსა და მათ ეთნიკურ ჯგუფებს შორის კავშირების გაღრმავებას.

თუმცა მიგრანტთა შემოდინების ზრდამ შეიძლება უარყოფითი შედეგებიც მოიტანოს: პირველ რიგში საქმე ეხება ქვეყნის დემოგრაფიული ლანდშაფტის შეცვლას, რამაც ახლო მომავალში შესაძლებელია საფრთხე შეუქმნას ჩვენს კულტურულ იდენტობას. ჩვენს შორის არსებული კულტურული განსხვავებები ხშირად იწვევს გაუგებრობას და კონფლიქტებს მოსახლეობასთან. არის შემთხვევები, როცა ისინი კონკურენციას უწევენ ადგილობრივ მოსახლეობას დასაქმების კუთხით.

საკვანძო სიტყვები: გლობალიზაცია; იმიგრაცია; აკულტურაცია; კულტურული პლურალიზმი.

ძირითადი ტექსტი

მიგრაციები ყველა ეპოქისთვის იყო დამახასიათებელი. იგი ხელს უწყობდა სხვადასხვა ხალხებს შორის კომუნიკაციის დამყარებას, სიახლეების დანერგვას, კულტურათა დიფუზიას და კულტურული მრავალფეროვნების დამკვიდრებას. საქართველოს გეოპოლიტიკური მდებარეობიდან გამომდინარე, საუკუნეთა მანძილზე, ქვეყნის ტერიტორიის გადანაწილებასთან ერთად, მიმდინარეობდა მიგრაციული

პროცესებიც. მტრების შემოსევები განაპირობებდა ადგილობრივი მოსახლეობის ქვეყნის სხვა ნაწილებში მიგრაციას, ამას ემატებოდა არაბთა (მე-7-8 სს), მონღოლთა (მე-13 ს), ირანელთა და ოსმალთა აგრესიები (მე-15-18 ს.ს.), რუსეთის მიერ ქართული სახელმწიფოების და სამთავროების გაუქმება, ეს იწვევდა საქართველოს ტერიტორიაზე სხვადასხვა ეთნოსების დასახლებას, რომელთაც მოჰქონდათ თავისი კულტურა. ბევრი მათგანი ასიმილირდებოდა ადგილობრივ მოსახლეობასთან და მათი კულტურის პლასტები ილექებოდა ქართულ დომინანტურ კულტურაში, რაც კარგად ჩანს დღესაც როგორც სამეცხველო ენაში, ისე ლიტერატურაში, არქიტექტურასა თუ მცირე პლასტიკაში.

გლობალიზაციის ეპოქაში მიგრაციული პროცესები დიდი სიმწვავით იჩენს თავს. ამ კუთხით განსაკუთრებული გამოწვევების წინაშე დგანან მცირე ერები, მათ შორის საქართველოც, რადგან სახელმწიფოს მხრიდან არასწორი პოლიტიკის გატარების შემთხვევაში შესაძლებელია ქვეყნის დომინანტურ ღირებულებებს სერიოზული საფრთხე დაემუქროს.

მიგრაციულ ნაკადებში გამოყოფენ ორ განსხვავებულ ფორმას: შიდა და გარე, ანუ საერთაშორისო მიგრაციას. შიდა მიგრაციის დროს მოსახლეობის გადაადგილება ხდება ქვეყნის შიგნით სხვადასხვა მიზეზების გამო: ეკოლოგიური კატასტროფები, კონფლიქტების შედეგად საცხოვრებელი ადგილების იძულებით დატოვება, სამუშაოს ძებნა, განათლების მიღების სურვილი, ოჯახის შექმნა და ა.შ. ამგვარი მიგრაციებისას ცვლილებას განიცდის მიმღები ადგილის კულტურული ლანდშაფტი. ახალმოსახლეებს ახალ საცხოვრებელ ადგილებში გადააქვთ თავიანთი წეს-ჩვეულებები, კულტურული ღირებულებები, ცხოვრების წესი, სამზარეულო და ა.შ., რომელიც დროთა განმავლობაში შეიძლება შეერწყას ადგილობრივ ყოფას და ხალხურ კულტურას. ასეთ შემთხვევაში ჩვენ სახეზე გვაქვს კულტურული პლურალიზმის დამკვიდრების ცალკეული ნიშნები.

პლურალიზმი გულისხმობს საზოგადოებაში არსებული განსხვავებული ეთნიკური, რელიგიური, ენობრივი, კულტურული ჯგუფებისადმი შემწყნარებლურ დამოკიდებულებას, რომელიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული დემოკრატიული სახელმწიფოს ცნებასთან და არსთან.

რაც შეეხება საერთაშორისო მიგრაციას, იგი გულისხმობს ქვეყნის დატოვებას და სახელმწიფო საზღვრების გადაკვეთას. პირს, რომელიც ქვეყანაში შედის მუდმივად ან დროებით საცხოვრებლად ეწოდება იმიგრანტი, ხოლო ვინც ქვეყანას ტოვებს, ემიგრანტი. როგორც იმიგრანტი, ისე ემიგრანტი, გარკვეულ გავლენას ახდენს როგორც მისი (სამშობლო) ქვეყნის, ისე მიმღები ქვეყნის სოციალურ, ეკონომიკურ და კულტურულ ცხოვრებაზე.

თანამედროვე გლობალურმა გამოწვევებმა ფაქტობრივად განაპირობა მოთხოვნების ზრდა ადამიანთა დიდი ნაკადების გადაადგილებაზე. საკითხის მასშტაბურობა არ მოგვცემს იმის საშუალებას, რომ ვისაუბროთ და გავაანალიზოთ როგორც ემიგრაციული, ისე იმიგრაციული პროცესები, ამიტომ უპრიანად ჩავთვალებთ, ვისაუბროთ მხოლოდ იმიგრანტთა ნაკადებზე და მათ როლზე კულტურული პლურალიზმის დამკვიდრებაში, რადგანაც სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტოს მიერ გაცემული ბინადრობის ნებართვების მზარდი სტატისტიკა ნათლად აჩვენებს, რომ საქართველო, რომელიც ტრადიციულად ემიგრაციის ქვეყანაა, თანდათან იმიგრაციის ქვეყანადაც ყალიბდება.

საქართველო, მეზობელ ქვეყნებში და ახლო აღმოსავლეთის რეგიონებში შექმნილი საომარი თუ სხვა არასტაბილური მდგომარეობის გამო, მიგრანტთა ნაკადების მა-

ტებას განიცდის. იმიგრანტები საქართველოში ძირითადად მეზობელი ქვეყნებიდან, ასევე ჩრდილოეთ აფრიკისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის სახელმწიფოებიდან ჩამოდიან. მათ უდიდეს ნაწილს შრომითი ბინადრობისა (44,000-ზე მეტი) და სასწავლო ბინადრობის ნებართვები (27,000-ზე მეტი) გააჩნიათ. მოკლევადიანი ბინადრობის ნებართვების მფლობელები ძირითადად მეზობელი ქვეყნებიდან – რუსეთი, თურქეთი, აზერბაიჯანი, უკრაინა, ირანი – არიან და საქართველოში უძრავ ქონებას ფლობენ. 2012-2019 წლებში საქართველოში სულ 321,024 არა საქართველოს მოქალაქე იმიგრანტი შემოვიდა (<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/322/migratsia>). მათი ნაწილი ქვეყანას თავს აფარებს პოლიტიკური მოტივით, ნაწილი კი ეკონომიკური ფაქტორებიდან გამომდინარე. იმიგრანტების ჯამური რაოდენობით რუსეთის მოქალაქეები გამოირჩევიან. ისინი იმიგრანტების საერთო რაოდენობის თითქმის 25%-ს წარმოადგენენ. მეორე მხრივ, ზრდის თვალსაზრისით გამოსარჩევია ირანის მოქალაქე იმიგრანტების რაოდენობა. 2012 წლიდან (675 იმიგრანტი) 2020 წლამდე თითქმის 9-ჯერ გაიზარდა. ამ იმიგრანტებისთვის დამახასიათებელია განსხვავებული კულტურული ღირებულებები, ცხოვრების წესი. ეს კულტურული სხვაობა ძალიან შესამჩნევია ქვეყნის დიდ ქალაქებსა და საზღვრისპირა რაიონებში. მართალია საქართველო კულტურულად პლურალისტური ქვეყანაა, მაგრამ აშკარად იკვეთება როგორც ადგილობრივი მოსახლეობის, ისე იმიგრანტების მხრიდან ეთნოცენტრისტული დამოკიდებულება ერთმანეთისადმი.

ეთნოცენტრიზმში იგულისხმება საკუთარი კულტურის წესების და ნორმების ერთადერთ „ჭეშმარიტებად“ აღიარება, ყველაფერი განსხვავებული კი მიუღებელია. შენი კულტურა წარმოადგენს ეტალონს და სხვა კულტურათა საზომს. სამყაროს აღქმა საკუთარი კულტურის პრიზმიდან ბუნებრივია და მას აქვს როგორც დადებითი, ისე უარყოფითი მხარე. დადებითია ის ფაქტი, რომ ეთნოცენტრიზმი საშუალებას იძლევა შეუცდომლად გააცალკევო ერთმანეთისგან „შენი“ და „სხვისი“ კულტურის მატარებელი ადამიანები, ერთი კულტურული ჯგუფი მეორისაგან. უარყოფითია ის, რომ შენ შეგნებულად ცდილობ ჩამოაყალიბო სხვა კულტურის მატარებელთა მიმართ დამამცირებელი ურთიერთობები, შეძლო ერთი ხალხის იზოლირება სხვებისგან. ეთნოცენტრიზმი ხშირად ქმნის დაბრკოლებებს კულტურათა დიალოგისას, მაგრამ იმავდროულად ასრულებს დადებით როლს გარკვეული ჯგუფების იდენტობის და ერთიანობის შესანარჩუნებლად.

მიგრაციულმა პროცესებმა ამ საკითხებს ახალი განზომილებები შესძინა და გამოკვეთა რიგი არასახარბიელო სოციოპოლიტიკური და სოციოკულტურული პერსპექტივები. „სხვადასხვა მენტალობის, რელიგიისა და კულტურის წარმომადგენელთა დაახლოების, იდენტობათა ტრანსფორმირების შედეგად, მოსალოდნელი იყო საერთო ფასეულობათა სისტემის ჩამოყალიბება, თუმცა გლობალიზაციის ცალკეულ შემთხვევებში კულტურულმა სპექტრმა გაამჟღავნა პარადოქსული რეაქცია; უნიფიცირების საფრთხემ, მასობრივ კულტურაში ჩაკარგვის შიშმა აიძულა ხალხები (განსაკუთრებით მცირე ერები) დაეცვათ თავიანთი ენა და კულტურა, საკუთარი იდენტობა. ცალკეულ შემთხვევებში ამან წარმოშვა და გაამწვავა ეთნოკონფლიქტები. გამოიკვეთა ნაციონალური იდენტობის სოციოკულტურული კონტექსტის უპირატესობა სოციოპოლიტიკურ კონტექსტთან შედარებით (კარტოზია აღ. და სხვ: 2016: გვ 8)

ამჟამად საქართველო მწვავე დემოგრაფიული პრობლემების წინაშე დგას. საკითხი უნდა დავსვათ ასე: რა დოზით უნდა მივიღოთ „სხვა“ ანუ „უცხო“ კულტურული ღირებულებები და შეუძლიათ თუ არა მათ შეუქმნან საშიშროება ქართულ დომინან-

ტურ კულტურას. ამ კითხვაზე პასუხის გასაცემად უნდა გავანალიზოთ აკულტურაციის ფენომენის მნიშვნელობა. რამდენად თანხვედრაშია მეცნიერულად ჩამოყალიბებული აკულტურაციის საფეხურები ქართულ სინამდვილესთან იმიგრაციასთან მიმართებაში.

აკულტურაციის გავლისას ყოველი ადამიანი მიისწრაფვის ერთი მხრივ, შეინარჩუნოს თავისი კულტურული მემკვიდრეობა, ხოლო მეორეს მხრივ ჩაერთოს სხვის კულტურაში. მეცნიერები გამოყოფენ აკულტურაციის სამ ძირითად ტიპს:

1. ათვისება, ანუ ძველი კულტურის მთლიანად ჩანაცვლება ახლით
2. ძველი კულტურის ნაწილობრივი ცვლილება
3. რეაქცია-ახალი კულტურის სრული უარყოფა

პირველ ტიპს მიკუთვნებული იმიგრანტები დიდი მონდომებით ცდილობენ დაივიწყონ თავიანთი ეთნიკურობა და სრულად ადაპტირდნენ ახალ კულტურაში. მეორე ტიპი ეთნიკურობას ამჟღავნებს თავიანთ წრეში, მაგრამ არა სამსახურში ან სასწავლებელში. ფაქტობრივად ასეთია იმიგრანტების უმეტესობა, რომლებიც ინარჩუნებენ კავშირს ძველ სამშობლოსთან და პატივს მიაგებენ წინაპართა ტრადიციებს. მართალია ისინი პატივს სცემენ იმ ქვეყნის დომინანტურ კულტურას, სადაც ჩავიდნენ, მაგრამ პარალელურად ავითარებენ განსხვავებულ, მხოლოდ მათთვის დამახასიათებელ კულტურულ ტრადიციებს. მათი სუბკულტურები არ ისწრაფვიან რომ ჩანაცვლოს დომინანტური კულტურა, მათი მიზანია შეინახონ თავისი სოციალურ-კულტურული ფორმები და დაიცვან ისინი სხვა ფორმების გავლენისაგან. მესამე ტიპი გულისხმობს რეაქციას, ანუ იმიგრანტთა ნაწილის მიერ დომინანტური კულტურის ფასეულობების სრულ უარყოფას. ისინი აგრძელებენ ძველებურ ცხოვრებას, იცავენ თავიანთ რელიგიურ მრწამსს, ხსნიან თავიანთ სკოლებს, სხვადასხვა საზოგადოებებს და ორგანიზაციებს და.ა.შ.

ჩემის აზრით, ეს სქემა მეტნაკლებად მისაღებია საქართველოსთვის პირველი ორი ტიპის სასარგებლოდ. მიმაჩნია, რომ იმიგრანტთა სრული ასიმილაცია დომინანტურ კულტურაში შეუძლებელია. საქმე ეხება მხოლოდ შერწყმის სხვადასხვა დონეს, როცა მიგრანტული ჯგუფების კულტურათა ელემენტებში იჭრება ახალი კულტურის მყარი კომპონენტები.

ჯერჯერობით იმიგრანტთა ჩართულობა ქართულ სინამდვილეში დიდ გამოწვევებთანაა დაკავშირებული. ჩანს, რომ მასპინძელ საზოგადოებაში ინტეგრაციის ნაცვლად ისინი ცდილობენ საკუთარი კულტურული ღირებულებების შენარჩუნებას, ზოგჯერ რადიკალური გზითაც. სტატისტიკური მასალებით დგინდება, რომ უცხო ქვეყნის მოქალაქეების ძირითადი ნაწილი დასაქმებულია ქ. თბილისსა და აჭარის რეგიონში – შესაბამისად 19% და 76%. ისინი დასაქმებულები არიან მსხვილ (დასაქმებულთა 38%) ან მცირე ზომის (დასაქმებულთა 58%) საწარმოებში. უცხო ქვეყნის მოქალაქეების დასაქმება, 63%-ის შემთხვევაში განპირობებულია იმით, რომ საწარმოს ჰყავს უცხოელი დამფუძნებელი/მენეჯმენტი; 21%-ის შემთხვევაში – საწარმო წარმოადგენს უცხო ქვეყნის საწარმოს ფილიალს ან წარმომადგენლობას საქართველოში; 7%-ის შემთხვევაში უცხოელთა დასაქმების მიზეზს წარმოადგენს ის, რომ შრომის ბაზარზე არ არის შესაბამისი კვალიფიკაციისა და უნარ-ჩვევების კადრები (IOM UN Migration. IOM Development Fund: 2021).

2014-2020 წლებში საქართველოში ყველაზე მეტი შპს ირანის მოქალაქეებმა დაარეგისტრირეს, მეორე და მესამე ადგილზე კი შესაბამისად თურქეთისა და რუსეთის მოქალაქეები არიან. სუბიექტების 83% ქ. თბილისზე, აჭარასა და იმერეთზე მოდის. აჭარასთან და ქ. თბილისთან ერთად იმერეთში საწარმოო სუბიექტების მაღალი რა-

ოდენობა განპირობებულია ქ. ქუთაისში მოქმედი თავისუფალი ინდუსტრიული ზონებით, რაც ზრდის ინვესტიორების მხრიდან რეგიონის მიმზიდველობას. ამ რეგიონებში ისინი იზოლირებულად საქმიანობენ და ნაკლებად კონტაქტობენ ადგილობრივ მოსახლეობასთან. იმიგრანტების მიერ შპს-ების მასობრივად გახსნამ გამოიწვია ადგილობრივი მცირე ბიზნესების შევიწროება (კაფეები, სილამაზის სალონები, სწრაფი კვების ობიექტები, სხვადასხვა სპორტული და ხელოვნების წრეები, გასართობი ცენტრები და ა.შ.). რუსეთ-უკრაინის ომის დაწყების შემდეგ შემოსული იმიგრანტების ნაწილმა დისტანციურ რეჟიმში გააგრძელა საქმიანობა ისეთ ხელფასებზე, რომელიც ბევრად აღემატება ადგილობრივთა შემოსავალს. ამან ადგილობრივ მოსახლეობას გაუძვირა საცხოვრებელი ხარჯები. სამწუხაროდ, საქართველოს რბილი საიმიგრაციო პოლიტიკა არ მხოლოდ იმის უფლებას აძლევს ამ მოქალაქეებს, რომ ქვეყანაში ერთ წლამდე დარჩნენ ვიზის გარეშე, არამედ იმუშაონ და დააარსონ ბიზნესები მცირე რეგულაციების დაკმაყოფილებით. ეს კი ინვესტ დაპირისპირების ზრდას ადგილობრივ მოსახლეობასთან (ფაბოს ზ.: 2024: 5).

2014 წლიდან 2020 წლის 1 აგვისტოს მდგომარეობით საქართველოში ჯამში გაცემულია 14,784 მოკლევადიანი ბინადრობის ნებართვა. მოკლევადიანი ნებართვების 81.2% (12,008 ნებართვა) საქართველოში ირანის მოქალაქეებზეა გაცემული და ეს მაჩვენებელი 2018 წლიდან მკვეთრად იმატებს (4,643). გაცემული მოკლევადიანი ბინადრობის ნებართვების რაოდენობით მეორე ადგილზე რუსეთის მოქალაქეები არიან. საანგარიშო პერიოდში რუსეთის მოქალაქეებზე ჯამში 877 მოკლევადიანი ბინადრობის ნებართვა გაიცა. აღნიშნული მაჩვენებლით მესამე ადგილზე არიან უკრაინის მოქალაქეები, რომლებმაც 2014-2020 წლებში 274 მოკლევადიანი ნებართვა მიიღეს, ხოლო მეოთხე და მეხუთე ადგილებს ინდოეთისა და ეგვიპტის მოქალაქეები ინაწილებენ შესაბამისად 200 და 155 ნებართვით (<http://sda.gov.ge>).

ამ კატეგორიის მიგრანტები არ ცდილობენ შეისწავლონ სახელმწიფო ენა, ნაკლები კონტაქტი აქვთ ადგილობრივ მოსახლეობასთან, ხშირად გამაღიზიანებლად იქცევიან, ისინი თვლიან, რომ აქ დროებით არიან და არ არის საჭიროება ადგილობრივებთან ინტეგრაციისა.

ზოგადად მიმღები სახელმწიფოსთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორ წარმართება არადომინანტურ ჯგუფთა აკულტურაციის პროცესი, როგორი იქნება მათი სტრატეგია (ასიმილაცია, ინტეგრაცია, სეპარაცია, მარგინალიზაცია) და რა პერსპექტივა იქნება მიგრირებული ჯგუფების არსებობას ქვეყანაში.

ინტეგრაცია, ასიმილაციისგან განსხვავებით, გულისხმობს სახელმწიფოს აქტიურ ჩარევას და მხარდაჭერას, რათა მოხდეს უმცირესობათა შერწყმა დომინანტურ კულტურასთან. ინდივიდებს აქვთ საშუალება თავად გადაწყვიტონ, რა ხარისხით შეინარჩუნონ ან გამოხატონ საკუთარი, უმცირესობაში მყოფი კულტურული იდენტობა (ორმაგი მოქალაქეობა, ჩართვა საგანმანათლებლო სისტემაში, რელიგიური დღესასწაულების აღნიშვნა, სხვადასხვა ფესტივალების დაფინანსება სახელმწიფოს მხრიდან, განათლების მიღება მშობლიურ ენაზე და ა.შ.).

საქართველოში მიგრირებულ ეთნიკურ ჯგუფთა აკულტურაციის პროცესი ისტორიის განვითარების არცერთ ეტაპზე არ ყოფილა ცალსახა. ზოგმა ჯგუფმა სეპარაცია ამჯობინა (მაგ. ბოშები, თურქი მესხების დიდი ნაწილი), ზოგმა მარგინალიზაცია (მაგ. ჩეჩნები), თუმცა მაინც ძირითადი ნაკადები მიგრანტებისა ინტეგრაციის მიმართულებით მიმდინარეობდა და მიმდინარეობს. მაგ. საქართველოში მცხოვრები სომხები, აზერბაიჯანელები ითვისებენ დომინანტურ კულტურას და პირიქით. განსხვავებული კულტურული ჯგუფები ერთმანეთის ტრადიციული კერძების მომზადე-

ბას სწავლობენ და თავიანთ მენიუში შეაქვთ. ასევეა სხვადასხვა კონფესიის წარმომადგენელთა შორის ნათლობა, რელიგიურ დღესასწაულებში მონაწილეობა. ასეთი ინტერკულტურული კავშირები ხელს უწყობს სხვადასხვა ეთნიკურ ჯგუფებს შორის კონტაქტების ზრდას, კონფლიქტების შემცირებას, ერთობლივ ღონისძიებათა გახშირებას და ა.შ (ჯალაბაძე ნ 2024: 82).

უკანასკნელ წლებში მკვეთრად გაიზარდა საქართველოში სწავლის მსურველთა უცხო ქვეყნის მოქალაქეების რიცხვი. 2014 წლიდან 2020 წლის 1 აგვისტოს ჩათვლით ჯამურად გაცემულია 27,080 სასწავლო ბინადრობის ნებართვა. მათგან ნახევარზე მეტი 15,328 საქართველოში ჩამოსული უმაღლესი სასწავლებლების ინდოეთის მოქალაქე სტუდენტებზე მოდის. მეორე ადგილზეა ერაყის მოქალაქეები, ჯამში 2,220 ნებართვით; მესამეზე ნიგერიის მოქალაქეები – 2,038 ნებართვა; სასწავლო ბინადრობის ნებართვების რაოდენობის კუთხით მეოთხე ადგილს ირანის მოქალაქეები იკავებენ 1,468, ხოლო მეხუთე ადგილზე თურქეთის მოქალაქეები არიან – 965. მეექვსე და მეშვიდე ადგილს შესაბამისად შრი-ლანკიდან (714) და ეგვიპტე (119) ჩამოსული სტუდენტები იკავებენ. ერთი უცხოელი სტუდენტის მიერ საქართველოში სწავლასა და ცხოვრებაზე განეული წლიური ხარჯი საშუალოდ 6,000 აშშ დოლარს შეადგენს (<https://bit.ly/2LtxV5Z>). ასეთი სტუდენტების რაოდენობის ზრდის ხელშეწყობა მნიშვნელოვანია საქართველოს პოპულარიზაციისა და საქართველოს უმაღლესი სასწავლებლების საერთაშორისო ასპარეზზე გამოსვლისათვის, ქვეყანაში დადებითი ეკონომიკური ეფექტის მისაღწევად, რადგან ისინი სწავლაში საკმაოდ მაღალ გადასახადს იხდიან. ჩვენი საგანმანათლებლო სისტემის ბოლონის პროცესში გაერთიანების შედეგად, სახელმწიფოს აღებული ჰქონდა ვალდებულება, რომ 2020 წლამდე უცხოელი სტუდენტების მობილობა გაეზარდა 20 %-მდე. ეს აუცილებელი ფაქტორია საქართველოში ცირკულარული მიგრაციის ხელშესაწყობად და ინვესტიციების მოსაზიდად. გარდა ამისა, უცხოელი სტუდენტები ცდილობენ ჩაებან ქვეყნის კულტურულ-საგანმანათლებლო პროგრამებში, სწავლობენ სახელმწიფო ენას, მონაწილეობენ სხვადასხვა ღონისძიებებში, ეცნობიან ჩვენი ქვეყნის ისტორიას და კულტურას, ტრადიციებს. პარალელურად, ცდილობენ ქართველებს გააცნონ თავიანთი ქვეყნების კულტურა და ტრადიციები, სამზარეულო. ასეთი ურთიერთობები ხელს უწყობენ ქვეყანაში კულტურული პლურალიზმის დამკვიდრებას.

მიგრაციის სწორად მართვას დიდი მნიშვნელობა აქვს ქვეყნის უსაფრთხოებისა და გრძელვადიანი სტაბილურობის უზრუნველსაყოფად, იგი წარმოადგენს ევროკავშირთან დაახლოების მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს. მიგრაციის პოლიტიკის სწორი დაგეგმვა და მისი მართვის ეფექტიანობის მუდმივი გაუმჯობესება საქართველოს მთავრობის ერთ-ერთ პრიორიტეტს წარმოადგენს. ამ მიმართულებით 2015 წლის 14 დეკემბერს, გამოვიდა მთავრობის #622 დადგენილება „საქართველოს 2016-2020 წლების მიგრაციის სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“. გარდა ამისა, არსებობს მიგრაციის სფეროს მარეგულირებელი 10-მდე სხვადასხვა საკანონმდებლო აქტი („შემწყნარებლობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის ეროვნული კონცეფცია (2009), უცხოელთა და მოქალაქეობის არმქონე პირთა სამართლებრივი მდგომარეობის შესახებ (2014), „შრომითი მიგრაციის შესახებ (2015) და ა.შ.). ამ და სხვა კანონებით იმიგრანტს აქვს უფლება განეწიანდეს საზოგადოებრივ ორგანიზაციებში, აგრეთვე ისარგებლოს შეკრებისა და მანიფესტაციის უფლებით. მიგრაციის საკითხთა სამთავრობო კომისიის ფარგლებში შეიქმნა და ფუნქციონირებს ინტეგრაციის საკითხთა სამუშაო ჯგუფი; განვითარდა და დაიხვეწა „ქართული – როგორც უცხო ენა“ შესწავლის პორტალი www.geofl.ge, რაც თავის თავში თანამედროვე სტანდარტების სახელმძღ-

ვანელოს შემოტანასაც გულისხმობს. საქართველოს 2021-2030 წლების მიგრაციის სტრატეგიაში ხაზი აქვს გასმული იმას, რომ, ერთი მხრივ, ლეგალური იმიგრაცია სახელმწიფოს ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთ შესაძლებლობას წარმოადგენს, მეორე მხრივ კი, იმიგრაციის პოტენციალის სწორად გამოყენებისთვის ინტეგრაცია აუცილებელი წინაპირობაა; ამ კუთხით, მნიშვნელოვნად არის მიჩნეული საქართველოში სხვადასხვა სტატუსით მცხოვრებ უცხოელთა ინტეგრაციასთან დაკავშირებით სახელმწიფო პოლიტიკის დონეზე ერთიანი მიდგომის ჩამოყალიბება; ასევე აღნიშნულია, რომ აუცილებელია როგორც ინტეგრაციის სახელმწიფო პროგრამების განვითარება, ასევე ინტეგრაციის პროგრამების განმახორციელებელი სახელმწიფო სტრუქტურების შესაძლებლობების გაძლიერება და ინსტიტუციური განვითარება (საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე 31/12/2020). ინტეგრაციის პროცესის წარმატებით განხორციელებისათვის მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს ქართული ენის ცოდნა, ქართული ენის სწავლის ერთადერთ ოფიციალურ უფასო ონლაინ რესურსზე, რომელსაც წარმოადგენს ვებპორტალი – „ქართული, როგორც უცხო ენა“, თუმცა ამასთან აღინიშნება, რომ აღნიშნული რესურსი მხოლოდ ინგლისური ენის მცოდნე პირებისთვისაა ადაპტირებული. შესაბამისად საქართველოში მცხოვრები ის იმიგრანტები, რომლებიც ინგლისურ ენას არ ფლობენ მოკლებულნი არიან შესაძლებლობას აღნიშნული ონლაინ რესურსის გამოყენებით შეისწავლონ სახელმწიფო ენა (IOM UN Migration. IOM Development Fund: 2021).

მიუხედავად სახელმწიფოს მცდელობებისა, ქართულ საზოგადოებაში ეთნიკური და კულტურული მრავალფეროვნების საკითხების მიმართ დაბალია ცნობიერება. აკადემიურ წრეებშიც აქტიურად არ მიმდინარეობს ამ საკითხის განხილვა. მთელი რიგი არასამთავრობო ორგანიზაციები დაკავებულია აღნიშნული საკითხებით (მაგ. სამოქალაქო განვითარების სააგენტო (სიდა), „ინოვაციებისა და რეფორმების ცენტრი (IRC)“, მიგრაციის ცენტრი, ადამიანის უფლებათა ცენტრი, კავკასიის კვლევითი რესურსების ცენტრი (CRRC)), ამას ემატება საერთაშორისო ორგანიზაციების ადგილობრივი წარმომადგენლობები („მიგრაციის საერთაშორისო ორგანიზაცია (IOM) საქართველო“, „ გაეროს ლტოლვილთა უმაღლესი კომისარიატი (UNHCR) საქართველო), თუმცა მათ საქმიანობას უფრო ფორმალური ხასიათი აქვს და არსებით გავლენას ვერ ახდენენ საზოგადოებრივ აზრზე. კვლევები აჩვენებენ, რომ საერთაშორისო დონორები და ადგილობრივი არასამთავრობო ორგანიზაციები ახორციელებენ ისეთ ინიციატივებს, რომლებიც თანხვედრაში არ მოდის მოსახლეობის, პირველ რიგში მიგრირებული ახალგაზრდობის რეალურ საჭიროებებთან (ნ. ჯიბუტი, გ. იჩქითი.: 2022: 6). ჯერ კიდევ მწვავედ დგას უმრავლესობა-უმცირესობების ურთიერთობებში გაუცხოებისა და უნდობლობის სინდრომი.

ბოლო წლებში მიმდინარე პროცესებმა, განსაკუთრებით პოსტპანდემიურმა პერიოდმა წარმოშვა ახალი ღირებულებები, რამაც გავლენა იქონია მიგრაციულ პროცესებზეც. ამიტომ საჭიროა მკაფიოდ განისაზღვროს რამდენად შეუწყობს ხელს კულტურული მრავალფეროვნება ქვეყანაში საზოგადოებრივ წესრიგს, სახელმწიფოს სიმყარეს, ტოლერანტობის ხარისხის განსაზღვრას, რადგანაც უკანასკნელი კვლევები და შეფასებები გვიჩვენებენ, რომ მულტიკულტურალიზტურმა კონცეფციებმა ბევრ ქვეყანაში დეგრადაცია განიცადა. ზოგიერთი სახელმწიფო მოღვაწე ეთნიკურ და რელიგიურ ექსტრემიზმს სწორედ მულტიკულტურალიზმს მიაწერს. ამ მიმართულებით მწვავე დებატები მიმდინარეობს ევროპასა და აშშ-ში (ნ. ბუჯიაშვილი: 2018: 13).

დასკვნის სახით უნდა აღვნიშნოთ, იმისათვის, რომ ქვეყანაში დამკვიდრდეს წარმატებული კულტურული მრავალფეროვნება, საჭიროა მთავრობამ გაატაროს ეფექტური პოლიტიკა მართვის და განათლების კუთხით, რათა მოხდეს მიგრანტთა ინტეგრაცია ქართულ საზოგადოებაში. საჭიროა დაცულ იქნას ბალანსი ტრადიციული ღირებულებების შენარჩუნებასა და ახალი კულტურული ღირებულებების ელემენტების ათვისებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბუჯიაშვილი, ნ. 2018. მულტიკულტურალიზმის კონცეფცია და კულტურული მრავალფეროვნების იდეის განხორციელება საქართველოში, საქ. უნივერსიტეტი. თბილისი.

იმიგრანტთა ინტეგრაციის პოლიტიკა და პრაქტიკა საქართველოში მიღწევები და გამოწვევები **2021** (IOM UN Migration. IOM Development Fund.)

კარტოზია, ალ., ჩიტაური, ნ., შამანაძე შ., პოპიაშვილი, ნ., მოდებაძე, ი., გოგოშაშვილი, ნ.: 2016. ქართული მწერლობის ინტერკულტურული მოდელი და ნაციონალური იდენტობის პრობლემა. თბ., უნივერსალი.

Zhvania; A. 2016. *Study in Georgia: Prospects of Internationalization of Higher Education*; Policy Management Consulting Group (PMCG ხელმისაწვდომია ინგლ. ენაზე <https://bit.ly/2LtxV5Z>).

საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს საჯარო სამართლის იურიდიული პირი სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტო. (<http://sda.gov.ge>). საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე, 31/12/2020. „საქართველოს 2021-2030 წლების მიგრაციის სტრატეგიის დამტკიცების შესახებ“. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (<https://www.geostat.ge/ka/modules/categories/322/migratsia>

ფაბოს, ზ. 2024. მტერი თუ მოყვარე? რას ფიქრობენ ქართველები რუს მიგრანტებზე და პირიქით. თბ., კავკასიის კვლევითი რესურსების ცენტრი.

ჯალაბაძე, ნ. 2024. აკულტურაცია და კულტურული კოდების გადართვა მულტიეთნიკურ საზოგადოებაში. საერთაშორისო კონფერენცია მიგრაცია, ენა და კულტურული მემკვიდრეობის დინამიკა. თბილისი.

ჯიბუტი ნ., იჩქითი გ. 2022. საქართველოში ახალგაზრდების შიდა მიგრაცია სა-მოქალაქო და პოლიტიკური აქტივიზმის ქრილში. თბილისი.

ქართული ეროვნული საგანძური თანამედროვეობაში

ნატო ფაილოძე

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საინჟინრო მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი, ასისტენტი – პროფესორი. ქუთაისი, საქართველო
Nato.pailodze@atsu.edu.ge

ქეთევან გოგინოვი

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საინჟინრო მეცნიერებათა აკადემიური დოქტორი. ქუთაისი, საქართველო
Ketevan.goginovi@atsu.edu.ge

რეზიუმე: მცირერიცხოვანი ერის კულტურის თვითმყოფადობის შენარჩუნებისა და მისი თანამედროვე სამყაროში დამკვიდრებისთვის, კულტურული მემკვიდრეობის მოვლა-პატრონობა და სისტემატური განვითარება ქვეყნის უმნიშვნელოვანესი პრიორიტეტი და საზოგადოების კეთილდღეობის წინაპირობაა. საქართველოს კულტურა უნიკალური ეროვნული საგანძურია, რომელშიც ტრადიცია და თანამედროვეობა ორგანულადაა შერწყმული, ხოლო თვითგანახლების უნარი უწყვეტი პროცესია. კულტურული მემკვიდრეობა საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების, განათლების, აზროვნებისა და ესთეტიზაციის, ინტელექტის, სულიერების, ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების წყარო და ჰარმონიული საზოგადოების ფორმირების საწინდარია.

საქართველოში მრეწველობის აღორძინებას მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს თანამშრომლობა ქვეყნის პრიორიტეტულ ნუსხაში მოქცეულ სფეროსთან-ტურიზმთან. ტურისტთა გაზრდილი მოთხოვნების დაკმაყოფილება სავსებით შესაძლებელია ადგილობრივი რესურსებისა და პოტენციალის ბაზაზე ამა თუ იმ სფეროში სამეურნეო საქმიანობის განვითარებით. უნდა შეიქმნას პროდუქციის ისეთი სახეობები, რომელიც ტურისტთა მოთხოვნების ნუსხაში აღმოჩნდება და ამავე დროს უფრო მეტად წარმოაჩენენ ჩვენს მხატვრულ ესთეტიკურ გემოვნებას, სამეწარმეო ტექნოლოგიურ ცოდნასა და გამოცდილებას.

ნაშრომში წარმოდგენილია ქართული ხელსაქმის, კერძოდ ქსოვის, ლევის, ქარგვისა და ორნამენტის თანამედროვე ასპექტების კვლევა.

კვლევის მიზანია, სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილ იქნას ინფორმაცია XXI-ე საუკუნის ეთნოგრაფიულ ყოფაში დამზადებული საქართველოს სხვადასხვა კუთხის ნაქსოვი ნაწარმისა და მხატვრული ნაქარგობის (სამოსის აქსესუარები, დეკორატიული ნივთები და სხვ.) მასალის რაობის, ქსოვისა და ქარგვის ტექნიკის, ფერის მიღებისა და დეკორის ტრადიციულ ორნამენტთან მსგავსების ხარისხის შესახებ.

საკვლევ ობიექტებს, რომელიც ნივთიერის გარდა მოიცავს ფოტო, აუდიო (ინტერვიუები კულტურული მემკვიდრეობის მატარებლებთან) და ვიდეო მასალას, მეცნიერთა ჯგუფმა თავი მოუყარა მაღალმთიანი აჭარის, ქართლში, კახეთში, თუშეთსა და საქართველოს სხვა რეგიონებში განხორციელებული მივლინებებისა და ექსპედიციების დროს. თანამედროვე ნაქსოვი და ნაქარგი პროდუქციის კვლევის თვალსაზრისით პარალელურ მასალად გამოყენებულია საქართველოს ეროვნული მუზეუმის, რეგიონულ, კერძო მუზეუმებში დაცული და ყოფაში (ოჯახებში) შემორჩენილი ავთენტური ნივთიერი მასალა.

საკვანძო სიტყვები: ქართული ორნამენტი, ლებვა, ქსოვა, აჭარული ხელსაქმე, ტრადიცია.

ტექსტილის დიზაინი კრეატიული ინდუსტრიების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს მართულებას წარმოადგენს, რომელიც განაპირობებს საფეიქრო მრეწველობის განვითარებას ქვეყანაში. დღევანდელი მსოფლიო ტენდენციებით, ქვეყნებს რომელთაც საკუთარი ადვილად საცნობი სტილიზაცია გააჩნია წარმატების დიდი შანსი აქვთ ამ სფეროში.

კვლევის მიზანია, სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოტანილ იქნას ინფორმაცია XXI-ე საუკუნის ეთნოგრაფიულ ყოფაში დამზადებული აჭარული ნაქსოვი ნაწარმისა და მხატვრული ნაქარგობის (სამოსის აქსესუარები, დეკორატიული ნივთები და სხვ.) მასალის რაობის, ქსოვისა და ქარგვის ტექნიკის, ფერის მიღებისა და დეკორის ტრადიციულ ორნამენტთან მსგავსების ხარისხის შესახებ.

საკვლევ ობიექტებს, რომელიც ნივთიერის გარდა მოიცავს ფოტო, აუდიო (ინტერვიუები კულტურული მემკვიდრეობის მატარებლებთან) და ვიდეო მასალას, მეცნიერთა ჯგუფმა თავი მოეუყარეთ სხვადასხვა რეგიონში განხორციელებული ექსპედიციის დროს. თანამედროვე ნაქსოვი და ნაქარგი პროდუქციის კვლევის თვალსაზრისით პარალელურ მასალად გამოყენებულია რეგიონულ, კერძო მუზეუმებში დაცული და ყოფაში (ოჯახებში) შემორჩენილი ავთენტური ნივთიერი მასალა.

უაღრესად საყურადღებოა ნატურალური ნედლეულის გამოყენების, ნარჩენების მინიმალიზაციისა და ლებვის ეკოლოგიური უსაფრთხოების საკითხები, რაც ეკონომიკურადაც მიზანშეწონილია.

საზოგადოდ აჭარული ხელსაქმის თანამედროვე ასპექტებს აქტიურად სწავლობენ ქართველი მკვლევრები და შესაბამისად, პუბლიკაციებში განიხილავენ სხვადასხვა ნიმუშებზე (ნაქსოვი ნაწარმი, ქვის რელიეფები, ჭედურობა, სამკაულები, და ა. შ.).¹

კვლევის ამ ეტაპზე გამოვლინდა გარკვეული სახის უზუსტობები და დარღვევები როგორც ფერების, ასევე ორნამენტის თვალსაზრისით. ამავდროულად დაფიქსირდა ტრადიციული მეთოდებით ქსოვისა და ქარგვის ტექნიკის უზუსტობები და სხვ.

ძველი საზოგადოებისათვის, რაციონალურისა და ირაციონალური სანყისების მჭიდრო სინთეზის პირობებში, გრაფიკული ნიშანი ერთგვარი სემანტიკის მქონე „ცოცხალ ნიშანს“ – სიმბოლოს წარმოადგენდა. ამგვარი ნიშნები უნდა განვიხილოთ, როგორც ადამიანის ბუნებასთან ურთიერთობის და სამყაროს გააზრების გრაფიკული გამოსახულება. ორნამენტი გარკვეული შინაარსის მატარებელი ნიშანი, ანდა ნიშანთა ერთობლიობაა. იგი დამწერლობის შემადგენელ ასო-ნიშნებს ჰგავს და როგორც ასო-ნიშანთა წყობა ქმნის გარკვეული აზრის შემცველ სიტყვას, ხოლო სიტყვები – წინადადებას, ისე ხალხური სახეები ხშირად კონკრეტული აზრისა და ფუნქციის მატარებელი, გრაფიკული „სიტყვები“ ან „წინადადებებია“. ამ კუთხით ძალზე მდიდარ და მრავალფეროვან მასალას შეიცავს საქართველოს არქეოლოგია, ეთნოლოგია, ხალხური არქიტექტურა და დეკორატიულ-გამოყენებითი ხელოვნების დარგები.

პირველ რიგში აქცენტები გავაკეთეთ ქართულ ორნამენტზე. რადგან, ჩვენი ქვეყნის საყოფაცხოვრებო და სამეურნეო ყოფის ვრცელი სპექტრიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს საუკუნეების განმავლობაში ჩამოყალიბებული და განვითარებული

1 ბოლოდროინდელი ქართული პუბლიკაციებიდან აღსანიშნავია: რაზმაძე, ნ. 2021:29; ლურსმანაშვილი, ლ. 2022:369; კვანტიძე, გ. 2024:230; ქარციძე, ნ. 2024; 41.2

რებული მატერიალური კულტურული მემკვიდრეობის უმნიშვნელოვანესი ძეგლი – ქართული ორნამენტი.

ორნამენტი ქართულ ეთნოგრაფიულ სინამდვილეში მრავალფეროვნადაა წარმოდგენილი საერო-საეკლესიო სამოსში, ფეხსაცმელში, ხალიჩურ ნაწარმში, იარაღში, სამკაულში, ქვითხურობაში, ხითხურობაში, მეთუნეობაში და სხვ. ფერთა უხვი პალიტრითაა გადმოცემული ორნამენტი ფერწერულ იკონოგრაფიაში, ხელნაწერ ნიგნებსა და მინიატიურებში. ორნამენტი, როგორც ქართული კულტურული მემკვიდრეობის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ძეგლი, ეროვნული იდენტობისა და თვითმყოფადობის მატარებელია.

ქართულ სამეცნიერო სივრცეში ორნამენტი შესწავლილია როგორც მხატვრული, ასევე სიმბოლური თვალსაზრისით.

მიუხედავად საკითხის კვლევის არსებული მდგომარეობისა, ჯერ კიდევ არ მომხდარა ქართული ორნამენტის სისტემატიზაცია ფორმისა და სიმბოლური მახასიათებლების მიხედვით და მათი რაციონალური გამოყენება საფეიქრო ტექნოლოგიებში ორიგინალური ფორმისა და ფერის შენარჩუნებითა და დაცვით. ქართულ მეცნიერებაში ორნამენტის სიმბოლიკის კვლევის საკითხები სათავეს იღებს მეოცე საუკუნის დასაწყისიდან. თავდაპირველად შესწავლის ობიექტი ორნამენტის ფორმის ანალიზი და სტილთა ისტორიული მონაცვლეობა იყო, რასაც შემდეგ დაემატა სემანტიკური საკითხების კვლევა. განუზომელია: ნიკო მარის, ივანე ჯავახიშვილის, სიმონ ჯანაშიას, გიორგი ჩუბინაშვილისა და სხვათა შრომები წინარე და შემდგომი ქრისტიანული კულტურის ობიექტების შესწავლაში.

ორნამენტული სიმბოლიკის კვლევას საქართველოში საფუძველი ჩაუყარა პროფესორმა გიორგი ჩიტაიამ თავის 1925 წელს გამოცემულ ნაშრომში, რომელიც ეძღვნებოდა სვანურ საკურცხილს, მან დაამუშავა სიცოცხლის ხის მოტივი ქართულ ორნამენტში, სადაც გამოყო 2 ტიპი: „ბარული“ ანუ ლაზური, რომელიც ძირითადად მცენარეულ და ცხოველურ მოტივებს შეიცავს და „მთისა“ – გეომეტრიული ორნამენტი.

ქართული ხელსაქმე სრულად არის დაკავშირებული ქართულ ორნამენტთან. განსხვავებული და განსაკუთრებულია აჭარა თავისი ტექსტილის ნაწარმით. სამწუხაროდ, დროის მსვლელობასთან თუ ისტორიულ კატაკლიზმებთან ერთად დღითიდღე იცვლება, კვდება და იკარგება აჭარული ხელსაქმე. იქაური ადამიანის სრულიად განსხვავებულ და შეცვლილ ბუნებრივ პირობებთან შეგუების უნარის, ტექნიკური პროგრესის თუ დროის მსახვრალი ხელის წყალობით თანდათან მივიწყების ბურუსით იმოსება აჭარული ხელოსნობისა და შინამრეწველობის ამსახველი მასალა, შესრულების ავთენტური ხერხები და ადათ-წესები, აჭარულ-ლაზური სამოსისა და აქსესუარების დეკორისა და კოსტიუმში გამოყენებული ძირითადი ფერების შესწავლის მიზნით, კვლევის ობიექტად ავირჩიეთ საქართველოს მუზეუმებში დაცული აჭარული და ლაზური ტრადიციული სამოსი და აქსესუარები, რომლებიც XIX-XX სს. განეკუთვნება. ასევე ველზე მოპოვებული მასალა. შესწავლილია დეკორის მასალა და შესრულების ტექნიკა. სიღრმისეული კვლევისათვის გამოყენებულია სამკაულზე, ხალიჩურ ნაწარმზე, ავეჯზე, სახლის ინტერიერზე, ლითონსა და კერამიკულ საყოფაცხოვრებო დანიშნულების ნივთებზე დატანილი ორნამენტის სახეები.

კვლევის მიხედვით დადგინდა, რომ აღნიშნულ რეგიონში სამოსის შესამკობად ძირითადად იყენებდნენ აბრეშუმის ფერად ძაფებს, ვხვდებით ოქრომკედ-ვერცხლმკედით შესრულებულ ნაქარგობებსა, შესამკობად გამოყენებული ჩანს ვინრო და განიერი ბუზმენტები, არშიები, ყაისნალითა და ფირფიტებით ნაქსოვი ზონრები, თავსაბურავებს ამკობდნენ ლითონის სხვადასხვა ფორმისა და ზომის სამკაულებით და

ფირფიტებით. სამოსის ერთ-ერთ ძირითად შესამკობელს ვერცხლის სარტყელები წარმოადგენდა.

აღნიშნულ სამოსში გამოყენებული ორნამენტის სახეებიდან გეომეტრიული მოტივი პირვანდელია და მცენარეულ, ანთროპომორფულ და ზოომორფულთან შედარებით ძველია. რაც შეეხება ფერთა შეხამებას, აქ საქმე გვაქვს მეზობელი თურქეთის კულტურის ზეგავლენასთან, რომელიც მყვირალა ფერებით ხასიათდება. თუმცა გასათვალისწინებელია ის, რომ აჭარულ-ლაზურ კოსტიუმში მრავალრიცხოვანი ფერთა გამის შეხამება ქართული გემოვნებით ხდებოდა.

ჩვენს ხელთ არსებული მასალის მიხედვით, აჭარულ-ლაზურ სამოსში დომინანტი ფერებია: ჟოლოსფერი, ყვითელი, ლურჯი, წითელი, მწვანე და შინდისფერი. დეკორი გეომეტრიულია. არც თუ იშვიათად ვხვდებით დახრილი ჯვრის კომპოზიციებს.

აჭარული ორნამენტის სახეები მეტად ღირებული და მნიშვნელოვანია, როგორც ტერმინოლოგიურად, ასევე შინაარსითაც. თუ დავაკვირდებით აჭარული კოსტიუმის ორნამენტს, თვალნათლივ დავინახავთ, რომ განსაკუთრებით მდიდრულად იგი ქალის სიხმაზეა წარმოდგენილი. „ახალგაზრდა ქალები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ სიხმის შემადგენელი ნაწილების შემკობაში, რაც ნაირნაირი სახეებითა და დახვეწილი ქარგულობით ხასიათდებოდა. შესამკობ მასალად იყენებდნენ სხვადასხვა ფერის აბრეშუმის ყაინთებს, ფერად ძაფებს და ლილებს. ფერთა შეხამებასაც ყურადღება ექცეოდა. ერთმანეთთან იყო შეხამებული წითელი და შავი, ყვითელი და მწვანე, შავი და მწვანე. სახეთა მრავალფეროვნებით გამოირჩევა სიხმაზე გამოყვანილი ორნამენტი. აქ ვხვდებით, როგორც გეომეტრიულ და მცენარეულ, ასევე ზოომორფულ მოტივებს. სიხმაზე გამოყენებული მცენარეული ორნამენტების ხალხური სახელწოდებებია: სამყურა, ნაძვიტოტა, ზვინა, კუკულები, ვარდი და ა.შ. აქვეა სამეურნეო იარაღების სტილიზებული გამოსახულებანი, კერძოდ ხერხიკილა, ნამგალი და კავები. გეომეტრიული ორნამენტიდან გვხვდება სამკუთხედები, ოთხკუთხედები, ტეხილი ხაზები. მნიშვნელოვანია მზის სიმბოლოსა და ჯვრის შენიღბული გამოსახულებანი. ეს სახეები ისე არიან ურთიერთშერწყმულნი და ზომიერად განფენილნი, რომ საბოლოო ჯამში სიხმას მდიდრულ ელფერს აძლევდა“¹.

ზემო აჭარელ ქალთა სამოსში ჭარბადაა გამოყენებული ყვითელი ფერი. აჭარული სამოსის კამკაშა ფერთა სიუხვე (წითელი, ჟოლოსფერი, მწვანე, ხაკისფერი, შინდისფერი, ლურჯი) სავარაუდოდ, თურქულ სამყაროსთან მჭიდრო იძულებითი კონტაქტის შედეგი უნდა იყოს. ლაზურ სამოსში აჭარულთან შედარებით ნაკლები ფერებია გამოყენებული. აქაც, აჭარულის მსგავსად, სამოსის ძირითად ფერებად შერჩეულია არა რომელიმე ერთი და ორი ფერი, არამედ რამდენიმე, როგორიცაა – იისფერი, შინდისფერი, ლურჯი და მწვანე. მეორეულ ფერებად კი დომინანტ ფერთა ტონებს ეძიებდნენ., ნაცრისფერი, ყავისფერი, წითელი თუ სხვ. ქალის სამოსზე ტიპოლოგიურად წარმოდგენილია როგორც ერთსახოვანი – გეომეტრიული, მცენარეული, ანთროპომორფული და ზოომორფული სახეები, ასევე შერეულსახა – გეომეტრიულ-მცენარეული, მცენარეულ-ანთროპომორფული, გეომეტრიულ-ანთროპომორფული, მცენარეულ-ზოომორფული და გეომეტრიულ-ზოომორფული მოტივები. ხშირია მცენარეთა სტილიზებული დეკორები. მცენარეული მოტივები ქართულ სამოსზე გაცილებით ხშირადაა წარმოდგენილი, ვიდრე სხვა დანარჩენი. ჭარბობს ასევე სტილიზებული მცენარეული ორნამენტი. ხაზოვან ფიგურათა შესამკობლად გამოყენება ნაწილობრივ აჭარულ სამოსშიც აღინიშნება. აჭარული სამოსი, გურულის მსგავსად,

1 სამსონია, ი. 2005.

ხერხისპირულის ორნამენტიც იმკობოდა. ასევე გამოიყენებდნენ რომბებს, კვადრატებს, წრეებს, სწორ, ზიგზაგ და ტეხილ ხაზებს. ირიბი, ორი პარალელური დახრილი ხაზისგან შემდგარი ჯვრის გამოსახვა აჭარელთა ეთნოგრაფიულ ყოფაშიცაა დადასტურებული. ამგვარ ჯვარს აჭარლები შენიღბულ ჯვარს უწოდებენ. თურქეთთან არსებული პოლიტიკური ვითარების გამო, ისინი იძულებულნი იყვნენ ჯვარი დაემალათ. სამოსის გარდა, შენიღბულ ჯვარს გამოსახავდნენ სახლის ჭერსა და ჯამეს შიგა ინტერიერში. ფარულად ჯვრის გამოსახვის გარდა, აჭარულ ეთნოგრაფიულ ყოფაში დაფიქსირებულია მკვეთრად გამოსახული ჯვრებიც, რომლებიც თან ახლავს ციურ სხეულებს.

ბორჯღალი გეომეტრიული ხაზებისაგან შემდგარი მარტივი არქაული ორნამენტი, რომელიც მზის, მცხუნვარების, სიცოცხლის, მარადიულობის, ბედნიერებისა და ჯანმრთელობის მნიშვნელობითაა ცნობილი ცივილიზებული ხალხების უძველეს კულტურებში. ბორჯღალს ქართულ ენაში რამდენიმე შესატყვისი აქვს. ესენია: ბორჯღალა, მეგრული ბარჩხალი და აჭარული ბორჩხიალი. ბორჯღალი საქართველოში მასობრივად გავრცელებული ორნამენტი. განსაკუთრებული სიხშირითა და ვარიაციებით იგი გამოსახულია ხითხურობაზე. ამ ორნამენტით საქართველოს ყველა კუთხეში ამკობდნენ კიდობნებს, სკივრებს, სახლის შიგა და გარე ინტერიერს, ავეჯსა და სხვ. ბორჯღალის ორნამენტი ასევე ფართოდ იყო გავრცელებული ოქრომჭედლობაში, ხალიჩურ ნაწარმზე და ა.შ.

ქართულ ორნამენტიკაში მარადიულობის აღმნიშვნელი გეომეტრიული ელემენტი – სპირალური ფიგურა, აღმოსავლეთ საქართველოს მთისა და ზემო აჭარულ ჩაცმულობაში ფიგურირებს. გეომეტრიულ სიმბოლოებში მცენარეულის შერევა შედარებით გვიანდელ პერიოდს – XX საუკუნის დასაწყისს ემთხვევა. ერთმა მეორის ჩანაცვლება სრულად ვერ მოახერხა და საბოლოოდ შერეულ ტიპად დარჩა. ასევე არის ისეთი შემთხვევები, როცა ზოომორფული გამოსახულება გეომეტრიული მოხაზულობებითაა გამოსახული. მაგალითისთვის ავიღოთ ხარი, ცხვარი და ირემი. ხარის გამოსახულება ხევსურულ ორნამენტში რქის სახითაა მოცემული, ირმის გამოსახულება სტილიზებული ირმის რქის მოხაზულობით მოხეური ტანსაცმლის დეკორში იკითხება, ხოლო ცხვარი წარმოდგენილია ფშაურსა და აჭარულში სპირალური, ხვიარა ორნამენტის სახელწოდებით.

მცენარეულ მოტივებს იყენებდნენ მოსაქარგ ქსოვილზეც. საქარგავ სახედ იყენებდნენ ლობიოს, მაყვლისა და ჯონჯოლის ყვავილებს, გაშლილ და გაუშლელ ვარდებს, ოთხ, ხუთ, ექვს და რვაფურცლა ყვავილებს, სამყურა ბალახს; დეკორს ქმნიდნენ მუხისა და მარწყვის ფოთლებით, ხან რტოებითა და ტოტებით. ქართული ნაქარგობისთვის სახასიათოა მანების, ხორბლის თავთავების, სიმინდის ღეროების (მხოლოდ აჭარაში), ნუშის გულებისა და ვაზის ორნამენტი.

ვაზის გამოსახულებას იყენებდნენ ხეზე კვეთილობაზეც. ამკობდნენ სახლის ფასადებს, აივნებს, შიგა ინტერიერს აჭარაში, დეკორატიულ ნივთებს, ლითონის ჭურჭელს, იარაღს, სამკაულს, სამოსის ელემენტებს.

ორნამენტებით მდიდარია ხალიჩები – ჯეჯიშები, რომელსაც მაღალმთიან აჭარაში ხმარობდნენ იატაკზე დასაფენად, სანოლებზე – „სექვებზე“ გადასაფარებლად, აგრეთვე კედელზე გასაკრავად. „ხალები“ – როგორც ადგილობრივად ეძახიან იქსოვება მატყლის მისაქსელით და გამოირჩევიან თავისებური ხალიჩური ორნამენტის სტილით. სურათის კომპოზიციაში მოცემულია უმეტესად გეომეტრიული ორნამენტები: რომბები, კვადრატები, სამკუთხედები, მცენარეული კომპოზიციები კი თითქმის არ გვხვდება.

სამეცნიერო ჯგუფმა მოვიარეთ მთიანი აჭარის სოფლები, შევხვდით საინტერესო ქალბატონებს, რომლებიც მუშაობენ მათთვის ტრადიციული მეთოდებით და იყენებენ ძველ აჭარულ ორნამენტებს. მათი გადმოცემით დღევანდელ დღეს ისე აღარ მუშაობენ, როგორც ადრე. თვითონაც გაკვირვებულები და გაოცებულები არიან ნიპარების შრომით და უნარებით, რომლებიც მათ თითქმის დაკარგული აქვთ.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია, სოფელ ღორჯომში მცხოვრები ხელსაქმეზე მომუშავე ქალბატონები. სოფელ ღორჯომში, ვიმყოფებოდით მზევინარ ირემადის სახელოსნოში სადაც დასაქმებულია სოფლის მაქცხოვრებლები, ამ სახელოსნოში დამზადებული ნაქარგი ტექსტილის ნაწარმი უკვე გასცდა საქართველოს ფარგლებს. სოფელი ღორჯომი აღმოჩნდა ცენტრი ზემო აჭარისთვის სადაც თითქმის ყველა ქალი ხელსაქმითაა დაკავებული. აღსანიშნავია შუშანა ირემადე, რომლის ნამუშევრები გამოირჩევა საოცარი ოსტატობით და დახვეწილობით, მისი თქმით: „ადრე სოფლებში იმოდენას თოვდა, ქალმა ქარგვა და ქსოვა თუ არ იცოდა ძნელი იყო დღეების გაყვანა. ქალები ერთად ჯდებოდნენ გაშლიდნენ ძაფებს ფერებს ერთად არჩევდნენ და ქსოვდნენ, ფერადად დაქარგული სუფრის და ტილოების გარეშე ქალის მზითვი მზითვად არ ითვლებოდა, სამზითვო სკივრს რომ გახსნიდი იქედან ფერად ფერადი ნაქარგობები რომ ამოანათებდა ნახელავს დაათვალიერებდნენ მოინონებდნენ და შეაქებდნენ“.

გარდა ჩვენი სამეცნიერო ჯგუფისა, აღნიშნული საკითხებით დაინტერესებულია სხვადასხვა მკვლევრები. აჭარელი ქალების მიერ დაქარგული, ტილოების, ხალათების და ჩანთების გამოფენა მოენყო გარდენიამი ზურა შევარდნაძის ხელმძღვანელობით, გამოიცა ალბომი „ვინ მყავს უფროსი“, ასევე გამოცემულია აჭარული ორნამენტების გაციფროვებული ალწერა ნინო რაზმაძის მიერ.

და ბოლოს, ჩვენს მიზანს შეადგენს ასევე, აჭარის ტრადიციული ყოფისა და კულტურის ამსახველი ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული მასალებით ჩაწვდეთ და პრაქტიკულად ავითვისოთ აჭარული ქსოვის, ღებვის, ქარგვის, ორნამენტული ხელოვნების, ფარდაგების, ჯეჯიმების და სხვათა შექმნის ხელოვნების საიდუმლო. მოხსენებაში მხოლოდ მცირე ნაწილია წარმოდგენილი, ჩვენს მიერ შესასრულებელი ამოცანებისა. თქვენს წინაშე პრეზენტაციის სახით წარმოდგენილია მუზეუმებში დაცული და ველზე მოპოვებული ნიმუშების ფოტომასალა რომელიც წარმოადგენს ტრადიციული ქართული ყოფა-ცხოვრებისა და თანადროულობის სინთეზს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

ვარშალომიძე, ჯ. 1979. ორნამენტი ხეზე. აჭარის ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით. „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი.

კვანტიძე, გ. 2018. ქართული სამოსის ორნამენტი. „სვეტი“. თბილისი.

რაზმაძე, ნ. 2021. ქსოვილის ორნამენტი აჭარიდან. „აჭარა“, თბილისი.

სამსონია, ი. 2005. ხალხური ტანსაცმელი აჭარაში „აჭარა“ ბათუმი.

Online-publications:

Lursmanashvili L., Kvantidze G. and Failodze N. 2022:369-382. Color Harmonization in Georgian Ornaments. *Georgian Scientists*, Vol. 4, no.5. doi.org/10.52340/gi.2022.04.05.41 (In Georgian)

Kvantidze, G., Lursmanashvili, L., Pailodze, N. & Abesadze, N. 2023:230-241. Modern Aspects of Tushetian Handicraft (Coloring, Knitting, Decor). *History, Archaeology, Ethnology* no. IX. <http://www.sciencejournals.ge/index.php/HAE/article/view/361>. Date accessed: 18 may 2024. (In Georgian)

კახაბერ ფიფია

პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველო

რეზიუმე: კოლხეთის მმართველის – არისტარქეს სახელით მოჭრილ მონეტებს საქართველოს ისტორიის თვალსაზრისით განუზომლად დიდი მნიშვნელობა აქვს. ეს მონეტები შესაძლებლობას იძლევა გაირკვეს ძვ.წ. I ს. 60-40-იანი წწ. კოლხეთის ისტორიის მთელი რიგი საკითხები. მონეტაზე არსებული წარწერა გვამცნობს, რომ ის მოჭრილია არისტარქეს მმართველობის მე-12 წელს. შესაბამისად, მკვლევრები ამ მონეტის ემისიის თარიღად ძვ.წ. 53/52 ან 52/51 წწ. მიიჩნევენ. თუმცა, არისტარქეს მმართველობის მე-12 წ. არც ერთ შემთხვევაში არ შეესაბამება ძვ.წ. 51 წელს და შესაბამისად ეს უკანასკნელი უნდა გამოირიცხოს. ჩვენი აზრით, ამ მონეტების მოჭრა დაკავშირებული იყო წინა აზიაში ძვ.წ. I ს. 50-იანი წწ. მეორე ნახევარში შექმნილ პოლიტიკურ ვითარებასთან. ძვ.წ. 65 წ. კოლხეთის სათავეში მოსულმა არისტარქემ თანდათანობით განიმტკიცა მდგომარეობა, შემდეგ კი, ისარგებლა რომაულ აღმოსავლეთში შექმნილი სიტუაციით და საკუთარი სახელით მოჭრა სრულფასოვანი ვერცხლის მონეტები. ჩვენი აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო ძვ.წ. 53 წ. კარას ბრძოლის შემდეგ, როცა რომაელთა პოზიციები აღმოსავლეთში შეირყა და ისინი იძულებული იყვნენ მეტი ანგარიში გაეწიათ მოკავშირეთა ინტერესებისათვის.

საკვანძო სიტყვები: არისტარქე, კოლხეთის მმართველ, მონეტა, წარწერა.

კოლხეთის მმართველის – არისტარქეს სახელით მოჭრილ მონეტებს საქართველოს ისტორიის თვალსაზრისით განუზომლად დიდი მნიშვნელობა აქვს. ეს მონეტები შესაძლებლობას იძლევა გაირკვეს ძვ.წ. I ს. 60-40-იანი წწ. კოლხეთის ისტორიის რიგი საკვანძო საკითხები. ჩვენამდე მოღწეული არისტარქეს რამდენიმე დრაქმა მსოფლიოს სხვადასხვა მუზეუმშია დაცული. მონეტები მშვენიერი მხატვრობითა და მაღალი ოსტატობითაა შესრულებული.¹ მათგან მხოლოდ ორის აღმოჩენის ადგილია ცნობილი. ერთი მათგანი სოხუმის მახლობლად,² მეორე ეგზემპლარი კი, ახლახან, 2018 წ. კასპის რაიონის სოფ. ალაიანში აღმოჩნდა.³ მონეტის შუბლზე გამოსახულია სხივებიანი გვირგვინით შემკული უწვერული მამაკაცის თავი, ზურგზე კი – ქალღმერთი ტიხე, რომლის გარშემოც წარწერაა – **ΑΡΙΣΤΑΡΧΟΥ ΤΟΥ ΕΠΙ ΚΟΛΧΙΔΟΣ** („არისტარქე – კოლხეთის სათავეში მდგომი“) და მმართველობის წელი – **ΒΙ (12)**, რაც ნიშნავს რომ მონეტა მოჭრილია არისტარქეს მმართველობის მე-12 წელს.⁴ ანტიკური ხანის ზოგიერთი ავტორი არისტარქეს მეფეს უწოდებს (**Eutr., Brev., VI, 14; Fest., XVI**), მაგრამ მონეტის წარწერაში, რომელსაც იურიდიული მნიშვნელობა აქვს, ის მეფედ არ იხსენიება. წარწერის თანახმად, არისტარქე მხოლოდ მმართველია და ზუსტადაცაა განსაზღვრული მისი ტიტულატურა: არისტარქე არა მეფე, არამედ „**ΕΠΙ**

1 კახანაძე 2022: 42; დუნდუა 2009: 7-8.

2 Петовский, 1903:2.

3 Pataridze, 2019: 84-85.

4 Jenkins, 1959: 32; Голенко, 1974: 108-109; Дундуа, 1987: 131; Шамба, 1987: 52-54.

ΚΟΛΧΙΔΟΣ“-ია („კოლხეთის სათავეში მდგომი“, „კოლხეთის მმართველი“, „კოლხეთზე ზემდგომი“, „კოლხეთის ზედამხედველი“). რაც შეეხება მონეტაზე გამოსახული მამაკაცის პორტრეტს, დ. კაპანაძის აზრით, ის არისტარქეს ეკუთვნის,¹ თუმცა, მკვლევართა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ მონეტაზე პომპეუსი ან თავად მზის ღმერთი, ჰელიოსია გამოსახული, რომელსაც პომპეუსის ნაკვთები აქვს.² მიუხედავად იმისა, თუ ვინაა გამოსახული მონეტაზე – პომპეუსი თუ არისტარქე, აქ კარგად გამოჩნდა ძველი კოლხური ისტორიული ტრადიცია და მემკვიდრეობითობა ძველკოლხურ სამეფო დინასტიასთან. არისტარქეს მონეტებზე აშკარად ჩანს აიეტიდთა სამეფო რეგალია – გასხივოსნებული გვირგვინი, რომელიც ხაზს უსვამს კოლხეთის მეფეთა ლეგენდარულ წარმოშობას მზის ღმერთის – ჰელიოსისაგან.³ სწორედ ასეთი გვირგვინია გამოსახული უფრო ადრე, ძვ.წ. II ს. მოჭრილ მეფე სავლაკის მონეტებზეც.⁴ პონტოელთა ბატონობის შედეგად კოლხეთში ადგილობრივი სახელმწიფოებრიობის საკმაოდ ხანგრძლივი დროით არარსებობის შემდეგ ასეთ მემკვიდრეობითობაზე ხაზგასმას, ვფიქრობთ, განსაკუთრებული მნიშვნელობა აქვს. ამასთან, არისტარქეს მონეტაში ადგილობრივი ტრადიცია შერწყმულია პოლიტიკურ კონიუქტურასთან – მზის ღმერთს, ჰელიოსს პომპეუსის ნაკვთები აქვს. ძველკოლხური მონარქიის მთავარი სიმბოლო – გასხივოსნებული გვირგვინი პომპეუსის თავზე სიმბოლურ დატვირთვას ატარებს. არისტარქემ ძალაუფლება ხომ პომპეუსისაგან მიიღო და ამ პოლიტიკური ჟესტით იგი ხაზს უსვამს ძლევამოსილი პომპეუსის მეურვეობის ფაქტს კოლხეთზე. ასე რომ, არისტარქეს მონეტა კოლხეთის რომზე არა მხოლოდ ფაქტობრივი, არამედ ოფიციალურად გაფორმებული ვასალური დამოკიდებულების კიდევ ერთი ნათელი ილუსტრაციაა.⁵

არისტარქეს მონეტებთან დაკავშირებით საყურადღებოა კიდევ ერთი ფაქტი. საინტერესოა, რატომ მოიჭრა ეს მონეტები მაინცდამაინც არისტარქეს მმართველობის მე-12 წელს, მაშინ როდესაც მან ძალაუფლება ბევრად უფრო ადრე მიიღო. საკითხი ამ კუთხით პირველად დასვა მ. ინაძემ, რომელიც შეეცადა გაერკვია რით იყო აღსანიშნავი ეს პერიოდი არისტარქეს მმართველობაში და კონკრეტულად რა გარემოებამ განაპირობა ამ მონეტის მოჭრა.⁶ მკვლევარი აღნიშნული მონეტის მოჭრას უკავშირებს ძვ.წ. I ს. 50-იანი წწ. მიწურულს წინა აზიაში შექმნილ ვითარებას. ძვ.წ. 51-50 წლებში კილიკიის პროკონსულის, ცნობილი რომაელი სახელმწიფო მოღვაწის, მწერლისა და ფილოსოფოსის მარკუს ტულიუს ციცერონის (ძვ. წ. 106-43 წწ.) ოფიციალური წერილებზე დაყრდნობით, მკვლევარი აღნიშნავს, რომ მარკუს კრასუსის დამარცხების შემდეგ რომის პოზიციები რეგიონში შეირყა და ადგილობრივ მმართველებს განდგომის სურვილი გაუჩნდათ. რომს ზურგი შეაქცია სომხეთმაც, რომელმაც პართელების დახმარებით რომაელებს წაართვა მცირე არმენია და სოფენა. მოსალოდნელი იყო პართელებისა და სომხების შეჭრა კაპადოკიაშიც.⁷ ციცერონის წერილებიდან ისიც ჩანს, რომ შექმნილ სიტუაციაში მას მოკავშირეთა დახმარების იმედი არ ჰქონდა. ამ არასაიმედო მმართველთა შორის, მ. ინაძის აზრით, უნდა ყო-

1 Капанадзе, 1955: 41-42.

2 დუნდუა, 2008:6; Jenkins, 1959:32; Лордкипанидзе, 1970:40; Голенко, 1974:108-109; Шамба, 1987: 54.

3 ანტიკური ტრადიციის თანახმად, კოლხეთის პირველი მეფე მზის ღმერთის შვილი იყო (**Homer.,** *Odys.,* X, 138-139; **Hesiod.,** *Theog.,* 856-857; **Appol. Rhod.,** *Argon.,* II, 1203-1204; **Plin.,** *NH,* XXIII, 52; **Val., Flac.,** *Arg.,* I, 44).

4 Капанадзе, 1955:41; Голенко, 1963:69-71; Голенко, 1974:107.

5 Ломоური, 1981:117; Лордкипанидзе, 1970:40.

6 ინაძე, 1994:220-224.

7 ინაძე, 1994: 221-222.

ფილიყო არისტარქეც. ძვ.წ. 51 წ. სექტემბერში პართელების მრავალრიცხოვან ლაშქარს გადმოულახავს ევფრატის საზღვარი. თუმცა, ციცერონმა შეძლო მტრის მოგერიება, პართელების დამარცხება, არასაიმედო მოკავშირეების შემომტკიცება და რომის პოზიციების განმტკიცება. სომხეთის მეფემ ცნო რომის უზენაესობა, ხოლო დანარჩენ ქვეყნებში ციცერონმა სხვადასხვა ღონისძიებები გაატარა.¹ ამის შემდეგ მკვლევარი ასკვნის: არისტარქეს დრაქმის ემისიის თარიღის მიხედვით თუ ვიმსჯელებთ, უნდა ვიფიქროთ, რომ რომის ხელისუფლებას გარკვეული ზომები მიუღია არისტარქეს მიმართაც, რომელიც კრიტიკულ ჟამს რომისგან განდგომილ ვასალურ მმართველთა შორის იმყოფებოდა; რომის ხელისუფლებამ იზრუნა კოლხეთში თავისი პოზიციების განმტკიცებაზე, რასაც მოყვა ძვ.წ. 51 წ. არისტარქეს სახელით მონეტის მოჭრა. აღნიშნული მონეტის ემისიით არისტარქემ კვლავ აღიარა რომის უზენაესობა, რასაც ადასტურებს მონეტაზე პომპეუსის სახისნაკვეთებიანი ადამიანის თავის გამოსახვა.² ასე რომ, მ. ინაძის აზრით, ამ მონეტის მოჭრა იყო რომის მიერ არისტარქეს მიმართ გატარებული ზომების შედეგი და ამით ოფიციალურად კვლავ დადასტურდა კოლხეთის ხელისუფლების რომისადმი დაქვემდებარება და მორჩილება, საფიქრებელია, კიდევ უფრო შეზღუდული სახით.³

არისტარქეს მონეტების ემისიის საკითხის განხილვა იმ პერიოდში აღმოსავლეთში შექმნილი პოლიტიკური სიტუაციის კონტექსტში აბსოლუტურად სწორად მიგვაჩნია. ჩვენც ვთვლით, რომ ამ მონეტების მოჭრა დაკავშირებული იყო წინა აზიაში ძვ.წ. I ს. 50-იანი წწ. მეორე ნახევარში შექმნილ იმ კონკრეტულ პოლიტიკურ ვითარებასთან, რომელიც საკმაოდ დეტალურად გადმოგვცა მ. ინაძემ. თუმცა ვერ დავეთანხმებით მკვლევრის მიერ გაკეთებულ დასკვნას. რიგი გარემოებების გამო, გამორიცხულად მიგვაჩნია, რომ ამ მონეტის მოჭრა ყოფილიყო რომის მიერ კოლხეთის მიმართ გატარებული რეპრესიული ღონისძიებების შედეგი და თითქოს რომაელებმა აიძულეს არისტარქე მოეჭრა მონეტა, რომელიც ხაზს უსვამდა მისი საგამგებლო ერთეულის დაქვემდებარებას რომისადმი, მით უმეტეს, კიდევ უფრო შეზღუდული უფლებებით. ჯერ ერთი, რომაელთა მხრიდან არისტარქესთვის მონეტის ემისიის ნებართვის მიცემა, უფრო პრივილეგია და გარკვეულწილად დაფასება იყო, ვიდრე მისი უფლებების შეზღუდვა. როგორ შეიძლება ჩაითვალოს მონეტის ემისიის უფლება, მასზე არსებული გამოსახულების მიუხედავად, არისტარქეს ხელისუფლების შეზღუდვად, როდესაც ადრე მას საერთოდ არ ჰქონდა ფულის მოჭრის უფლება? ამასთან, როგორც ზემოთ ვნახეთ, მონეტაზე გამოსახული ადამიანის თავი შემკულია ძველკოლხური სახელმწიფოს მთავარი სიმბოლო – გასხივოსნებული გვირგვინით. ამ გვირგვინის გამოსახვა თუნდაც პომპეუსის თავზე (თუმცა, როგორც ვნახეთ, არ გამორიცხავენ, რომ ეს იყოს არისტარქე ან ჰელიოსი), ცხადია, იმის მაჩვენებელია, რომ რომაელები ანგარიშს უწევდნენ კოლხთა ინტერესებს. არც ისაა გამორიცხული, რომ არისტარქე კი მართავდა კოლხეთს, მაგრამ არ იყო სამეფო დინასტიის წარმომადგენელი და შესაბამისად, არ ჰქონდა გვირგვინის ტარების უფლება. ამიტომ მონეტაზე სხივებიანი გვირგვინით შემკული პომპეუსის ან თვით ღმერთის, ჰელიოსის გამოსახვით, არისტარქე აჩვენებდა მემკვიდრეობითობას სამეფო დინასტიასთან, თავისი უფლებამოსილების გადაჭარბების გარეშე.⁴ ასეა თუ ისე, ერთი რამ ცხადია – ამ პერიოდშიც კოლხთა მონარქიის მთავარ სიმბოლოს არისტარქე განაგებს პომპეუსის მეურვეობით. ასე

1 ინაძე 1994:221-222.

2 ინაძე 1994:223.

3 ინაძე 1994:223-228.

4 ბერულავა 2022:137.

რომ, ვფიქრობთ, ამ მხრივ ძვ.წ. I ს. 50-იანი წწ. მიწურულს არაფერი შეცვლილა. ასევე თვლის კ. გოლენკოც, რომელმაც სპეციალურად შეისწავლა არისტარქეს მონეტა. მისი აზრით, ლეგენდა აღნიშნულ მონეტაზე იმის მაჩვენებელია, რომ არისტარქეს მმართველობის 12 წლის მანძილზე მისი ხელისუფლების ხასიათი არ შეცვლილა.¹

გარდა ამისა, ჩვენი აზრით, მ. ინაძის ზემოთ მოტანილი მოსაზრება ქრონოლოგიური თვალსაზრისითაც არადამაჯერებელია. გადაჭრით იმის თქმა, რომ ეს მონეტები ძვ.წ. 51 წელსაა მოჭრილი, როგორც ამას ცალსახად თვლის მ. ინაძე, ძნელია. თუ არისტარქეს მმართველობის ათვლის წერტილად მივიჩნევთ ძვ.წ. 65 წ., როცა ის ფაქტობრივად მოვიდა კოლხეთის ხელისუფლების სათავეში, მაშინ მისი მმართველობის მე-12 წელი გამოდის ძვ.წ. 53 წ.; ხოლო თუ არისტარქეს მმართველობას ავითვლით ძვ.წ. 64 წლიდან, როცა ამისოში მყოფმა პომპეუსმა მოახდინა დაპყრობილი ტერიტორიების რეორგანიზაცია და მასთან გამოცხადებულმა აღმოსავლეთის მმართველებმა მიიღეს ოფიციალური რწმუნებები (Plut., Pomp., 38), ასეთ შემთხვევაში არისტარქეს მონეტების მოჭრის თარიღად ძვ.წ. 52 წ. უნდა მივიჩნიოთ. მკვლევართა ნაწილიც თვლის, რომ არისტარქეს მონეტები მოჭრილია ძვ.წ. 53/52 წ.²

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, თუნდაც დავუშვათ, რომ ეს მონეტები ძვ.წ. 51 წელსაა მოჭრილი, მ. ინაძის მოსაზრება მაინც მიუღებლად მიგვაჩნია. როგორც ვნახეთ, მკვლევარი მიიჩნევს, რომ ციცერონის მიერ პართელთა დამარცხების შემდეგ რომის ხელისუფლებამ იზრუნა აღმოსავლეთის არასაიმედო და განდგომილ ქვეყნებში, მათ შორის კოლხეთშიც რომის პოზიციების განმტკიცებაზე, რასაც მოჰყვა არისტარქეს სახელით მონეტების მოჭრა.³

როგორც ცნობილია, ძვ.წ. 51 წ. 21/22 სექტემბრის წერილით ციცერონი ატყობინებდა სენატსა და კონსულებს, რომ ის გაემართა რომაულ სამფლობელოებში შეჭრილი პართელების წინააღმდეგ (Cic., Fam., XV, 2.⁴ ციცერონმა მოახერხა პართელების დამარცხება, რის შემდეგაც მან „ლმობიერად და ზომიერად“ დაიწყო მოქმედება მერყევი მოკავშირეების შემომტკიცებისა და საზღვრების გასწვრივ მტრულად განწყობილი ხალხების დასაშოშმინებლად (Cic., Fam., XV, 3, 2). ამდენად, ციცერონმა განდგომილი ქვეყნების მიმართ გარკვეული ღონისძიებების გატარება დაიწყო ძვ. წ. 51 წლის სექტემბრის შემდეგ. ასეთ ვითარებაში, თუნდაც დავუშვათ, რომ განდგომილი ქვეყნების რიცხვში იყო კოლხეთიც, როგორც ამას მიიჩნევს მ. ინაძე, რამდენად შესაძლებელი იყო არისტარქეს იმავე წელს, დარჩენილი 2-3 თვის განმავლობაში მოეჭრა მონეტა ან რა აუცილებლობა იყო იმისა, რომ რომს, რომელმაც შეძლო ვითარების სტაბილიზაცია და აღიდგინა პოზიციები აღმოსავლეთში, სასწრაფო წესით ეძულებინა არისტარქე მოეჭრა მონეტები, რომლითაც აღიარებდა მის ქვეშევრდომობას? ბუნებრივია, ამის აუცილებლობა არ არსებობდა და მოვლენათა ასეთი განვითარებაც ძნელი წარმოსადგენია.

რაც შეეხება რომისაგან კოლხეთის განდგომას, ვფიქრობთ, ესეც გარკვეულწილად საეჭვოა. ჩვენი აზრით, მიუხედავად იმ პერიოდში აღმოსავლეთში შექმნილი პოლიტიკური კონიუქტურისა, კოლხეთს არ უცდია რომის გავლენისაგან გათავისუფლება და იგი კვლავ პრორომაულ პოზიციაზე რჩებოდა. როგორც აღინიშნა, ძვ.წ. 53 წ. კარას კატასტროფამ უმძიმესი რეპუტაციული ზიანი მიაყენა რომს. მითი რომაული არმიის უძლევლობის შესახებ დაიმსხვრა, რამაც გამოიწვია ანტირომაული ძალების

1 Голенко 1974:109.

2 ყაუხჩიშვილი 1959:29; Ломоури 1981: 116-117; Лордкипанидзе 1970: 40.

3 ინაძე 1994: 223-223.

4 Письма., 1950: 412; სურგულაძე 2009: 269-270; ინაძე 1994: 222.

აქტივაცია რეგიონში. აღმოსავლეთში რომის პოზიციები საგრძნობლად შეირყა. რომის მოკავშირე გაერთიანებათა მმართველებიც არ იყვნენ წინააღმდეგი თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინათ შექმნილი პოლიტიკური სიტუაცია და განდგომის სურვილი გაუჩნდათ (Бокщанин 1966: 58-59). მართალია, ციცერონი არაერთგზის ამბობს აზიის მოკავშირე მეფე-მთავრების შესახებ, რომ ისინი „მერყევი და არამტკიცენი“, „ნაკლებად საიმედონი“ და მტრულად განწყობილი არიან (Cic., Fam., XV, 1, 5; Cic., Att., V, 18), მაგრამ ეს არ ნიშნავს, რომ ყველა მათგანი ანტირომაულ პოზიციაზე დადგა. მაგ., აზიელ მმართველთა ნაწილი, იმავე ციცერონის სიტყვებით, „მეგობრებია, მაგრამ ვერ ბედავენ იყვნენ პართიის აშკარა მტრები“ (Cic., Fam., XV, 4, 2), ნაწილი კი, ინარჩუნებდა რომისადმი ერთგულებას და ღიად გამოდიოდა რომაელთა მხარეს. რომის ერთგულ მოკავშირეებად დარჩენილან კაპადოკიის მეფე არიობარხანი, ანტიოქოს კომაგენელი, კოლხეთის უშუალო მეზობელი – გალატიის ტეტრარქოსი დეიოტარე და სხვ.; არაა გამორიცხული, რომ ამ უკანასკნელთა შორის იყო კოლხეთის დინასტი არისტარქეც. ყოველ შემთხვევაში, ძნელი წარმოსადგენია, რომ კოლხეთის მმართველს, რომლის ძალაუფლებაც მთლიანად რომაელთა კეთილგანწყობაზე იყო დამოკიდებული, გაერისკა და წინა აზიაში ძალთა გადაჯგუფების პირობებში, ანტირომაული პოზიცია დაეჭირა; ვინ მისცემდა მას იმის გარანტიას, რომ აზიაში შექმნილი ახალი რეალობის – „პოლიტიკური დუალიზმის“ პირობებში¹ ძალაუფლებას შეინარჩუნებდა? მითუმეტეს მაშინ, როცა მას უშუალოდ გაუმეზობლდა ძლიერი, პროპართულად განწყობილი სომხეთის სამეფო, რომელმაც რომს წაართვა მცირე არმენია. ამასთან, კრასუსის დამარცხების შემდეგ კოლხეთშიც მომძლავრდებოდნენ ანტირომაული ძალები, რომელთა ბუნებრივი მოკავშირე პართია იყო. ასეთი პრობლემების წინაშე მდგარი არისტარქესთვის, ვფიქრობთ, უმჯობესი იყო პრორომაულ პოზიციაზე დარჩენა, მით უმეტეს, რომ ამ პერიოდისათვის მისი უშუალო სიუზერენი და ძველი მეგობარი, პომპეუსი დიდების ზენიტშია. არისტარქე რომ ბოლომდე პომპეუსის ერთგული დარჩა, ეს შემდეგ განვითარებულმა მოვლენებმაც დაადასტურა.² ამასთან, კოლხეთის რომისაგან განდგომის შესახებ არც ერთი წყარო არაფერს გვეუბნება. ამის შესახებ დუმს ციცერონიც, რომელიც თავის წერილებში საკმაოდ დეტალურად განიხილავს ჩვენთვის საინტერესო პერიოდში წინა აზიაში შექმნილ ვითარებას.

ახლა კვლავ დავუბრუნდეთ მთავარ კითხვას: კონკრეტულად რა გარემოებამ განაპირობა არისტარქეს მიერ მონეტის მოჭრა? ჩვენი პოზიცია ამ საკითხის შესახებ ასეთია: არისტარქე საკმაოდ ენერგიული მმართველი იყო, რომელმაც რომაელთა დახმარებით შეძლო ქვეყანაში წესრიგის დამყარება და შეინარჩუნა მისი ერთიანობა. არისტარქე რომ ძლიერი მმართველი იყო, მოწმობს ისიც, რომ ამ მშფოთვარე ეპოქაში მან ხანგრძლივი დროით შეძლო ძალაუფლების შენარჩუნება. არისტარქემ თანდათანობით განიმტკიცა მდგომარეობა კოლხეთში, შემდეგ კი, ისარგებლა რომაულ აღმოსავლეთში შექმნილი სიტუაციით და საკუთარი სახელით მოჭრა სრულფასოვანი ვერცხლის მონეტები, რის ნებასაც, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რომაელები ხშირად მოკავშირე მეფეებსაც კი არ აძლევდნენ. ჩვენი აზრით, ეს უნდა მომხდარიყო კარას ბრძოლის შემდეგ, როცა რომაელთა პოზიციები აღმოსავლეთში შეირყა და ისინი იძულებული იყვნენ მეტი ანგარიში გაენიათ მოკავშირეთა ინტერესებისათვის. ასეა თუ ისე, მართალია, არისტარქე მონეტაზე მეფედ არ იწოდება, მაგრამ ის კოლხეთის ფაქ-

1 იხ.: ფიფია 2005:67-70.

2 იხ.: ფიფია 2010: 278-289.

ტობრივად, ერთპიროვნული მმართველია; მას ხელთ უპყრია ოფიციალური ძალაუფლება და ახორციელებს იმდროინდელი სტანდარტებით სრულფასოვანი ვერცხლის მონეტების ემისიას.

გამოყენებული ლიტერატურა

ბერულავა, გ. 2022. ქალაქი დიოსკურია ანტიკურ ეპოქაში (ძვ.წ. VI-ახ.წ. III სს.). თბილისი.

დუნდუა გ., დუნდუა, თ. 2009. ანტიკური პერიოდის კავკასიის ნუმიზმატიკის საკითხები. თბილისი.

ინაძე, მ. 1994. ძველი კოლხეთის საზოგადოება. თბილისი.

კაპანაძე, დ. 2022. წარსულის მაცნეები. ფულის ისტორია საქართველოში. თბილისი.

სურგულაძე, კ. 2009. ციცერონი და რომი. თბილისი.

ფიფია, კ. 2005. პართია-რომის ურთიერთობა ძვ.წ. I ს. შუახანებში და „პოლიტიკური დუალიზმის“ სისტემის შექმნა წინა აზიაში, კავკასიის მაცნე, XII, თბილისი.

ფიფია, კ. 2010. პომპეუსი და არისტარქე კოლხი. ბედია, 8-9. თბილისი.

ყაუხჩიშვილი, თ. 1959 – აპიანე. მითრიდატეს ომების ისტორია. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა და შესავალი და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა. თბილისი.

Бокщанин, А.Г. 1966. *Парфия и Рим*. ч. II. М.

Голенько, К.В. 1974. *Аристарх Колхидский и его монеты*, Вестник древней истории, №4.

Голенко, К. В. 1963. *Еще о монетах, приписываемых Савмаку*, Вестник древней истории, № 3.

Дундуа, Г. Ф. 1987. *Нумизматика античной Грузии*. Тб.

Капанაძე, Д.Г. 1955. *Грузинская нумизматика*. М.

Лордкипанидзе, Г.А. 1970. *К истории древней Колхиды*. Тб.

Ломоური, Н.Ю. 1981. *Грузино-римские взаимоотношения*. Тб.

Ретовский, О. 1903. *Драхма Аристарха Колхидского из собрания Императорского Эрмитажа*, Труды Московского Нумизматического общества, т. III, вып. 2.

Шамба, С. М. 1987. *Монетное обращение на территории Абхазии (Vв. до н.э. – XIII в. н.э.)*, Тб.

Pataridze, M. 2019. *Aristarchus, the Ruler of Colchis (Numismatic Research)*. – Pro Georgia. Journal of Kartvelological Studies. N 29.

Jenkins, A. 1959:32-37. *Recent Acquisitions of Greek Coins by the British Museum*, Numismatic Chronicle, 1959, ser. VI, t. XIX.

რომაული ხანის მინის ნაკეთობები გონიო-აფსაროსიდან

თამარ შალიკაძე

სსიპ აჭარის მუზეუმის სამეცნიერო და საგამომცემლო საქმის კურატორი,
ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი. ბათუმი. საქართველო.

orcid.org/0009-0006-7077-0870

tamarshalikadze@gmail.com

რეზიუმე: ნაშრომში წარმოდგენილია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთში აღმოჩენილი რომაული ხანის სხვადასხვა საწარმოო ცენტრში დამზადებული მინის ნაკეთობანი. განსაკუთრებით გავამახვილებთ ყურადღებას გონიო-აფსაროსის მონაპოვართა შესახებ. აღსანიშნავია, რომ მინის ჭურჭლის მსგავსი ნაირსახეობა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის სხვა ძეგლებისათვის ჯერჯერობით უცნობია. გარდა ამისა, ახალი მონაპოვრები ადრეულობით (ძვ.წ. I – ახ.წ. I სს) გამოირჩევიან. განსაკუთრებით ღირებული ჩანს ის ფაქტი, რომ ახ.წ. I და II სს წამყვანია დასავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთში დამზადებული ნიმუშები. ნაშრომი ყურადღება გამახვილებულია მინის ჭურჭლის საწარმოო ცენტრებზე, მათ ქრონოლოგიურ, ასევე ტიპოლოგიურ კლასიფიკაციაზე და სხვა.

საკვანძო სიტყვები: მინის ნაკეთობები, სანელსაცხებლე, ზანაქიძეები, ვერტიკალურნიბოიანი ფიალა, გონიო-აფსაროსი.

გემოვნებითი შებენიანების აღმნიშვნელი გამონათქვამები ქართულ ენაში:
ლინგვოკულტუროლოგიური ანალიზი

თეონა ხუფენია

ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, შოთა მესხიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ზუგდიდი, საქართველო.

teateo3@gmail.com

ORCID: 0000-0002-6898-5243

ლუიზა ხაჭაპურიძე

ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი,
აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
ქუთაისი, საქართველო.

Luiza.khachapuridze@atsu.edu.ge

ORCID: 0000-0002-1991-2005

რეზიუმე: ენა, როგორც კულტურის სარკე, ასახავს ერის მსოფლმხედველობას, ღირებულებებსა და გამოცდილებას. ფრაზეოლოგიზმები, თავისი მხატვრული და ექსპრესიული ბუნებით, განსაკუთრებულ როლს ასრულებენ ამ პროცესში. ისინი არა მხოლოდ გამდიდრებენ ენას, არამედ გვაძლევენ საშუალებას ჩავწვდეთ ერის მენტალობის სიღრმისეულ ასპექტებს.

ქართველი ენათმეცნიერი, აკადემიკოსი არნოლდ ჩიქობავა აღნიშნავდა: „ფრაზეოლოგიზმები ენის ლექსიკური ფონდის ყველაზე თვითმყოფადი ნაწილია, რომელშიც აისახება ერის ისტორია, კულტურა და მსოფლალქმა“ (ჩიქობავა, 1952: 78).

ჩვენი საკვლევი თემაა გემოსა და საჭმელთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები, რომელთაც გასტროფრაზეოლოგიზმები ვუწოდებთ. მასალაზე მუშაობამ წარმოაჩინა, რომ მეტყველებაში გვხვდება ისეთი გამოთქმები, რომელთაგან ნაწილი ჭამისა (ჭკუა ჭამა/დანაყა, ჭირი მოჭამა...) თუ სმის პროცესს (სიტყვა გადაყლაპა, ცივი წყალი დალიე...), ნაწილი უშუალოდ საკვებს ეხება (ენათაფლიანი, წყალში ჩაყარა შრომა, ღომი არასდროს უჭამია...), ნაწილი გემოს (ტკბილი, მწარე, მჟავე, მარილიანი...), ნაწილი საკვებისთვის გამოსაყენებელ ჭურჭელს (ჭურში ზის, ჯამში თავი ჩაყო). მისი კვლევა საინტერესო სურათს მოგვცემს, თუ რამდენად ახდენს გავლენას გემო და საკვები ჩვენს მეტყველებაში ჩამოყალიბებულ ფრაზეოლოგიზმებსა თუ იდიომებს. თუმცა ყველა მათგანს სხვადასხვა წარმოშობის დრო და საფუძველი ექნება, ბევრიც დაკარგულია (მხოლოდ მწერალთა შემოქმედებაში არის შემორჩენილი), ბევრიც ლექსიკონებში არაა ფიქსირებული.

ამ ეტაპზე შევეხებით გასტროფრაზეოლოგიზმთა იმ ნაწილს, რომელიც გემოვნებით შეგრძნებებთან არის დაკავშირებული. კერძოდ, კი იმ გამოთქმებს, რომლებშიც გვხვდება სიტყვები: გემრიელი, მარილიანი, მჟავე, მწუთხე, მწარე და ტკბილი.

საკვანძო სიტყვები: ფრაზეოლოგია, ლინგვოკულტურა, გამონათქვამები, გასტროფრაზეოლოგია

ჩვენი კვლევა მიზნად ისახავს გამოავლინოს ის კულტურული და ლინგვისტური ნიუანსები, რომლებიც ამ სიტყვების გამოყენებას ახლავს თან ქართულ იდიომატურ გამოთქმებში:

1. გემრიელი და მარილიანი: დადებითი კონოტაციების მატარებლები

ქართულ ენაში „გემრიელი“ და „მარილიანი“ ხშირად გამოიყენება არა მხოლოდ საკვების აღსაწერად, არამედ ადამიანის დასახასიათებლადაც. მაგალითად:

„გემრიელი ძილი“: ეს ფრაზეოლოგიზმი გულისხმობს ღრმა, კომფორტულ და დამაკმაყოფილებელ ძილს. აქ „გემრიელი“ გადატანითი მნიშვნელობით გამოიყენება და ასოცირდება სიამოვნებასთან, რაც ადამიანს კარგი ძილისგან ეუფლება. ეს მეტაფორა ასახავს ქართული კულტურის დამოკიდებულებას ძილის მნიშვნელობისადმი და მის აღქმას, როგორც სასიამოვნო პროცესისა.

„გემრიელი სიცილი“: გამოთქმა აღნიშნავს გულწრფელ, ხმამაღალ და სასიამოვნო სიცილს. „გემრიელი“ აქ გამოხატავს სიცილის ინტენსივობას და მის პოზიტიურ ეფექტს. ეს ფრაზეოლოგიზმი ასახავს ქართული კულტურის ღირებულებას, რომელიც დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ემოციების ღიად გამოხატვას და სიხარულის გაზიარებას.

„გემრიელად ჭამა“: ამ ფრაზეოლოგიზმში „გემრიელად“ ზმნიზედად გვევლინება და აღნიშნავს არა მხოლოდ საკვების გემრიელობას, არამედ ჭამის პროცესის სიამოვნებას და კმაყოფილებას. ეს გამოთქმა ასახავს ქართული კულტურის მჭიდრო კავშირს კულინარიასთან და სუფრის ტრადიციებთან.

„გემრიელი მუსაიფი“: ეს ფრაზეოლოგიზმი აღნიშნავს სასიამოვნო, საინტერესო საუბარს. აქ „გემრიელი“ გადატანითი მნიშვნელობით გამოიყენება და უკავშირდება ინტელექტუალურ და ემოციურ კმაყოფილებას, რომელსაც ადამიანი იღებს კარგი საუბრისგან. ეს მეტაფორა ხაზს უსვამს ქართული კულტურის ფასეულობებს, სადაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კომუნიკაციას და სოციალურ ურთიერთობებს.

„გემრიელი ამბავი“: გამოთქმა გამოიყენება საინტერესო ისტორიების ან ახალი ამბის აღსაწერად. „გემრიელი“ აქ ასოცირდება ინფორმაციის მიმზიდველობასთან და მისი მოსმენის სურვილთან. ეს ფრაზეოლოგიზმი ასახავს ქართული კულტურის ნარატიულ ტრადიციებს და ინფორმაციის გაზიარების მნიშვნელობას.

„მარილი მოაყარა“: გვაქვს გამოთქმა: „მადლი ჰქენი და მარილი მოაყარე“. მარილი ძველთაგანვე გამოიყენებოდა საკვების კონსერვაციისთვის. ამ კონტექსტში, მარილის მოყრა შეიძლება ნიშნავდეს კეთილი საქმის „შენახვას“ ან მის ხანგრძლივ ეფექტს. მარილი აძლიერებს საკვების გემოს. ანალოგიურად, კეთილ საქმეზე „მარილის მოყრა“ შეიძლება ნიშნავდეს ამ საქმის „გემოს გაძლიერებას“ ან მის უფრო ღირებულად ქცევას. მარილი აუცილებელია ადამიანის სიცოცხლისთვის. ამ გაგებით, მარილის მოყრა შეიძლება მიუთითებდეს იმაზე, რომ კეთილი საქმის ბოლომდე მიყვანა აუცილებელია. მარილი საჭიროა სწორი პროპორციით. ეს შეიძლება მიაწინებდეს, რომ კეთილი საქმე უნდა დასრულდეს ზუსტად იმ ზომით, რაც საჭიროა – არც მეტით და არც ნაკლებით.

„უმარილო ხუმრობა“ აღნიშნავს უგემურ, არასასაცილო ხუმრობას. გვაქვს გამოთქმაც „უმარილო კაცი“. „უმარილო“ აქ გამოხატავს რაღაცის ნაკლებობას, – პირველ შემთხვევაში გონებამახვილობის, მეორე შემთხვევაში სიკეთის. ეს ფრაზეოლოგიზმი ხაზს უსვამს მარილის, როგორც გემოს გამაძლიერებლის მნიშვნელობას ქართულ კულტურაში და მის მეტაფორულ გადატანას ინტელექტუალურ სფეროზე.

მარილი ქვეყნისა // მარილიანი კაცი // მადლიანი ადამიანი (თქვენ ხართ მა-

რილნი ქუეყნისანი“ – ეუბნება მაცხოვარი თავის მოწაფეებს; მათე 5,13) – გამოთქმა აღნიშნავს კეთილ, სასიამოვნო, ლაზათიან, დამხმარე, შემწე ადამიანს. „მარილიანი“ აქ ასოცირდება მიმზიდველობასთან, ხიბლთან. ეს ფრაზეოლოგიზმი აჩვენებს, თუ როგორ გადავიდა მარილის, როგორც საკვების გემოს გამაუმჯობესებლის იდეა, ადამიანის პიროვნული თვისებების აღწერაზე: „ააშენოს ღმერთმა სერიოჟა, რა მარილიანი კაცია, ისე გემრიელად გამიკეთებს ყველაფერს“ (ქდსკი, ფონდი E), „მადლიანი ქალი იყო მაკრინე მოლოზონი, ბოლომდე შენთან იყო თუ ქჭირდებოდა, გაჭირვების ტალკვესი იყო, აცხონოს ღმერთმა“ (ქდსკი, ფონდი E)...

შენიშვნა: ქართველური დიალექტოლოგიის ინსტიტუტის მომდიებელთა ჯგუფის მიერ ჩანერილი ეთნოგრაფიული მასალების მიხედვით, ახალდაბადებულ ბავშვს პირველი ბანაობისას აბაზანაში ჯვრის სახით მარილს უყრიან „მარილიანი კაცი“ დადგებაო.

ჩვენს მიერ სამეგრელოში მოპოვებულ მასალებში გვაქვს გამოთქმა: „ღორონთ დო მარდიანი კოჩი“ (ღვთიან-მადლიანი კაცი), „ღორონთიშ კოჩი რე“ (ღმერთის კაცია), (ქდსკი, ფონდი D) სვანური მასალების მიხედვით მადლიანს იტყვიან მხოლოდ ღმერთზე, ანგელოზებსა და წმინდანებზე, კაცზე კი არავითარ შემთხვევაში (მასალა მოგვანოდა ქდსკი მეც. თანამშრომლებმა: ნ. ნაკანმა და დ. ფირცხელანმა). თუშურში მადლიანი, ღვთისნიერი ადამიანის აღსანიშნავად გვხვდება შესიტყვება: „ქრისტეს თიხა“ (გ. ცოცანიძე, 2000), მოხეურში: „ანგელოზიანი კაცი“ (ალ. ლლონტი, 1974).

„მარილიანი სიტყვა“: ეს ფრაზეოლოგიზმი აღნიშნავს მახვილგონიერ, ჭკვიანურ ნათქვამს. „მარილიანი“ აქ ასოცირდება სიბრძნესთან, გონებამახვილობასთან. ეს მეტაფორა აჩვენებს, თუ როგორ აღიქმება მარილი ქართულ კულტურაში არა მხოლოდ როგორც საკვების შემადგენელი, არამედ როგორც რაღაც ღირებულის, მნიშვნელოვნის სიმბოლო.

„მარილზე წაიყვანა“: ეს გამოთქმა ნიშნავს მოტყუებას, გაბრიყვებას. აქ „მარილი“ გამოყენებულია როგორც მისატყუებელი საშუალების მეტაფორა. ეს ფრაზეოლოგიზმი შესაძლოა უკავშირდებოდეს ძველ პრაქტიკას, როდესაც ცხოველებს მარილით იტყუებდნენ, რაც შემდეგ მეტაფორულად გადავიდა ადამიანურ ურთიერთობებზე. ასევე გვაქვს გამოთქმა **„მარილზე გავიდა“**, რაც გარდაცვალებას, სიკვდილს ნიშნავს.

„მარილის ფასად“: ეს ფრაზეოლოგიზმი ნიშნავს „ძალიან იაფად“. ის ეფუძნება ისტორიულ კონტექსტს, როდესაც მარილი იყო ძალიან იაფი და ხელმისაწვდომი პროდუქტი. ეს გამოთქმა ასახავს ეკონომიკურ რეალობას და მის გავლენას ენაზე.

„მარილი არ აკლია“: ეს ფრაზეოლოგიზმი გამოიყენება, როდესაც ვინმე საკმაოდ ჭკვიანი ან გონიერია. აქ „მარილი“ წარმოდგენილია როგორც გონიერების, სიბრძნის მეტაფორა. ეს გამოთქმა კიდევ ერთხელ უსვამს ხაზს მარილის მნიშვნელობას ქართულ კულტურაში და მის ასოციაციას პოზიტიურ თვისებებთან.

პროფესორი ალექსანდრე ლლონტი თავის ნაშრომში „ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები“ წერს: „გემრიელი და მარილიანი, როგორც ეპითეტები, ხშირად სცილდებიან თავიანთ პირდაპირ მნიშვნელობას და იძენენ მეტაფორულ დატვირთვას, რაც ასახავს ქართველი ხალხის პოზიტიურ დამოკიდებულებას სიცოცხლის მიმართ“ (ლლონტი, 1988: 156).

2. მჟავე და მწლათე: ორაზროვანი სემანტიკა

„მჟავე“ და „მწლათე“ ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში ხშირად ამბივალენტურ მნიშვნელობას ატარებენ:

„მჟავე ღიმილი“ – ირონიული, ნაძალადევი ღიმილი. მჟავე გემო ხშირად იწვევს სახის დამანჭვას. „მჟავე ღიმილი“ სწორედ ამ რეაქციას ასახავს – ღიმილს, რომელიც თითქოს ძალით არის გამოწვეული და არასასიამოვნოა. ამასთანავე მჟავე გემო ენაზე მწვავედ მოქმედებს. მეტაფორულად ეს შეიძლება ასახავდეს სიტუაციის ან განცდის სიმწვავეს.

„მწლატე სიტყვა“ – მწარე სიტყვა, მწლატე გემო ახლოსაა მწარესთან. „მწლატე სიტყვა“ ასახავს სიტყვის სიმწარეს, მის უნარს ატკინოს ან შეანუხოს მსმენელი.

ენათმეცნიერი თამაზ გამყრელიძე აღნიშნავს: „მჟავე და მწლატე გემოვნებითი შეგრძნებებიდან გადმოდიან ფსიქო-ემოციურ სფეროში, რაც მიუთითებს ქართული ენის მდიდარ მეტაფორულ პოტენციალზე“ (გამყრელიძე, 2005: 92).

3. მწუთხე: უარყოფითი კონოტაციის მატარებელი

მწუთხე – ზედმეტად მარილიანი, მეტად მტუტე.

„მწუთხე ქალია ისეთი, რო პატარა რამეზე დაგდაღამს“, „წუთხე სიტყვას ვერ ვიტან და რა ვქნა“, „მაგამ ისრე დამწუთხა რო რაღას გავეკარები“ (ჯავახური ლექსიკონი / გიორგი ზედგინიძე; – თბილისი 2014).

„მწუთხე“ ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში ძირითადად უარყოფით კონტექსტში გვხვდება:

„მწუთხე ცხოვრება“ – მძიმე, გაჭირვებული ცხოვრება

აკადემიკოსი გიორგი ახვლედიანი თავის ნაშრომში „ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი“ წერს: „მწუთხე, როგორც ლექსემა, ასახავს ქართველი ხალხის მიერ სიმწრის, სიმძიმის გააზრებას გემოვნებითი შეგრძნების პრიზმაში“ (ახვლედიანი, 1973: 203).

4. მწარე და ტკბილი: ოპოზიციური წყვილი

„მწარე“ და „ტკბილი“ ქართულ ფრაზეოლოგიაში ხშირად გვხვდება, როგორც ოპოზიციური წყვილი:

„მწარე სიმართლე“ ანალიზი: ეს ფრაზეოლოგიზმი აღნიშნავს მტკივნეულ, მაგრამ აუცილებელ სიმართლეს. „მწარე“ აქ გამოხატავს სიმართლის უსიამოვნო, მაგრამ აუცილებელ ბუნებას. ეს მეტაფორა ასახავს ქართული კულტურის დამოკიდებულებას სიმართლისადმი – მიუხედავად იმისა, რომ ის შეიძლება მტკივნეული იყოს, მაინც ფასეულია და აუცილებელი.

„მწარე ხვედრი“ ანალიზი: ეს გამოთქმა აღნიშნავს მძიმე, უბედურ ბედს ან ცხოვრებას. „მწარე“ აქ გამოყენებულია როგორც სიმბოლო ტანჯვისა და სირთულეებისა. ეს ფრაზეოლოგიზმი ასახავს ქართული კულტურის ფილოსოფიურ მიდგომას ცხოვრებისეული გამოწვევებისადმი, სადაც სირთულეები აღიქმება როგორც ბედის განუყოფელი ნაწილი.

„მწარე ცრემლები“ ანალიზი: ეს ფრაზეოლოგიზმი გამოიყენება ძლიერი, მწუხარებით გამოწვეული ტირილის აღსაწერად. „მწარე“ აქ ასოცირდება ინტენსიურ ემოციურ ტკივილთან. ეს მეტაფორა აჩვენებს, თუ როგორ უკავშირდება გემოვნებითი შეგრძნება ემოციურ გამოცდილებას ქართულ კულტურაში.

„მწარე გამოცდილება“ ანალიზი: ეს გამოთქმა აღნიშნავს მტკივნეულ, მაგრამ სასარგებლო გამოცდილებას. „მწარე“ აქ გამოხატავს გამოცდილების უსიამოვნო, მაგრამ ღირებულ ხასიათს. ეს ფრაზეოლოგიზმი ასახავს ქართულ კულტურაში არსებულ რწმენას, რომ სირთულეებს შეუძლიათ ადამიანის გაძლიერება და სწავლება.

„მწარე სიტყვა“: ნიშნავს მკაცრ, შეურაცხმყოფელ ან კრიტიკულ ნათქვამს. „მწა-

რე“ აქ გამოყენებულია როგორც მეტაფორა სიტყვების მტკიცენული ზემოქმედებისა. ეს გამოთქმა ხაზს უსვამს სიტყვის ძალას ქართულ კულტურაში და მის უნარს, გავლენა მოახდინოს ადამიანის ემოციურ მდგომარეობაზე.

„მწარედ იცინის“: ეს გამოთქმა აღწერს ირონიულ, სარკასტულ სიცილს. „მწარედ“ აქ გამოხატავს სიცილის უსიამოვნო, არაგულწრფელ ბუნებას. ეს ფრაზეოლოგიზმი ასახავს ქართული ენის უნარს, გამოხატოს ემოციების კომპლექსური ბუნება, სადაც სიხარულის გამომხატველი ქმედება (სიცილი) შეიძლება სინამდვილეში ნეგატიურ ემოციას გამოხატავდეს. პროფესორი ზურაბ ჭუმბურიძე აღნიშნავს: „მწარე და ტკბილი ქართულ ფრაზეოლოგიზმებში ასახავს ცხოვრებისეული გამოცდილების ორ პოლუსს, რაც სიღრმისეულად უკავშირდება ქართული ფილოსოფიური აზროვნების დუალისტურ ბუნებას“ (ჭუმბურიძე, 1982: 178).

„ტკბილი სიტყვა“: ეს ფრაზეოლოგიზმი აღნიშნავს სასიამოვნო, კეთილგანწყობილ, ან მაამებელ ნათქვამს. „ტკბილი“ აქ გამოხატავს სიტყვის პოზიტიურ, სასიამოვნო ეფექტს მსმენელზე. ეს მეტაფორა ასახავს ქართული კულტურის დამოკიდებულებას კომუნიკაციისადმი, სადაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სიტყვის ძალას და მის უნარს, გავლენა მოახდინოს ადამიანის განწყობაზე.

„ტკბილი ძილი“: ეს გამოთქმა აღნიშნავს მშვიდ, კომფორტულ და სასიამოვნო ძილს. „ტკბილი“ აქ გამოყენებულია როგორც მეტაფორა ძილის ხარისხისა და მისგან მიღებული სიამოვნებისა. ეს ფრაზეოლოგიზმი ასახავს ქართულ კულტურაში ძილის მნიშვნელობას და მის აღქმას, როგორც სასიამოვნო და აუცილებელი პროცესისა.

„ტკბილი ოცნება“: ეს ფრაზეოლოგიზმი გამოიყენება სასურველი, სასიამოვნო ფიქრების ან მომავლის წარმოსახვის აღსაწერად. „ტკბილი“ აქ ასოცირდება სიამოვნებასთან და პოზიტიურ ემოციებთან. ეს მეტაფორა აჩვენებს, თუ როგორ უკავშირდება გემოვნებითი შეგრძნება აბსტრაქტულ კონცეფციებს ქართულ კულტურაში.

„ტკბილი მოგონება“: გამოთქმა აღნიშნავს სასიამოვნო, ნოსტალგიურ მოგონებას. „ტკბილი“ აქ გამოხატავს მოგონების პოზიტიურ, სასიამოვნო ხასიათს. ეს ფრაზეოლოგიზმი ასახავს ქართულ კულტურაში წარსულის მიმართ დამოკიდებულებას და მეხსიერების ემოციურ ასპექტებს.

„ტკბილი ტყუილი“: აღნიშნული ფრაზეოლოგიზმი ნიშნავს სასიამოვნო, მაგრამ მცდარ ინფორმაციას ან ტყუილს, რომელიც ითქმის ვინმეს დასამშვიდებლად ან გასახარებლად. „ტკბილი“ აქ გამოყენებულია როგორც მეტაფორა ტყუილის მოჩვენებითი სარგებლიანობისა. ეს გამოთქმა ხაზს უსვამს ეთიკურ დილემას ქართულ კულტურაში სიმართლესა და კეთილ განზრახვას შორის.

„ტკბილი ხილი“: ეს გამოთქმა, მიუხედავად იმისა, რომ შეიძლება პირდაპირი მნიშვნელობით იქნას გამოყენებული, ხშირად მეტაფორულად აღნიშნავს რაიმე სასურველს, სასიამოვნოს ან სარგებლიანს. „ტკბილი ხილი“ შეიძლება გამოყენებულ იქნას შრომის ნაყოფის ან წარმატების აღსაწერად: „ბევრი ინვალა და იშრომა საკუთარი ჭერი რომ ჰქონოდა, მარა საბოლოოდ კი მიირთმევს ტკბილ ხილს“. გავიხსენოთ დავით გურამიშვილისეული სიტყვებიც: „სწავლის ძირი მწარე არის, კენწეროში გატკბილდების“. ეს ფრაზეოლოგიზმი ასახავს ქართულ კულტურაში არსებულ იდეას, რომ შრომა და ძალისხმევა სასიამოვნო შედეგს მოიტანს.

„ტკბილად მოუბარი“: ეს ფრაზეოლოგიზმი აღწერს ადამიანს, რომელიც სასიამოვნოდ, თავაზიანად ან დამაჯერებლად საუბრობს. „ტკბილად“ აქ გამოხატავს საუბრის მანერას, რომელიც მიმზიდველია მსმენელისთვის. ეს გამოთქმა ასახავს

ქართულ კულტურაში კომუნიკაციის მნიშვნელობას და იმ ღირებულებას, რომელიც ენიჭება ეფექტურ ვერბალურ უნარებს.

დასკვნა

გემოვნებით შეგრძნებებთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები ქართულ ენაში წარმოადგენენ მდიდარ მასალას ლინგვოკულტუროლოგიური კვლევებისთვის. ისინი არა მხოლოდ ამდიდრებენ ენის ექსპრესიულ საშუალებებს, არამედ გვაძლევენ საშუალებას ჩავწვდეთ ქართველი ერის მსოფლალქმის თავისებურებებს. აღნიშნული ფრაზეოლოგიზმები აჩვენებს, თუ როგორ ხდება კულინარიული ცნების მეტაფორული გადატანა სხვადასხვა სფეროზე – პიროვნულ თვისებებზე, სოციალურ ურთიერთობებზე, ინტელექტუალურ უნარებზე.

როგორც აკადემიკოსი თამაზ გამყრელიძე აღნიშნავდა: „ენა არის კოდი, რომელშიც დაშიფრულია ერის კულტურული მესხიერება. ფრაზეოლოგიზმები კი ამ კოდის ყველაზე ინფორმატიული ელემენტებია“ (გამყრელიძე, 1998: 45).

აღნიშნული კვლევის შემდგომი გაღრმავება საშუალებას მოგვცემს უფრო სრულყოფილად გავიაზროთ ქართული ენის ფრაზეოლოგიური ფონდის როლი ეროვნული იდენტობის ფორმირებასა და შენარჩუნებაში.

გამოყენებული ლიტერატურა

ახვლედიანი, გ. 1973. ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბილისი: მეცნიერება.

გამყრელიძე, თ. 1998. ენა და კულტურული იდენტობა. თბილისი: ლოგოსი.

გამყრელიძე, თ. 2005. ქართული ენის მეტაფორული სისტემა. თბილისი: უნივერსალი.

ლლონტი, ა. 1988. ქართული ლექსიკოლოგიის საფუძვლები. თბილისი: განათლება.

ჩიქოვაძე, ა. 1952. ენათმეცნიერების შესავალი. თბილისი: სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა.

ჭუმბურიძე, ზ. 1982. ქართული ფრაზეოლოგიზმების სემანტიკა. თბილისი: მეცნიერება.

Organizing committee:

Teona Khupenia

Zaal Kortua

Eliso Baghaturia-Kner

Ketevan Lataria

Conference Programme

INTERNATIONAL CONFERENCE

Exploring Frontier Cultures: Ancient and
Modern Perspectives in Caucasasia, Ukraine
and the Balkans

Oct. 19-20, 2024

**SHOTA MESKHIA
ZUGDIDI STATE
UNIVERSITY**
Janashia str, 14
Georgia

SATURDAY, OCTOBER 19, 2024

CHAIR – Dr. Zaal Kortua

Shota Meskhia Zugdidi State University. Georgia

CHAIR – Prof. Dr. Nana Nelson

Phinex University, USA.

09:00 – 10:00

REGISTRATION

10:00 – 10:20

WELCOME – OPENING SESSIONS

Prof. Dr. Teona Khupenia:

*Rector, Shota Meskhia Zugdidi State University.
Georgia*

Prof. Dr. Dorota Dutsch

University of California, Santa Barbara, USA

Dr. Zaal Kortua

Shota Meskhia Zugdidi State University. Georgia

10:20 – 10:35

Prof. Dr. Eliso Baghaturia-Kner :

*Colchis in global settings: versions for the future.
Shota Meskhia Zugdidi State University. Georgia*

10:35 – 10:50

Dr. Anana Majumdar:

*'Celtic, Art, Pre-Roman: a memorable journey
J. F. Kennedy school of government, Harvard
University. Cambridge, USA*

10:50 – 11:05

Prof. Dr. Nana Nelson:

*Tourism and education: A combine force for
Economic Growth.
Phinex University, USA.*

11:05– 11:20

Prof. Dr. David Braund:

Medea

University of Exeter, England.UK

11:20 – 11:35

Olga Khabibulina:

*Georgian Migrants' Language and Cultural Practices
in Poland.*

*PhD Student. Institute of Slavic Studies, Polish Academy
of Sciences. Poland.*

11:35 – 11:50

Dr. Zohrab Gevorgyan:

*The Eastern Mediterranean Frontier: From Cilician
Armenia to the Caucasia (12th - 14th centuries).*

American University of Armenia

11:50 – 12:05

Prof. Dr. Emzar Kakhidze & Dr. Miranda

Turmanidze:

*Archaeological Results on the Colchian cemetery of
4th century BC uncovered in 2023-2024s.*

A. Kakhidze archaeological Museum of Adjara. Georgia

12: 05 – 12: 45 COFFEE BREAK

12:45 – 13:00

DISCUSSION

13:00 – 13:15

Prof. Dr. Dorota Dutsch:

*Towards a Global Intellectual History: New
Perspectives.*

University of California, Santa Barbara, USA

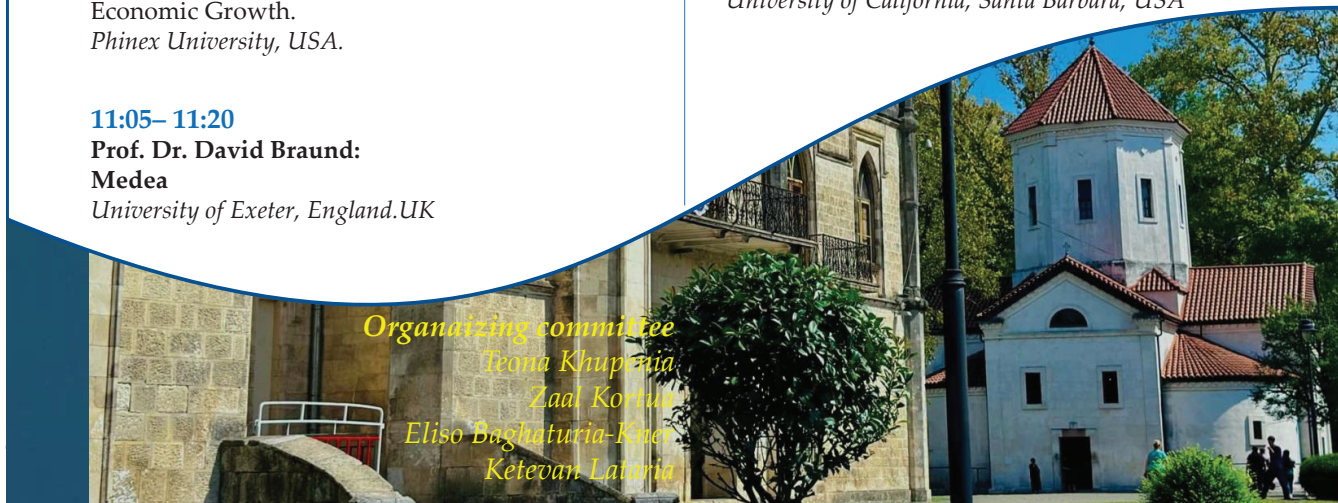
Organizing committee

Teona Khupenia

Zaal Kortua

Eliso Baghaturia-Kner

Ketevan Lataria

13:15 – 13:30

Dr. Izolda Dumbadze:

Recent archaeological investigation into Viticulture and Winemaking Practices in Adjara: Historical Insights and Contemporary Implications.

A. Kakhidze archaeological Museum of Adjara, Georgia.

13:30 – 13:45

Dr. Tamar Shalikadze:

1st- 3rd century Glass vessels from Gonio-Apsaros.

Adjara Museum, Batumi, Georgia.

13:45 – 14:00

Prof. Dr. Grigol Khoperia:

Aspects of the Study and Analyses of Border Cultures in the Caucasus, Ukraine, and the Balkans, Relate to the Complex Valuation of Their history and cultural (Architectural history) Heritage. *GTU, Georgia.*

14:00 – 14:40 LUNCH BREAK

**14:40 – 15:10
DISCUSSION**

15:10 – 15:25

Prof. Dr. Zaal Kortua:

Samegrelo and Zugdidi in the system of International relations of the first half of the 17th century.

Shota Meskhia Zugdidi State University, Georgia

15:40 – 15:25

Assoc. Prof. Dr. Rusudan Mikautadze:

Migration Influence on establishment of cultural Pluralism in Georgia.

Akaki Tsereteli State University of Kutaisi, Georgia.

15:25 – 15:40

Prof. Dr. Tamaz Gogberashvili & PhD student, Medea Tabatadze:

Georgia as a hub of global trade Network: perspectives for regional & transregional development.

Akaki Tsereteli State University of Kutaisi, Georgia.

15:25 – 15:40

Assist. Prof. Tamta Cheishvili:

Importance of Silk Road towards social-political development of Georgia: reality, challenges and perspectives.

Akaki Tsereteli State University of Kutaisi, Georgia.

15:40 – 15:55

Prof. Dr. Tamila Nutsubidze:

Capital Market development in Georgia: Future Role and Regional Integration.

Kutaisi State University, Georgia.

15:55 – 16:10

Prof. Dr. Gela Kipiani, Prof. Dr Malkhaz

Tsiqarishvili, Ana Tabatadze, & Elina Kistesashvili:

Review and analyses of constructive decisions about the historic-cultural sites of Georgia.

GTU, Georgia.

SATURDAY

შაბათი

17:00

Gala dinner at Bagrationi restaurant
Address: David the Builder 1, Zugdidi

17:00

გალა ვახშამი - რესტორანი ბაგრატიონი
მისამართი: დავით აღმაშენებლის 1, ზუგდიდი

SUNDAY, OCTOBER 20, 2024

10:00 – 10:15

Dr. Lasha Jikia:

New archaeological discoveries in the village Anaklia

Shota Meskhia Zugdidi State University, Georgia.

10:15 – 10:30

Prof. Dr. Kaxa Pipia:

The formation of Lazica and major tendencies in 2nd-3rd centuries AD .

Sukhumi State University, Georgia.

10:30 – 10:45

Nikoloz Kharshiladze: Antique Kutaisi.

Akaki Tsereteli State University of Kutaisi, Georgia.

10:45 – 11:00

Dr. Levan Jikia:

Political repressions in Georgia following the failure of the 1924 uprising (Exile to Russia).

Sukhumi State University, Georgia.

11:00 – 11:15

Assist. Prof. Nato Pailodze & Akad.

Dr. Ketevan Goginovi:

Georgian national treasure in modernity

Akaki Tsereteli State University of Kutaisi, Georgia.

11:15 – 11:30

Prof. Dr. Tinatin Bolkvadze:

The role of Christianity in the Formation of the Georgian literary Language.

Iv. Javakhishvili State University of Tbilisi, Georgia.

11:30 – 11:45

Prof. Dr. Giorgi Alibegashvili:

Contribution of Georgians to the establishment of monastic life on Mount Athos.

St. Andrews Georgian University, Georgia.

11:45 – 11:20

Assoc. Prof. Luisa Khachapuridze & Prof. Dr. Teona Khupenia:

Gustatory Sensation Expressions in the Georgian Language (A Linguocultural Analysis).

Akaki Tsereteli State University of Kutaisi.

Shota Meskhia Zugdidi State University, Georgia.

12:00 – 12:40 COFFEE BREAK

12:40 – 13:10

DISCUSSION

13:10 – 13:25

PhD. Student, Nino Bokuchava:

Ways of Preserving and Constructing National Identity in Zaira Arsenishvili's Prose.

Ilia State University, Tbilisi, Georgia.

13:25 – 13:40

Assoc. Prof. Dr. Khatuna Gogia:

Sacred Bread in Georgian Cultural Imagination: Symbolism and Ritual Practice in

Megrelian Ethnography and Ancient Georgian Texts

Shota Meskhia Zugdidi State University, Georgia.

13:40 – 13:55

Assit. Prof. Dr. Tinatin Kostava:

Interrelations of culture and education at governmental level.

Akaki Tsereteli State University of Kutaisi.

Georgia.

13:55 – 14:35 LUNCH BREAK

14:35 – 15:00

DISCUSSION

15:00 – 15:15

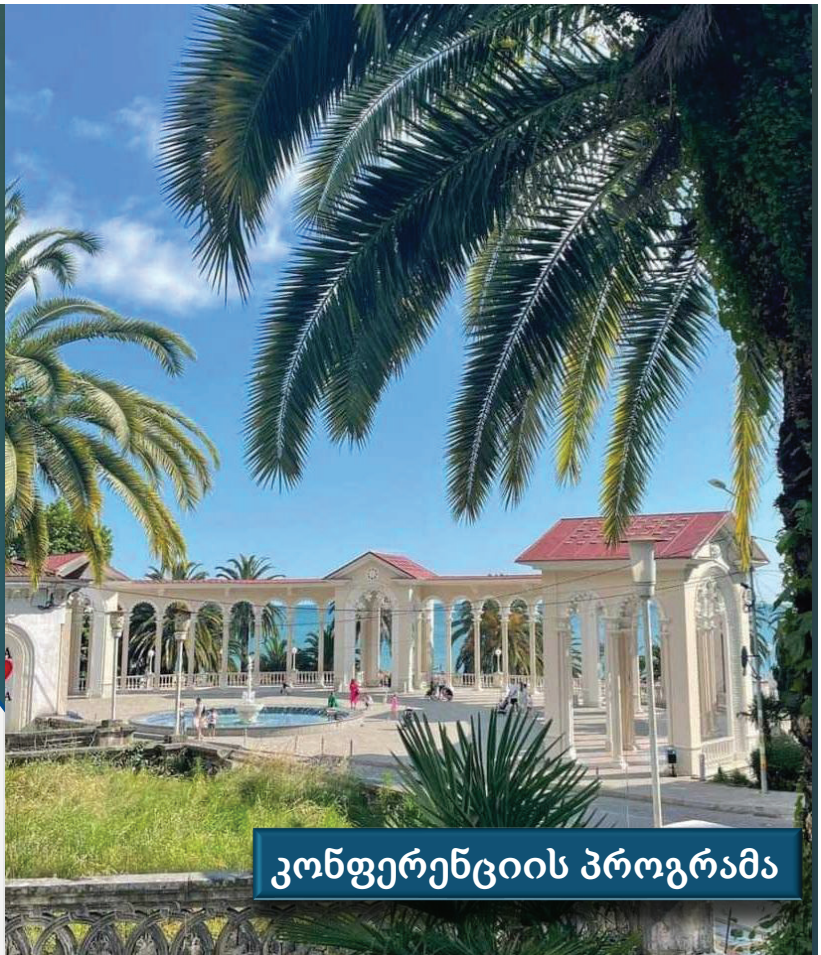
Dr. Esma Kunchulia:

Conceptualizing Europeaness in 19th century Georgia: Cultural Identity and Historical Context.

TSU, Georgia.

საორგანიზაციო კომიტეტი:
თეონა ხუფენია
ზაალ ქორთუა
ელისო ბაღათურია-კნერი
ქეთევან ლატარია

კონფერენციის პროგრამა

საერთაშორისო კონფერენცია

სასაზღვრო კულტურების შესწავლა:
კავკასიის, უკრაინისა და ბალკანეთის
უმჯეღესი და თანამეროვე პერსპექტივა

ოქტ. 19-20, 2024

შოთა მესხიას სახელმწიფო
უნივერსიტეტი
ჯანაშიას 14
ზუგდიდი, საქართველო

შაბათი , ოქტომბერი 19, 2024

სხდომის თავმჯდომარეები: პროფ. დოქტ. ზაალ ქორთუა და პროფ. ნანა ნელსონ

09:00 – 10:00

რეგისტრაცია

10:00 – 10:20

მისალმება – სესიის გახსნა

პროფ. დოქტ. თეონა ხუფენია

რექტორი, შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველო.

პროფ. დოქტ. ზაალ ქორთუა

შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველო.

პროფ. დოქტ. დოროთა დაჩი

კალიფორნიის უნივერსიტეტი, სანტა-ბარბარა, აშშ.

10:20 – 10:35

პროფ. დოქტ. ელისო ბადათურია-კნერი

კოლხეთი გლობალურ პარამეტრებში: ვერსიები ახალი ხედვისთვის.

შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველო.

მიუნხენის უნივერსიტეტების საზოგადოების წევრი, გერმანია.

10:50 – 11:05

ფილ. დოქტ. ანანდა მაჯუმდარი

კელტური, მხატვრული, წინარე-რომაული: დასამახსოვრებელი მოგზაურობა.

ჯონ კენედის სამთავრობო სკოლა - ჰარვარდის უნივერსიტეტი. აშშ.

11:50 – 12 :05

პროფ. დოქტ. დევიდ ბრონდი მედეა.

ეგ ზეტერის უნივერსიტეტი. ინგლისი.

11:05 – 11:20

პროფ. დოქტ. ნანა ნელსონი

ეკონომიური ზრდის სტრატეგია განათლებისა და ტურიზმის მეშვეობით.

ფინესის უნივერსიტეტი, აშშ.

11:20 – 11:35

ოლგა ხაბიზულინა

ქართველი მიგრანტების ენა და კულტურული პრაქტიკა პოლონეთში.

სლავური მეცნიერებების ინსტიტუტი, სადოქტოროს სტუდენტი . პოლონეთის მეცნიერებათა აკადემია. პოლონეთი.

11:35 – 11:50

დოქტ. ზორაბ გეგორგიანი:

აღმოსავლეთ ხმელთაშუაზღვისპირეთის ფრონტი: კილიკიური სომხეთიდან კავკასიამდე (12- 14 სს).

ამერიკის უნივერსიტეტი სომხეთში.

11:50 – 12:05

პროფ. დოქტ. ემზარ კახიძე , დოქტ. მირანდა თურმანიძე

2023/2024 წლებში, ძვ.წ. 4 საუკუნის კოლხურ სამაროვანზე წარმოებული გათხრების შედეგები.

სსიპ - აჭარის მუზეუმის, ილია ჭავჭავაძის სახელობის ბათუმის მუზეუმი.

12: 05 – 12: 45 ყავის შესვენება

12:45 – 13:00

დისკუსია

13:00 – 13:15

პროფ. დოქტ. დოროთა დაჩი:

გლობალური ინტელექტუალური ისტორიისთვის: ახალი პერსპექტივები.

კალიფორნიის უნივერსიტეტი, სანტა-ბარბარა, აშშ.

13:15– 13:30

დოქტ. იზოლდა დუმბაძე:

მევენახეობა-მელვინეობასთან დაკავშირებული უახლესი

არქეოლოგიური კვლევები აჭარიდან.

ა. კახიძის სახელობის აჭარის არქეოლოგიური მუზეუმი.

13:30 – 13:45

დოქტ. თამარ შალიკაძე

ახ.წ. I-III სს მინის ნაკეთობები გონიო-
აფსაროსიდან
აჭარის მუზეუმი, ბათუმი, საქართველო.

13:45 – 14:00

პროფ. დოქტ. გრიგოლ ხოფერია

კავკასიის, უკრაინისა და ბალკანეთის სასაზღვრო
შესწავლისა და ანალიზის ასპექტები, რომელიც
მათი ისტორიისა და კულტურული
მემკვიდრეობის (არქიტექტურის) კომპლექსურ
შეფასებას უკავშირდება.
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი.

14:00 – 14:40 სადილის შესვენება

14:40 – 14:55

პროფ. დოქტ. ზაალ ქორთუა

სამეგრელო და ზუგდიდი მე-17 საუკუნის
პირველი ნახევრის საერთაშორისო
ურთიერთობათა სისტემაში.
*შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. საქართველო.*

14:55 – 15:10

პროფ. დოქტ. თამაზ გოგბერაშვილი,

სადოქტ. სტუდენტი მედეა ტაბატაძე:

საქართველო, როგორც გლობალური სავაჭრო
ქსელის ჰაბი: რეგიონალური და
ტრანსრეგიონალური ურთიერთობების
განვითარების პერსპექტივები
*ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. საქართველო*

15:10 – 15:25

ასოც.პროფ. დოქტ. რუსუდან მიქაუტაძე

მიგრაციული ნაკადების გავლენა საქართველოში
კულტურული პლურალიზმის დამკვიდრებაზე.
*ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. საქართველო*

15:25 – 15:40

ასოც. პროფ. დოქტ. თამთა ჭიშვილი

“აბრეშუმის გზის“ მნიშვნელობა საქართველოს
სოციალურ-პოლიტიკური განვითარებისთვის:
რეალობა, გამოწვევები და პერსპექტივები
*ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. საქართველო*

15:40 – 15:55

პროფ. დოქტ. თამილა ნუცუბიძე:

კაპიტალის ბაზრის განვითარება საქართველოში:
მომავალი როლი და ინტეგრირება.
*ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
საქართველო.*

15:55 – 16:10

პროფ. დოქტ. გელა ყიფიანი, პროფ. დოქტ. მალხაზ

წიქარიშვილი, პროფ. დოქტ. ანა ტაბატაძე, პროფ.

დოქტ. ელინა ქრისტესიაშვილი:

‘საქართველოში არსებული ისტორიულ-
კულტურული ძეგლების კონსტრუქციული
გადაწყვეტების ლიტერატურული მიმოხილვა და
ანალიზი
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი.

16:00 – 16:30

დისკუსია

10:00 – 10:15

დოქტ. ლაშა ჯიქია

ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები სოფ. ანაკლიაში.
შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. საქართველო.

10:15 – 10:30

პროფ. დოქტ. კახა ფიფია

ლაზეთის სამეფო ფორმირება და განვითარების
ძირითადი ტენდენციები 2-3 სს.
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
საქართველო.

10:30 – 10:45

ნიკოლოზ ხარშილაძე

ანტიკური ქუთაისი
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. საქართველო

10:45 – 11:00

დოქტ. ლევან ჯიქია

1924 წლის აჯანყების მარცხის შემდგომი
პოლიტიკური რეპრესიები საქართველოში
(რუსეთში გადასახლება).
სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო.

11:00 – 11:15

ასისტ. პროფ. დოქტ. ნატო ფაილოძე, დოქტ.

ქეთევან გოგინოვი :

ქართული ეროვნული საგანძური
თანამედროვეობაში.
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. საქართველო

11:15 – 11:30

პროფ. დოქტ. თინათინ ბოლქვაძე: ქრისტიანობის
როლი ქართული სალიტერატურო ენის
ფორმირებაში.

ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

11:30 – 11:45

პროფ. დოქტ. გიორგი ალიბეგაშვილი

ქართველთა წვლილი წმინდა ათონის მთაზე
სამონასტრო ცხოვრების დამკვიდრებაში .
წმ. ანდრია პირველწოდებულის ქართული
უნივერსიტეტი. საქართველო.

11:45 – 12:00

პროფ. დოქტ. ლუიზა ხაჭაპურიძე,

პროფ. . დოქტ. თეონა ხუფენია:

გემოვნებითი შეგრძნებების აღმნიშვნელი
გამონათქვამები ქართულში
(ლინგვოკულტუროლოგიური ანალიზი).
ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. შოთა მესხიას ზუგდიდის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი. საქართველო.

12: 00 – 12: 40 ყავის შესვენება

12:40 – 13:10

13:10 – 13:25

დისკუსია

ნინო ბოკუჩავა

ეროვნული იდენტობის შენარჩუნებისა და
კონსტრუირების გზები ზაირა არსენიშვილის
პროზაში.

სადოქტოროს სტუდენტი. ილიას სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. თბილისი, საქართველო.

13:25 – 13:40

ასოც. პროფ. დოქტ. ხათუნა გოგია

„პური არსობისა“ ძველ ქართულ ტექსტებსა და
სამეგრელოს ეთნოლოგიურ რეალიებში.
შოთა მესხიას ზუგდიდის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი. საქართველო.

13:40 – 13:55

ასისტ. პროფ. დოქტ. თინათინ კოსტავა

კულტურისა და განათლების ურთიერთკავშირი
სახელმწიფოს დონეზე.

ქუთაისის აკაკი წერეთლის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი, საქართველო.

13:55 – 14:35 სადილის შესვენება

14:35 – 15:00

დისკუსია

15:00 – 15:15

დოქტ. ესმა კუნჭულია

ევროპა და ევროპულობა XIX საუკუნის
საქართველოში.
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.
საქართველო.

კვირა / SUNDAY

ერთობლივი აქტივობა / JOINT ACTIVITIES

17:00

ვახშამი - შოთა მესხიას უნივერსიტეტის გასტრონომიის აკადემია
მისამართი: ჯანაშიას 14, ზუგდიდი

